

SOMMARCIRKEL 2024

NATIONELL BEFRIELSEKAMP & INTERNATIONELL SOLIDARITET

MARXISTISK KLASSANALYS

POLITISK KRIS

INNEHÅLL:

Arbetarbildnings förord	4
BLOCK 1 – NATIONELL BEFRIELSEKAMP & INTERNATIONELL SOLIDARITET ..	6
<i>J.S. Stalin</i> Marxismen och den nationella frågan (utdrag)	7
<i>Kongressens ordförande G. Zinoviev</i> Kongressen för österns folk.....	27
<i>Frantz Fanon</i> Jordens fördömda (utdrag)	34
Ibrahim Kaypakkaya Om den kurdiska nationella frågan (utdrag)	53
BLOCK 2 – MARXISTISK KLASSANALYS	76
<i>Bertell Ollman</i> Dialektikens dans (utdrag)	77
<i>Karl Marx</i> Lönearbete och kapital (utdrag).....	91
<i>Michael Parenti</i> Svartskjortor och röda (utdrag)	101
<i>Göran Therborn</i> Om klasserna i Sverige 1930-1970 (utdrag)	119
<i>Georg Lukács</i> Historia och klassmedvetande (utdrag)	142
BLOCK 3 – POLITISK KRIS	168
<i>V I Lenin</i> Andra internationalens sammanbrott	169
Brev från fjärran	178
<i>Ervand Abrahamian</i> Iran – mellan två revolutioner (utdrag).....	189
<i>Håkan Blomqvist</i> Potatisrevolutionen (utdrag)	210

Arbetarbildnings förord

Årets sommarcirkel kommer att hållas under tio veckor och vara uppdelad i tre tematiska block. Texterna är valda utifrån att de är ett bra underlag för lärande och diskussion, däremot ska de inte ses som någon återspeglning av Arbetarbildnings politiska linje.

Block ett behandlar den akuta situationen i det pågående koloniala folkmordet i Palestina, under det kritiska temat **Nationell befrielsekamp och internationell solidaritet**. Vi kommer att göra en politisk och historisk analys av nationella befrielsekamper och diskutera kring internationell solidaritet. Några frågor vi ställer oss är varför kommunister stöder nationella befrielsekamper. Är nationella befrielsekamper alltid progressiva? Vi inleder med att läsa ett utdrag ur Stalins *Marxismen och den nationella frågan* tillsammans med *Kongressen för österns folk*, två texter som bland annat lyfter frågan om nationell befrielsekamp i förhållande till klasskamp. I utdraget ur *Jordens fördömda* hävdar Frantz Fanon att en nationell befrielsekamp måste vara våldsam. Vi avslutar blocket med ett utdrag ur Ibrahim Kaypakkayas *Om den kurdiska nationella frågan* som problematiserar nation och klass.

Under **Block två** läser vi texter kring temat **Marxistisk klassanalys**. Syftet med blocket är att få verktyg för att kunna definiera och analysera klass. För att få en grundläggande förståelse av klassbegreppet och för att vi ska kunna diskutera klass på samma generalitetsnivåer, inleder vi temat med ett utdrag ur Bertell Ollmans *Dialektikens dans* tillsam-

mans med Marx' *Lönearbete och kapital*. Vidare läser vi ett utdrag från Michael Parentis *Svartskjortor och röda* där han argumenterar för varför klass spelar roll och utforskar tabut att tala om klass. Under tredje träffen på blocket läses ett utdrag ur Therborns klassanalys *Om klasserna i Sverige 1930-1970*. Vid sista tillfället på detta block diskuterar vi Lukács *Historia och klassmedvetande*.

Vi upplever nu ett svajande, krisfyllt och krigsdrabbat världsläge. Hur ska vi agera? Vilka lärdomar kan vi dra från historien? Under **Block tre** studerar vi ämnet **Politisk kris**. Vi börjar i Ryssland 1917 med två texter av Lenin på ämnet. Vid tillfälle två kommer vi att läsa ett utdrag ur Ervand Abrahamians *Iran – mellan två revolutioner* som analyserar den ekonomiska och politiska utvecklingen i Iran innan och under revolutionen 1978-79. Som avslutning på blocket och på hela sommarcirkeln läser vi några kapitel ur Håkan Blomqvists *Potatisrevolutionen* som handlar om den politiska krisen i Sverige 1917.

Arbetarbildning, juni 2024

BLOCK 1

NATIONELL BEFRIELSE- KAMP & INTERNATIONELL SOLIDARITET

J.S. Stalin

Marxismen och den
nationella frågan (utdrag)
1913

I. Nationen

Vad är en nation?

En nation är framför allt en gemenskap, en bestämd gemenskap mellan människor.

Denna gemenskap är varken en ras- eller en stamgemenskap. Den nuvarande italienska nationen har bildats av romare, germaner, etrusker, greker, araber o.s.v. Den franska nationen har bildats av galler, romare, briter, germaner o.s.v. Detsamma måste sägas om engelsmännen, tyskarna och andra, vilka formerats som nationer av människor från olika raser och stammar.

Således är nationen ingen ras- och ingen stamgemenskap, utan en historiskt uppkommen gemenskap mellan människor.

Å andra sidan råder det inget tvivel om att Cyrus' eller Alexanders väldiga stater inte kunde kallas nationer, ehuru de uppstått historiskt och bildats av olika stammar och raser. De var inga nationer, utan tillfälliga och löst sammanfogade konglomerat av grupper, vilka föll isär eller förenades alltefter den ena eller andra erövrarens segrar eller nederlag.

Således är nationen inget tillfälligt och inget efemärt konglomerat, utan en varaktig gemenskap mellan människor.

Men inte varje varaktig gemenskap skapar en nation. Österrike och Ryssland är också varaktiga gemenskaper, men ingen kallar dem nationer. Vari skiljer sig den nationella gemenskapen från den statliga gemen-

skapen? Den skiljer sig bland annat däri, att en nationell gemenskap är otänkbar utan ett gemensamt språk, medan ett gemensamt språk inte är obligatoriskt för en statlig gemenskap. Den tjeckiska nationen i Österrike och den polska i Ryssland skulle inte vara möjliga utan ett för vardera av dem gemensamt språk, medan Rysslands och Österrikes helhet inte påverkas därav att det inom dem finnes en hel rad olika språk. Vi syftar naturligtvis på de språk som folken talar och inte på de officiella kanslispråken.

Således är gemenskap ifråga om språket ett av de utmärkande dragen för en nation.

Det betyder naturligtvis inte att olika nationer alltid och överallt talar olika språk eller att alla, som talar ett och samma språk, ovillkorligen bildar en nation. Ett gemensamt språk för varje nation, men inte obetingat olika språk för olika nationer! Det finns ingen nation, som samtidigt skulle tala olika språk, men det betyder inte att det inte kan finnas två nationer, som talar samma språk! Engelsmännen och nordamerikanerna talar samma språk, men de bildar likväl inte en nation. Detsamma gäller norrmännen och danskarna, engelsmännen och irländarna.

Varför bildar då exempelvis inte engelsmännen och nordamerikanerna en nation, trots det gemensamma språket?

Framför allt därför att de inte lever tillsammans utan bebor olika territorier. En nation utformas endast som resultat av ett långvarigt och regelbundet umgänge, som resultat av människornas samlevnad från generation till generation. Men ett långvarigt samliv är omöjligt utan ett gemensamt territorium. Engelsmännen och amerikanerna bebodde tidigare samma territorium, England, och utgjorde en nation. Sedan emigrerade en del av engelsmännen från England till ett nytt territorium, Amerika, och bildade med tiden här på det nya territoriet en ny nation, den nordamerikanska. De olika territorierna ledde till att olika nationer bildades.

Således är gemenskap ifråga om territorium ett av de utmärkande dragen för en nation.

Men det är ännu inte allt. Gemenskap ifråga om territorium skapar i och för sig ingen nation. För detta behöves dessutom ett inre ekonomiskt samband, som förenar de enskilda delarna av nationen till ett helt. Mellan England och Nordamerika finnes inget sådant samband, och därför bildar de två olika nationer. Men inte heller nordamerikan-

erna själva skulle förtjäna namnet nation, om inte de enskilda delarna av Nordamerika sinsemellan vore förbundna till ett ekonomiskt helt genom den mellan dem existerande arbetsfördelningen, genom kommunikationsmedlens utveckling o.s.v.

Tag exempelvis grusierna. Före reformen¹ bebodde grusierna ett gemensamt territorium och talade ett språk, men inte desto mindre bildade de strängt taget inte en nation, ty då de var splittrade i en hel rad från varandra lösryckta furstendömen, kunde de ej ha något gemensamt ekonomiskt liv, de förde under århundraden krig mot varandra, hetsade perser och turkar mot varandra. Den kortvariga och tillfälliga förening av furstendömena, som en och annan framgångsrik härskare ibland lyckades upprätta, sträckte sig i bästa fall endast till ytan, till den administrativa sfären och föll snabbt sönder till följd av furstarnas nycker och böndernas ligkiltighet. Annorlunda kunde det inte heller vara i det ekonomiskt splittrade Grusien... [= Georgien] Som nation framträdde Grusien först under senare hälften av 1800-talet, då livegenskapens förfall och utvecklingen av landets ekonomiska liv, kommunikationernas utveckling och kapitalismens uppkomst framkallade en arbetsfördelning mellan de olika områdena i Grusien, definitivt bröt furstendömenas ekonomiska isolering och sammanfogade dem till ett enhetligt helt.

Detsamma måste också sägas om andra nationer, som gått igenom feodalismens stadium och utvecklat kapitalismen i sitt land.

Således är gemenskap ifråga om det ekonomiska livet, ekonomiskt samband, ett av de utmärkande dragen för en nation.

Men inte heller det är allt. Förutom allt det som sagts måste man ytterligare ta i betraktande säregenheterna i den andliga fysionomin hos de människor, som är sammanslutna i en nation. Nationerna skiljer sig från varandra inte bara ifråga om levnadsförhållandena utan också beträffande den andliga fysionomi, som kommer till uttryck i den nationella kulturens säregenheter. Om England, Nordamerika och Irland, vilka talar ett språk, inte desto mindre utgör tre olika nationer, så beror detta i inte ringa grad på den specifika mentalitet, som från generation till generation utformats hos dem till följd av olika existensbetingelser.

Naturligtvis är mentaliteten, eller som den på annat sätt kallas, ”nationalkaraktären”, någonting för iakttagaren ogripbart, men försävt

1. ”Före reformen”, d.v.s. före livegenskapens upphävande i Grusien (1863-67).

den kommer till uttryck i den egenartade kultur, som är gemensam för nationen, så är den gripbar och kan inte ignoreras.

Det är överflödigt att säga, att ”nationalkaraktären” inte är något en gång för alla givet, utan att den förändras tillsammans med levnadsförhållandena; men försåvitt den i varje givet ögonblick existerar, sätter den sin prägel på nationens fysionomi.

Således är gemenskap ifråga om den mentalitet, som kommer till uttryck i den gemensamma kulturen, ett av de utmärkande dragen för en nation.

Härmed har vi anfört samtliga kännetecken på en nation.

En nation är en historiskt uppkommen, varaktig gemenskap mellan människor, som uppstått på grundval av gemenskap ifråga om språket, territoriet, det ekonomiska livet och den mentalitet, som kommer till uttryck i den gemensamma kulturen.

Härvid är det självklart att en nation, såväl som varje annan historisk företeelse, är underkastad förändringens lag, äger sin historia, sin början och sitt slut.

Det måste betonas att inget av de anförda kännetecknen ensamt för sig är tillräckligt för att definiera en nation. Än mer: det behövs bara att ett av dessa kännetecken saknas, för att nationen skall upphöra att vara en nation.

Man kan föreställa sig människor med en gemensam ”nationalkaraktär”, men ändå kan man inte säga att de utgör en nation, ifall de är ekonomiskt åtskilda, bebor olika territorier, talar olika språk o.s.v. Detta gäller exempelvis för de ryska, de galiciska, de amerikanska och de grusiska judarna samt bergsjudarna, vilka enligt vår mening inte bildar en enhetlig nation.

Man kan föreställa sig människor med gemensamt territorium och gemensamt ekonomiskt liv, vilka dock inte utgör en nation, emedan de inte har ett gemensamt språk och en gemensam ”nationalkaraktär”. Detta gäller exempelvis för tyskarna och letterna i Baltikum.

Slutligen talar norrmännen och danskarna samma språk, men de bildar inte en nation, emedan de övriga kännetecknen fattas.

Det är endast om alla kännetecken samtidigt finnes, som vi får en nation.

Det kunde tyckas, som om ”nationalkaraktären” inte vore ett av kännetecknen, utan det enda väsentliga kännetecknet på en nation, medan alla de övriga kännetecknen egentligen utgör betingelser för

nationens utveckling, men inte dess kännetecken. Denna ståndpunkt intar exempelvis de i Österrike bekanta socialdemokratiska teoretikerna i den nationella frågan, R. Springer och särskilt O. Bauer.

Låt oss undersöka deras teori om nationen.

Enligt Springer ”är nationen ett förbund av likatänkande och likatalande personer, en kulturgemenskap av moderna människor, som inte längre är bundna vid torvan”² (kurs av oss)..

Således ett ”förbund” av likatänkande och likatalande människor, likgiltigt i vilken grad de är skilda från varandra, var de än lever.

Bauer går ännu längre.

”Vad är en nation?” – frågar han. ”Är det gemenskapen beträffande språket, som förenar människorna till en nation? Men engelsmännen irländarna... och talar samma språk och de är ändå inte därför ett folk; judarna har intet gemensamt språk och är ändå en nation.”³

Vad är då en nation?

”Nationen är en relativ karaktärs-gemenskap.”⁴

Men vad är en karaktär – i detta fall nationalkaraktär?

Nationalkaraktären är summan av de kännetecken, som skiljer människorna av en nationalitet från människorna av en annan nationalitet, det ”komplex av fysiska och andliga kännetecken, som skiljer den ena nationen från den andra”.⁵

Bauer vet naturligtvis att nationalkaraktären inte faller ned från himlen, och därför tillägger han:

”Människornas karaktär ... bestämmes aldrig av något annat än av deras öde” ... ”Nationen är aldrig något annat än ödes-gemenskap”, vilken å sin sida bestämmes av ”de betingelser, under vilka människorna producerar sitt livsuppehälle och fördelar produkten av sitt arbete.”⁶

2. R. Springer: *Der Kampf der österreichischen Nationen um den Staat, I. Teil: Das nationale Problem usw.*, Leipzig u. Wien 1902. s. 35.

3. O. Bauer: *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie*. Wien 1924, s. 2.

4. Samma arbete, s. 6.

5. Samma arbete, s. 2.

6. O. Bauer: *Die Nationalitätenfrage etc.*, s. 24

Så kommer vi till den, som Bauer säger, ”fullständiga” definitionen av en nation.

”Nationen är sammanfattningen av de genom ödesgemenskap till en karaktärs gemenskap förbundna människorna.”⁷

Således en på ödesgemenskap baserad nationell karaktärs gemenskap, betraktad utanför det obetingade sambandet ifråga om territorium, språk och ekonomiskt liv.

Men vad blir då i så fall kvar av nationen? Vilken nationell gemenskap kan det bli tal om mellan människor, som är ekonomiskt skilda från varandra, som lever på olika territorier och från generation till generation talar olika språk?

Bauer talar om judarna som en nation, ehuru de ”inte har något gemensamt språk”;⁸ men vad kan det finnas för ”ödesgemenskap” och nationellt band mellan exempelvis grusiska, dagestanska, ryska och amerikanska judar, som är fullständigt skilda från varandra, lever på skilda territorier och talar skilda språk?

De nämnda judarna för utan tvivel ett med grusierna, dagestanerna, ryssarna och amerikanerna gemensamt ekonomiskt och politiskt liv i en med dessa gemensam kulturatmosfär; detta kan inte undgå att sätta sin prägel på deras nationalkaraktär; om de har någonting gemensamt kvar, så är det religionen, den gemensamma härstamningen och vissa rester av nationalkaraktären. Allt detta står utom allt tvivel. Men hur kan man på allvar tala om att de petrifierade religiösa riterna och de förbleknade psykologiska kvarlevorna har en starkare inverkan på de nämnda judarnas ”öde” än den levande, sociala, ekonomiska och kulturella miljö, som omger dem? Och det är ju endast under denna förutsättning, som man överhuvud taget kan tala om judarna som en enhetlig nation.

Vad är det då som skiljer Bauers nation från spiritualisternas mystiska och självtillräckliga ”nationalanda”?

Bauer drar upp en oöverstiglig barriär mellan nationens ”utmärkande drag” (nationalkaraktären) och ”betingelserna” för deras liv, då han skiljer dessa från varandra. Men vad är nationalkaraktären annat än en återspeglning av levnadsförhållandena, en koncentration av intrycken

7. Samma arbete, s. 135.

8. Samma arbete, s. 2.

från den omgivande miljön? Hur kan man inskränka det hela bara till nationalkaraktären och avsöndra och skilja den från den jordmån, som alstrat densamma?

Vidare: vad var det egentligen som skilde den engelska nationen från den nordamerikanska vid slutet av 1700- och början av 1800-talet, då Nordamerika ännu kallades ”Nya England”? (Givetvis inte nationalkaraktären, ty nordamerikanerna hade utvandrat från England och de hade tagit med sig till Amerika inte bara det engelska språket utan också den engelska nationalkaraktären, som de naturligtvis inte kunde förlora så snart, även om en egen, speciell karaktär väl utbildades hos dem under de nya förhållandenas inflytande. Och ändå utgjorde de vid denna tid, trots den större eller mindre karaktärs gemenskapen, en från England skild nation! ”Nya England” skilde sig tydligen vid denna tid som nation från England inte genom en särskild nationalkaraktär, eller inte så mycket genom nationalkaraktären som genom miljön, levnadsförhållandena, vilka var olika dem som rådde i England.

Således är det klart att det i verkligheten inte finnes något kännetecken, som ensamt är utmärkande för nationen. Det finnes endast en summa av kännetecken, av vilka än det ena kännetecknet (nationalkaraktären), än det andra (språket), än det tredje (territoriet, de ekonomiska betingelserna) framträder markantare vid en jämförelse mellan nationerna. Nationen utgör kombinationen av alla dessa kännetecken tillsammans.

Bauers ståndpunkt, enligt vilken nationen identifieras med nationalkaraktären, lösrycker nationen från dess grund och förvandlar den till något slags osynlig, självtillräckligt kraft. Resultatet blir inte en levande och verkande nation, utan någonting mystiskt, ogripbart och övernaturligt. Ty, upprepar jag, vad är det exempelvis för en judisk nation, som består av grusiska, dagestanska, ryska, amerikanska och andra judar, vars medlemmar inte förstår varandra (de talar olika språk), lever i olika världsdelar, aldrig kommer att träffas, aldrig kommer att handla gemensamt, vare sig i fred eller i krig?!

Nej, det är inte för dylika ”nationer” på papperet, som socialdemokratin uppställer sitt nationella program. Den kan endast räkna med verkliga nationer, som handlar och befinner sig i rörelse och därför tvingar andra att ta hänsyn till dem.

Bauer förväxlar tydligen nationen, som är en historisk kategori, med stammen, som är en etnografisk kategori.

För övrigt är Bauer själv tydligen medveten om svagheten i sin position. Medan han i början av sin bok uttryckligen talar om judarna som en nation,⁹ så korrigerar han sig i slutet av boken och påstår att ”det kapitalistiska samhället överhuvud taget inte tillåter dem (judarna) att fortbestå som nation”,¹⁰ då det assimilerar dem med andra nationer. Orsaken härtill skulle vara att ”judarna inte har något slutet bosättningsområde”,¹¹ medan exempelvis tjeckerna, vilka enligt Bauer måste komma att fortbestå som nation, har ett sådant område. Kort sagt: orsaken skulle ligga i frånvaron av ett territorium.

Med detta resonemang ville Bauer bevisa att de judiska arbetarna inte kan ställa krav på nationell autonomi,¹² men härmed kullkastade han av förbiseende sin egen teori, som förnekar att gemenskap ifråga om territorium är ett av kännetecknen på en nation.

Men Bauer går vidare. I början av sin bok förklarar han bestämt: ”Judarna har inget gemensamt språk men utgör inte desto mindre en nation”.¹³ Men han har knappast hunnit till hundra-tjugusjätte sidan, innan han redan ändrat front och lika bestämt förklarar: Ingen nation är möjligt utan ett gemensamt språk”.¹⁴ (Kurs. av oss.)

Bauer ville här bevisa att ”språket är det viktigaste verktyget för mänskligt umgänge”,¹⁵ men samtidigt bevisade han av förbiseende också det, som han alls inte hade för avsikt att bevisa, nämligen ohållbarheten i sin egen teori om nationen, en teori som förnekar betydelsen av språkgemenskap.

Så vederlägger denna med idealistisk tråd hoptråcklade teori sig själv.

II. Den nationella rörelsen

Nationen är inte helt enkelt en historisk kategori utan en historisk kategori, som tillhör en bestämd epok, den uppåtgående kapitalismens epok. Processen av feodalismens likvidering och kapitalismens utveckling är

9. O. Bauer: *Die Nationalitätenfrage* etc., s. 2.

10. Samma arbete, s. 373.

11. Samma arbete, s. 373.

12. Samma arbete, s. 379.

13. Samma arbete, s. 2.

14. Samma arbete, s. 126.

15. Samma arbete, s. 126.

samtidigt en process av människornas sammanslutning i nationer. Så skedde det exempelvis i Västeuropa. Engelsmännen, fransmännen, tyskarna, italienarna och andra formerade sig till nationer under kapitalismens segerrika frammarsch och dess triumf över den feodala splittringen.

Men nationernas bildande innebar där samtidigt att de förvandlades till självständiga nationella stater. Den engelska, den franska nationen och andra nationer utgör samtidigt den engelska staten och andra stater. Irland, som stannade utanför denna process, ändrar inte den allmänna bilden.

Något annorlunda försiggick det hela i Östeuropa. Medan nationerna i väster utvecklades till stater, utformades i öster mångnationella stater, var och en bestående av flera nationaliteter. Sådana stater är Österrike-Ungern och Ryssland. I Österrike visade sig tyskarna vara mest utvecklade i politiskt hänseende – de åtog sig också verket att förena de österrikiska nationaliteterna till en stat. I Ungern var madjarerna – kärnan av de ungerska nationaliteterna – mest ägnade för statlig organisation, och det var de som förenade Ungern. I Ryssland var det storryssarna, som ledda av en historiskt uppkommen, stark och organiserad adlig militärbyråkrati, åtog sig uppgiften att förena nationaliteterna.

Så försiggick det hela i Östeuropa.

Detta egenartade sätt för statsbildande kunde äga rum endast då feodalismen ännu inte avskaffats, då kapitalismen var svagt utvecklad, då de i bakgrunden trängda nationaliteterna ännu inte hunnit konsolidera sig ekonomiskt i enhetliga nationer.

Men kapitalismen började utveckla sig även i de östra staterna. Handeln och kommunikationerna utvecklades. Storstäder växte upp. Nationerna konsoliderade sig ekonomiskt. Kapitalismen, som brutit in i de tillbakaträngda nationaliteternas liv, väckte dessa och satte dem i rörelse. Pressens och teaterns utveckling, riksrådets (i Österrike) och dumans (i Ryssland) verksamhet bidrog till att stärka de ”nationella känslorna”. Det intellektuella skikt, som uppkommit, genomsyrades av den ”nationella idén” och verkade i samma riktning...

Men de tillbakaträngda nationerna, som vaknat till självständigt liv, bildar inte längre oavhängiga nationella stater: på sin väg mötes de av det kraftigaste motstånd från de härskande nationernas ledande skikt, vilka för länge sedan ställt sig i spetsen för staten. Det är för sent!...

Så konstituerar sig tjeckerna, polackerna o.a. till nationer i Österrike;

kroaterna o.a. i Ungern; letterna, litauerne, ukrainarna, grusierna, armenierna o.a. i Ryssland. Det som i Västeuropa var ett undantag (Irland) blev i Östeuropa en regel.

I väster reagerade Irland mot sin undantagsställning genom en nationell rörelse. I öster måste de vaknade nationerna reagera på samma sätt.

Så gestaltade sig de omständigheter, som drev de unga nationerna i östra Europa till kamp.

Kampen började och flammade egentligen inte upp mellan nationerna som helhet taget, utan mellan de härskande klasserna inom de makt-havande och de tillbakaträngda nationerna.

Kampen föres vanligen antingen av den undertryckta nationens småbourgeois i städerna mot den härskande nationens storbourgeois (tjecker och tyskar), eller av den undertryckta nationens landsbygdsbourgeois mot den härskande nationens godsägare (ukrainarna i Polen), eller av hela de undertryckta nationernas ”nationella” bourgeois mot den härskande nationens styrande adel (Polen, Litauen och Ukraina i Ryssland).

Bourgeoisin är den klass som spelar den ledande rollen.

Huvudfrågan för den unga bourgeoisin är marknaden. Att finna avsättning för sina varor och utgå som segrare ur konkurrensen med bourgeoisin tillhörande en annan nationalitet – det är dess mål. Härav dess önskan att säkra sig sin ”egen” marknad, sin ”hemmamarknad”. Marknaden är den första skolan, i vilken bourgeoisin lär sig nationalism.

Men det hela inskränker sig vanligen inte bara till marknaden. I kampen ingriper den härskande nationens halvfeodala, halvborgerliga byråkrati, som tillämpar metoden att ”haffa och inte släppa”.¹⁶ Bourgeoisin i den härskande nationen – likgiltigt om denna är liten eller stor – får möjlighet att ”snabbare” och ”beslutsammare” göra upp räkningen med sin konkurrent. ”Krafterna” förenar sig mot den ”främmande” bourgeoisin, vilka utmynnar i repressalier. Från den ekonomiska sfären griper kampen omkring sig till den politiska. Beskränning av flyttningsfriheten, språkrestriktioner, inskränkning av rösträtten, minskning av antalet skolor, religiöst förtryck o.s.v. regnar ned över ”konkurrentens” huvud. Dylika åtgärder är naturligtvis inte bara avsedda för den härsk-

16. ”Haffa och inte släppa” – brutala polismetoder. Uttrycket är lånat från novellen ”Budka” av den ryske författaren Gleb Uspenskij (1843-1902). Förf. har tecknat typen för en övermåttan nitisk polisman, som av minsta anledning ”haffade” folk och släpade dem till polisstationen.

ande nationens borgerliga klasser, utan också för den styrande byråkratin specifika så att säga kastintressen. Men med hänsyn till resultaten är detta alldeles likgiltigt: de borgerliga klasserna och byråkratin går i detta fall hand i hand – vare sig det är fråga om Österrike-Ungern eller om Ryssland.

Den förtryckta nationens bourgeois, som utsättes för tryck från alla håll, kommer med naturnödvändighet i rörelse. Den appellerar till det ”egna folket”, börjar skria om ”fosterlandet” och utger sin egen sak för hela folkets sak. Den värvar sig en armé av ”landsmän” i ... ”hemlandets” intresse. Och ”folket” förhåller sig inte alltid likgiltigt till dess appell, det fylkar sig omkring dess banér: repressalierna uppifrån träffar också de undre skikten och väcker missnöje hos dem.

Så börjar den nationella rörelsen.

Den nationella rörelsens styrka bestäms genom den grad, i vilken nationens breda skikt, proletariatet och bönderna, delar den.

Huruvida proletariatet kommer att fylka sig under den borgerliga nationalismens banér – det är beroende av i vilken grad klassmotsättningarna utvecklats, det är beroende av proletariatets klassmedvetenhet och organisering. Ett klassmedvetet proletariat har sitt eget beprövade banér, och det behöver inte sluta upp kring bourgeoisins fana.

Vad bönderna beträffar, så är deras deltagande i den nationella rörelsen framför allt beroende av repressaliernas karaktär. Om repressalierna berör de intressen, som är förbundna med ”torvan”, såsom fallet var i Irland, så sluter de breda bondemassorna omedelbart upp kring den nationella rörelsens banér.

Å andra sidan, om det exempelvis i Grusien inte finnes någon särdeles betydande antirysk nationalism, så är detta framför allt beroende av att där inte finnes några ryska godsägare eller någon rysk storbourgeois, som kunde ge näring åt en sådan nationalism bland massorna. I Grusien finnes en antiarmenisk nationalism, men det kommer sig av att där ännu finnes en armenisk storbourgeois, som slår den ännu inte konsoliderade grusiska småbourgeoisin ur brädet och driver den till antiarmenisk nationalism.

I överensstämmelse med dessa faktorer antar den nationella rörelsen antingen en massomfattande karaktär och växer alltmera (såsom i Irland och Galizien), eller den förvandlas till en serie av mindre sammanstötningar och urartar till gräl och ”kamp” om butiksskyltar (såsom i några

småstäder i Böhmen).

Den nationella rörelsens innehåll kan givetvis inte vara detsamma överallt: det bestämmes helt av de olikartade krav, som rörelsen ställer. I Irland har rörelsen en agrar karaktär, i Böhmen en ”språklig”; i det ena landet kräver man medborgerlig jämlikhet och religionsfrihet, i det andra ”egna” ämbetsmän eller egen lantdag. I de olikartade kraven skymtar inte sällan de olikartade drag fram, vilka karakteriserar nationen såsom sådan (språk, territorium o.dyl.). Det bör observeras att man ingenstädes påträffar krav i enlighet med Bauers allomfattande ”nationalkaraktär”. Det är också förståeligt: ”nationalkaraktären” är i och för sig ogripbar, och J. Strasser anmärker alldeles riktigt: ”...vad skall vi ta oss till med den i politiken?”¹⁷

Sådana är i allmänhet den nationella rörelsens former och dess karaktär.

Av det sagda framgår att den nationella kampen under den uppåtgående kapitalismens förhållanden är en kamp mellan de borgerliga klasserna sinsemellan. Ibland lyckas det bourgeoisin att dra in proletariatet i den nationella rörelsen, och då antar den nationella kampen till det yttre en ”folkofattande” karaktär, men det är endast till det yttre. Till sitt väsen förblir den ständigt en borgerlig kamp, som i främsta rummet är fördelaktig och önskvärd för bourgeoisin.

Men härav följer alls inte att proletariatet inte skall bekämpa förtryckspolitikerna mot nationaliteterna.

Inskränkning av flyttningsfriheten, indragning av rösträtten, språkrestriktioner, minskning av skolornas antal och andra repressalier träffar arbetaren i lika hög grad, om inte i högre grad än de träffar bourgeoisin. Ett sådant läge kan endast hämma den fria utvecklingen av de andliga krafterna hos de förtryckta nationernas proletariat. Man kan inte på allvar tala om en full utveckling av den tatariska eller judiska arbetarens förståndsgåvor, om han inte har full möjlighet att använda sitt modersmål på möten och vid föredrag, om skolorna är stängda för honom.

Politiken att tillgripa nationalistiska repressalier är emellertid farlig för proletariatets sak även i ett annat hänseende. Den leder bort de breda skiktens uppmärksamhet från de sociala frågorna, från klasskampens frågor – till nationella frågor, frågor som är ”gemensamma” för proletari-

17. J. Strasser: *Der Arbeiter und die Nation*, Reichenberg 1912, s. 33.

atet och bourgeoisin. Och detta skapar en gynnsam jordmån för den förljugna förkunnelsen om ”intresseharmonin”, för ett undanskymmande av proletariatets klassintressen, för arbetarnas andliga förslavande. Härigenom uppstår ett allvarligt hinder för uppgiften att förena arbetarna från alla nationaliteter. Om en betydande del av de polska arbetarna än i dag befinner sig i andligt slaveri hos de borgerliga nationalisterna, om denna del än i dag står på sidan om den internationella arbetarrörelsen – så är det huvudsakligen därför att ”de maktavandades” urgamla antipolska politik erbjuder jordmån för ett dylikt förslavande och försvårar arbetarnas frigörelse från detta slaveri.

Repressalierpolitiken inskränker sig emellertid inte till detta. Från ett ”system” av förtryck går den inte sällan över till ett ”system” av nationernas upphetsande mot varandra, ett ”system” av massakrer och pogromer. Detta system är naturligtvis inte överallt och inte alltid möjligt, men där det är möjligt – under förhållanden, då de elementära friheterna saknas – där antar det inte sällan en ohygglig omfattning och hotar att dränka arbetarnas sammanslutning i blod och tårar. Kaukasien och Sydryssland erbjuder inte så få exempel på detta. Att ”söndra och härska” – det är syftet med denna hetspolitik. Och i den mån denna politik har framgång är den till största skada för proletariatet och ett allvarligt hinder för sammanslutningen av arbetarna tillhörande alla nationaliteter i staten.

Men arbetarna är intresserade av en fullständig förening av alla sina kamrater i en enhetlig internationell armé, intresserade av att dessa snabbt och definitivt befrias från det andliga slaveriet under bourgeoisin, och att deras medbröder – vilken nation de än tillhör – får möjlighet att fullt och fritt utveckla sina andliga krafter.

Därför bekämpar arbetarna och kommer de att bekämpa den nationella förtryckspolitikerna i alla dess former, från de mest raffinerade till de brutalaste, och likaså hetspolitiken i alla dess former.

Därför proklamerar socialdemokratin i alla länder nationernas självbestämmanderätt.

Självbestämmanderätten, d.v.s.: endast nationen själv har rätt att bestämma sitt öde, ingen har rätt att med våld ingripa i en nations liv, att förstöra dess seder och bruk, att undertrycka dess språk, att beskära dess rättigheter.

Det betyder naturligtvis inte att socialdemokratin kommer att understödja alla slags bruk och institutioner som en nation har. I kampen

mot våldshandlingarna mot en nation kommer den endast att förfäkta nationens rätt att själv bestämma sitt öde, men kommer samtidigt att agitera mot de skadliga bruk och institutioner, som denna nation har, för att ge de arbetande av denna nation möjlighet att befria sig från dem.

Självbestämmanderätten, d.v.s.: nationen kan inrätta sig efter eget gottfinnande. Den har rätt att inrätta sitt liv i enlighet med autonomins grundsatser. Den har rätt att upprätta federativa förbindelser med andra nationer. Den har rätt att fullständigt avskilja sig. Nationen är suverän, och alla nationer är likaberättigade.

Det betyder naturligtvis inte att socialdemokratin kommer att förfäkta alla möjliga krav av en nation. Nationen har till och med rätt att återvända till den gamla ordningen, men det betyder inte att socialdemokratin kommer att skriva under ett sådant beslut av en eller annan av ifrågavarande nations institutioner. De plikter som tillkommer socialdemokratin, vilken värnar proletariats intressen, och de rättigheter som tillkommer en nation, vilken består av olika klasser – det är två olika ting.

I kampen för nationernas självbestämmanderätt ställer sig socialdemokratin uppgiften att göra slut på politiken att förtrycka nationen, uppgiften att omöjliggöra denna politik och därmed undergräva kampen mellan nationerna, avtrubba den och reducera den till ett minimum.

Häri genom skiljer sig det klassmedvetna proletariats politik väsentligt från bourgeois politik, ty bourgeois strävar att fördjupa och underblåsa den nationella kampen, att fortsätta och tillspetsa den nationella rörelsen. Just därför kan det klassmedvetna proletariatet inte sluta upp kring bourgeois "nationella" baner.

Just därför kan den så kallade "evolutionistisk-nationella" politik, som Bauer rekommenderar, inte göras till proletariats politik. Bayers försök att identifiera sin "evolutionistisk-nationella" politik med den "moderna arbetarklassens"¹⁸ politik är ett försök att anpassa arbetarnas klasskamp till nationernas kamp.

Den till sitt väsen borgerliga nationella rörelsens öden är givetvis förbundna med bourgeois öde. Den nationella rörelsens definitiva upphörande är möjlig endast i samband med bourgeois fall. Först i socialismens rike kan en fullständig fred upprättas. Men att reducera

18. O. Bauer: *Die Nationalitätenfrage* etc., s. 161.

den nationella kampen till ett minimum, att undergräva dess rötter, att göra den i största möjliga grad oskadlig för proletariatet – det är möjligt också inom kapitalismens ram. Om detta vittnar exempelvis Schweiz' och Amerikas exempel. För detta måste landet demokratiseras och nationerna få möjlighet till en fri utveckling.

III. Frågeställningen

En nation har rätt att fritt bestämma över sitt öde. Den har rätt att inrätta sig efter sitt eget gottfinnande, naturligtvis utan att inkräkta på andra nationers rättigheter. Det är obestriddligt.

Men hur skall den då inrätta sig, vilka former skall dess framtida författning anta, om man tar hänsyn till intressena hos nationens majoritet och framför allt till proletariatets intressen?

En nation har rätt att inrätta sig autonomt. Den har t.o.m. rätt att avskilja sig. Det betyder dock inte att den under alla omständigheter måste göra detta, att autonomi eller separation överallt och alltid kommer att vara fördelaktiga för en nation, d.v.s. för dess majoritet, d.v.s. för de arbetande skikten. De transkaukasiska tatarerna kan som nation exempelvis samlas i sin lantdag och under inflytande av sina beyer och mullahs återupprätta den gamla ordningen i sitt land, besluta att löslös sig från staten. Enligt punkten om självbestämmanderätt har de full rätt att göra detta. Men skulle det vara till fördel för den tatariska nationens arbetande skikt? Kan socialdemokratin indifferent åse, hur beyer och mullahs tar ledningen av massorna vid den nationella frågans lösande? Borde inte socialdemokratin ingripa i saken och på ett bestämt sätt utöva inflytande på nationens vilja? Borde den inte framlägga en konkret plan för frågans lösning på ett sätt, som vore fördelaktigast för de tatariska massorna?

Men vilken lösning är mest förenlig med de arbetande massornas intressen? Autonomi, federation eller separation?

Allt detta är frågor, vilkas lösning är beroende av de konkreta historiska förhållandena i vilka den givna nationen befinner sig.

Än mer. Liksom allt annat ändras förhållandena, och en lösning som är riktig i ett givet ögonblick, kan i ett annat ögonblick visa sig fullständigt oantaglig.

I mitten av 1800-talet var Marx anhängare av det ryska Polens avskil-

jande, och han hade rätt, ty vid denna tid var det fråga om att befria en högrestående kultur från en lägrestående, som förstörde densamma. Och frågan restes vid denna tid inte bara i teorin, inte på ett akademiskt sätt, utan i praktiken, i livet självt...

Redan i slutet av 1800-talet uttalade sig de polska marxisterna mot Polens avskiljande, och de hade också rätt, ty under de senaste 50 åren hade djupgående förändringar ägt rum, som medfört ett ekonomiskt och kulturellt närmande mellan Ryssland och Polen. Dessutom hade under denna tid frågan om avskiljandet förvandlats från en fråga rörande det praktiska livet till ett föremål för akademiska dispyter, vilka inte upprör några andra än möjliga intellektuella i utlandet. Detta utesluter naturligtvis inte möjligheten av att det kan uppstå vissa inre och yttre konjunkturen, under vilka frågan om Polens avskiljande ånyo kan aktualiseras.

Härav följer att den nationella frågans lösning är möjlig endast i samband med de historiska betingelserna i deras utveckling.

De ekonomiska, politiska och kulturella förhållanden, i vilka en given nation befinner sig – det är den enda nyckeln till lösningen av frågan om hur den ena eller andra nationen bör inrätta sig, vilka former dess framtida författning bör antaga. Härvid är det möjligt att det för varje nation kommer att krävas en särskild lösning av frågan. Om det någonsin är nödvändigt att ställa frågan dialektiskt, så är det just här, i den nationella frågan.

Med hänsyn till detta måste vi avgjort uttala oss mot en mycket spridd, men också mycket mycket summarisk metod att ”lösa” den nationella frågan, en metod, som härleder sitt ursprung från Bund. Vi syftar på den lättvindiga metoden att hänvisa till den österrikiska och sydslaviska¹⁹ socialdemokratin, som påstås redan ha löst den nationella frågan, och av vilken de ryska socialdemokraterna helt enkelt borde övertaga lösningen. Härvid förutsättes att allt som är riktigt exempelvis för Österrike också skulle vara riktigt för Ryssland. Det viktigaste och det, som i detta fall är det avgörande, lämnas ur sikte, nämligen de konkreta historiska betingelserna i Ryssland överhuvud taget och i synnerhet i varje enskild nations liv inom Rysslands gränser.

Hör vad exempelvis den bekante bundisten V. Kossovskij säger:

19. Den sydslaviska socialdemokratin verkar i södra Österrike.

”När man på Bunds fjärde kongress behandlade den principiella sidan av frågan (här menas den nationella frågan. J. St.) så vann ett förslag av en av kongressdeltagarna, att frågan skulle lösas i den anda som det sydslaviska socialdemokratiska partiets resolution anger, allmänt gillande.”²⁰

Resultatet var att ”kongressen enhälligt antog” ... den nationella autonomin.

Och det var allt! Ingen analys av de verkliga förhållandena i Ryssland, inget klargörande av levnadsförhållandena för judarna i Ryssland. Först lånade man lösningen av det sydslaviska socialdemokratiska partiet, sedan ”godkände” man den och slutligen ”antogs den enhälligt”! Så ställer och så ”löser” bundisterna den nationella frågan i Ryssland...

Emellertid är förhållandena i Österrike och Ryssland fullständigt olika. Det ger också förklaringen till att socialdemokraterna i Österrike, som i Brünn²¹ (1899) antog ett nationellt program i samma anda som det sydslaviska socialdemokratiska partiets resolution (visserligen med några obetydliga ändringar), alls inte griper sig an med frågan på ett så att säga ryskt sätt, och givetvis inte heller löser den på ryskt sätt.

Framför allt frågeställningen. Hur ställer Springer och Bauer frågan, dessa den kulturnationella autonomins österrikiska teoretiker och tolkare av det nationella programmet från Brünn och av det sydslaviska socialdemokratiska partiets resolution?

”Huruvida en mångnationell stat är möjlig”, säger Springer, ”och huruvida de österrikiska nationaliteterna är tvungna att bilda ett statligt helt, det är en fråga, som vi här inte kommer att besvara utan förutsätta som avgjord. Den som inte medger denna möjlighet och nödvändighet, för honom är vår undersökning givetvis meningslös. Vårt tema lyder så: då dessa nationer nu en gång måste vara tillsammans, under vilka rättsliga former kan de göra detta på relativt bästa sätt?”²²

Således är Österrikes statliga integritet utgångspunkten.

Detsamma säger Bauer:

”Vi förutsätter således närmast att de österrikiska nationerna förblir i

20. V. Kossovskij: *Frågor rörande nationaliteten*, 1907, s. 16-17 (ryska).

21. Österrikiska socialdemokraternas partikongress i Brünn ägde rum den 24-29 september 1899. Texten till den av kongressen antagna resolutionen i den nationella frågan anföres av Stalin i följande kapitel i broschyren.

22. R. Springer: *Das nationale Problem* etc., s. 10-11.

samma statliga förbund, i vilket de för närvarande lever, och frågar, hur nationerna inom detta förbund kommer att inrätta sitt förhållande till varandra och till staten.”²³

Kan Rysslands socialdemokrati ställa frågan så? Nej, det kan den inte. Den kan inte göra det därför att den från första början tagit ställning för nationernas självbestämmande, enligt vilken en nation har rätt att avskilja sig. Till och med bundisten Goldblatt medgav på den ryska socialdemokratins andra kongress att denna inte kan taga ställning mot självbestämmandet. Goldblatt yttrade då:

”Mot självbestämmanderätten kan ingen invändning göras. Om någon nation kämpar för självständighet, så får man inte gå emot det. Om Polen inte ingå 'lagligt gifte' med Ryssland, så anstår det inte oss att hindra det.”

Allt detta är sant. Men härav följer att utgångspunkten för de österrikiska och utgångspunkten för de ryska socialdemokraterna inte bara är olika utan rent av motsatt. Kan man efter detta tala om att det vore möjligt att låna österrikarnas nationella program?

Vidare. Österrikarna vill förverkliga ”nationaliteternas frihet” medelst små reformer, i långsamt tempo. Då de föreslår kulturell autonomi såsom en praktisk åtgärd, så räknar de alls inte med en genomgripande förändring, med en demokratisk frihetsrörelse, vilken de inte ens ställer i perspektiv. De ryska marxisterna däremot förknippar frågan om ”nationaliteternas frihet” med en sannolik genomgripande förändring, med en demokratisk frihetsrörelse, då de inte har någon grund för att räkna med reformer. Och detta förändrar i väsentlig grad saken med hänsyn till nationernas sannolika öde i Ryssland.

”Visserligen är det föga sannolikt”, säger Bauer, ”att den nationella autonomi kommer att bli resultatet av ett stort avgörande, av en djärv handling. I en långsam utvecklingsprocess, i hårda strider, vilka ständigt kommer att avbryta lagstiftningen och att paralysera den bestående förvaltningen ... kommer Österrike steg för steg att utveckla sig i riktning mot nationell autonomi. Det är inte en stor, lagstiftande handling, utan en otalig mängd enskilda lagar för enskilda länder, enskilda samfund, som kommer att skapa den nya författningen.”²⁴

23. O. Bauer: *Die Nationalitätenfrage* etc., s. 382.

24. O. Bauer: *Die Nationalitätenfrage* etc., s. 404.

Detsamma säger Springer:

”Jag vet framför allt”, säger han, ”att institutioner av denna art (organ för den nationella autonomi, J. St.) inte skapas på något år och inte på ett decennium. Enbart reorganisationen av den preussiska förvaltningen har krävt avsevärd tid... Så behövde Preussen två decennier för att slutgiltigt fastställa sina fundamentala författningsinstitutioner. Man skall inte tro att jag hänger mig åt någon illusion beträffande måttet för tiden och svårigheterna i Österrike.”²⁵

Allt detta är mycket bestämt sagt. Men kan de ryska marxisterna låta bli att förbinda den nationella frågan med ”djärva och avgörande handlingar”? Kan de räkna med delreformer, med en ”otalig mängd enskilda lagar” såsom ett medel att erövra ”frihet för nationaliteterna”? Och om de inte kan och inte bör göra detta, framgår det då inte klart härav att österrikarnas och ryssarnas kampmetoder och perspektiv är fullkomligt olika? Hur kan man under sådana förhållanden inskränka sig till österrikarnas ensidiga nationella autonomi, som är en halvmesyra? Antingen – eller: antingen räknar de som är anhängare av att låna inte med ”djärva och avgörande handlingar” i Ryssland, eller också räknar de med sådana men ”vet inte vad de gör”.

Slutligen står Ryssland och Österrike inför alldeles olika aktuella uppgifter, vilket också kräver olika metoder för den nationella frågans lösning. Österrike lever i parlamentarismens förhållanden; utan parlament skulle där under nuvarande omständigheter ingen utveckling vara möjlig. Men det parlamentariska livet och lagstiftningen i Österrike avbrytes inte sällan fullständigt till följd av skarpa konflikter mellan de nationella partierna. Det ger också förklaringen till den kroniska politiska kris, som Österrike länge har lidit av. Till följd härav utgör där den nationella frågan den politiska livets axel, är en livsfråga. Det är därför inte att undra på att de österrikiska socialdemokratiska politikerna framför allt strävar att på ett eller annat sätt lösa frågan om de nationella konflikterna, givetvis på basis av den resan existerande parlamentarismen, med parlamentariska metoder...

Annorlunda är det i Ryssland. I Ryssland finnes det för det första ”gud ske lov, inget parlament”.²⁶ För det andra – och det är det viktigaste – är

25. R. Springer: *Das nationale Problem* etc., s. 242.

26. ”Vi har, gud ske lov, inget parlament” – ett yttrande av den tsaristiske finansministern (senare premiärministern) V. Kokovtsev i Riksduman den 24 april 1908.

det i Ryssland inte den nationella frågan utan agrarfrågan, som utgör det politiska livets axel. Därför är den ryska frågans öde och följaktligen också nationernas "frigörelse" i Ryssland förbunden med agrarfrågans lösning, d.v.s. med tillintetgörandet av livegenskapens rester, d.v.s. med landets demokratisering. Detta förklarar också varför den nationella frågan i Ryssland inte uppträder som en självständig och avgörande fråga utan som en del av den allmänna och viktigare frågan om landets befrielse från sina fjärrar.

"Det österrikiska parlamentets ofruktbarhet", skriver Springer, "har framkallats just därigenom att varje reform skapar motsättningar inom de nationella partierna, vilka skulle kunna luckra upp deras fogar. Därför undviker de ledande personerna direkt varje initiativ. I Österrike är ett framåtskridande överhuvud taget tänkbart endast om nationerna tillerkännes rättsliga positioner, som ej kan berövas dem och som befriar dem från nödvändigheten att i parlamentet underhålla en ständig nationell kamprupp och gör det möjligt för dem att ägna sig åt ekonomiska och sociala uppgifter."²⁷

Detsamma säger Bauer:

"Nationell fred är vad staten i främsta rummet behöver. Staten kan inte tolerera att lagstiftningen avbrytes med anledning av den dummaste språkfråga, av varje gräl mellan upprörda människor vid den språkliga gränsen, eller av varje ny skola."²⁸

Allt detta är lätt att förstå. Men lika lätt är det att förstå att den nationella frågan i Ryssland står på ett helt annat plan. Det är inte den nationella frågan utan agrarfrågan, som avgör framåtskridandets öde i Ryssland; den nationella frågan är en underordnad fråga.

Således har vi en annan frågeställning, olika perspektiv och kampmetoder, olika aktuella uppgifter. Är det då inte klart att det under sådana omständigheter endast är kammarlärd, vilka "löser" den nationella frågan utan hänsyn till tid och rum, som kan exempel av Österrike och syssla med att låna program?

Än en gång: de konkreta historiska betingelserna som utgångspunkt, en dialektisk frågeställning som den enda riktiga frågeställningen – det är nyckeln till den nationella frågans lösning

27. R. Springer: *Das nationale Problem* etc., s. 29.

28. O. Bauer: *Die Nationalitätenfrage* etc., s. 384.

Kongressens ordförande G. Zinoviev Kongressen för österns folk 1920

APPEL FRÅN KONGRESSEN

Uppmaning från kongressen för österns folk till arbetare i Europa, Amerika och Japan:

Arbetare från Storbritannien, Amerika, Frankrike, Italien, Japan, Tyskland och andra länder! Hör representanterna för miljontals arbetare i östern! Lyssna till den sorgsna rösten som talar till er från Asiens och Afrikas förslavade länder, från Turkiet, Persien, Kina, Egypten, Afghanistan, Buchara och Chiva! Vi har varit tysta i många år, under många årtionden. Ni har inte hört våra röster och ingen har berättat för er om oss. Hur vi lever, hur vi lider, under de som också varit era herrar. Era herrar, de europeiska och amerikanska fabriksägarna, köpmännen, generalerna och ämbetsmännen, bröt sig in i våra fredliga byar och städer, plundrade oss i århundraden, tog från oss det som vårt arbete hade skapat och skickade allt detta till Europa för att pryda sina liv, pryda sina hem, med våra händers arbete, vår uråldriga kultur. De gjorde oss till slavar.

Medan vi tidigare tvingats betala tribut till våra egna rikemän, till godsägarna, slavägarna, sultanerna, emirerna, khanerna och maharadjorna, lades nu även piskan från de europeiska slavägarna över våra ryggar. Vi tvingades arbeta på de europeiska kapitalisternas plantager.

Vi svettades så att de kunde få sitt ris, te, socker, tobak och gummi till

billigt pris. Våra barn föddes och dog i träldom. Om det passade era och våra herrars intressen, så skilde de barn från mor, fru från man, och drev oss från ett land till ett annat. De sa till er att de spred europeisk kunskap och vetenskap till våra länder. Men i själva verket spred de opium och vodka, så att den asiatiska och afrikanska slaven, när sorgen svämmade över i hans hjärta, lättare skulle kunna glömma sitt outhärdliga liv och inte våga lyfta sina kedjade händer mot sin förtryckare.

Era herrar, de europeiska kapitalisterna, stödde våra förtryckare och gjorde dem till sina vakthundar, satta att övervaka oss. Men när piskan från den lokala härskaren inte var tillräcklig, skickade de in vapen och förstörde våra länders självständighet, underkastade oss deras lagar och guvernörer, gjorde oss till slavar i ordets rätta bemärkelse. De sa att syftet med deras koloniala styre var att träna oss inför en framtida självständighet, men det fanns ingenting de kämpade mot hårdare än mot spridningen av kunskap bland oss arbetare i öst. De hade tillräckligt med fångelser och kaserner åt oss, men de byggde inga skolor där Asiens barn kunde lära sig det de vita männen hade upptäckt som var stort och nyttigt. De betraktade oss som underlägsna raser, de förbjöd oss att sitta i samma tågagn som vita män reste i, de förbjöd oss att bo i samma kvarter som vita människor, eller att äta vid samma bord som dem.

Ni har inte sett våra sår. Ni har inte hört våra sånger av sorg och klagan. Ni litade på era förtryckare när de sa att vi inte var människor utan boskap. Ni, som var kapitalisternas hundar, såg oss som era egna hundar. Ni protesterade i Amerika när kinesiska och japanska bönder, som kapitalisterna vräkt från sina byar, kom till ert land på jakt efter brödsulor. I stället för att närma er oss som bröder i syfte att lära oss kämpa vid er sida för vår gemensamma frigörelse, avfärdade ni oss för vår okunighet, utestängde oss från era liv, utestängde oss från era fackförbund. Vi hörde att ni hade grundat socialistiska partier, att ni hade bildat internationella arbetarföreningar, men dessa partier och denna international hade bara ord åt oss: vi såg aldrig dess representanter ansluta sig till oss när briter sköt ner oss på gatorna i Indiens städer, när de europeiska kapitalisterna med förenade krafter sköt mot oss i Peking, när vårt krav på bröd i Filippinerna besvarades av de amerikanska kapitalisterna med bly. Och de av oss vars hjärtan törstade efter enighet med hela världens arbetande folk stod på tröskeln till er international och tittade genom gallret, och vi såg att även om ni i ord accepterade oss som jämställda, så

såg ni oss i själva verket som folk tillhörande en underlägsen ras.

För sex år sedan började den stora slakten. Världens kapitalister grälade med varandra om vilka av dem som skulle ha flest slavar, vilka av dem som skulle roffa åt sig mest mark i Asien och Afrika. Ni, arbetarna i Europa och Amerika, såg detta rövarnas krig som ert eget krig, ett krig om era länders självständighet, även om ni inte ägde någon del av dessa länder, även om jorden som ni vattnade med ert svett inte tillhörde er utan era förtryckare, era herrar. Ni hjälpte era fabriksägare och bankirer att tvinga oss ut i detta krig, som var ett krig mot er och mot oss. De europeiska soldaternas bajonetter tvingade marockanska och algeriska bönder att dö på slagfälten i Flandern, Normandie och Champagne, från kulor, kyla och sjukdom. De tvingade indiska bönder att dö i Mesopotamiens och Arabiens sand, och fellaherna att utföra hårt arbete i vildmarken för den brittiska expeditionen som bekämpade turkarna. De lät indiska bönder agera packkameler och bära granater på sina ryggar åt de vita soldaterna i Mesopotamien. För de europeiska kapitalisternas guld såldes kinesiska och annamitiska arbetare till Ryssland och Frankrike, för att gräva skyttegravar under en orkan av eld - skyttegravar där ni dog - och för att slita ut sig själva i vapenfabriker - för att tillverka granater som dödade er.¹

Vårt blod och svett förenades i en enda ström med ert, men även på slagfältet, döende i nattens mörker, längtande efter sitt hemland, sågs den färgade mannen inte som er broder, utan betraktades som en barbarisk slav, vars död inte fick någon att sucka eller fälla en tår. Men i våra hem, bortom floderna, haven och bergen, grät fruarna till våra fallna män och barnen till våra fallna fäder, över de försörjare de förlorat.

Kriget är över och nu har era herrar och våra, som förde detta krig under rättvisans och demokratins fana - friheten för de förtryckta folkens fana - kastat masken. I Indiens städer härskar bajonetten, sabeln och kulsprutan. I Amritsar kunde er General Dyer skjuta ner fredliga indiska medborgare med kulsprutor och befalla dem att krypa på sina magar. Men i det brittiska parlamentet reste sig inte en enda arbetarrepresentant

1. De kinesiska arbetarna som såldes till Ryssland var grupper av kinesiska arbetare som fördes till Ryssland från Manchuriet under världskriget för att utföra olika former av krigsarbete. Många av dem anslöt sig till bolsjevikerna när revolutionen kom och utgjorde den faktiska grunden för legenden att den sovjetiska regeringens makt baserades på "kinesiska trupper".

för att kräva att denna mördare skulle skickas till galgen.

I Mesopotamien håller de brittiska kapitalisterna sig med 8 000 indiska soldater, bröder till offren i Amritsar, och tvingar dem att kuva araberna, så att det arabiska folket ska berövas sin enda rikedom, Mosuls petroleum. I Smyrna löper grekiska soldater, som hyrts av de brittiska kapitalisterna, bårsärk och massakrerar turkar. I södra Anatolien härskar franska bajonetter. I Syrien har en fransk generals stövel sparkat omkull den nyss upprättade syriska självständigheten. För två miljoner pund sterling har den brittiska regeringen köpt Persiens frihet av en handfull persiska förrädare, för att göra landet till det brittiska kapitalets fästning mot de persiska och ryska arbetarna. I Algeriet, Tripoli² och Annam råder de franska generalernas absoluta makt, precis som före kriget. I norra Kina och i Korea är det japanska gendarmer och officerare som bestämmer, som skjuter och hänger alla som ens vågar tänka på frihet. Ur det asiatiska och afrikanska arbetarnas och böndernas blod som spilldes i detta krig har det inte växt upp något frihetens träd, utan blott galgar åt dem som kämpar för friheten.

Men genom ljudet från galgarnas knarrande, genom de lidandes klagan under piskan, hör vi nya rop. Vi hör arbetarnas röster som har rest sig med vapen i hand mot sina förtryckare, vi hör kanondån från den ryska arbetar- och bondearmén, skapad av Rysslands arbetare och bönder som har rest sig i uppror. Vi hör att de har övervunnit de ryska kapitalisterna och godsägarna, och i våra hjärtan växer en stor glädje, en känsla av visshet om att de förödmjukade och förolämpade arbetarna har tillräcklig styrka i sina bröst för att sätta stopp för slaveriets regim och etablera arbetets och frihetens välde.

Vi hör, genom vapendånet från detta rättfärdiga krig som förs av de ryska arbetarna och bönderna, er röst. Arbetarnas röst från Tyskland, Österrike och Ungern. Vi hör att även ni har tagit upp vapen, att också ni har höjt era händer mot era förtryckare. Och även om vi vet att era fiender än så länge har segrat över er, är vi övertygade om att den slutgiltiga segern kommer att bli er.

Vi hör från Italiens städer rösten från hundratusentals arbetare som konfronterar de italienska kapitalistiska banditernas bajonetter. Vi hör de franska arbetarnas röster bakom fängelsegallren, dit de förpassats av

2. "Tripoli" är uppenbarligen ett misstag för "Tunisien".

de rika fransmännens regering som fruktar deras stora vrede och bävar inför flamman som brinner i deras hjärtan. Våra öron har nåtts av ljudet från de stigande vågorna av de brittiska arbetarna, som slår mot klipporna varpå den brittiska kapitalismens fäste står - folkens strypare, världsplundraren, förstöraren av fredliga liv! Med den djupaste glädje, med den djupaste inspiration lyssnar vi till dessa ljud, och inom oss växer tron på att dagen snart ska komma när våra plågor ska upphöra, när vår kamp ska förenas med er. Vi tror inte att ni kommer att kämpa endast för er egen seger, er egen befrielse. Vi tror inte att ni kommer att slita kedjorna från era egna händer och fötter medan ni lämnar dem kvar på våra. Vi tror att ni kommer att kasta av er - som en smutsig skjorta - allt det förakt med vilket våra herrar fyllt er gentemot de arbetande i öst i syfte att hetsa de vita arbetarna mot de färgade för att bättre kunna förtrycka båda. Endast en gemensam seger för Europas och Amerikas arbetare tillsammans med de arbetande massorna i Asien och Afrika kommer att bringa befrielse åt alla oss som fram tills nu arbetat i syfte att göra livet bättre för en handfull rika män. Om ni enbart befriade er själva, och lämnade oss kvar i slaveri och förtryck, skulle ni själva inom kort falla ner i samma slaveri och förtryck. För att hålla oss kvar i kedjor och fångelser skulle ni - i öst och i syd - behöva bilda styrkor av fångelsevakter och blodhundar för att vakta oss. Ni skulle behöva upprätta arméer för att hålla oss kvar under järnhälen. Ni skulle behöva ge era generaler och guvernörer makt över oss. Och de skulle - efter att ha smakat på livets sötma på vår bekostnad och efter att ha lärt sig hur man håller generationer av färgade arbetare i slaveri - snart vända sina bajonetter mot er och den rikedom som ackumulerats i Asien och Afrika skulle användas för att tvinga er tillbaka till ert tidigare slaveri. Skulle ni glömma oss nu, skulle ni få betala för det misstaget. Ni skulle påminnas om våra kedjor när ni återigen kände kedjorna omkring era egna händer. Ni kan inte befria er själva utan att samtidigt hjälpa oss i vår kamp för befrielse. I kapitalisternas händer är våra länders rikedomar medel för att förslava er. Så länge den brittiska kapitalisten fritt kan utnyttja indiska, egyptiska och turkiska bönder, så länge han kan råna dem, så länge han kan tvinga dem att tjänstgöra i den brittiska armén, kommer han alltid att ha tillräckligt med rikedom och bödlar för att kuva de brittiska arbetarna. Utan vår revolt kan det inte finnas någon seger för världsproletariatet över världskapitalet. Och precis som ni inte kan vrida makten ur kapitalisternas händer utan enighet

med oss, är vi inte i stånd att ta denna makt i våra händer om vi inte har enighet med er. De kapitalistiska länderna i Europa producerar inte tillräckligt med spannmål och råvaror för att tillhandahålla mat, kläder och skor åt sina arbetare. Våra länder - länderna i öst och Afrika - är rika på spannmål och råvaror. Detta spannmål och dessa råvaror - utan vilka arbetarna i väst skulle dö av svält efter deras seger - kommer de att kunna få om de förenar sig med arbetarna i Afrika och Asien. Om arbetarna i väst, genom att bistå de arbetande massorna i Afrika och Asien, erbjuder de senare sitt förtroende och sin kärlek.

Enighet mellan oss och er kommer att innebära en kombinerad oövervinnelig styrka. Vi kommer att kunna föda och klä varandra, vi kommer att kunna bistå varandra med arméer av krigare, brinnande av idén om gemensam befrielse.

Till denna gemensamma kamp har vi blivit hitkallade av den tredje - Kommunistiska - internationalen. Den som har brutit med den Andra Internationalens ruttna förflutna. Den andra internationalen som fläckats av vårt och ert blod, vanärats av underdånighet gentemot imperialismen och förräderi mot de arbetande massorna i hela världens intressen. Den Kommunistiska internationalen har inte bara skänkt oss slagordet om ett gemensamt heligt krig mot kapitalisterna, utan också kallat oss till en kongress i Baku, staden där arbetare från Ryssland, Turkiet och Persien, samt tatariska arbetare, arbetade i många årtionden för kapitalisterna samtidigt som de lärde sig att kämpa tillsammans mot sina förtryckare. Här i Baku, på gränsen mellan Europa och Asien, visade vi - representanter för tiotals miljoner bönder och arbetare från Asien och Afrika i uppror - världen våra sår. Vi visade världen märkena på våra ryggar från piskan, ärren som kedjorna lämnat på våra fötter och händer. Och vi höjde våra dolkar, revolverar och svärd och svor inför världen att vi skulle använda dessa vapen, inte för att kämpa mot varandra utan för att kämpa mot kapitalisterna. Med en djup tro på att ni, arbetarna i Europa och Asien, ska förena er med oss under Kommunistiska internationalens fana för gemensam kamp, för en gemensam seger, för ett nytt liv i gemenskap, baserat på broderlig hjälp mellan alla arbetare, har vi här bildat ett råd för propaganda och agitation, som under ledning av den Kommunistiska internationalen, kommer att väcka de arbetande massorna av alla färger, organisera dem och leda dem fram till attacken på slaveriets fästning.

Arbetare i Storbritannien, Amerika, Frankrike, Italien, Japan, Tyskland och andra länder! Lyssna till rösten från de miljontals människorna i öst som reser sig i uppror, som berättar för er om deras löfte att resa sig och hjälpa er i er kamp, och som söker broderlig hjälp från er i vår kamp. Oaktat århundraden av slaveri och förtryck vänder vi oss till er med tron på era broderliga känslor, med förtroendet att er seger kommer att innebära mänsklighetens befrielse, utan åtskillnad av hudfärg, religion eller nationalitet. Återbetala detta förtroende från oss med förtroende i att vår kamp inte är en kamp av mörker och obskyritet, utan en kamp för ett nytt och bättre liv, för österns folks utveckling på samma grundval av arbete och broderskap som ni vill bygga ert liv på. Må era öron nås av dånet från tiotals och hundratals miljoner arbetande människor i Asien och Afrika som hörsammar vår ed, och må detta då besvaras genom ljudet av vår kamps åsksknallar, för den gemensamma befrielsen för alla arbetare.

Länge leve enigheten mellan arbetarna i alla länder med de arbetande massorna i Asien och Afrika! Länge leve de förtrycktas världsrevolution!

Länge leve segern över förtryckets, exploateringens och våldets värld! Länge leve den Kommunistiska internationalen!

Kongressens ordförande: *G. Zinoviev*
Sekreterare: *Ostrovsky*

(Kommunistiska Internationalen, no. 15, December 20, 1920.)

Frantz Fanon

Jordens fördömda (utdrag)

1961

Om våldet

Nationell frigörelse, nationell pånyttfödelse, "nationen åter till folket", medlemskap i "The Commonwealth" ... Avkolonialiseringen kan betecknas på många sätt i tidnings artiklar och rubriker, men den är alltid en våldsam process. Vare sig det gäller privata sammankomster, nya namn på idrottsföreningar, frågan om vem som skall bjudas till cocktailpartyt, anställas vid polisen eller väljas till styrelsemedlemmar i privata eller nationella banker. Överallt innebär avkolonialiseringen att en "sorts" människor ersätts av en annan "sorts" människor. Utan någon övergångsperiod blir det ett totalt och fullständigt skifte.

Vi skulle naturligtvis också kunna visa hur en ny nation skapas, en ny statsmakt upprättas, med egna diplomatiska förbindelser, en egen politisk och ekonomisk orientering. Men vi har just velat börja med den vilja att göra "rent hus" som utmärker all avkolonialisering. Den är av en alldeles särskild betydelse, därför att den från början representerar ett minimikrav hos den tidigare kolonibefolkningen. I grund och botten ligger själva beviset för att omvälvningen verkligen genomförts just i att en social struktur fullständigt förändrats, uppifrån och ner.

Och det väsentliga i denna omvälvning är att den har eftersträvat, fordrats, att den representerar ett oböjligt krav. Känslan av att en sådan förändring måste och skall bli verklighet ingår som ett kraftigt drivande, tvingande element i de kolonialiserades medvetande och i deras dagliga

liv. Men möjligheten av en sådan omvälvning upplevs lika starkt - som en skräckinjagande framtidsutsikt - av en annan "sorts" människor: koloniserarna.

Avkolonialiseringen - som syftar till att förändra hela världsordningen - är alldeles uppenbart ett helt igenom anarkiskt projekt. Men den kan inte åstadkommas genom vare sig magi, en naturkatastrof eller en vänskaplig överenskommelse. Den är en historisk process. Den kan förstås och bli glasklar för sig själv liksom för andra först i den mån man urskiljer de rörelser som ger den historisk form, historiskt innehåll. Avkolonialiseringen är sammanstötningen mellan två krafter som genom själva sin natur står i motsättning till varandra, som blir påtagliga och egenartade just i den koloniala situationen. Deras första konfrontation präglades av våld, och deras fortsatta samlevnad - närmare bestämt koloniserarens exploatering av den kolonialiserade - har till stor del grundats på ett uppbyggande av bajonetter och kanoner. Koloniseraren och den kolonialiserade är gamla bekanta. Koloniseraren har faktiskt rätt när han säger att han känner "dem" (sina negrer, sina araber). Det är koloniseraren, som har *skapat* och som *fortfarande skapar* den kolonialiserade. Han hämtar sin sanning, det vill säga sin rikedom, från det koloniala systemet.

Avkolonialiseringen kan aldrig ske obemärkt. Den inverkar på människornas innersta väsen och förändrar det i grunden. Den förvandlar åskådare, förkrossade av sin obetydlighet, till huvudpersoner som plötsligt befinner sig i ljuskäglan från historiens strålkastare, i en grandios upplevelse. Den ger människan en egen rytm, genom kontakter med nya människor - ett nytt språk, en ny mänsklighet. När en koloni blir fri skapas verkligen helt nya människor. Denna skapelse är inte resultatet av någon övernaturlig makt: det kolonialiserade "tinget" blir människa under själva den process varigenom hon befriar sig.

Det krävs således en fullständig uppgörelse med hela den koloniala situationen. Vill vi uttrycka det precist kan vi begagna det välkända uttrycket "De sista skola varda de främsta". Avkolonialiseringen bekräftar detta påstående. På det rent beskrivande planet kan därför avvecklingen av en kolonial regim aldrig bli annat än en framgång.

Framställd i sin nakenhet låter avkolonialiseringen ana en skoningslös kamp, en de blodiga knivarnas natt. Om de sista verkligen skola varda de främsta, så kan det ske först efter en avgörande, blodig kamp mellan de båda antagonisterna. Den fasta viljan att göra dem som gått längst

bak i ledet till ledare, att låta dem (alltför snabbt, säger somliga) klättra uppför de trappstegen som kännetecknar ett organiserat samhälle, denna vilja kan segra endast under förutsättning att man tar till alla medel, naturligtvis även våldet.

Man kan inte desorganisera ett samhälle, hur primitivt det än är, efter sådana riktlinjer om man inte redan under deras utarbetande är fast besluten att krossa alla hinder. Den som går in för att genom egna insatser förverkliga programmet är ständigt beredd att bruka våld. Ända från födelsen har det stått klart för honom att denna trånga värld, inhägnad av förbud, inte kan försättas i gungning annat än med det mest ohämmade våld.

Den koloniala världen är fylld av murar och stängsel. Vi behöver säkert inte påminna om indelningen i infödingsstäder och europeiska städer sida vid sida, om skolor för infödda och skolor för européer, liksom det är överflödigt att påminna om Sydafrikas *apartheid*. Men tränger vi djupare in i detta rutnät kommer vi att upptäcka vissa kraftlinjer. Genom en sådan undersökning av den koloniala världens inredning och geografi kommer vi att kunna fastställa de trigonometriska punkter från vilka det avkolonialiserade samhället skall organiseras.

Den kolonialiserade världen är en tudelad värld. Skiljelinjen, gränsen, markeras av kaserner och polisstationer. När den kolonialiserade vill tala med överheten är det gendarmen eller soldaten han måste vända sig till, som kolonialistens och förtryckarregimens språkrör. I kapitalistiska samhällen går det annorlunda till. Där är det undervisningen, den må vara religiös eller konfessionslös, de utbildade moraliska reflexer som föräldrarna inpräglar hos sina barn, den exemplariska hederligheten hos arbetare som får medalj efter femtio års trogen tjänst, det lugn och den självbehärsknings som uppammas hos medborgarna - där är det alla dessa yttre uttryck av respekt för samhällsordningen som hos den exploaterade skapar en underkastelsens, en underdånighetens psykos och avsevärt underlättar ordningsmaktens uppgift. I de kapitalistiska länderna finns det en härskare av moralister, lärare och vilseledare mellan de exploaterade och makthavarna. I kolonierna däremot kommer den kolonialiserade dagligen i direkt kontakt med lagens handhavare. Soldaten och polisen finns överallt och ger sig ofta och smärtsamt till känna. Med bösskolven eller napalmbomber gör de klart för den kolonialiserade att han skall hålla sig lugn. Maktens representanter brukar det oförfalskade

våldets språk. Ombudet gör inte förtrycket lättare och döljer inte maktförhållandena. Tvärtom, han demonstrerar och understryker dem med det goda samvete som kännetecknar maktens handhavare. Maktens ombud för med sig våldet in i den kolonialiserades hus. Han driver in det i huvudet på honom.

De inföddas och de vitas stadsdelar kompletterar inte varandra. De båda zonerna står mot varandra, men inte som delar av någon högre enhet. De följer en rent aristotelisk logik och utesluter varandra. Det finns ingen gemensam nämnare, ett av leden är överflödigt. Kolonialistens stad är solid, helt av sten och järn. Den har upplysta och asfalterade gator, stängda soplårar som döljer rester av sådant som man aldrig ser och inte ens kan ana. Den vite mannen visar heller aldrig sina fötter utom möjligen på badstranden, men då är den infödde för långt borta för att se dem. Dessa fötter skyddas av solida skor, även om gatorna deras är rena, släta, utan håligheter eller skarpa stenar. Kolonialistens stad är en mätt och lat stad. Den är ständigt proppad med goda saker. Kolonialistens stad är de vitas, främlingarnas stad.

Den kolonialiserades stad, eller vad man kallar infödingsstaden, negerbyn, *kasbah*, reservatet är ett ökänt ställe, med illa beryktade invånare. Här föds barnen som det faller sig. Här dör folk hur som helst och av vad som helst. Det är en värld utan mellanrum. Människorna lever ovanpå varandra, deras ruckel och hyddor ligger staplade på varandra. Den kolonialiserades stad är en hungrig stad, som längtar efter bröd, kött, skor, bränsle och ljus. Den kolonialiserades stad är hopkurad, den ligger på knä eller vältrar sig i smutsen. Det är en stad för negrer, en stad för araber. När den kolonialiserade ser in i kolonialistens stad så är det med kättja och missunnsamhet i blicken. Han drömmer om att äga allt detta, att äga det på alla sätt: att sitta vid kolonialistens bord, sova i hans säng, helst ligga med hans kvinna. Den kolonialiserade är full av avund. Kolonialisten vet om det. Han överraskar infödingens simmiga blick och anmärker beskt, på sin vakt: "De vill ta vår plats." Det stämmer. Det finns inte en kolonialiserad, som inte någon gång om dagen drömmer om att sätta sig på kolonialistens plats.

Denna uppstyckade värld, denna tudelade värld, bebos av två olika människoslag. Det är kännetecknande för den koloniala situationen att de ekonomiska realiteterna, de väldiga skillnaderna i inkomster och levnadssätt, aldrig förmår maskera de mänskliga realiteterna. Man ser

genast att skillnaderna i strukturen först och främst beror av vilken ras, vilket människoslag man tillhör. I kolonierna är den ekonomiska infrastrukturen på samma gång en överbyggnad. Orsak och verkan blir ett: man är rik därför att man är vit, man är vit därför att man är rik. Det är därför man alltid måste tänja på de marxistiska analyserna, när de skall tillämpas på det koloniala problemet.

Man kan inte ens utan vidare tala om det förkapitalistiska samhället, som Marx studerat grundligt, men vars begrepp här måste revideras. Trälen i det europeiska feodalsamhället var visserligen väsensskild från riddaren, men för att förklara och rättfärdiga skillnaden i status måste man hänvisa till Guds lag. I kolonierna har främlingen som kommit utifrån tvingat sig på landet med hjälp av sina kanoner och sina maskiner. Trots att främlingen lyckats tämja befolkningen och bemäktigat sig landet förblir kolonialisten en främling. Det är varken fabriker, gods eller bankkontot som i främsta rummet kännetecknar den härskande klassen. Den härskande klassen är först och främst det slags människor som kommit utifrån och som inte liknar landets egen befolkning, "de andra".

Väldet, som varit allestädes närvarande då den koloniala världen formades, väldet, som oavslutligt markerat rytmen då de inföddas egna sociala former och deras ekonomiska system slogs sönder, då deras hållning och deras klädesskick revs ner - detta våld kommer att tas i anspråk av den kolonialiserade den dag massorna beslutar att ta historien i egna händer och stormar in i de förbjudna städerna. Att spränga hela den koloniala världen sönder och samman är hädanefter ett klart begripligt program, som varje individ inom det kolonialiserade folket kan göra till sitt. Att vi spränger den koloniala världen i stycken betyder inte att vi, efter att ha rivit ned gränsbarriärerna, kommer att bygga broar mellan de, båda zonerna. Att förstöra den koloniala världen, det betyder för oss att avskaffa den ena zonen, att begrava den djupt ner i jorden eller avlägsna den från vårt territorium.

När den kolonialiserade utmanar den koloniala världen är det inte tal om att lägga fram och resonera om olika synpunkter. Det är inte fråga om att diskutera vad som är allmänmänskligt, utan om att hävda vår egen, absoluta originalitet. Kolonialismens värld är manikeisk. Det räcker inte för kolonialisten att fysiskt, dvs. med hjälp av sin polis och sina gendarmar, avgränsa den kolonialiserades utrymme. Som om det gällde att

illustrera den koloniala exploaterings karaktär, gör kolonialisten den kolonialiserade människan till det onda självt. Det underkuvade samhället beskrivs inte bara som ett samhälle utan etiska värden. Kolonialisten nöjer sig heller inte med att hävda att det inte finns eller - ännu hellre - att det aldrig funnits sådana värden i den kolonialiserade världen. Han förklarar att den infödde är oemottaglig för etik överhuvudtaget. Han är inte bara utan moral - han är direkt antimoralisk. Han är, låt oss se det i ögonen, en fiende till alla etiska värden. I denna mening är han det absoluta onda. Han är ett frätande element som förstör allt han kommer i beröring med, han vanställer och förvrider allt som har med moral och estetiska värden att göra, han är ett omedvetet och oförfärdigt redskap åt blinda och onda krafter. Och en politiker som Meyer kunde på fullt allvar i franska nationalförsamlingen säga att man inte fick prostituera republiken genom att släppa in det algeriska folket. Den egna moralen förgiftas och infekteras ohjälpligt, så fort man låter den komma i kontakt med det kolonialiserade folket. De kolonialiserades sedvänjor, deras traditioner och framför allt deras myter tolkas som bevis på deras fattigdom, deras medfödda lastbarhet. Det är därför man kan jämföra DDT, som dödar parasiterna, sjukdomsbärarna, med den kristna religionen som bekämpar kätteriet, de låga instinkterna, det onda, i dess linda. Gula feberns återtag och evangeliseringens framsteg hör båda till balansräkningens positiva sida. Men missionens segerbulletiner vittnar i själva verket om alienationsämnen som införes hos det kolonialiserade folket. Jag talar nu om den kristna religionen, och ingen bör förvåna sig över den saken. Kyrkan i kolonierna är en de vitas kyrka, en främlingarnas kyrka. Den uppmanar inte den kolonialiserade människan att gå Guds vägar men väl att gå den vites väg, härskarens väg, förtryckarens väg. Och här gäller det som bekant att många är kallade men få utvalda.

Det händer att denna manikeism drar de yttersta logiska konsekvenserna av sitt tanke-system och avhumaniserar den infödde. Den förvandlar praktiskt taget människan till djur. När kolonialisten talar om den kolonialiserade är det också i zoologiska begrepp. Han talar om den gula rasens reptilartade rörelser, om utdunstningarna från infödningaby, om horderna, om stanken, om krälände, myllrande, gestikulerande massor. När kolonialisten gör en ansträngning för att beskriva miljön med de rätta orden, hämtar han alltid sina liknelser från djurvärlden. Hans rasfränder reagerar sällan mot dessa bilder. Den infödde, som fattat kolonialistens

tankegång, förstår genast att det är honom man menar. Denna galopperande befolkningsökning, dessa hysteriska massor, dessa ansikten utan varje mänskligt drag, dessa slappa, formlösa kroppar, dessa ändlösa skaror, dessa barn som inte verkar tillhöra någon, denna lättja som sträcker ut sig i solen, den vegetativa rytmen ..., allt detta ingår i kolonialismens terminologi. General de Gaulle talar om "gula människomassor" och monsieur Mauriac om svarta, bruna och gula massor, som snart kommer att översvämma världen. Den kolonialiserade hör allt detta och flinar varje gång han upptäcker att kolonialisten talar om honom som om han vore ett djur. Han vet nämligen att han inte är något djur. Och just i det ögonblick han blir medveten om sin mänsklighet börjar han slipa sina vapen för att denna hans mänsklighet skall triumfera.

Så fort den kolonialiserade börjar slita i sina bojar och oroa kolonialisten, tillkallar man välmenande själar, som på "kulturkongresser" förklarar för den infödde hur unika och mångskiftande de västerländska värdena är. Men varje gång den kolonialiserade hör talas om de västerländska värdena stelnar han till i ett slags muskelkramp. Överallt där kolonialregimen avvecklas vädjar man till de kolonialiserades förnuft. Man rekommenderar säkra, stabila värderingar, man inskräper våltaligt att avkolonialiseringen inte får betyda någon tillbakagång, att man måste stödja sig på dessa beprövade, solida normer. Men det visar sig att så fort en kolonialundersåte hör någon tala om den västerländska civilisationen, så griper han efter sin *machete* eller förvissas sig åtminstone om att han har den inom räckhåll. De vita har hävdats sina värdenas överlägsenhet med sådan brutalitet och varit så aggressiva i sin segerrika kamp mot de kolonialiserades levnadssätt och föreställningsvärld, att han hånskrattar när herrefolket skryter med dessa värden. I den koloniala situationen upphör kolonialisten inte att rådbråka den kolonialiserade förrän denne högt och ljudligt erkänt den vita moralens överlägsenhet. Men så snart frihetskampen börjar har de kolonialiserade massorna bara hån till övers för dessa värden, som de skändar och spyr ut.

Denna företeelse kommer i allmänhet inte så tydligt fram, därför att under avkolonialiseringens period har vissa intellektuella bland de infödda inlett en dialog med bourgeoisin i den koloniala metropolen. Under denna period uppfattas den infödda befolkningen bara som en formlös massa. De få individuella särdrag som kolonialmaktens borgare kunnat urskilja här och där är inte tillräckliga för att göra det första

intrycket mera nyanserat. Däremot inträffar det, under själva befrielsen, att bourgeois in i den koloniala metropolen febrilt söker kontakt med "eliten" i kolonin. Det är med denna elit man för den beryktade dialogen om den västerländska civilisationens värden. När den härskande klassen i den koloniala metropolen konstaterar att den inte kan bevara sitt välde över kolonierna, låter den arriärgardet fortsätta kampen på kulturens, moralens och teknikens område. Man får dock inte glömma bort, att de breda massorna bland de kolonialiserade folken är fullständigt likgiltiga för den sortens problem. För dem är jorden det mest konkreta och följaktligen det mest väsentliga värdet. Det är jorden som ger dem deras dagliga bröd och givetvis också en viss värdighet. Men denna värdighet har inget att göra med "respekten för människovärdet". Detta abstrakta människovärde har det kolonialiserade folket aldrig hört talas om. Vad den infödde i sitt eget land erfarit är att man ostraffat kunnat fängsla, misshandla och svälta ut honom. Aldrig någonsin har det kommit någon moralist eller någon präst för att ta emot slagen i hans ställe eller dela med sig av sitt bröd. Vad han förstår med moral är något mycket konkret i det ögonblick han drar ner kolonialisten från hans höga hästar, bryter hans våldsregemente och helt enkelt kastar ut honom från scenen. Den berömda princip enligt vilken alla människor är lika åskådliggörs i kolonierna först i det ögonblick då den kolonialiserade hävdar att han är kolonialistens jämlike. Om han går ännu ett steg, är det för att visa att han är förmer än denne. I själva verket har han redan beslutat sig för att ersätta kolonialisten, att inta hans plats. Det är således en helvärld som faller samman. Den intellektuelle, som för sin del kunnat hålla med kolonialisten på det allmängiltiga, abstrakta planet, kommer nu att kämpa för att kolonialisterna och de kolonialiserade skall kunna sammanleva i en ny och bättre värld. Men vad han inte inser, eftersom kolonialismen har genomsyrat honom med hela sitt tänkesätt, är att kolonialisten i det ögonblick det koloniala tillståndet upphört inte längre har något intresse av att stanna kvar, inte längre har något intresse av samexistensen. Det är inte någon tillfällighet att den s.k. liberala europeiska minoriteten i Algeriet, innan förhandlingarna ens börjat mellan den algeriska och den franska regeringen, gett sin inställning till känna: man kräver varken mer eller mindre än dubbelt medborgarskap. Om vi klamrar oss fast på det abstrakta planet tvingar vi kolonialisten att våga ett mycket konkret språng ut i det okända. Låt oss erkänna det: kolonialisten vet mycket väl

att inga fina fraser kan ersätta verkligheten.

Den kolonialiserade upptäcker alltså att hans kropp fungerar på samma sätt som kolonialistens, att han andas på samma sätt, att han har ett hjärta som slår på samma sätt som kolonialistens. Han upptäcker att kolonialistens liv inte är mer värt än en infödd. Det är en upptäckt som sätter världen i gungning. Det är den som ligger till grund för den kolonialiserades nyvunna revolutionära självsäkerhet. Om det verkligen förhåller sig så att mitt liv är lika betydelsefullt som kolonialistens, då kan hans blick eller hans stämma inte längre förlama mig. Jag känner mig inte längre brydd och osäker i hans närvaro. I själva verket ger jag fan i honom. Jag är så lite besvårad av hans närvaro, att jag redan vet hur jag skall göra hans situation omöjlig, så att han inte ser någon annan utväg än att rymma fältet.

Vi har redan påpekat, att kolonitillvaron präglas av att världen delats itu: Under kampen mot kolonialismen blir världen hel igen genom ett radikalt beslut, som enar den på nationens och ibland på rasens grundval. Vi erinrar oss hur våldsamt de senegalesiska patrioterna reagerade mot president Senghors manipulationer: "Vi krävde afrikaner i ledningen, men i stället söker han göra européerna till afrikaner!" Det innebär att den kolonialiserade omedelbart kan avgöra om det har skett någon verklig avkolonialisering eller inte. Minimikravet är att de sista skola varda de första.

Den infödde intellektuelle framför detta krav i egna varianter och han verkar sannerligen inte att sakna motiveringar: det behövs administratörer, tekniker, specialister av skilda slag. Men den infödde i gemen uppfattar begäran om sådana undantag som rent sabotage, och inte så sällan hör man honom säga: "Då är det ju inte någon större mening i att vi blev självständiga ..."

I de koloniala områden där det förts en verklig frihetskamp, där folket gjutit sitt blod och där den väpnade striden pågått länge nog för att de intellektuella skulle finna en väg tillbaka till folket, där märker man hur hela den överbyggnad som dessa intellektuella lånat från borgerliga koloniala kretsar raderas ut. I sin narcissistiskt självupptagna monolog hade denna bourgeois med sina akademikers hjälp lyckats övertyga den infödde om att de väsentliga värdena förblir eviga, även om människan kan fela. Det är naturligtvis fråga om Västerlandets eviga värden. Den kolonialiserade accepterade dessa idéer såsom väl grundade, och djupt

inne i hans medvetande stod det alltid en vaksam vakt- post, beredd att försvara det grekisk-romerska arvet. Men under befrielsekampen inträffar det, i det ögonblick som den intellektuelle åter upptar kontakten med sitt folk, att denna fågelskrämma faller ihop till stoft. Alla medelhavskulturens värden, den mänskliga personlighetens, klarhetens och skönhetens seger förvandlas till döda och färglösa nipper. Alla högravande tal avslöjar sig själva som tomma ord. Alla dessa etiska värden som tycktes förädla själen visar sig vara fullständigt meningslösa, eftersom de inte har något att göra med den konkreta kamp som folket inlett.

Låt oss först se på individualismen. Den infödde intellektuelle hade av sina lärare fått veta, att individen måste hävda sig själv. Kolonial maktens bourgeois hade hamrat i honom föreställningen att ett samhälle består av individer som alla kan stänga in sig i sitt eget subjektiva jag, vars tanke är samhällets sanna rikedom. Men när samme intellektuelle under frihetskampen får tillfälle att verkligen dyka ned bland folket upptäcker han att denna teori är grundfalsk. Redan den organisatoriska form som kampen tagit har gett honom en ny vokabulär. Broder, syster, kamrat - det är ord som den kolonialistiska bourgeoisin fört upp på svarta listan, eftersom för den betyder min bror detsamma som min plånbok, och min kamrat är mitt senaste knep. Den infödde intellektuelle tycks själv vara närvarande vid en autofärd där alla hans avgudabilder bränns: egoismen, de högmodiga anspråken, den barnsliga lusten att alltid få det sista ordet. Denne kolonialiserade intellektuelle, som under den västerländska kulturens tryck känt sig som en atom bland atomer, upplever nu också fastheten och styrkan i ett byråds verksamhet, gedigenheten hos en av folket tillsatt kommission samt kvarters och cellmötenas andliga fruktbarhet. Nu befinner sig alla i samma predikament, eftersom *alla* blir upptäckta av legosoldaterna och följaktligen massakrerade, eller också kommer *alla* att bli räddade. "Sköt dig själv och skit i andra", denna ateistiska frälsningsformel godkänns inte i detta sammanhang.

Sedan någon tid tillbaka talar man mycket om självkritiken. Men vet man att självkritiken ursprungligen är en afrikansk institution? I både Nordafrika och Västafrika är det tradition att alla konflikter som uppstår i en by skall debatteras offentligt och att parterna nödgas erkänna sina fel. Denna självkritik bedrivs emellertid med en viss humor, eftersom alla uppträder fritt och avspänt, och vi, när allt kommer omkring, vill ett och detsamma. Den kalla beräkningen, förtigandet, baktankarna och

hemlighetsmakeriet - allt sådant måste den intellektuelle göra sig kvitt allteftersom han blir ett med folket. Man kan säga att gemenskapen seg- rar redan på detta stadium, att den sprider sitt eget ljus, sitt eget inne- boende förnuft.

Men det händer att avkolonialiseringen sker i områden som inte blivit tillräckligt omskakade av befrielsekampen, och där finner man att dessa intellektuella är knipsluga och förslagna, att de alltjämt tänker och upp- träder som de har lärt sig i umgänget med kolonialmaktens bourgeoisie. De är barn som igår skämdes bort av kolonialismen, i dag av de nya nationella ledarna, och söker vittja nationen på dess ringa tillgångar. Utan hämningar strävar de uppåt och finner nya medel att berika sig genom knep och stölder som inte drabbas av strafflagen. De spekulerar i import och export, bildar aktiebolag och spelar på börsen, för att höja sin egen levnadsstandard långt ovanför nationens. De yrkar på att hand- eln skall nationaliseras, dvs. att de vinstgivande marknaderna och de goda tillfällena skall förbehållas den egna nationens medborgare. Nitiskt understryker de hur nödvändigt det är att utplundringen av nationen blir en nationell angelägenhet. Under denna s.k. åtstramningsperiod för nationen väcker deras framgångsrika stölder snabbt en våldsam vrede hos folket. Sådan situationen är, både i Afrika och ute i världen, blir de självständiga men fattiga nationerna alltmer socialt medvetna. Det kom- mer alla småskurna egoister snart att få erfara.

För att få tillträde till herrefolkets kultur och tillägna sig den har den intellektuelle nödgats lämna vissa panter. Han måste bland annat visa att han tänker på samma sätt som kolonialmaktens bourgeoisie. Att han gör det framgår också av hans oförmåga att föra sina landsmäns talan. Han kan helt enkelt inte glömma bort sig själv till förmån för en sak eller en idé. När han däremot kämpar i folkets mitt gör han den ena underbara upptäckten efter den andra. Han blir bokstavligen avväpnad av folkets öppenhet och hederlighet. Då riskerar han å andra sidan att fjäska för folket. Han kan förvandlas till en eftersägare som nickar bifall till varje folklig meningsyttring och gör den till en trossats. Men *fellahn*, den arbetslöse, den uthungrade gör inte anspråk på att sitta inne med sanningen. Han förkroppsligar sanningen, och därför påstår han inte att han känner den.

Objektivt sett uppträder den intellektuelle under denna period som en vulgär opportunist. Han har inte upphört med sina manipulationer.

För folkets del blir det aldrig fråga om att stöta bort honom eller driva in honom i ett hörn. Folket begär bara att man skall ha allt gemensamt. Men det tar tid för den intellektuelle att finna sin plats i folkhavet, där- för att han har en underlig förkärlek för detaljerna. Det förhåller sig visserligen inte så att folket skulle vara emot all analys. Tvärtom sätter det värde på att få saker och ting förklarade, det tycker om att följa ett resonemang, att se vart det leder. Men den intellektuelle låter sig, särskilt i början av sitt liv samman med folket, förledas av detaljerna så att han glömmer kampens huvudsyfte, kolonialismens nederlag. Förvirrad av kampens mångfaldiga aspekter tenderar han att haka sig fast vid mycket begränsade uppgifter, som han ägnar sig åt med brinnande iver men nästan alltid gör sakrosankta. Han ser inte helheten. Han för in begrepp som discipliner, ämnesområden och specialiteter i denna fruktansvärda stenkross som en folklig revolution i själva verket är. Eftersom han är engagerad på skarpt avgränsade frontavsnitt händer det att han förlorar rörelsens enhet ur sikte, och att han vid ett misslyckande på en punkt grips av tvivel, kanske misströstan. Folket har däremot från början en helhetsbild av situationen. Det är fråga om jord och bröd: hur skall vi göra för att skaffa oss jord och bröd? Denna skenbart begränsade syn- punkt, som är folkets och den aktionsplan som därav följer, kommer att ytterst visa sig vara den mest fruktbara och mest effektiva.

Begreppet sanning är också något som vi bör se närmare på. Varje folk har i alla tider insett att sanningen är något som man bara är skyldig sina egna. Ingen absolut sanning, ingen utläggning om hur människo- själen genomskådas kan rubba denna inställning. Hela den koloniala situationen är en enda stor lögn, som det kolonialiserade folket besvarar med sin lögn. Gentemot sina landsmän uppträder man öppet, gentemot kolonialisten krampaktigt, outgrundligt. Sanning är det som påskyndar kolonialregimens fall och hjälper nationen på väg. Sanning är det som skyddar de infödda och förgör utlänningarna. Sanningens smala väg finns inte i en koloni. På samma sätt förhåller det sig med gott och ont. Allt som gör *dem*, främlingarna, ont är gott.

Vi ser alltså hur den ursprungliga manikeism, den kluvenhet som präglade det koloniala samhället håller sig intakt under avkolonialisering- perioden. Kolonisatören upphör aldrig att vara fiende, antagonisten som måste röjas ur vägen. I sin skyddade zon underhåller förtryckaren den rörelse som innebär fortsatt herravälde, exploatering och utplundring.

Med hjälp av den kolonialiserade, utblottade varelsen i den andra zonen - som bokstavligen är utplundringens *föremål* - skapar han den ström som oavbrutet böljar från kolonins stränder till "metropolens" hamn-lager och palats. I denna stelnade zon ligger ytan till synes orörlig, palm-erna vajar i vinden, vågorna slår mot strandens stenar, skepp med råvaror kommer och går som en bekräftelse på att kolonistörens närvaro är berättigad och nödvändig, medan den infödde, mer död än levande, sitter hopkrupen och försjunken i ständigt samma dagdrömmar. Det är kolonistören som skapar historia. Hans liv är en hjältesaga, en odysse. Han är början till allt: "Det är vi som har skapat det här landet." Och han är alltings fortsatta orsak: "Om vi ger oss i väg, då är allt förlorat. Då faller det här landet tillbaka i medeltiden." Framför sig ser kolonistören bara förslöade varelser, tärda av febersjukdomar och nedtyngda av gammal övertro, som utgör nära nog en förstenad mineralisk miljö kring den koloniala merkantilismens dynamiska skaparkraft.

Kolonistören skapar historia, och det vet han. Med sina ständiga hänvisningar till sitt eget lands historia gör han klart att han själv här utgör en förlängning av detta moderland. Han skriver alltså inte det utplundrade landets historia, utan sin egen nations, där den härjar, våldtar och svälter ut på främmande territorium. Den kolonialiserade befolkningen är dömd till evig passivitet, försåvitt den inte själv beslutar sätta punkt för kolonialiseringens, för skövlingens historia och i stället skapa nationens, avkolonialiseringens historia.

Det är verkligen en oföränderlig värld, efter manikeiskt mönster uppdelad i ljus och mörker, en värld befolkad av statyer: statyn av generalen som erövrade landet, statyn av ingenjören som byggde bron. En själv-säker värld vars byggstenar bäres upp av skinnflådda, piskade ryggar. Det är den koloniala världen. Den infödde är ett djur i bur och *apanheid* bara en variant av den koloniala världens uppdelning i avskärmade fack. Det första den infödde får lära sig är att hålla sig på sin plats, att aldrig överskrida gränserna. Därför är det som han i sina drömmar rycker till, går till aktion, till angrepp. Han drömmer att han hoppar, att han simmar, att han springer, att han klättrar. Han drömmer att han brister ut i skratt, hoppar över floden med ett enda skutt, förföljd av ett helt koppel av fordon som aldrig hinner upp honom. Den kolonialiserade drömmer sig till friheten från klockan nio på kvällen till klockan sex på morgonen.

(...)

Vilka är de krafter som under den koloniala perioden stakar ut nya vägar, nya möjligheter att bruka våld för den kolonialiserade? Det är framför allt de politiska partierna samt den intellektuella och merkan-tila eliten. Men det är karakteristiskt för vissa politiska organisationer att de gärna avger principiella deklARATIONER - utan att utsända konkreta aktionsparoller. Under den koloniala perioden är dessa nationalistiska partier inriktade på valpropaganda, på en mängd filosofiska och politiska utläggningar om folkens självbestämmanderätt, om de mänskliga rättigheterna och det dagliga brödet och ideliga hävdanden av principen "en man en röst". De nationalistiska partierna talar aldrig om nödvändigheten av ett verkligt styrkeprov, eftersom deras mål knappast är att radikalt förändra hela systemet. De är pacifister, legalister, i själva verket svurna anhängare av den nya ... ordningen. Dessa politiska formationer ställer till den koloniala bourgeoisin det krav som de upplever som väsentligt: "Ge oss mera makt." När det gäller våldet och dess speciella problem är dessa eliter tvehågsna. De är våldsamma i ord och reformistiska i handling. När de borgerliga nationella ledarna säger någonting, bekräftar de utan omsvep att de i själva verket inte menar vad de säger.

För att förklara dessa särdrag hos de nationalistiska partierna måste man veta vad som utmärker både deras ledarskikt och deras anhängare. De nationalistiska partiernas anhängare är stadsbor, arbetare, folkskollärare, hantverkare och köpmän som - visserligen i begränsad utsträckning - börjat dra fördel av den koloniala situationen och som har speciella intressen. De kräver att de skall få det bättre, att deras löner skall höjas. Dialogen mellan dessa politiska partier och kolonialmakten avbryts aldrig. Man diskuterar vissa kompromisser, den politiska representationen, pressfriheten, föreningsfriheten. Man diskuterar reformer.

Därför ska man heller inte låta sig förbluffas av att så många infödda är aktiva medlemmar av de lokalavdelningar som metropolens politiska partier upprättat i kolonin. Dessa infödda kämpar i enlighet med abstrakta slagord - "All makt åt proletariatet!" - utan att tänka på att i deras område är det främst efter nationalistiska paroller som kampen måste föras. Den kolonialiserade intellektuelle har anpassat sin aggressivitet efter knappast dolda förhoppningar om att kunna assimilera sig med det koloniala systemet. Han har underordnat sin aggressivitet under sina egna, individuella intressen. Därför uppstår det lätt en klass av frigivna slavar som befriat sig personligen. Det som dessa intellektuella kräver

är att flera skall befria sig på detta individuella sätt och att det skall bli möjligt att organisera en hel klass av frigjorda. Folkets breda massor är däremot inte intresserade av att enskildas möjligheter till framgång ökar. De kräver inte samma status som kolonistören, utan hans plats. Det överväldigande flertalet av de kolonialiserade vill först och främst ha hans gårdar och gods. För dem gäller det inte att konkurrera med kolonistören. De vill ersätta honom.

De flesta nationalistiska partier underlåter systematiskt att vända sig till bönderna. Nu står det emellertid klart att i de koloniala länderna är det bara bönderna som är revolutionärt inställda. De har allt att vinna och inget att förlora. Den nertryckte och uthungrade bonden är den exploaterade som först inser att endast våldet lönar sig. För honom finns det ingen kompromiss, ingen möjlig överenskommelse. Frågan om kolonialisering eller avkolonialisering är helt enkelt en fråga om styrkeförhållanden. Den exploaterade upptäcker att hans befrielse förutsätter att alla medel, främst maktmedel, kommer till användning. Då Guy Mollet år 1956 kapitulerade för européerna i Algeriet konstaterade Nationella befrielsefronten i ett berömt flygblad att kolonialismen inte ger sig förrän den får kniven på strupen. Det fanns ingen algerier som då verkligen tyckte att det var för starka ord. Flygbladet uttryckte bara vad algerier kände djupast inne: kolonialismen är inte någon tänkande maskin, inget förnuftigt väsen. Den är renodlat våld och kommer bara att böja sig för ett ännu starkare våld.

Inför den avgörande uppgörelsen går kolonialmaktens bourgeoisie, som hittills förhållit sig passiv, till aktion. Den lanserar ett nytt begrepp, som strängt taget skapats av den koloniala situationen: "icke-våld". I sin enklaste form säger detta slagord kolonins infödda elit att den kolonialistiska bourgeoisie har samma intressen som den och att det därför är nödvändigt att snarast uppnå en överenskommelse, i bägge parternas intresse. "Icke-våldet" är ett försök att lösa kolonialismens problem omkring det gröna bordet innan det kommer till blods- utgjutelse eller andra oåterkalleliga handlingar. Men om massorna handlar efter sitt eget huvud, utan att invänta att stolarna kommit på plats kring det gröna bordet, och sätter i gång bränderna och attentaten, då kommer man att få se att "eliten" och de borgerliga, nationalistiska partiernas ledare springer till kolonialisterna och säger dem: "Situationen är ytterst allvarlig! Det kan ta en ända med förskräckelse. Vi måste finna en lösning, en

kompromiss."

Själva kompromissbegreppet intar en central plats i avkolonialiserings fenomenologi, för det är ett långt ifrån entydigt begrepp. Det har betydelse både för det koloniala systemet och för den infödda bourgeoisie som håller på att växa fram. Kolonialisterna inser att massorna kan ödelägga allt för dem. De sprängda broarna, de nerbrända gårdarna, repressalieaktionerna och alla andra krigshandlingar drabbar landets ekonomi hårt. Den infödda bourgeoisin å sin sida, som inte riktigt inser vilka följder denna orkan kan få, fruktar i själva verket att själv sopas bort av detta oväder. Därför framhåller den enträget för kolonistörerna: "Ännu kan vi hejda blodbadet, ännu har vi massornas förtroende. Men nu måste ni skynda er, om inte allt skall braka ihop." Nästa led i utvecklingen är att ledaren för det nationalistiska partiet offentligt tar avstånd från detta våld. Han förklarar högtidligt att han inte har något som helst att göra med dessa Mau-Mau, dessa terrorister, dessa mördare. I bästa fall intar han skyddsställning i ett ingenmansland mellan terroristerna och kolonialisterna och presenterar sig gärna som "medlare". Det innebär att eftersom kolonistörerna inte kan förhandla med dessa Mau-Mau är han villig att göra det. Därför är det som den nationella frihetskampens eftertrupper, denna del av folket som i själva verket hela tiden har hört hemma på den andra sidan, kommer upp i täten varje gång det skall förhandlas eller kompromissas - just därför att de noga vaktat sig för att någonsin bryta kontakten med kolonialismen.

Före förhandlingarna nöjer sig de flesta nationalistiska partier i bästa fall med förklaringar och ursäkter för detta "barbari". De säger aldrig att folkets kamp är berättigad, och det är inte sällsynt att de privat, i en mindre krets, går så långt att de fördömer de särskilt uppseendeväckande aktioner som moderlandets press och allmänna opinion betecknat som skändliga. De säger att de vill se allting objektivt och det blir deras förevändning för en sådan passiv politik. Men i verkligheten är denna hållning - som är typisk för den kolonialiserade intellektuelle och de nationalistiska partiernas ledare - inte alls objektiv. De fruktar helt enkelt att massornas otaliga våldshandlingar inte är ägnade att främja deras egna intressen. Det finns dessutom en del som inte alls tror att våldssamma metoder är effektiva. För dem är tveklöst varje försök att med våld bryta det koloniala förtrycket ett hopplöst företag, ett sannskyldigt självmord. I deras föreställningsvärld upptar kolonialisternas strids-

vagnar och jaktplan ett enormt utrymme. Så fort man säger till dem att något måste göras ser de framför sig hur bomber faller över huvudet på dem, hur pansaravdelningar och polis går till aktion ... och förblir sittande. De är slagna på förhand. De behöver inte ens demonstrera sin personliga oförmåga att uppnå något med våldets hjälp, för i sitt dagliga liv och i alla sina manövrer utgår de från denna oförmåga.

(...)

I början av kolonialiseringsperioden kunde en enda militäravdelning ockupera väldiga områden: Kongo, Nigeria, Elfenbenskusten osv. Men dagens nationella kamp i kolonierna pågår under helt andra betingelser. Under sin blomstringsperiod betraktade kapitalismen kolonierna som leverantörer av råvaror, vilka i förädlad skick kunde sändas ut på den europeiska marknaden. Efter en fas som framför allt inneburit kapitalackumulation har kapitalisterna tvingats ändra sin uppfattning om en affärs räntabilitet. Kolonierna har själva blivit en marknad. Deras befolkning har en viss köpkraft. Om garnisonerna i det läget ständigt måste förstärkas, samtidigt som handeln stagnerar så att de förädlade industriprodukterna inte längre kan exporteras, då är det beviset för att en militär lösning bör avskrivras. En blind och tyrannisk ockupation av slavhandlartyp är inte ekonomiskt räntabel för moderlandet. Monopolkretsarna inom moderlandets bourgeoisie stöder inte en regering som bara brukar svärdet. Vad moderlandets industriledare och finansmän väntar sig av sin regering är inte att den skall decimera den infödda befolkningen, utan att den med hjälp av ekonomiska avtal skyddar deras "legitima intressen".

Objektivt sätt föreligger det alltså ett slags intressegemenskap mellan kapitalismen och de våldsamma krafter som bryter fram i kolonierna. Dessutom står den kolonialiserade inte ensam mot förtryckaren. Han kan naturligtvis räkna med politiskt och diplomatiskt bistånd från progressiva länder. Men långt viktigare är det oförsonliga krig som de olika finansgrupperna utkämpar sinsemellan. Berlin-kongressen kunde dela upp Afrika mellan tre eller fyra imperier. Men i dag är det inte så viktigt om det ena eller andra området i Afrika står under fransk eller belgisk överhöghet: vad som betyder något är att de ekonomiska intressesfärernas gränser respekteras och skyddas. I stället för massiv artillerield och den brända jordens taktik har vi fått den ekonomiska erövringstaktiken. I dag för man inte längre krig mot den ena eller den andra rebelliska

sultanen. Man uppträder mer elegant, mindre blodtörstigt. Man beslutar att likvidera Castro-regimen med fredliga medel. Man söker strypa Guinea, man störtar Mossadeq. Den nationelle ledare som skyggar för våldet har alltså fel om han föreställer sig att kolonialisterna "kommer att massakrera oss allihop". Det är klart att militärerna fortsätter leka med tennsoldater från erövringstiden, men finanskretsarna kommer att snabbt återföra dem till verkligheten.

Det är av denna anledning som de resonabla ledarna för de nationalistiska partierna uppmanas att så klart som möjligt lägga fram sina krav och tillsammans med den koloniala partnern, lugnt och lidelsefritt, söka en lösning som respekterar båda sidors intressen. Vi bevittnar därför att denna nationalistiska reformism, vilken ofta framträder som ett slags karikatyr på en facklig rörelse, om den överhuvudtaget bestämmer sig för att göra något, brukar högst fredliga medel: en och annan arbetsnedläggelse i de få industrier som finns i städerna, massdemonstrationer för att hylla ledaren, bojkott av det lokala kommunikationsnätet eller av vissa importerade varor. Alla dessa aktioner tjänar till att utöva ett visst tryck på kolonialmakten och ger samtidigt folket vissa möjligheter att avreagera sig. Man kan tala om ett slags övervintringspolitik. Det lyckas ibland att få folket att gå i ide. Det är då som det ur diskussionerna kring det gröna bordet kan framkomma en politisk valprocess som gör det möjligt för M'ba, Gabons president, att vid sin ankomst till Paris på ett officiellt besök högtidligt yttra: "Gabon har blivit självständigt, men mellan Gabon och Frankrike har ingenting förändrats, allt fortsätter som förut." Det stämmer. Den enda förändring som inträffat är att M'ba nu är president i Gabon, och att han blir mottagen av presidenten i franska republiken.

I sina strävanden att få de koloniala undersåtarna att hålla sig lugna får den koloniala bourgeoisin överallt god hjälp av religionen. Alla de helgon som vänt andra kinden till, som förlåtit sina fiender, som tålmodigt funnit sig i förolämpningar, framhålls som exempel och förebilder. Där eliten i de kolonialiserade länderna, dessa frigivna slavar, står i spetsen för oppositionen slutar det alltid med att de ersätter kampen med ett eller annat surrogat. De utnyttjar *sina bröders slaveri* för att få slavhandlarna att skämmas något eller för att förse de finansgrupper som konkurrerar med deras förtryckare ett svagt humanistiskt alibi när de skall ta vid efter dem. Men aldrig inträffar det att de appellerar direkt till slavarna,

aldrig mobiliserar de dem på allvar, konkret. Tvärtom, i det avgörande ögonblicket - dvs. för deras del snarare ögonblicket då ingenting avgörs - framhäver de hotet om en mobilisering av massorna som det avgörande vapnet, som genom ett trollslag skulle göra slut på hela den koloniala regimen. Naturligtvis finns det inom dessa politiska partier, bland deras kadrer, verkliga revolutionärer som tar avstånd från en sådan parodi på nationell frihetskamp. Men mycket snabbt reagerar partimaskineriet surt på deras kritik och deras initiativ, på deras vredsbrott. Undan för undan isoleras de för att slutligen helt föras åt sidan. Samtidigt får de, som om det rörde sig om ett dialektiskt sammanträffande av omständigheter, den koloniala polisen över sig. Utan fristad i städerna - där de vanliga medlemmarna drar sig undan dem, sedan partiets ledning desavouerat dem - hamnar dessa icke önskvärda individer med brinnande blick ute på landsbygden. Det är då som de med en svindlande triumfkänsla upptäcker att bondemassorna förstår dem utan vidare och oförmedlat ställer dem en fråga som de ännu inte förberett svaret på: "När sätter vi i gång?"

Ibrahim Kaypakkaya Om den kurdiska nationella frågan (utdrag) 1971

(...)

2. Vilka är föremål för nationellt förtryck?

Enligt Shafak-revisionisterna är det det kurdiska folket som utsätts för nationellt förtryck. Med detta synsätt har man inte förstätt vad nationellt förtryck innebär. Nationellt förtryck är det förtryck som de styrande klasserna i den dominerande nationen utsätter de förtryckta, beroende och minoritetsnationerna för. I Turkiet är nationellt förtryck de styrande klasserna i den dominerande turkiska nationens förtryck, inte bara av det kurdiska folket, utan av hela den kurdiska nationen och inte ens enbart av den kurdiska nationen, utan av alla minoritetsnationaliteter.

“Folk” och “nation” är inte samma sak. Begreppet folk inkluderar idag generellt arbetarklassen, fattiga och medelklassbönder, halvproletärer och den urbana småborgerligheten. I underutvecklade länder inkluderas också som en del av folket den revolutionära delen av den nationella borgarklassen, som utgör en del av folkets demokratiska revolution mot imperialism, feodalism och komprador-kapitalism. Begreppet “nation” däremot, omfattar alla klasser och skikt, inklusive de styrande klasserna.

Folk syftar, i varje historisk period, till de klasser och skikt som gynnas av revolutionen och bildar de revolutionära leden. Folk är inte en social gruppering som dyker upp i en specifik historisk period bara för att senare försvinna; det existerar i varje historisk period. Däremot har

nationer dykt upp tillsammans med kapitalismen samt "i den tilltagande kapitalismens epok" och kommer att försvinna i en avancerad socialistisk fas.

Innebörden av begreppet folk förändras i varje etapp av revolutionen. Däremot är innebörden av nationen oberoende av revolutionens specifika etapp.

Idag inkluderas kurdiska arbetare, kurdiska fattig- och mellanbönder, halvproletärer och den urbana småborgerligheten samt den revolutionära delen av den kurdiska borgarklassen, som ska ansluta sig till folkets demokratiska revolution, i begreppet det Kurdiska folket.

Med undantag för dessa klasser och skikt inkluderas också alla andra sektioner av den kurdiska borgarklassen och de kurdiska jordägarna i detta koncept. Vissa överdrivet kunniga förståsigpåare påstår att jordägare inte bör betraktas som en del av en nation. Dessutom kläckte dessa herrar till och med den underliga tanken att kurder ännu inte utgör en nation på grund av förekomsten av jordägare i den kurdiska regionen. Detta är ett fruktansvärt demagogiskt uttalande och sofisteri. Talar inte jordägarna samma språk? Bor de inte på samma mark? Är de inte en del av samma förenade ekonomiska existens eller har fått samma andliga bildning? Dessutom uppstår nationer inte när kapitalismen når sin fulla utveckling utan vid kapitalismens gryning. När kapitalismen tränger in i ett land och till viss grad förenar marknaderna i en region, då anses de folkgrupper som finns där och som redan uppfyller alla andra villkor, vara en nation. Om så inte vore fallet skulle alla stabila samhällen i de underutvecklade länderna och regionerna där kapitalistisk utveckling är begränsad inte betraktas som nationer. I Kina rådde fram till 1940-talet ett intensivt tillstånd av feodal fragmentering, enligt den beskrivna logiken skulle man behöva förneka att nationer existerade i Kina tidigare. Fram till revolutionen 1917 hade feodalismen en stark närvaro på landsbygden i Ryssland; denna förståelse innebär förnekelsen av att nationer existerade i Ryssland. I Turkiet var feodalismen mycket starkare under befrielsekriget än den är idag; enligt denna förståelse skulle man vara tvungen att dra slutsatsen att det inte fanns några nationer i Turkiet under dessa år. I Asien, Afrika och Latinamerika existerar feodalismen i varierande grad; med denna förståelse skulle det vara nödvändigt att förneka existensen av nationer även där. Uppenbarligen är tesen om att kurder inte utgör en nation fullständigt absurd från början till slut, i

strid med fakta och också skadlig i praktiken. Skadlig, eftersom en sådan tes endast tjänar de styrande klasserna i de dominerande, exploaterande och förtryckande nationerna. Därigenom skulle de ha funnit ett rättfärdigande för alla privilegier och ojämlikheter till sin fördel och kunna legitimera det nationella förtrycket och lidandet som de utsätter de förtryckta, beroende och minoritetsnationaliteterna för. Således skulle den kamp som proletariatet måste föra för nationernas jämlikhet och för att avskaffa allt nationellt förtryck, privilegier, osv., kastas över bord. Nationernas rätt till självbestämmande skulle överges. Imperialisternas kolonisering av underutvecklade nationer, intervention i deras inre angelägenheter och kränkningar av nationernas rätt till självbestämmande skulle legitimeras genom tanken att "de inte utgör en nation". Och i de multinationella staterna skulle varje form av förtryck och mobbning från den dominerande nationen gentemot minoritetsnationaliteterna på liknande sätt legitimeras. De som hävdar att det inte skulle finnas någon nation att tala om där jordägare existerar blåser en fanfar för de dominerande nationerna. De som hävdar att kurder inte utgör en nation blåser i de turkiska styrande klassernas horn. Som bekant håller de turkiska styrande klasserna fast vid att kurder inte utgör en nation. Genom att försvara de turkiska styrande klassernas privilegier, saboterar dessa herrar det ömsesidiga förtroendet, solidariteten och enheten bland massorna av arbetande människor av olika nationaliteter.

Inte bara det kurdiska folket utan hela den kurdiska nationen är utsatt för nationellt förtryck, med undantag för ett fåtal stora jordägare och några stora borgare. Kurdiska arbetare, bönder, den urbana småborgerligheten samt små jordägare lider alla av nationellt förtryck.

Faktum är att det huvudsakliga målet för nationellt förtryck är borgarklassen i den förtryckta och beroende nationen, eftersom kapitalisterna och jordägarna i de styrande nationerna vill äga hela landets rikedom och marknad obestridd. Privilegiet att etablera en stat vill de behålla i sina egna händer. Genom att förbjuda andra språk vill de åstadkomma en "språklig enhet", vilket är kritiskt för marknaden. Borgarklassen och jordägarna från den förtryckta nationaliteten utgör ett viktigt hinder för detta, eftersom även de skulle vilja bemästra sin egen marknad, kontrollera den och exploatera resurser och människors arbetskraft själva.

Det är dessa kraftfulla ekonomiska faktorer som ställer borgarklassen och jordägare i två nationer emot varandra. De outtröttliga försöken från

borgarklassen och jordägarna i den styrande nationen att upprätthålla nationellt förtryck kan förklaras så. Och därav kommer det faktum att nationellt förtryck riktas även mot borgarklassen och jordägarna i den förtryckta nationen.

Idag har fascistiska undantagstillstånd fyllt Diyarbakir-fängelset med demokratiska kurdiska intellektuella och ungdomar från den kurdiska borgarklassen. Idag sitter också mindre jordägare och en del de kurdiska religiösa ledarna fängslade, eller så jagas de av polisen.

Vad beträffar fåtalet stora jordägare, deras kohorter och storborgare, har de sedan länge etablerat en allians med de turkiska styrande klasserna. Alla privilegier är lika tillgängliga för dem som de är för de turkiska styrande klasserna. Armén, gendarmeriet, polisen: alla finns de till deras tjänst... En mycket stor del av den kurdiska borgarklassen och de mindre jordägarna är föremål för nationellt förtryck av de turkiska styrande klasserna. Och de möter förtryck även av de stora kurdiska feodalherrarna. Ett fåtal stora jordägare tar stora summor i utpressningspengar från de små jordägarna genom påtryckningar och tvång. Det faktum att den kurdiska borgarklassen och de små jordägarna är rasande på de stora feodalherrarna och deras kohorter är baserat på dessa två faktorer.

Genom att hävda att nationellt förtryck utövas mot det kurdiska folket, hamnar Shafak-revisionisterna i ett av två misstag: antingen används begreppet kurdiskt folk korrekt och därför inkluderas inte hela den kurdiska borgarklassen och de små jordägarna inom det; i så fall förbises det nationella förtrycket som utövas mot den kurdiska borgarklassen och de små jordägarna och därmed ges ett indirekt godkännande av det, således sänker de sig till den turkiska nationalismens linje. Eller så inkluderas den kurdiska borgarklassen och de små jordägarna felaktigt i det kurdiska folket som helhet; i detta fall döljs det tunga förtrycket av det kurdiska folket, som utsätts för klassförtryck utöver nationellt förtryck; den nationella rörelsen och klasskampen utmålas som en och samma sak, och därmed sänker de sig till den kurdiska nationalismens linje.

Dessutom finns, utöver den kurdiska nationen, minoritetsnationaliteter som inte själva utgör en nation; och genom att förbjuda deras språk, osv., utövas nationellt förtryck mot dem. Shafak-revisionisterna ignorerar denna punkt helt.

3. Vad är syftet med nationellt förtryck?

Enligt Shafak-revisionisterna är syftet med nationellt förtryck "att skrämra det kurdiska folket." "De pro-amerikanska regeringarna har genomdrivit grymt förtryck och tortyr för att skrämra det kurdiska folket." (min kursivering) Visst är ett av syftena för de pro-amerikanska regeringarna att skrämra det kurdiska folket. Faktum är att syftet med deras förtryck även av det turkiska folket och generellt av hela folket i Turkiet, inklusive turkar, kurder, armenier, greker, araber, osv., är att skrämra dem. Men är detta syftet med nationellt förtryck? Om det vore sant, hur skulle förtrycket som utövas mot den kurdiska borgarklassen och de små jordägarna förklaras? Vad skulle då vara meningen med att förbjuda det kurdiska språket? Om detta vore sant, vilken skillnad skulle det då vara mellan det förtryck som de pro-amerikanska regeringarna utövar mot det turkiska folket och det som riktas mot det kurdiska folket? De pro-amerikanska regeringarna vill också skrämra och förnedra det turkiska folket, och de utför det grymmaste förtryck och tortyr i detta ändamål. Militärdomstolarna är fulla av hundratals turkiska arbetare, bönder och intellektuella. Efter händelserna den 15–16 juni (1970) utsattes hundratals turkiska arbetare för barbarisk tortyr av polisen. De bönder som var inblandade i ockupation av land blev skoningslöst misshandlade på polisstationer. Ledare kastades i fängelsehålor. Därför är syftet för de pro-amerikanska regeringarna inte enbart att skrämra det "KURDISKA FOLKET". Det är den politik som genomförs av alla reaktionära regeringar mot hela det arbetande folket oavsett deras nationalitet. Utöver det är inte bara det kurdiska folket utan hela den kurdiska nationen (exklusive ett fåtal av de stora feodalherrarna) föremål för förtryck och tortyr, inte bara för att skrämra dem utan för ett mer grundläggande syfte. Vad är det syftet? I sitt mest generella uttryck är det syftet att äga hela marknaden och alla landets materiella rikedomar obehindrat. Det är att erhålla nya privilegier, att utvidga och använda de gamla till fullo. För detta ändamål ägnar borgarklassen och jordägarna i den styrande nationen stora ansträngningar på att bibehålla landets politiska gränser. De vill till varje pris förhindra att regionerna där de olika nationaliteterna bor separeras från landet. En av förutsättningarna för att utveckla handeln fullt ut är ett enhetligt språk. Med det som mål vill borgarklassen och jordägarna i den styrande nationen att deras språk

talas över hela landet och de använder till och med våld för att detta ska accepteras. Med kamrat Stalins ord, "vem kommer att kontrollera marknaden", det är frågans kärna. Paroller som "nationell enhet" och "odelbar enhet och integritet för staten tillsammans med dess land och nation" är uttryck för borgarklassens och jordägarnas själviska intressen och deras önskan att villkorlös kontrollera "marknaden". Det nationella förtryck som utförs för att kontrollera marknaden av borgarklassen och jordägarna samt det nationella förtrycket som utförs av den styrande byråkratin för "kaständamål" sträcker sig till approprieringen av demokratiska rättigheter, inklusive massmord (det vill säga folkmord). I Turkiet har det förekommit många exempel på folkmord.

Alltså, förtrycket mot arbetarna i den förtryckta nationaliteten antar en sammansatt karaktär. För det första det klassförtryck som utförs mot arbetande människor för att exploatera dem ytterligare och för att undertrycka klasskampen; För det andra det nationella förtryck som utförs mot nästan alla klasser från minoritetsnationerna och dess nationaliteter i de syften som nämnts ovan, nämligen nationella syften. Kommunisterna måste skilja mellan dessa två former av förtryck. Detta för att exempelvis den kurdiska borgarklassen och de små jordägarna är för den första typen av förtryck, medan de motsätter sig den andra typen. Vi är dock emot båda formerna av förtryck. Vi stödjer den kurdiska borgarklassens och de små jordägarnas kamp för att avskaffa det nationella förtrycket, men å andra sidan måste vi också kämpa mot dem för att avskaffa klassförtrycket. Shafak-revisionisterna framställer nationellt och klassförtryck som om det vore samma sak.

(...)

5. De som förespråkar nationellt förtryck i Turkiet och deras medbrottslingar

I vårt land är de verkliga förespråkarna för nationellt förtryck den stora turkiska borgarklassen, det vill säga det är av komprador-typ, samt jordägarna. De amerikanska imperialisterna stödjer deras politik och driver på deras nationella förtryck och rasism. Men den turkiska borgarklassens mellanskikt, som har en nationell karaktär, deltar med mer förfinade och lömska metoder i samma brott. Som kamrat Lenin uttryckte det:

"[de] närmar sig språkfrågan på samma sätt som de närmar sig alla politiska frågor - som hycklande kringresande försäljare, som sträcker ut en hand (öppet) till demokratin och den andra (bakom ryggen) till feodaltherrarna och polisen."

Medan de å ena sidan motsätter sig den feodala piskan i statens händer genom att hävda att den inte kommer att vara till någon nytta, kan de inte avstå från att föreslå mer förfinade och artiga metoder för nationellt förtryck.

"Förstörelsen av broderskapet mellan turkar och kurder, baserat på historiska rötter, raseringen av den nationella enheten i Turkiet och Turkiets territoriella integritet, i vilken form det än tar, skulle leda till konsekvenser som strider mot både turkars och kurdernas verkliga intressen och stärka imperialismens position i denna del av världen" (min kursivering)

Är detta inte exakt den dominerande nationens chauvinism? Att posera till förmån för jämlikhet mellan nationer i ord, men i verkligheten endast erkänna turkar privilegiet att bilda en stat och avskaffa kurdernas rätt till det samma med demagogiska borgerliga slagord, såsom "nationell enhet" och "territoriell integritet", är detta inte att försvara ojämlikhet mellan nationer och den turkiska borgarklassens privilegier? Socialister motsätter sig alla privilegier som gynnar en nation och ojämlikhet. Men i Turkiet har bildandet av en nationalstat alltid varit ett privilegium för den turkiska nationen och fortsätter fortfarande vara det. Vi kommunisterna försvarar inte heller detta privilegium, precis som vi inte försvarar några andra privilegier. Vi försvarar och kommer fortsätta försvara den kurdiska nationens rätt att bilda en stat med all vår kraft. Vi kommer att respektera denna rättighet till slutet; vi stöder inte turkarnas privilegierade ställning över kurder (och över andra nationaliteter); vi utbildar massorna att utan tvekan erkänna denna rättighet och att avvisa rätten att bilda en stat som ett privilegium för någon enskild nation på grund av dess monopol. Kamrat Lenin påpekar att:

"Om vi i vår politiska agitation inte främjar och förespråkar parollen om rätten till utbrytning, kommer vi att spela i händerna, inte bara borgarklassen, utan också de feodala jordägarna och förtryckarnationens absolutism."

Medan de å ena sidan poserar som motståndare till privilegier, omfattar vårt borgerliga mellanskikt av nationell karaktär och våra social-

opportunisterna med båda händerna, lömskt och svartsjukt, de privilegier som gynnar den turkiska borgarklassen. Dessa hycklande handelsmän sträcker ut en hand (öppet) till demokratin och den andra (bakom ryggen) till reaktionärerna och polisens agenter, till ohämmad och fanatisk turkisk nationalism, feodal rasism, och blir deras medlöpare.

(...)

8. Den kurdiska nationella rörelsen

De nationella rörelserna i Turkiet är inte nya och de består inte endast av den kurdiska rörelsen. De började redan innan det osmanska samhällets kollaps och har fortsatt fram till idag. Bulgare, greker, ungrare, albaner, kurder, armenier, araber, jugoslaver, rumäner har alla upprepade gånger rest sig mot den dominerande turkiska nationen inom den osmanska staten; historien har fört alla, utom den kurdiska rörelsen, till en viss upplösning. Idag, inom Turkiets gränser, är den nationella rörelse som ännu inte har lösts den kurdiska rörelsen. Den naturliga tendensen hos den nationella rörelsen i Turkiet har också varit bildandet av stater med nationell enhet. Kapitalismen, som ljudlöst steg in i livet i Östeuropa och Asien i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet, har väckt de nationella rörelserna i dessa regioner. I samklang med kapitalismens och varuproduktionens utveckling, har de andra nationerna inom Turkiets gränser separerat sig från Turkiet och organiserat sig i separata nationella (eller multi-nationella) stater, med undantag för armenierna, som slaktades och drevs bort från sitt land urskillningslöst år 1915 och 1919–20.

Lausannefreden delade upp kurderna mellan olika stater. Imperialisterna och den nya turkiska regeringen definierade gränserna genom att köpslå och trampade på den kurdiska nationens rätt till självbestämmande, trotsade den kurdiska nationens egna önskningsar och böjelser.

Således delades den kurdiska regionen upp mellan Iran, Irak och Turkiet.

Här bör en annan punkt uppmärksammas: Delandet av Kurdistan i strid med dess rätt till självbestämmande är utan tvekan en historisk orättvisa. Och, som kamrat Lenin uttalade vid ett annat tillfälle, är uppgiften för kommunistpartierna i sådana fall att oavbrutet protestera mot denna orättvisa och att fördöma hela den styrande klassen. Men det vore

tanklöst att inkludera upprättelsen av en sådan orättvisa i programmet. Detta för att det finns ett stort antal exempel på historiska orättvisor som sedan länge har förlorat sin karaktär som samtida frågor. "Så länge dessa inte är historiska orättvisor som fortsätter att *direkt hindra* social utveckling och klasskamp", bör inte kommunistpartierna åter lyfta dem, det skulle avleda arbetarklassens uppmärksamhet från mer grundläggande frågor. Den historiska orättvisa som vi nämnde ovan har redan förlorat sin karaktär av att vara en dagsaktuell fråga. Därför bör inte kommunister uppvisa dumhet och brist på omdöme genom att kräva dess rättelse.

Inom Turkiets gränser, som fastställdes av Lausannefreden, har den kurdiska nationella rörelsen fortsatt. Då och då har uppror förekommit. De mest betydelsefulla av dessa har varit 1925 års Sheik Said-uppror, 1928 års Agri-uppror, 1930 års Zilan-uppror och 1938 års Dersim-uppror. Dessa rörelser hade, förutom en "nationell" karaktär, även en feodal karaktär: feodalherrarna, som hade varit enväldiga fram till dess, drabbade samman med centrala myndigheter, som hade börjat undergräva deras suveränitet. Detta var den väsentliga faktorn som drev feodalherrarna att resa sig mot centralmakten. Ställda inför de centrala myndigheter som de turkiska styrande klasserna förfogade över, smälte den kurdiska borgarklassens önskan att kontrollera "sin egen" interna marknad samman med feodalherrarnas önskan om suveränitet. När det gäller varför bondemassorna deltog i dessa rörelser i stor skala, berodde detta på nationellt förtryck. Som kamrat Stalin påpekade, det nationella förtryckets politik "avleder de breda massornas uppmärksamhet från det sociala problemet mot borgarklassens och proletariats 'gemensamma' problem. Detta skapar i sin tur en atmosfär lämplig för spridningen av lögnen om 'intressenas harmoni', för att dölja proletariats (och böndernas) klassintressen och för att andligt förslava proletariats (och bönderna)."

Av alla dessa skäl förenades de feodala kurdiska hövdingarna, den växande kurdiska borgarklassen och de intellektuella samt de kurdiska bönderna mot den turkiska borgarklassen och jordägarna som kontrollerade den nya staten, och mot den styrande byråkratin, som agerade i samarbete med dem. Den turkiska borgarklassen och jordägarna, herrar i den nya staten, gick vidare med att återuppliva rasismen och sprida den i varje sfär. De skrev om historien från grunden, uppfann en rasistisk och absurd teori om turkarna som alla nationers ursprung. Ursprunget för alla språk var också turkiska (!). Teorin om "Solspråket" diktades ihop

för att bevisa detta. Turkarna var den härskande nationen (egentligen var det de turkiska styrande klasserna som härskade): minoriteternas plikt var att lyda dem. Att tala något annat språk än turkiska var förbjudet. Alla demokratiska rättigheter för de nationella minoriteterna upphävdes, och varje form av förnedring eller utarmning av dessa folk berättigades. De som var kurdiska gavs förnedrande namn. Man ansträngde sig för att sprida turkisk chauvinism bland de turkiska arbetarna och bönderna, och detta var relativt framgångsrikt. Undantagslagarna som infördes över hela landet, antog särskilt strikta former i öst. Den kurdiska regionen beskrevs ofta som en "förbjuden militärzon", osv. Som en reaktion på den dominerande nationens chauvinism stärktes oundvikligen den förtryckta nationens nationalism. Det var oundvikligt att detta drev de kurdiska bönderna in i den egna nationens borgarklass och feodala hövdingars led. Det kurdiska folket, varav de allra flesta inte ens talade turkiska, och särskilt de kurdiska bönderna, reagerade naturligtvis våldsamt mot ämbetsmännen för detta nya styre som förtryckte, förödmjukade och tyranniserade dem precis som en kolonial guvernör. Av nödvändighet förenades denna rättfärdiga reaktion av bönderna i slutändan med reaktionen från de feodala kurdiska hövdingarna och den kurdiska borgarklassen. Och så föddes de kurdiska upproren.

Kommunisterna stödjer de progressiva och demokratiska elementen i dessa uppror – de som är riktade mot förtryck och förtryckarnationens politik, mot ojämlikhet och privilegier. Men de motsätter sig de feodala hövdingarnas vilja att säkra sin suveränitet liksom borgarklassens kamp för sin egen överlägsenhet; och de försvarar inte privilegierna och överhögheten för borgarklassen och jordägarna i någon nation. Vid den tiden stödde Turkiets kommunistparti (TKP) helhjärtat den nationella förtryckarpolitik som de turkiska styrande klasserna drev eftersom partiet följde en felaktig linje. Istället för att förena den mäktiga och rättvisa reaktionen från de kurdiska bönderna mot nationellt förtryck med proletariats ledarskap, svansade partiet efter den turkiska borgarklassen och jordägarna och åsamkade därmed stor skada för enheten mellan arbetare från de två nationaliteterna; och bland de kurdiska arbetande folket sådde de frön av misstro gentemot de turkiska arbetarna och bönderna.

De som applåderar den turkiska statens barbariska kuvande av de kurdiska upproren och de efterföljande massakrerna som en "progressiv", "revolutionär" rörelse riktad mot feodalism är obotliga national-

ister för förtryckarnationens. Sådana människor väljer att bortse från det faktum att den nya turkiska staten inte bara angrep de feodala kurdiska hövdingarna utan också brutalt attackerade hela det kurdiska folket, inklusive kvinnor och barn. Sådana människor glömmer att den nya turkiska staten, medan den genomförde dessa massakrer, faktiskt var ganska vänligt inställd mot de feodala hövdingar som inte motsatte sig den och att den genomförde en politik för att stärka och stödja dem. Sådana människor väljer att bortse från den extremt viktiga skillnaden mellan de faktorer som tvingade de kurdiska bönderna att göra uppror och de faktorer som tvingade de kurdiska feodalherrarna att göra uppror.

Det finns också så kallade kommunister som försöker försvara de turkiska styrande klassernas nationella förtryckarpolitik genom att hävda att det brittiska imperialisterna låg bakom Sheik Said-upproret. Här ska vi inte diskutera om det brittiska imperiet låg bakom det eller inte. Men vi ska diskutera om den nationella förtryckarpolitiken kan stödjas på grundval av ett sådant påstående. Låt oss anta att det brittiska imperiet var inblandat i Sheik Said-upproret. Under sådana omständigheter, vad borde kommuniströrelsens ståndpunkt ha varit? För det första borde det ha varit att motsätta sig de turkiska styrande klassernas kuvande av den kurdiska nationella rörelsen med våld, att bedriva en aktiv kamp mot detta, och att kräva att den kurdiska nationen själv får bestämma om de ska bilda sin egen stat. I praktiken skulle detta ha inneburit att det borde ha ägt rum en allmän folkomröstning i den kurdiska regionen, utan inblandning utifrån, och att den kurdiska nationen, på detta eller något liknande sätt, själva fick avgöra om de skulle utträda. Den kommunistiska rörelsen skulle först ha kämpat för tillbakadragandet av alla militära styrkor som skickades för att kuva den kurdiska rörelsen, för att förhindra allt ingripande överhuvudtaget i den kurdiska nationens självbestämmande; och den skulle ha aktivt bekämpat den turkiska styrande klassen, gått bland massorna för att avslöja dess politik av kuvande, förtryck och intervention. För det andra skulle den också ha avslöjat för massorna de brittiska imperialisternas taktik att spela ut nationaliteter mot varandra och den skada detta åsamkar arbetande människor av alla nationaliteter och deras enhet, den skulle ha aktivt kämpat mot den brittiska imperialismens inblandning i interna angelägenheter. För det tredje skulle den ha utvärderat den kurdiska nationens utbrytning "utifrån angelägenheten för proletariats klasskamp, för social utveckling

och för socialismen som helhet,” och dragit slutsatser om huruvida man faktiskt skulle stödja utbrytningen. Om det hade ansetts fördelaktigt för proletariats intressen, skulle det ha bedrivit propaganda för detta ändamål bland de kurdiska arbetarna och bönderna; och de kurdiska kommunisterna skulle särskilt ha bedrivit propaganda bland sitt eget folk för enhet, och kämpat mot försöken att underordna kampen mot nationellt förtryck till stärkandet av mullorna, feodaltherrarna osv.

Det nationella förtrycket som utövas av de turkiska styrande klasserna har fortsatt fram till idag. Och det fortsätter fortfarande. Parallellt med detta har också den kurdiska nationella rörelsen fortsatt, med skillnaden att en del av de kurdiska feodaltherrarna har gått över till de turkiska styrande klassernas led. Dessutom har vissa kurdiska storborgare, vars antal är extremt begränsat, gått med i de turkiska styrande klassernas led. Den kurdiska borgarklassen har växt sig stark, medan det feudala inflytandet över den kurdiska nationella rörelsen har försvagats. Idag leder de kurdiska intellektuella och de små jordägarna som har antagit deras ideologi den förstärkta kurdiska borgarklassen och den kurdiska nationella rörelsen. När det gäller de kurdiska arbetarna och bönderna så är de, jämfört med tidigare, relativt mer fria från den kurdiska borgarklassens och jordägarnas inflytande. Marxist-Leninistiska idéer har börjat få fäste bland de kurdiska arbetarna, fattigbönderna och intellektuella, och sprids snabbt.

Under dessa förhållanden, hur bör den kommunistiska rörelsen i Turkiet förhålla sig till den kurdiska nationella rörelsen? Vi går vidare till den punkten nu och ska undersöka Shafak-revisionisternas linje, som är felaktig och skadlig för folkens enhet.

10. Inom den kurdiska nationella rörelsen strävar borgarklassens och de små jordägarnas "positiva" handlingar mot att stärka nationalismen.

Generellt sett i varje nationell rörelse och specifikt inom den kurdiska nationella rörelsen är det verkliga målet för borgarklassen att uppnå sin egen överhöghet. Det verkliga målet för den är att kontrollera marknaden och monopolisera den materiella rikedomerna osv. i sin region. Det är strävan att uppnå ojämlikhet och egna privilegier och att säkra sin egen nationella utveckling. Borgarklassen och, i den mån de deltar i den na-

tionella rörelsen, jordägarna, kräver således ojämlikhet och privilegier till sin egen fördel. De vill appropriera de demokratiska rättigheterna hos andra nationer. De vill utöva nationellt förtryck mot dem som är svagare och mindre mäktiga än dem själva. De strävar efter att segregera proletärerna med nationella barriärer och få proletariatet och andra arbetare från den egna nationen att ovillkorligt stödja deras nationalistiska ambitioner. De vill ersätta proletariatets och demokratiens internationella kultur med sin egen nationella kultur; de vill utveckla den nationella kulturen (det vill säga den härskande borgarklassens kultur), föda proletariatet och arbetarna med den nationella kulturen och göra dem till ovillkorliga anhängare av sina egna klassmål.

Borgarklassen och jordägarna står emot den historiska tendensen till nationernas assimilering, utan att ta hänsyn till frågan om tvångsassimilering; det vill säga, de motstår spontan assimilering, de motstår det spontana utplånandet av nationella skillnader, de motstår arbetarnas enhet och sammanslagning av arbetare i ett specifikt land från alla nationaliteter i förenade arbetarorganisationer, och istället vill de dela upp proletärerna enligt nationalitet och förena proletärerna från sin egen nation inte i klassorganisationer utan i "nationella organisationer" och för sina egna klassmål.

Inom den kurdiska nationella rörelsen idag är det omöjligt att inte se, vid sidan av det allmänna demokratiska innehållet, de reaktionära strävandena, liknande de ovan, som strävar till att stärka nationalismen. Det här är borgarklassens och jordägarnas strävanden, de som leder den kurdiska nationella rörelsen.

Shafak-revisionisterna har helt ignorerat borgarklassens och jordägarnas "positiva" handlingar som strävar till att stärka nationalismen inom den kurdiska nationella rörelsen. Enligt Shafak-revisionisterna är den rörelse som utvecklas i den kurdiska regionen i Turkiet inte en nationell rörelse, med sina progressiva och reaktionära aspekter, utan en helt progressiv folkrörelse som förs mot "nationellt förtryck och assimilering" och för "demokratiska rättigheter, jämlikhet mellan nationer och självbestämmande." På så sätt ger Shafak-revisionisterna stöd åt den nationalistiska och antiproletära strävan hos den kurdiska borgarklassen och de små jordägarna och genom att följa dem hämmar de solidariteten mellan de två folken. Shafak-revisionisternas turkisk-chauvinistiska linje har försonats med kurdisk nationalism.

11. Vilken hållning bör det klassmedvetna proletariatet i Turkiet inta gentemot den kurdiska nationella rörelsen?

För det första bör det påpekas att det klassmedvetna proletariatet i Turkiet, oavsett dess nationalitet, inte bör inta en position under den borgerliga nationalismens fana. Med kamrat Stalins ord: *”Det medvetna proletariatet har sin egen beprövade fana och det kan inte finnas något skäl för det att inta ställning under borgerlighetens fana.”*

För det andra bör det klassmedvetna proletariatet i Turkiet, oavsett dess nationalitet, sträva efter att samla massorna av arbetare och bönder runt sin egen fana och leda den klasskamp som alla arbetande klasser för. På staten Turkiets grund ska det förena proletärer och det arbetande folket från alla nationer i Turkiet inom gemensamma klassorganisationer.

För det tredje bör det klassmedvetna proletariatet i Turkiet, oavsett dess nationalitet, ovillkorligen stödja det allmänna demokratiska innehåll i den kurdiska nationella rörelsen som riktar sig mot förtryck, tyranni och privilegier hos den turkiska härskarklassen samt avlägsnandet av alla former av nationellt förtryck och jämlikhet mellan nationer. Det bör beslutsamt och ovillkorligen stödja rörelserna för de andra förtryckta nationaliteterna som strävar i samma riktning.

För det fjärde bör det klassmedvetna proletariatet i Turkiet, oavsett dess nationalitet, förbli helt neutralt mot kampen som förs av borgarklassen och jordägarna av olika nationaliteter för att säkra dess egen överhöghet och privilegier. Det medvetna proletariatet i Turkiet ska aldrig stödja den tendens inom den kurdiska nationella rörelsen som strävar efter att stärka kurdisk nationalism; det ska aldrig bistå borgerlig nationalism; det ska på inget sätt stödja den kamp som den kurdiska borgarklassen och jordägarna företar sig för sin egen överhöghet och sina egna privilegier; det ska nöja sig med att stödja det allmänna demokratiska innehållet i den kurdiska nationella rörelsen och inte gå vidare bortom det.

Shafak-revisionisterna framställer den kurdiska nationella rörelsen, i vilken det finns olika element, som en homogen ”kurdiska folkets” rörelse och framställer den som en rörelse som är helt och hållet progressiv; genom att inte specificera vilka delar som är progressiva och vilka som är reaktionära, eller den punkt efter vilken den reaktionära strävan hos borgarklassen och jordägarna tar över, drar de exakt de slutsatser som gynnar borgarklassen och jordägarna. Därmed, i förhållande till

det turkiska proletariatet generellt sett, och det kurdiska proletariatet specifikt, gör Shafak-revisionisterna eftergifter gentemot den kurdiska borgarklassen och jordägarna! Imorgon, när den kurdiska borgarklassen och jordägarnas ”positiva handling” gör sig tydligare känd, är vi nyfikna på vad Shafak-revisionisterna skulle göra. Men egentligen är det redan tydligt vad de kommer att göra! De kommer ovillkorligen att sluta sig till de turkiska nationalisterna.

Låt oss även klargöra denna punkt: kommunister gör alltid och absolut skillnad mellan nationalismen hos ett förtryckt folk och hos ett förtryckande folk och mellan nationalismen hos en liten nation och hos en stor nation.

Kamrat Lenin har följande att säga om ämnet:

”Vad gäller den andra typen av nationalism har vi, som tillhör en stor nation, nästan alltid varit skyldiga, i historisk praxis, till ett oändligt antal våldshandlingar; dessutom begär vi våld och förolämpningar ett oändligt antal gånger utan att märka det.”

”Därför måste internationalismen från förtryckares eller 'stora' nationers sida, som de kallas (fast de endast är stora i sitt våld, endast stora som mobbare), bestå inte bara i att iakta formell jämlikhet mellan nationerna utan till och med i en ojämlikhet mot förtryckaren, den stora nationen, som måste kompensera för den ojämlikhet som faktiskt föreligger i praktiken. Den som inte förstår detta har inte förstått den verkliga proletära inställningen till den nationella frågan, han är fortfarande väsentligen småborgerlig i sitt synsätt och kommer därför säkerligen att sjunka ner till det borgerliga synsättet.”

Kamrat Lenin fortsätter med följande:

*”Ingenting hindrar utvecklingen och stärkandet av den proletära klass-solidariteten så mycket som nationell orättvisa; 'kränkta' nationaliteter är mer än något annat berörda av känslan av jämlikhet och kränkningen av denna jämlikhet, även om det bara är genom försummelse eller skämt – till kränkningen av den jämlikheten av deras proletära kamrater. Därför är det i detta fall bättre att överdriva än att underdriva medgivanden och mildhet gentemot de nationella minoriteterna.” (Frågan om nationaliteter eller 'autonomisering' [fortsatt], **utvalda verk**, Volym 3, s. 690.)*

Är det som Shafak-revisionisterna gör något som ens liknar det som kamrat Lenin föreslår? Nej, inte alls! Shafak-revisionisterna följer idag

en linje som väsentligen är turkisk nationalism; med ett stort mått av demagogi trampar de hänsynslöst på den kurdiska nationens rätt till självbestämmande; och de tar företrädare för turkisk chauvinism som sina fanbärare. Det de gör står helt i strid med det som kamrat Lenin förespråkar.

Tidigare har vi nämnt att den allmänna tendensen för varje nationell rörelse är att bilda en oberoende nationalstat, att kraven för kapitalismen och varuproduktionen bäst tillgodoses på detta sätt och att de mest djupgående ekonomiska faktorerna verkar i denna riktning. Den allmänna tendensen för den kurdiska nationella rörelsen rör sig också i riktning mot att bilda en oberoende nationalstat. Emellertid är den allmänna tendensen en sak och de konkreta kraven som formuleras av en nationell rörelse en annan. De konkreta kraven motsäger inte denna allmänna tendens. Men varje nationell rörelse behöver inte välja denna allmänna tendens – nämligen att bilda en separat stat – som sitt konkreta mål. Det finns otaliga faktorer som avgör om detta händer. Förhållandet mellan krafterna i landet och globalt, överväganden hos borgarklassen och jordägarna av olika nationaliteter inom landet angående sina egna intressen, karaktären av det nationella förtrycket, taktiska överväganden, osv. – alla sådana faktorer avgör de konkreta mål som formuleras av en nationell rörelse.

I Turkiet har den kurdiska nationella rörelsen ännu inte öppet formulerat kravet på secession. För närvarande är de krav som öppet har formulerats av den kurdiska nationella rörelsen erkännandet av det kurdiska språket (i läsning, skrivning och tal), radiosändningar på kurdiska, avlägsnandet av hinder för den fria spridningen av "nationell kultur" (i verkligheten den kurdiska borgarklassen och jordägarnas kultur), slutet på assimileringspolitik, tillgång till skolor som erbjuder undervisning på kurdiska, erkännande av rätten till självbestämmande, osv. De olika skäl som vi gått in på ovan förhindrar den kurdiska nationella rörelsen från att öppet formulera kravet på secession; därför är det, åtminstone för närvarande, inte korrekt att säga att det inte är det kurdiska folket utan den kurdiska nationen som kämpar för självbestämmande.

Genom att hålla fast vid detta bortser vi inte alls från den kraftfulla önskan bland den kurdiska borgarklassen och de små jordägarna att bryta sig loss. Men vi hävdar att denna önskan inte har blivit det öppna kravet hos den nationella rörelsen. Till exempel har den nationella rörel-

sen i Nordirland idag faktiskt öppet formulerat kravet på secession. Den kurdiska nationella rörelsen i Turkiet hade också, i ett tidigare skede, öppet framfört kravet på secession, osv. Det faktum att den kurdiska nationella rörelsen idag inte öppet har formulerat kravet på detta betyder inte heller att den inte kommer att göra det vid ett senare tillfälle.

Vidare är olika kompromisser möjliga mellan de borgerliga och jordägande klasserna i de två nationerna; låt oss inte heller bortse från detta. Barzani-rörelsen i Irak har exempelvis nöjt sig med partiell autonomi. Dessutom, medan en del av den kurdiska nationella rörelsen kan kräva secession kanske en annan del inte gör det. Följaktligen, låt oss inte rulla upp våra byxben innan vi har floden i sikte.

12. Låt oss inte förneka inflytandet av den dominerande nationens nationalism över de turkiska arbetarna och bönderna.

Shafak-revisionisterna hävdar att "*alla arbetare och bönder i Turkiet*" stöder det kurdiska folkets (!) kamp, kampen "mot politiken för nationellt förtryck och assimilering", och kampen "för demokratiska rättigheter, likhet mellan nationaliteter och för självbestämmande" (min kursivering - I.K.).

Här har den konkreta verkligheten förrättats till förmån för förskönade meningar. För det första, låt oss korrigera felet att, bortsett från "alla arbetare och bönder i Turkiet", inte ens det klassmedvetna proletarietet under alla omständigheter bör stödja kampen "för självbestämmande" (inte rätten till självbestämmande). Det bör stödja secession om det, i den konkreta situationen, överensstämmer med den kamp som förs av proletarietet med socialismen som mål; om inte bör det respektera den kurdiska nationens krav på secession och acceptera secession utan att aktivt stödja den. Vi ska återkomma till denna punkt senare.

Dessutom kan vi inte påstå att "alla arbetare och bönder i Turkiet" idag stöder ens de mest rättvisa och progressiva kraven från den kurdiska nationen. Detta är bara något som är önskvärt och inte, tyvärr, något som faktiskt existerar. Med nationalistisk demagogi har medvetenheten hos de turkiska arbetarna och bönderna i hög grad blivit förblindad av de turkiska styrande klasserna. Även synen hos de mest avancerade elementen inom proletarietet har i stort sett förmörkats av den dominanta

nationens nationalism, för att inte nämna bönderna. Uppgiften som kommunisterna i Turkiet står inför är således att förstöra den turkiska nationalismen och befria arbetarna och bönderna från resterna av alla former av borgerlig nationalism. Alla vägval som leder till försummelsen eller förminskandet av denna uppgift är endast skadliga med avseende på klasskampen.

15. "Självbestämmande", rätten till självbestämmande

"Självbestämmande" och "rätten till självbestämmande" är olika saker. "Självbestämmande" betyder att utbryta, att bilda en självständig stat. Däremot innebär "rätten till självbestämmande", som vi påpekade tidigare, "rätten att bilda en självständig stat." Det som kommunisterna ovillkorligen försvarar under alla omständigheter är "rätten till självbestämmande," det vill säga rätten att bilda en självständig stat. "Rätten till självbestämmande" och "självbestämmande," eller med andra ord: "rätten att bilda en separat stat" och "att bilda en separat stat" får aldrig förväxlas. Även om kommunisterna försvarar det första under alla omständigheter, måste den kommunistiska rörelsen, med kamrat Lenins ord, *"besluta om den senare frågan utslutande utifrån dess förtjänster i varje särskilt fall i enlighet med intressena för den sociala utvecklingen som helhet och med intressena för proletariatets klasskamp för socialism."*

Vad är Shafak-revisionisternas ståndpunkt? Att försvara folkets rätt att göra revolution (!), att trampa på nationernas rätt till självbestämmande. Dessutom, genom att säga att "den kurdiska nationens rätt till självbestämmande kan inte skiljas från kampen mot imperialismen och från kampen för den agrara revolutionen, som vilar på de fattiga bönderna", gör de till och med rätten till självbestämmande beroende av förutsättningarna. Glöm inte, detta är lösningen (!) som Shafak-revisionisterna föreslår för den nationella frågan.

16. När stöder det klassmedvetna proletariatet i Turkiet den kurdiska nationens secession? När gör det inte det?

Oavsett dess nationalitet betraktar det klassmedvetna proletariatet i Turkiet frågan om den kurdiska nationens bildande av en separat stat

utifrån utvecklingen och stärkandet av revolutionen. Om den kurdiska nationens bildande av en separat stat kommer att öka möjligheterna till utvecklingen och framgången för folkets demokratiska revolution under proletariatets ledning i turkiska Kurdistan, då kommer det klassmedvetna proletariatet i Turkiet, oavsett dess nationalitet, att stödja utbrytningen. Om secessionen kommer att fördröja och försvåra utvecklingen och framgången för folkets demokratiska revolution under proletariatets ledning, då kommer det klassmedvetna proletariatet, oavsett dess nationalitet, inte att stödja secessionen. Låt oss anta att den kommunistiska rörelsen som utvecklas i vårt land snabbt skulle få fäste bland bönderna i Kurdistan, att den agrara revolutionen utvecklades snabbt och spreds, och att den revolutionära rörelsen utvecklades snabbare i den kurdiska regionen än i den västra regionen; under sådana omständigheter skulle kvarhållandet av den kurdiska regionen inom Turkiets gränser endast hämma revolutionen i denna region genom de hinder som orsakats av den turkiska borgarklassens och jordägarnas statsapparat. Eller, låt oss tänka oss att röd politisk makt uppstod i olika områden i Kurdistan medan revolutionen i väst utvecklades i en långsammare takt. Under dessa förhållande, återigen, skulle de turkiska styrande klassernas repression och deras stat ha fördröjt och hindrat revolutionen som utvecklades i öst. I så fall skulle utbrytningen av öst accelerera och stärka revolutionens utveckling. En sådan situation, genom att påskynda revolutionens utveckling i väst och öst, skulle säkerligen påverka och påskynda revolutionens utveckling i andra länder i Mellanöstern också. I en sådan situation skulle det klassmedvetna proletariatet i Turkiet, oavsett dess nationalitet, eftersträva och försvara den kurdiska nationens secession och säkerställa förutsättningarna för ännu snabbare utveckling av den revolution som snabbt utvecklades i Kurdistan.

Å andra sidan, om revolutionen utvecklades snabbare i de andra regionerna och långsammare i den kurdiska regionen; om Kurdistans secession skulle bromsa revolutionens utveckling ännu mer och stärka de feodala sheyernas, beyernas, mullornas, osv. dominans i denna region; och om den revolutionära kampen i öst skulle försvagas, eftersom den berövades stöd från väst, då skulle det klassmedvetna proletariatet i Turkiet i detta fall, oberoende av sin nationalitet, inte stödja secessionen. Om det efter revolutionens seger i Turkiet skulle utvecklas en rörelse för utbrytning under ledning av den kurdiska bourgeoisin, då skulle

det klassmedvetna proletariatet i Turkiet, oavsett dess nationalitet, inte stödja avskiljningen, osv.

Det vi har sagt är förvisso baserat på antaganden. Men när det gäller att förstå under vilka omständigheter den kommunistiska rörelsen ska ta ställning för eller emot secession, är det nyttigt att betrakta dessa hypotetiska fall. Dessutom är de inte fall som strider mot verkligheten, eller saker som omöjligen kan uppstå; de är i överensstämmelse med verkligheten och saker som mycket väl kan inträffa.

17. Om den kurdiska nationen beslutar sig för att utbryta, vilken attityd skall då det klassmedvetna proletariatet i Turkiet inta?

I händelse av secession skulle två problem uppstå:

Det första är den situation som vi nämnde ovan där utbrytandet positivt påverkar revolutionens utveckling, i vilket fall frågan är okomplimerad: det klassmedvetna proletariatet av alla nationaliteter stöder och försvarar då resolut secessionen.

Det andra är den situation där utbrytandet påverkar revolutionens utveckling negativt. Om detta var fallet och den kurdiska nationen trots detta ville avskilja sig, vilken ståndpunkt skulle då det klassmedvetna proletariatet i Turkiet inta? I sin diskussion av denna fråga svarade Shafak-revisionisterna: förhindra utbrytning genom att tillgripa varje metod, inklusive användandet av våld. Vår rörelses svar på samma fråga är att kommunisterna i en sådan situation kategoriskt skulle förkasta användandet av våld. Även om de skulle bedriva propaganda för att "före" sig med de kurdiska arbetarna och bönderna, skulle de aldrig möta kravet på secession med våld. Att erkänna "rätten till självbestämmande" innebär att aldrig förhindra utbrytning eller orsaka svårigheter när en nation vill utöva denna rätt, det vill säga utbryta. Kommunisterna överlåter helt och hållet åt den kurdiska nationen att avgöra om den kurdiska nationen ska bilda en separat stat eller inte. Om den kurdiska nationen vill bilda den en separat stat; om den inte vill gör den inte det. Inga andra kan avgöra detta, endast den kurdiska nationen. Förutom att inte lägga hinder i vägen för en nations krav på secession, skulle kommunisterna själva också föra en aktiv kamp mot försök av borgarklassens och jordägarnas regering att förhindra secessionen och användandet av våld.

Kommunisterna skulle kämpa mot varje form av inblandning utifrån. Om de kurdiska arbetarna var medvetna om att utbrytningen försvagar revolutionen, skulle de under alla omständigheter göra allt i sin makt för att förenas. Om de inte är medvetna om det, skulle ingen ha rätt att ingripa utifrån å deras vägnar.

19. Shafak-revisionisterna stöttar upp sig själva med M. Kemals och I. Inonus härskarnations-nationalism

Shafak-revisionisterna står bakom det nationella förtryck mot de kurdiska nationerna och andra minoritetsnationaliteter som utförts tidigare. De applåderar det faktum att Mustafa Kemal vid Sivas-kongressen [september 1919 - AWTW] sade: "I Turkiet lever kurder och turkar." De omfamnar varmt det faktum att Ismet Inonu [utrikesminister vid den tiden] i Lausanne [med hänvisning till Laussanefreden 1923] sade: "Jag är representant för turkarna och kurderna", och de använder dessa uttalanden för att stötta upp sig själva. Det är som om de vinkar till de härskande klasserna: se, även Ataturk och Inonu erkände kurdernas existens; det är allt vi också gör, så vad finns det att bli upprörd över?

Genom att erkänna existensen av en nation, förutsätter de revisionistiska renegaterna att de har löst den nationella frågan (i själva verket erkänner de för närvarande existensen av, inte den kurdiska nationen, utan det kurdiska folket (!)). Bourgeoisin i den härskande nationen kan erkänna existensen av andra nationer och kan till och med bevilja vissa rättigheter när den är trängd, som bourgeoisin i Irak gör. Men vid varje tillfälle som ges trampar den på dessa rättigheter och vill förtrycka andra nationaliteter. Det som skiljer kommunisterna från borgarklassen är inte frågan om huruvida man skall erkänna existensen av minoritetsnationaliteter.

Hur det än är med det, på Sivas-kongressen, under förhållanden där det inte fanns något sådant som en central statlig myndighet och när den nästan hade kollapsat, ville M. Kemal i själva verket förhindra en eventuell utbrytningsrörelse hos den kurdiska nationen genom att hycklande anspela på kurdernas existens. Han ville skapa en situation där de skulle finna sig i att acceptera den turkiska borgarklassens och jordägarnas ok. Hela M. Kemals liv är fullt av exempel på nationellt förtryck mot den kurdiska nationen och de andra minoritetsnationaliteterna. Om

det finns någon i Turkiet som kommunisterna inte kan använda för att stödja sin linje i den nationella frågan, så är det M. Kemal. I själva verket är den nationalism som först och främst måste bekämpas M. Kemals nationalism, som är den dominerande nationens nationalism. Inonus påstående i Lausanne att han också var kurdernas representant är ett flagrant angrepp på den kurdiska nationens rätt till självbestämmande. Det är den svekfulla dubbelheten av att bestämma den kurdiska nationens öde utifrån. Det är den fräcka slugheten i att inkludera den region som bebos av den kurdiska nationen inom Turkiets gränser, nämligen det territorium som domineras av den turkiska borgarklassen och jordägarna genom förhandlingar med imperialisterna. Och det är turkisk nationalism som manifesterar sig i en ytterst rovlysten form. Detta är vad de revisionistiska renegaterna använder för att stötta upp sig själva!

BLOCK 2

**MARXISTISK
KLASSANALYS**

Bertell Ollman
Dialektikens dans (utdrag)
2003

KAPITEL 5

Att använda dialektiken:
Abstraktionsprocessen i Marx' metod

(...)

Tre former av abstraktion: Utsträckning

(...) Det viktiga i detta sammanhang är att ett tänkande som fokuserar på det som är synligt, och som konstruerar sina förklaringar på samma plan, kommer att bygga på abstraktioner i utsträckning [*abstractions of extension*] som bara består av det som är synligt. Relevansen upphör vid våra sinnesförmimelsers horisont. Allt annat förringas och avfärdas, om inte som helt överkligt så som något mystiskt eller onödigt för vår förståelse. Ett viktigt ideologiskt resultat av detta enkelspåriga fokus på det synliga är en tankemässig omkastning av verklighetens förhållanden, eftersom det första som möter vår blick uppfattas som ansvarigt för de mer eller mindre dolda processer som har frambringat det. Att på detta vis förväxla tingens uppenbarelser med deras väsen kallar Marx "fetischism", och han ser dess verkan i hela samhället. Det mest kända exemplet är varufetischismen, där ett föremåls pris (som är synligt för alla på marknaden) ersätter relationerna mellan alla de människor som har skapat det (som bara kan uppfattas genom analys).

I Marx' undersökningar av tingens väsen hade han istället nytta av

sin förmåga att arbeta med abstraktioner som är tillräckligt stora för att kunna inrymma dessa väsen. För Marx existerar inte den absoluta uppdelningen av verkligheten i uppenbarelse kontra väsen, eftersom hans viktigaste analytiska enheter ger utrymme åt båda två. Till exempel hävdade han att "det är först när arbetet förstås som privategendomens väsen, som den ekonomiska processen kan analyseras i sin faktiska konkretion". Arbetet – och Marx syftar då på den särskilda produktiva verksamhet som pågår under kapitalismen – är inte bara det som skapar privategendomen, utan också det som ger den dess mest utmärkande egenskaper, och utgör därför dess väsen. Det är bara genom att gå bortom privategendomens yttre uppenbarelse, och se dess väsen och ursprung i arbetet (vilket, återigen, förutsätter att man konstruerar en tillräckligt stor abstraktion för att rymma båda sakerna i sin relation till varandra) som vi verkligen kan förstå privategendomen och det kapitalistiska produktionssätt där den spelar en så central roll.

Den klassificering som kanske har skapat allra flest missförstånd på grund av läsarnas vilja att hitta permanenta avgränsningar är Marx' indelning av samhället i klasser. Marx' utsträckningsabstraktion "klass" förenar ett stort antal människor, men inte alla aspekter av dessa människor. Abstraktionens huvudfokus är det som möjliggör och kräver att människorna fyller en viss funktion i det rådande produktionssättet. Därav Marx' återkommande beskrivningar av kapitalister som kapitalet "förkroppsligat" (eller "personifierat"), där kapitalet förstås som privategendomens förmåga att växa genom att exploatera lönearbetare. Som en komplex Relation rymmer dock klassbegreppet fler aspekter, till exempel karakteristiska sociala och ekonomiska förhållanden (som typiskt följer av gruppens plats i produktionen), en grupps motsättning till andra grupper av samma slag, gruppens kulturella nivå, dess sinnes-tillstånd (som innefattar både ideologi och grad av klassmedvetande), samt formerna för kommunikation inom klassen och för politiska strider med andra klasser. Men hur många av dessa olika aspekter som Marx faktiskt inkluderar när han använder abstraktionen "klass" varierar med hans problem och uppgift vid varje specifikt tillfälle. Eftersom alla dessa aspekter i sina speciella konfigurationer har vuxit fram med tiden, finns det dessutom ett beslut att fatta om abstraktionens tidsmässiga utsträckning, det vill säga hur mycket av denna utveckling som abstraktionen ska omfatta. Hur mycket Marx' beslut i dessa frågor kan variera illu-

streras av till synes motstridiga påståenden som "all historia är historien om klasskamp" (där abstraktionen "klass" fylls med ett minimalt antal aspekter) respektive "klass är en produkt av borgarklassen" (där "klass" abstraheras som summan av alla dessa olika aspekter).

Vilken klass som en person tillhör, och även hur många klasser det finns i samhället, påverkas också av exakt var Marx drar sina gränser. Till exempel kan "arbetarklass" syfta antingen på alla som arbetar för kapitalister och de institutioner som tjänar dem, såsom staten, eller på alla som arbetar för kapitalister och också producerar värde (en mindre grupp), eller på alla människor som inte bara arbetar för kapitalister och producerar värde, utan också organiserar sig politiskt som en klass (en ännu mindre grupp). När det gäller den tidsmässiga utsträckningen kan Marx även abstrahera en grupp och inkludera vart den tycks vara på väg, tillsammans med de nya relationer som väntar gruppen men som den ännu inte fullt ut har uppnått. I fallet med bondeklassen som i snabb takt fråntas sin egen mark, eller småföretagare som drivs mot konkurs, så är båda grupperna på väg att bli lönearbetare. Därför ges ibland abstraktionen "arbetarklassen" en utsträckning som omfattar även dessa grupper – det vill säga både människor som redan är lönearbetare och människor som är på väg att bli det. Marx' välkända beskrivning av kapitalismen som ett samhälle med två stora klasser utgår från denna abstrahering av alla grupper till antingen arbetare eller kapitalister, beroende på vart de tycks vara på väg, där den jordägande klassen är den viktigaste gruppen som är på väg att bli kapitalister. Att ge abstraktionen "klass" en så stor rumslig och tidsmässig utsträckning är användbart för att kunna analysera ett samhälle som snabbt utvecklas mot en situation där alla människor antingen säljer arbetskraft eller köper arbetskraft.

Men på samma gång kunde Marx också abstrahera med betydligt snävare utsträckningar, som lät honom tala om många olika klasser (och delar av klasser) baserat på lika många sociala och ekonomiska skillnader dem emellan. På så vis abstraherar han ibland bankirer, vilka vanligtvis behandlas som en del av kapitalistklassen, till en separat penning- eller finansklass. Detta gör det lättare att förstå varför Marx ibland talar om "härskarklasser" i plural, en term som vanligtvis även inkluderar den snävare abstraktionen "jordägare".

Marx' målsättning var helt klart inte att nå fram till en enda slutgiltig och entydig indelning av det kapitalistiska samhället i klasser. Det

förhindrar dock inte att en viss sådan indelning (kapitalister/jordägare/arbetare) spelar en stor roll i hans verk, eller att ett visst klassbestämmande kriterium (en grupps relation till det rådande produktionsättet) är viktigare än andra. Till sina kritikers stora förtret definierar Marx aldrig begreppet klass, och han ger heller aldrig någon fullständig redogörelse för klasserna i det kapitalistiska samhället. *Kapitalets* tredje band innehåller några sidor där Marx tycks ha påbörjat en sådan redogörelse, men den fullbordades aldrig. Även om han hade slutfört dessa sidor så skulle, enligt min uppfattning, de flesta av problemen som hans klassteori ger upphov till kvarstå, eftersom bevisen på hans flexibla sätt att hantera abstraktionen ”klass” är uppenbara och otvetydiga. Istället för att försöka utvärdera vilken enskild klass som en given person eller grupp egentligen tillhör, eller hur många klasser som Marx egentligen ser i det kapitalistiska samhället – en fixering hos många av hans kritiker och inte så få av hans anhängare – så är den relevanta frågan: ”När Marx på ett visst ställe använder begreppet klass eller en viss klassbeteckning, vet vi då vem det är han syftar på, och varför han väljer att beskriva gruppen på detta vis?” Först då kan en diskussion om klass främja vår förståelse, inte av precis allting, men av det som Marx försöker förklara. Det kan inte nog upprepas att Marx framför allt är intresserad av det kapitalistiska produktionsättets dubbla rörelse, och att indelningen av människor i klasser utifrån olika relaterade kriterier är ett viktigt medel för att klargöra denna rörelse. Abstraktionen ”klass” är för Marx inte ett verktyg för att katalogisera sociala strata i syfte att åstadkomma en platt beskrivning, eller formulera moraliska omdömen (han ägnar sig aldrig åt någondera). Dessa saker *skulle* verkligen kräva en stabil abstrakt enhet. För Marx är abstraktionen ”klass” istället ett hjälpmedel för att analysera en föränderlig situation, i vilken denna abstraktion utgör en central, men också i sig föränderlig, del. (...)

Generalitetsnivå

Den andra huvudaspekten av Marx' abstraktionsprocess, det andra sättet på vilket den äger rum, är abstraktionen i generalitetsnivå. I sin ofullbordade inledning till *Till kritiken av den politiska ekonomin*, Marx' enda systematiska försök att beskriva sin metod, är han mycket noga med att skilja mellan begreppen ”produktion” och ”produktion i allmänhet”. Det förstnämnda äger rum i ett specifikt samhälle, det kapitalistiska, och

omfattar alla förhållanden i detta samhälle som gör att det kan framträda och fungera på sitt eget specifika sätt. ”Produktion i allmänhet” syftar istället på det som är gemensamt för arbetet i alla olika samhällen – människans avsiktliga aktivitet då hon bearbetar naturen för att tillgodose sina behov – och bortser från alla förhållanden som skiljer sig mellan olika samhälleliga produktionsformer.

Inom den kapitalistiska produktionen gör Marx sedan ytterligare en distinktion mellan å ena sidan ”produktionen i sin helhet”, det som gäller för alla typer av produktion under kapitalismen, å andra sidan ”produktionen inom en viss näringsgren”, det som gäller endast för en specifik bransch. Det är uppenbart att dessa distinktioner handlar om mer än bara skillnader i utsträckning – i synnerhet i det första exemplet. Relationen mellan den produktiva aktiviteten och de som ägnar sig åt den, liksom mellan aktiviteten och dess produkt, är i båda fallen *interna* relationer, men produktionen under kapitalismen är förenad med producenternas och produkternas specifikt kapitalistiska skepnader, medan produktionen i allmänhet är förenad med producenter och produkter i skepnader vars egenskaper utgör en minsta gemensamma nämnare för hela mänskligheten.

Den abstraktion som Marx gör när han förflyttar sig från kapitalistisk produktion till produktion i allmänhet, är alltså inte en abstraktion i utsträckning, utan en abstraktion i generalitetsnivå. Den innebär en förflyttning från en mer specifik innebörd av produktion, som fångar hela det nätverk av specifika särdrag i vilket produktionen äger rum (tillsammans med den kapitalistiska historiska period då den äger rum) till en mer generell innebörd av produktion, som fångar det allmänna tillståndet hos de förhållanden under vilka produktionen äger rum (tillsammans med hela den mänskliga historia i vilken dessa särdrag återfinns).

Någonting liknande sker när Marx skiljer mellan ”produktionen i sin helhet” och ”produktionen inom en viss näringsgren”, även om förflyttningen här sker i riktning från det generella till det mer specifika. Utseendet och funktionssättet hos en viss näringsgren – exempelvis bilindustrin – är förenat med en mängd förhållanden som är långt ifrån giltiga för hela den kapitalistiska eran. Det som vid en första anblick kan framstå som en distinktion mellan en helhet och dess delar är i själva verket – precis som den tidigare distinktionen mellan ”kapitalistisk produktion” och ”produktion i allmänhet” – en distinktion mellan olika

generalitetsnivåer. Både den kapitalistiska produktionen (eller produktionen i sin helhet) och produktionen inom en viss näringsgren har en intern relation till resten av samhället, men de fångar olika perioder i historien: i det ena fallet den kapitalistiska eran, och i det andra fallet det vi kan kalla ”modern kapitalism”, eller den period under vilken denna näringsgren har fungerat på detta specifika sätt.

I sin inledning till *Till kritiken av den politiska ekonomin* förespråkar Marx ett studie av samhällets produktion i dess aktuella historiska former, det vill säga ett studie av den (moderna) kapitalistiska produktionen, och han kritiserar de politiska ekonomerna för att de nöjer sig med utsagor om produktion i allmänhet i sina försök att analysera hur produktionen fungerar här och nu. Ekonomerna begår sedan det alltför vanliga misstaget att förväxla det allmängiltiga och det djupsinniga. De generaliseringar som de härleder från sina observationer av olika samhällen blir i deras ögon de viktigaste sanningarna om alla samhällen, och anförs till och med som orsaker till fenomen som är unika för ett visst samhälle. Till exempel så anförs den allmänna sanningen att all samhällsproduktion gör bruk av naturresurser, den mest generella formen av egendom, för att förklara och till och med rättfärdiga det specifika sättet att distribuera rikedom i det kapitalistiska samhället, där människor som äger egendom gör anspråk på en del av allt som produceras med hjälp av denna egendom.

I denna text rör sig Marx’ diskussion av de politiska ekonomerna hela tiden mellan den moderna kapitalismen, kapitalismen i allmänhet, och det mänskliga samhället i allmänhet. Men mycket av hans andra skrifter visar att han kan arbeta med ännu fler generalitetsnivåer än dessa, och att det därför är nödvändigt att göra en mer komplex nedbrytning av vad som i själva verket är olika grader av generalitet. Men innan jag gör denna nedbrytning så vill jag betona att alla de olika gränsdragningar som följer nedan härrör från Marx’ eget sätt att abstrahera, som i hög grad bestäms av hans målsättning: att beskriva och klargöra det kapitalistiska produktionssättets dubbla rörelse. Med andra ord är de specifika indelningar som jag har valt att göra inte någon absolut sanning. Det är fullt möjligt att identifiera andra generalitetsnivåer, och det kan vara mycket användbart för att lösa andra typer av problem.

Med det sagt så finns det sju väsentliga generalitetsnivåer i vilka Marx delar in sin värld; sju olika förståelseplan där han placerar de problem

som han undersöker; sju olika fokus för att organisera allt som existerar. Om vi börjar med det mest specifika, så har vi nivån som utgörs av allt det som är unikt för en person och dess situation. Det är allt det som särskiljer Joe Smith från andra människor, med alla hans handlingar och deras resultat. Det är till exempel sådant som kan sammanfattas i ett namn och en adress. På denna nivå – låt oss kalla den nivå nummer ett – fokuserar vi på här och nu, eller så lång tid som någonting unikt består.

På nivå nummer två urskiljs det som kännetecknar människor, deras aktiviteter och deras produkter i egenskap av att de existerar och verkar inom den moderna kapitalismens senaste tjugo till femtio år. På denna nivå abstraherar vi bort alla de unika egenskaper som ger anledning att använda ett egennamn, såsom Joe Smith, så att vi inte längre ser dem. Istället fokuserar vi på de egenskaper som låter oss tala om en individ såsom exempelvis ingenjör, eller något annat yrke som existerar i vår specifika kapitalistiska period. När vi fokuserar på dessa något mer generella egenskaper så talar vi om fler människor, det vill säga alla människor som besitter dessa egenskaper, och även en längre tidsperiod, det vill säga hela den tid under vilka dessa egenskaper har funnits. Vår blick fångar också ett större geografiskt område, typiskt ett eller flera länder, inklusive allt som kan ha ägt rum inom detta område som har format eller formats av denna periods specifika egenskaper. Marx’ abstraktion ”en viss näringsgren” hör hemma på denna andra generalitetsnivå.

Nivå nummer tre utgörs av kapitalismen som sådan. Här är fokus på allt det som kännetecknar människor, deras aktiviteter och deras produkter i egenskap av att de uppträder och verkar i ett kapitalistiskt samhälle. Vi har stött på denna generalitetsnivå tidigare när vi diskuterade ”produktionen i sin helhet”. De egenskaper hos Joe Smith som särskiljer honom som personen Joe Smith (nivå ett) och som en ingenjör (nivå två) är här båda irrelevanta. Istället fokuserar vi på allt det som gör Joe Smith till en typisk arbetare under kapitalismen, till exempel hans relation till sin chef och till produkten av hans arbete. Hans produktiva verksamhet reduceras till den minsta gemensamma nämnare som kan betecknas med ”lönearbete”, och hans arbetsprodukt reduceras till det som kan betecknas med begreppen ”vara” och ”värde”. Precis som nivå två utvidgade vår fysiska och tidsmässiga horisont, så utvidgas de ytterligare på nivå tre, så att vår abstraktion nu omfattar alla som lever i kapitalistiska förhållanden, oavsett var de förekommer, och den omfattar alla

de cirka fyrahundra år som kapitalismen har existerat.

Bortom kapitalismen rör vi oss sedan mot det ännu mer generella, till nivå nummer fyra som är klassamhällets nivå. Denna nivå är det avsnitt av mänsklighetens historia då samhällen har varit uppdelade i klasser baserat på arbetsdelning. På denna nivå ligger fokus på de egenskaper som människor och deras aktiviteter och produkter har gemensamt tvärs över alla de fem till tio tusen åren av klassernas historia, oavsett var dessa egenskaper har uppträtt. Nästa nivå, nivå fem, är det mänskliga samhället. Denna nivå fångar – som i exemplet ovan med ekonomerna – egenskaper som människor och deras aktiviteter och produkter har gemensamt såsom en del av det mänskliga tillståndet. På denna nivå talar vi om alla människor och hela människosläktets historia.

För att fullborda schemat krävs ytterligare två generalitetsnivåer, men de är långt ifrån lika viktiga som de första fem i Marx' texter. Nivå nummer sex är djurrikets nivå. På samma sätt som vi besitter egenskaper som särskiljer oss som människor (nivå fem) så har vi egenskaper (exempelvis olika biologiska funktioner, instinkter och energier) som vi delar med andra djur. Och slutligen har vi nivå nummer sju, den mest generella av alla, som fångar våra egenskaper såsom materiella delar av naturen, till exempel vår vikt, vår storlek, vår rörelseenergi, och så vidare.

När Marx' tankeenheter erhåller en utsträckning så erhåller de också omedelbart en generalitetsnivå. Alla de Relationer som ingår i Marx' olika utsträckningsabstraktioner, liksom de olika klassificeringar och rörelser som de möjliggör, återfinns på någon de av ovan beskrivna generalitetsnivåerna. Och trots att varje generalitetsnivå fokuserar på en viss tidsperiod så ska de inte förstås som "utsnitt ur tiden", eftersom hela historien finns med implicit i varje nivå, även den mest specifika. Generalitetsnivåerna är snarare olika sätt att organisera tiden genom att framhäva den tidsperiod som är mest relevant för de egenskaper som är i fokus, och behandla allt som ledde fram dit som dess förhistoria och ursprung.

Det är också viktigt att understryka att alla mänskliga och icke-mänskliga egenskaper som har diskuterats ovan existerar samtidigt och är lika verkliga, men de kan bara observeras och studeras om man placerar sitt tänkande på den generalitetsnivå där egenskaperna i fråga hör hemma. Detta liknar det som sker i naturvetenskapen när fenomen abstraheras på grundval av sina biologiska, kemiska eller atomära egen-

skaper. Alla dessa egenskaper existerar samtidigt, men de kan inte observeras eller studeras på en och samma gång. Innebörden av detta blir tydlig när vi tänker på att alla problem som drabbar oss, och allt som görs för att lösa dem eller undvika att de löses, utgörs av egenskaper som bara kan urskiljas om man placerar sig på någon av de ovannämnda generalitetsnivåerna. I och med att dessa egenskaper växer fram över tid går det också att föreställa sig dem som olika typer av rörelser eller tryck – möjliga att organisera i tendenser, metamorfoser eller motsättningar – vilka tillsammans bestämmer vår existens med ganska stor exakthet. Om man vill förstå ett visst problem måste man med andra ord abstrahera till en generalitetsnivå som får just detta problems särdrag att framträda maximalt tydligt. Vi har redan sett Marx konstatera att på grund av de klassiska politiska ekonomernas tendens att abstrahera produktionen till det mänskliga tillståndets nivå (nivå fem), så var de oförmögna att se särdragen hos distributionen i det kapitalistiska samhället (nivå tre).

En liknande situation råder idag när det gäller studiet av makt inom statsvetenskapen. Alla maktrelationers dynamik växer fram ur de historiskt specifika förhållanden under vilka de berörda människorna lever och arbetar. Om man ur dessa förhållanden abstraherar ut den rena maktrelationen i ett försök att dra slutsatser om "makt i allmänhet" (nivå fem), vilket många statsvetare gör, och även allt fler som forskar på sociala rörelser, så kommer enskilda exempel på maktutövning garanterat att framträda oskarpt, och deras särdrag kommer att underskattas och/eller missuppfattas.

På grund av Marx' särskilda intresse för att klarlägga det kapitalistiska produktionssättets dubbla rörelse så befinner sig det mesta som han skriver om människan och samhället på vår tredje generalitetsnivå. Abstraktioner såsom "kapital", "värde", "vara", "arbete" eller "arbetarklass" hjälper till att framhäva alla de egenskaper, oavsett deras utsträckningar, som dessa människor, aktiviteter och produkter besitter såsom delar av kapitalismen. På denna generalitetsnivå figurerar historien före och efter kapitalismen som ursprunget till respektive den troliga framtiden för dessa kapitalistiska egenskaper. Det som Marx i *Grundrisse* kallar "förkapitalistiska ekonomiska formationer" (som är den passande titeln på en engelsk översättning av vissa historiografiska delar av detta större verk) är just precis det. De samhällsformationer som föregick kapitalismen observeras och studeras här främst som tidiga ögonblick av kapitalismen

abstraherad som en process, som kapitalismens rötter som sträcker sig bakåt till en tid då ännu inte tillräckligt många av dess karakteristiska strukturer hade framträtt för att det skulle vara motiverat att använda etiketten ”kapitalism”.

Det händer också att Marx abstraherar sitt studieobjekt på generalitetsnivå två (modern kapitalism) och fyra (klassamhället), även om det är betydligt mindre vanligt. När Marx rör sig på klassamhällets generalitetsnivå så utforskar han vad det är som kapitalism, feodalism och slavsamhällen har gemensamt. Ett studie av feodalismen på denna generalitetsnivå betonar arbetsdelningen och den klasskamp som den ger upphov till, snarare än det sammanbrott för den feodala produktionens existensvillkor som står i fokus när man undersöker feodalismen i egenskap av ursprunget till kapitalismen, det vill säga på generalitetsnivå tre.

Ett exempel på när Marx rör sig på generalitetsnivå två, den moderna kapitalismen, återfinns i hans diskussion av ekonomiska kriser. Efter att ha observerat de olika sätt på vilka det kapitalistiska systemet skulle kunna bryta samman, givet vad det är och hur det fungerar – det vill säga efter att ha analyserat det på generalitetsnivå tre, kapitalismen som sådan – visar Marx sedan hur dessa olika möjligheter har förverkligats i närtid, i det som för honom var den moderna eller utvecklade kapitalismen. För att kunna förklara varför dessa senaste kriser inträffade på just de sätt som skedde måste han fokusera på egenskaper som är giltiga endast i en specifik tidsperiod och på specifika platser, det vill säga den senaste ekonomiska, sociala och politiska historien i vissa länder. Detta är också ett exempel på hur Marx i sin analys kan ställa två eller fler generalitetsnivåer mot varandra, och betrakta en observation på den mer specifika nivån som en instans av en av flera möjligheter på den mer generella nivån.

Det är lärorikt att jämföra Marx' studier av människan och hennes samhälle som rör sig på nivå två, tre och fyra (framför allt nivå tre, kapitalismen) med andra samhällsvetenskapliga studier, eller med det ”sunda förnuftets” sanningar om dessa ämnen, eftersom de senare typiskt rör sig enbart på nivå ett (det mest partikulära) och nivå fem (det mänskliga tillståndet). Marx abstraherar till exempel vanligtvis människor i form av klasser (som en klass på nivå fyra, som en av de huvudsakliga klasserna som framträder ur kapitalistiska produktionsförhållanden – arbetare, kapitalister och ibland jordägare – på nivå tre, och som en av de många

klasser och delar av klasser som finns i ett visst land under den senaste historien på nivå två), men de flesta som inte är marxister abstraherar människor antingen som unika individer med ett namn (nivå ett), eller som en medlem av människosläktet (nivå fem). När de i sitt tänkande går direkt från nivå ett till nivå fem, så uppfattar de inte ens, och har därmed inga svårigheter att förneka, att klasser existerar.

Men frågan är inte vilken av dessa olika abstraktioner som är sann. De är alla sanna i bemärkelsen att människor har olika kännetecken som hör hemma på olika generalitetsnivåer. Den relevanta frågan är istället: Vilken abstraktion lämpar sig bäst för att angripa en viss uppsättning problem? Om det till exempel är så att social och ekonomisk ojämlikhet, utsugning, arbetslöshet, alienation, och imperialistiska krig till stor del orsakas av kapitalistiska förhållanden, så kan vi bara förstå och tackla dessa problem om vi tar hjälp av abstraktioner som får deras kapitalistiska karaktär att framträda. Det innebär bland annat att abstrahera människor till kapitalister och arbetare. Om man inte gör det, och istället envisas med att stanna på generalitetsnivå ett och fem, så får man nöja sig med att spåra problemens orsaker till antingen enskilda individer (en dålig chef, en ondskefull president) eller människans natur.

För att bilden ska bli komplett måste vi erkänna att även Marx ibland abstraherar fenomen, och även personer, på nivå ett och fem. Till exempel diskuterar han specifika individer såsom Napoleon III eller Lord Palmerston, och fokuserar då på deras unika särdrag. Han ägnar också viss uppmärksamhet, i synnerhet i sina tidigaste texter, åt de egenskaper som alla människor har gemensamt, och människans natur i allmänhet. Men förutom att sådana utläggningar utgör undantagsfall så är det för våra syften viktigt att notera att Marx sällan låter egenskaper som härtör från dessa två generalitetsnivåer ingå i hans förklaringar av samhällsfenomen. När exempelvis G. D. H. Cole beskyller Marx för att göra klasser mer verkliga än individer, eller när Carol Gould påstår att individer åtnjuter en ontologisk prioritet inom marxismen, eller när Louis Althusser omvänt förnekar att marxismen har något som helst teoretiskt utrymme för individer, så missförstår de alla naturen hos ett system som har olika platser – generalitetsnivåer – för individer, klasser och människosläktet. Själva idén att tillskriva en ontologisk prioritet till vare sig individer, klasser eller djurarter förutsätter en absolut separation dem emellan som motsägs av Marx' förståelse av människan som

en Relation med egenskaper som hör hemma på olika generalitetsnivåer. Inget av dessa olika sätt att conceptualisera människor är mer verkligt eller grundläggande än de andra. Om klass trots detta är den abstraktion som Marx oftast väljer att använda när han studerar människor så beror det enbart på dess nödvändiga kopplingar till typen, omfånget och framför allt generalitetsnivån hos de fenomen som han försöker förklara.

Det är inte bara vilka abstraktioner vi väljer, utan också vårt sätt att organisera vårt tänkande inom dessa olika abstraktioner, som kan särskiljas baserat på olika generalitetsnivåer. Övertygelser, attityder och avsikter är till exempel egenskaper hos de unika individer som befolkar vår första generalitetsnivå. Sociala relationer och intressen är primära egenskaper hos de klasser och delar av klasser som befolkar nivå två, tre och fyra. Förmågor, behov och beteenden är egenskaper hos människan som sådan, medan instinkter är något som innehas av människor både såsom människor och såsom djur. Även om det finns en viss rörlighet mellan de olika generalitetsnivåerna i hur dessa begrepp kan användas – och även om vissa begrepp, exempelvis ”medvetande”, är användbara med lite olika innebörd på olika generalitetsnivåer – så är deras förekomst ofta en bra indikator på vilken generalitetsnivå som en viss undersökning rör sig på, och därmed också vilka typer av problem som den kan behandla. En helt integrerad förståelse av den mänskliga naturen som gör maximalt bruk av alla dessa begrepp, det vill säga organiskt länkar samman alla meningsfulla observationer om människor från alla dessa olika generalitetsnivåer, har ännu aldrig presenterats.

Eftersom alla generalitetsnivåer fokuserar på olika egenskaper hos människor så delar de också in mänskligheten på olika sätt, och främjar därmed också olika typer av förtryck baserat på dessa indelningar. Till exempel syftar begreppet ”utsugning” på kapitalisters utvinnande av mervärde ur arbetare, vilket förutsätter en indelning av samhället i arbetare och kapitalister som hör hemma på den tredje generalitetsnivån. Utsugning är med andra ord en form av förtryck som är specifik för kapitalismen (även om begreppet ibland används med en i utsträckning mer begränsad abstraktion för att beskriva det utvinnande av ett överskott – överskott i allmänhet – som förekommer i alla klassamhällen, det vill säga på nivå fyra). Det mänskliga tillståndet, nivå fem, synliggör det som alla människor har gemensamt såsom medlemmar av vårt släkte. Den enda typen av förtryck som kan existera på denna nivå är den som

kommer från faktorer utanför människosläktet och drabbar alla människor. Förstörelsen av de ekologiska förutsättningarna för mänskligt liv är ett exempel på ett förtryck mot människor som existerar på denna generalitetsnivå. När vissa samhällsklasser – exempelvis kapitalistklassen genom sin enkelspåriga profitjakt – bidrar till denna förstörelse, så visar det bara att detta specifika förtryck måste förstås och bekämpas på minst två olika generalitetsnivåer.

Nivå fyra, som rymmer en stor mängd distinktioner mellan människor baserat på uppdelningen av manuellt och mentalt arbete, låter oss studera ursprungen till förtryck utifrån klass, nation, hudfärg, religion och kön. Naturligtvis fanns det olika hudfärger och kön innan det fanns klassamhällen, men det är först i och med den samhälleliga åtskillnaden mellan de som producerar välståndet och de som styr produktionen, som dessa skillnader läggs till grund för olika rasistiska och patriarkala former av förtryck. När människor börjar få olika relationer till det rådande produktionssättet, och därmed motstridiga intressen, när en ömsesidig likgiltighet ersätter den ömsesidiga omsorg som fanns tidigare då allt ägdes gemensamt, och när det uppstår ett växande överskott som alla vill äga (därför att ingen har tillräckligt), så blir alla möjliga sorters förtryck baserat på både gamla och nya uppdelningar av samhället möjliga, och även extremt användbara för den härskande ekonomiska klassen. Rasism, patriarkat, religion, kast, regionalism och nationalism blir de mest effektiva sätten att förklara dessa förtryckande ekonomiska praktiker, samtidigt som de bidrar till att reproducera det ekonomiska förtryckets underliggande förutsättningar. Genom att ofta påtalas slår de också djupa rötter i människors tanke- och känsloliv, och blir relativt autonoma från den situation där de först uppstod – vilket gör det allt svårare för de förtryckta att se den viktiga ekonomiska roll som dessa olika förtryck fortsätter att spela.

Alla klassamhällets olika förtryck har helt klart sina speciella kapitalistiska former och intensiteter, beroende på deras roll och funktion inom kapitalismen. Men de primära relationer som ligger till grund för och ger kraft åt dessa förtryck härrör från klassamhället som sådant. Dessa förtryck försvinner alltså inte bara för att kapitalismen avskaffas, utan bara deras kapitalistiska former. Att fullständigt utrota rasismen, patriarkatet, nationalismen och så vidare i alla deras former kan bara göras när klassamhället i sig upphör, och i synnerhet när den manuella och mentala

arbetsdelningen upphör, en världshistorisk förändring som enligt Marx bara kan ske när människan uppnår fullständig kommunism.

Om det stämmer som jag har påstått att alla Marx' abstraktioner inbegriper både en generalitetsnivå och en utsträckning, att varje generalitetsnivå organiserar och till och med delvis föreskriver den analys som kan göras med dess hjälp, det vill säga i dess termer, och om det stämmer att Marx abstraherar med de ovannämnda generalitetsnivåerna i syfte att klargöra olika men relaterade problem (även om hans abstraktion "kapitalismen som sådan", nivå tre, är den mest centrala) – om allt detta stämmer, då kan också alla slutsatserna av Marx' studier, marxismens teorier, återfinnas på någon av dessa generalitetsnivåer, och måste betraktas på det sättet om vi på ett korrekt sätt ska kunna förstå, bedöma och, om nödvändigt, revidera dem.

Karl Marx

Lönearbete och kapital

1847

III

Kapitalet består av råvaror, arbetsverktyg och livsförnödenheter av alla slag, som användes för att skapa nya råvaror, nya arbetsverktyg och nya livsförnödenheter. Alla dessa kapitalets beståndsdelar är skapelser av arbetet, arbetsprodukter, *anhopat arbete*. Anhopat arbete, som fungerar som medel för ny produktion, är kapital.

Så säger ekonomerna.

Vad är en negerlav? En människa av den svarta rasen. Den ena förklaringen säger lika mycket som den andra.

En neger är en neger. Först under vissa omständigheter blir han till *slav*. En bomullspinnmaskin är en maskin att spinna bomull med. Blott under vissa omständigheter blir den till *kapital*. Om den ryckes ut ur dessa omständigheter är den lika litet kapital som guld i och för sig är *pengar* eller sockret sockerpriset.

I produktionen verkar människorna inte bara på naturen utan också på varandra. De producerar endast därigenom att de samverkar på ett bestämt sätt och byter med varandra vad de frambringar. För att producera inträder de i vissa relationer och förhållanden till varandra, och endast inom ramen för dessa samhällliga förbindelser och förhållanden äger deras inverkan på naturen rum, äger produktionen rum.

Allt efter produktionsmedlens karaktär kommer naturligtvis dessa samhällliga förhållanden mellan producenterna inbördes, de betingel-

ser under vilka de utbyter vad de frambringat och under vilka de deltar i produktionen som helhet, att variera. Då man uppfann ett nytt krigsredskap, eldvapnet, ändrades med nödvändighet armens hela inre organisation, förvandlades de förhållanden under vilka individer bildar en arme och kan verka som arme, och ändrades olika arméers förhållanden till varandra.

De samhällsliga förhållanden, under vilka individerna producerar, *de samhällsliga produktionsförhållandena ändrar sig alltså, förvandlas i och med att de materiella produktionsmedlen, produktivkrafterna, förändras och utvecklas. Produktionsförhållandena i sin helhet bildar vad man kallar de samhällsliga förhållandena, samhället, nämligen ett samhälle på ett visst, historiskt utvecklingsstadium, ett samhälle med speciella, karaktäristiska särdrag. Det antika samhället, det feodala samhället, det borgerliga samhället utgör sådana totaliteter av produktionsförhållanden, av vilka var och en samtidigt betecknar en särskild utvecklingsgrad i mänsklighetens historia.*

Också kapital är ett samhällsligt produktionsförhållande. *Det är ett borgerligt produktionsförhållande, ett produktionsförhållande i det borgerliga samhället. Har inte existensmedlen, arbetsverktygen, råvarorna, av vilka kapitalet består, frambragts och anhopats under givna samhällsliga betingelser, under vissa samhällsliga förhållanden? Användes de inte under givna samhällsliga betingelser, under bestämda samhällsliga förhållanden till ny produktion? Och är det inte just denna bestämda samhällsliga karaktär som gör kapital av dessa produkter, som användes till ny produktion?*

Kapitalet består inte bara av livsförnödenheter, arbetsverktyg och råvaror, det består inte bara av materiella produkter. Det består precis lika mycket av *bytesvärden*. Alla produkter, av vilka det består, är *varor*. Kapitalet är alltså inte bara en summa av materiella produkter, det är en summa av varor, av bytesvärden, av *samhällsliga storheter*.

Kapitalet förblir detsamma, om vi i stället för ull sätter bomull, i stället för spannmål ris, i stället för järnvägar ångbåtar, förutsatt endast att bomullen, riset, ångbåtarna - kapitalets kropp - har samma bytesvärde, samma pris som ullen, spannmålen, järnvägarna, i vilka kapitalet förut förkroppsligats. Kapitalets kropp kan oupphörligt förvandlas utan att kapitalet undergår den ringaste förändring.

Men om varje kapital är en summa av varor, d.v.s. av bytesvärden, så

är inte varje summa av varor, av bytesvärden kapital.

Varje summa av bytesvärden är ett bytesvärde. Varje enskilt bytesvärde är en summa av bytesvärden. Ett hus, som är värt 1.000 mark, är exempelvis ett bytesvärde på 1.000 mark. Ett stycke papper, som är värt 1 pfennig, är en summa bytesvärden av 100/100 pfennig. Produkter, som är utbytbara mot varandra, är *varor*. Det bestämda förhållande, i vilket de är utbytbara, bildar deras *bytesvärde* eller, uttryckt i pengar, deras *pris*. Mängden av dessa produkter kan ingenting ändra i sin bestämelse att vara en *vara* eller utgöra ett *bytesvärde* eller ha ett bestämt *pris*. Ett träd förblir ett träd, vare sig det är stort eller litet. Ändrar järnet sin karaktär av vara, bytesvärde, om vi byter det mot andra varor i lod eller centner? Allt efter mängden är det en vara av större eller mindre värde, av högre eller lägre pris.

Hur förvandlas nu en summa varor, bytesvärden, till kapital?

Däriigenom att den som självständig, samhällslig *makt*, d.v.s. som makten hos *en del av samhället*, upprätthålles och växer genom *att utbytas mot den direkta, levande arbetskraften*. Det är en nödvändig förutsättning för kapitalet, att det existerar en klass som inte äger något annat än sin arbetsförmåga.

Först det anhopade, färdiga, förkroppsligade arbetets herravälde över det omedelbara, levande arbetet gör det anhopade arbetet till kapital.

Kapitalet består inte däri att anhopat arbete tjänar det levande arbetet som medel till ny produktion. Det består däri att det levande arbetet tjänar det anhopade arbetet som medel att upprätthålla och öka dess bytesvärde.

Vad försiggår i utbytet mellan kapitalist och lönarbetare?

I utbyte mot sin arbetskraft får arbetaren livsförnödenheter men kapitalisten får i utbyte mot sina livsförnödenheter arbete, arbetarens produktiva verksamhet, den skapande kraft genom vilken arbetaren inte bara ersätter, vad han förbrukar, utan också ger *det anhopade arbetet ett större värde, än det förut hade*. Arbetaren får en del av de förhandvarande livsförnödenheterna av kapitalisten. Hur använder han dessa livsförnödenheter? Till omedelbar konsumtion. Men så snart jag konsumerat livsförnödenheter, går de oåterkalleligen förlorade för mig, såvida jag inte använder den tid, under vilken dessa förnödenheter tjänar till att hålla mig vid liv, till att producera nya livsförnödenheter, till att med tillhjälp av mitt arbete producera nya värden i stället för de värden, som

försvinner under förbrukningen. Men just denna reproduktiva ädla kraft avträder ju arbetaren till kapitalet i utbyte mot de livsförnödenheter han får. Den har alltså gått förlorad för honom själv.

Låt oss taga ett exempel. En arrendator ger sin daglönare 5 silvergroschen per dag. För dessa 5 silvergroschen arbetar den senare hela dagen på arrendatorns åker och säkrar honom således en inkomst på 10 silvergroschen. Arrendatorn får inte bara ersättning för de värden han avträder till daglönaren, han fördubblar dem. Han har alltså använt, konsumerat de 5 silvergroschen, som han gett daglönaren, på ett fruktbart, produktivt sätt. Han har för de 5 silvergroschen köpt av daglönaren just det arbete och den kraft, vilka skapar av jorden produkter av dubbelt värde och gör 10 silvergroschen av 5. Daglönaren däremot får i stället för sin produktivkraft, vars resultat han just avträtt åt arrendatorn, 5 silvergroschen, vilka han byter ut mot livsförnödenheter, som han mer eller mindre snabbt konsumerar. De 5 silvergroschen har alltså konsumerats i dubbel mening, *reproduktivt* för kapitalet, ty de har bytts mot en arbetskraft, som frambringat 10 silvergroschen, *improduktivt* för arbetaren, ty de har bytts mot livsförnödenheter, som försvunnit för alltid och vars värde han blott åter kan erhålla genom att upprepa samma byte med arrendatorn. *Kapitalet förutsätter alltså lönarbetet, lönarbetet förutsätter kapitalet. De betingar varandra ömsesidigt, de alstrar ömsesidigt varandra.*

Producerar en arbetare i en bomullsfabrik bara bomullstyg? Nej, han producerar kapital. Han producerar värden, som på nytt tjänar till att befalla över hans arbete och att genom detsamma skapa nya värden.

Kapitalet kan bara förökas genom att utbytas mot arbetskraft, genom att framkalla lönarbete. Lönarbetarens arbetskraft kan endast utbytas mot kapital genom att den förökar kapitalet, genom att den förstärker den makt, vars slav den är. *Ökningen av kapitalet betyder därför ökning av proletarietet, d.v.s. arbetarklassen.*

Kapitalisten och arbetaren har alltså *samma* intresse, påstår borgarna och deras ekonomer. Och faktiskt! Arbetaren går under, om inte kapitalet sysselsätter honom. Kapitalet går under, om det inte utsuger arbetskraften, och för att utsuga den måste det köpa den. Ju snabbare det kapital, som är avsett för produktionen, det produktiva kapitalet, ökas, ju mer bourgeoisie berikar sig, ju bättre affärerna går, desto mer arbetare behöver kapitalisten, desto dyrare säljer sig arbetaren.

Den oundgängliga betingelsen för ett drägligt läge för arbetaren är

alltså en så snabb tillväxt som möjligt av det produktiva kapitalet.

Men vad är tillväxt av det produktiva kapitalet? Det anhopade arbetets växande makt över det levande arbetet. Bourgeoisens växande herravälde över den arbetande klassen. Om lönarbetet producerar den främmande rikedom, som behärskar det, kapitalet - denna makt som är fientlig mot lönarbetet självt - strömmar från detta kapital sysselsättnings- d.v.s. existensmedel tillbaka till lönarbetet, under den betingelse att detta på nytt gör sig till en del av kapitalet, till en drivkraft som på nytt slungar in kapital i en rörelse, som blir allt snabbare.

Att kapitalets intressen och arbetarnas intressen är desamma, betyder bara: kapital och lönarbete är två sidor av ett och samma förhållande. Det ena betingar det andra, liksom ockraren och slösaren ömsesidigt betingar varandra.

Så länge lönarbetaren är lönarbetare är hans öde beroende av kapitalet. Det är den mångprisade intressegemenskapen mellan arbetare och kapitalist.

IV

Växer kapitalet, så växer också lönarbetets massa, antalet lönarbetare, med ett ord: kapitalets herravälde utsträcker över en större mängd individer. Och låt oss förutsätta det gynnsammaste fallet: om det produktiva kapitalet växer, så växer också efterfrågan på arbete. Alltså stiger arbetets pris, arbetslönen.

Ett hus må vara stort eller litet, så länge de hus som omger det likaledes är små, så tillfredsställer det alla samhällliga anspråk på en bostad. Men om ett palats reser sig vid sidan av det lilla huset, så krymper det samman till en koja. Det lilla huset bevisar blott, att dess ägare inte kan resa några krav eller blott de blygsammaste. Och må det under civilisationen gång skjuta i höjden aldrig så mycket - om det angränsande palatset skjuter i höjden lika mycket eller rent av ännu mera, kommer invånaren i det förhållandevis lilla huset att känna sig allt mera obehaglig till mods, allt mera otillfredsställd och förtryckt inom sina fyra väggar.

En märkbar tillväxt av arbetslönen förutsätter en snabb tillväxt av det produktiva kapitalet. Den snabba tillväxten av det produktiva kapitalet framkallar en lika snabb tillväxt av rikedom, lyxen, de samhällliga behoven och de samhällliga njutningarna. Ehuru alltså arbetarens

njutningar ökat, har den samhällliga tillfredsställelse de skapar sjunkit i jämförelse med kapitalistens ökade njutningar, som är oöverkomliga för arbetaren, den har sjunkit i jämförelse med samhällets utvecklingsnivå överhuvudtaget. Våra behov och njutningar har sin rot i samhället, vi mäter dem därför med samhället som måttstock. Vi mäter dem inte med de föremål som tillfredsställer dem. Emedan de är av samhällelig natur är det av relativ natur.

Arbetslönen bestäms överhuvudtaget inte bara genom den varumängd, som jag kan byta mig till mot den. Den innehåller olika förhållanden.

Vad arbetarna närmast erhåller för sin arbetskraft är en viss summa pengar. Bestäms arbetslönen endast genom detta penningpris?

På 1500-talet växte den mängd guld och silver, som cirkulerade i Europa, därigenom att man upptäckt gruvor i *Amerika*, som var mera givande och lättare att bearbeta. Guldets och silvrets värde föll därför i förhållande till de övriga varornas. Arbetarna fick nu liksom tidigare samma mängd myntat silver för sin arbetskraft. Penningpriset på deras arbete förblev detsamma och det oaktagade hade deras arbetslön fallit, ty i utbyte mot samma kvantitet silver erhöll de en mindre summa andra varor. Detta var en av de omständigheter, som gynnade kapitalets tillväxt, bourgeoisens uppkomst på 1500-talet.

Låt oss ta ett annat fall. Vintern 1847 hade de outhärligaste livsmedlen, spannmål, kött, smör, ost o.s.v. till följd av missväxt betydligt stigit i pris. Låt oss förutsätta att arbetarna nu liksom tidigare får samma summa pengar för sin arbetskraft. Hade inte deras arbetslön sänkts? Givetvis. För samma pengar fick de i utbyte mindre bröd, kött o.s.v. Deras arbetslön hade sänkts, inte emedan silvrets värde minskats utan emedan livsmedlens värde ökats.

Låt oss till slut förutsätta att arbetets penningpris förblir detsamma, under det att alla jordbruks- och manufakturvaror - tack vare användande av nya maskiner, gynnsammare årstid o.s.v. - fallit i pris. För samma pengar kan arbetarna nu köpa mer varor av alla slag. Deras arbetslön har alltså stigit,

just därför att penningvärdet på densamma inte förändrats.

Arbetets penningpris, den nominella arbetslönen, sammanfaller alltså inte med den reella arbetslönen, d.v.s. med den summa varor, som verkligen ges i utbyte mot arbetslönen. Om vi alltså talar om stigande eller

sjunkande arbetslön, så skall vi inte bara ta arbetets penningpris, den nominella arbetslönen, i betraktande.

Men varken den nominella arbetslönen, d.v.s. den penningssumma för vilken arbetaren säljer sig till kapitalisten, eller den reella arbetslönen, d.v.s. den summa varor, han kan köpa för dessa pengar, uttömmar de förhållanden som arbetslönen innehåller.

Framför allt bestäms arbetslönen genom sitt förhållande till kapitalistens vinst, profiten - proportionerligt, relativ arbetslön.

Den reella arbetslönen uttrycker arbetets pris i förhållande till priset på övriga varor, den relativa arbetslönen däremot det omedelbara arbetets andel i det värde, som detta arbete nyskapat, i förhållande till den andel därav, som tillfaller det anhopade arbetet, kapitalet.

Vi sade på sidan 10: "Arbetslönen är alltså inte arbetarens andel i den av honom producerade varan. Arbetslönen är en del av redan förefintlig vara, varmed kapitalisten tillhandlar sig en bestämd summa produktiv arbetskraft." Men denna arbetslön måste kapitalisten åter ersätta ur det pris, till vilket han säljer den av arbetaren skapade produkten. Han måste ersätta den så, att han därvid i regel behåller ytterligare ett överskott över sina utlagda produktionskostnader, en profit. Försäljningspriset för den vara, som arbetaren frambringar, sönderfaller för kapitalisten i tre delar: *för det första* den del som ersätter priset på de av honom förut anskaffade råvarorna jämte ersättning för slitaget av de av honom likaledes i förväg anskaffade verktygen, maskinerna och andra arbetsmedlen, *för det andra* den del som ersätter den av honom förut utbetalade arbetslönen, och *för det tredje* den del som bildar överskottet, kapitalistens profit. Under det att den första delen endast ersätter *tidigare existerande värden*, är det klart, att såväl ersättningen för arbetslönen som kapitalistens överskottsprofit i det stora hela tages från det *nyvärde*, som *skapas genom arbetarens arbete* och tillägges råvarorna. Och i *denna mening* kan vi uppfatta såväl arbetslönen som profiten - för att jämföra dem med varandra - som delar av arbetarens produkt.

Den reella arbetslönen kan förbli densamma, den kan till och med stiga, och den relativa arbetslönen inte desto mindre sjunka. Låt oss exempelvis antaga att alla livsmedel sjunkit med $\frac{2}{3}$ i pris, under det att daglönen blott sjunkit med $\frac{1}{3}$, alltså exempelvis från 3 mark till 2 mark. Ehuru arbetaren med dessa 2 mark förfogar över en större summa varor än tidigare med 3 mark, har hans arbetslön det oaktagade sjunkit i förhåll-

ande till kapitalistens vinst. Kapitalistens (exempelvis fabrikantens) profit har ökat med en mark, d.v.s. för en mindre summa bytesvärden, som han betalar arbetaren, måste arbetaren producera en större summa bytesvärden än tidigare. Kapitalets andel i förhållande till arbetets andel har ökat. Den samhälleliga rikedomens fördelning mellan kapital och arbete har blivit ännu ojämnare. Kapitalisten befäller med samma kapital över en större kvantitet arbete. Kapitalistklassens makt över arbetarklassen har vuxit, arbetarens samhälleliga ställning har försämrats, har pressats ner ännu en grad under kapitalistens.

Vilken är nu den allmänna lag, som bestämmer arbetslönens och profitens fallande och stigande i deras förhållande till varandra?

De står i omvänt förhållande till varandra. Kapitalets andel, profiten, stiger i samma förhållande som arbetets andel, daglönen, sjunker - och omvänt. Profiten stiger i samma grad som arbetslönen sjunker, den sjunker i samma grad som arbetslönen stiger.

Man kommer kanhända att invända, att kapitalisten kan vinna genom att byta sin produkt fördelaktigt med andra kapitalister, genom stegrad efterfrågan på hans vara, antingen på grund av att nya marknader öppnats eller till följd av tillfälligt ökade behov på de gamla marknaderna o.s.v.; att kapitalistens profit alltså kan förstöras genom att andra kapitalister blir lidande, oavhängigt av om arbetslönen, arbetskraftens bytesvärde stiger eller sjunker; eller också skulle kapitalistens profit kunna stiga genom förbättring av arbetsverktygen, genom nya metoder att använda sig av naturkrafterna o.s.v.

Först skall man bli tvungen att erkänna, att resultatet förblir detsamma, ehuru det åstadkommit på motsatt väg. Profiten har visserligen inte stigit, emedan arbetslönen sjunkit, men arbetslönen har sjunkit, emedan profiten har stigit. Med samma summa av främmande arbete har kapitalisten köpt en större summa bytesvärden utan att därför ha betalt arbetet högre. D.v.s. arbetet betalas lägre i förhållande till den nettoinkomst det inbringar kapitalisten.

Därtill bör vi minnas, att trots varuprisernas svängningar bestämmes genomsnittspriset för varje vara, det förhållande i vilket den utbytes mot andra varor, av dess *produktionskostnader*. De fall där någon blir lidande inom kapitalistklassen måste därför utjämnas. Förbättringen av maskineriet, de nya sätten att utnyttja naturkrafterna i produktionens tjänst möjliggör att man under en given arbetstid, med samma summa av ar-

bete och kapital, kan frambringa en större mängd produkter, men ingalunda en större mängd bytesvärden. Om jag genom att använda spinnmaskinen kan leverera dubbelt så mycket garn i timmen mot vad jag kunde göra innan den uppfanns, exempelvis hundra pund i stället för femtio, så erhåller jag för dessa hundra pund i längden inte mer varor i utbyte än tidigare för femtio, emedan produktionskostnaderna sjunkit med hälften, eller emedan jag med samma kostnader kan leverera den dubbla produkten.

Slutligen, i vilket förhållande än kapitalistklassen, bourgeoisie, vare sig det är i ett land eller på hela världsmarknaden, sinsemellan fördelar nettovinsten av produktionen, så är totalsumman av denna nettovinst för varje gång blott den summa, med vilken det anhopade arbetet i det stora hela växt med tillhjälp av det levande arbetet. Denna totalsumma växer alltså i samma förhållande som arbetet kommer kapitalet att växa, d.v.s. i det förhållande i vilket profiten stiger jämförd med arbetslönen.

Vi ser alltså, att till och med om vi dröjer *inom ramen för förhållandet mellan kapital och lönarbete, så står kapitalets intressen och lönarbetets intressen i skarp motsättning till varandra.*

En snabb tillväxt av kapitalet är lika med en snabb tillväxt av profiten. Profiten kan endast tillväxa snabbt i det fall, då arbetets pris, då den relativa arbetslönen i lika snabb takt sjunker. Den relativa arbetslönen kan sjunka, ehuru den reella arbetslönen samtidigt med den nominella arbetslönen, med arbetets penningvärde, stiger, bara den inte stiger i samma förhållande som profiten. Om exempelvis arbetslönen under goda tider stiger med 5 procent, profiten däremot med 30 procent, så har den förhållandemässiga, den relativa arbetslönen inte *växt utan blivit mindre.*

Ökas alltså arbetarens inkomst med kapitalets snabba tillväxt, så ökas samtidigt den samhälleliga klyfta, som skiljer arbetaren från kapitalisten, så växer samtidigt kapitalets makt över arbetet, arbetets beroende av kapitalet.

Att arbetaren har intresse av att kapitalet snabbt växer betyder bara: ju snabbare arbetaren förökar den främmande rikedom, desto fetare smulor faller ner till honom och desto fler arbetare kan sysselsättas och sättas till världen, desto mer kan massan av slavar, som är beroende av kapitalet, förökas.

Vi har alltså sett:

Till och med den *gynnsammaste situationen* för arbetarklassen, *snabbaste möjliga tillväxt av kapitalet* upphäver inte - hur mycket den än må förbättra arbetarens materiella liv - motsättningen mellan hans intressen och bourgeoisie-intressena, kapitalistens intressen. *Profit och arbetslön* står nu liksom tidigare i *omvänt förhållande* till varandra. Om kapitalet befinner sig i snabb tillväxt, så kan arbetslönen stiga; kapitalets profit växer dock oproportionerligt mycket snabbare. Arbetarens materiella läge har förbättrats, men på bekostnad av hans samhällsläge. Den samhällsläge klyfta, som skiljer honom från kapitalisten, har blivit större.

Slutligen:

Att den gynnsammaste betingelsen för lönarbetet är snabbaste möjliga tillväxt av det produktiva kapitalet, betyder bara: ju snabbare arbetarklassen förökar och förstör den fientliga makt, den främmande rikedom, som befaller över den själv, under desto gynnsammare betingelser tillåtes den att på nytt arbeta på att föröka den borgerliga rikedom, att utvidga kapitalets makt, nöjd med att smida sig själv de gyllene bojar med vilka bourgeoisie släpar den efter sig.

Michael Parenti Svartskjortor och röda (utdrag) 1997

Allt utom klass

”Klass” är ett begrepp som både ”mainstream”-skribenter och många inom vänstern undviker. När vissa ord utesluts ur den offentliga diskussionen utesluts även vissa tankar. Avvikande idéer blir ännu svårare att uttrycka när det inte finns ord för att uttrycka dem. ”Klass” avfärdas vanligtvis som ett förlegat marxistiskt begrepp som saknar relevans för dagens samhälle. Det behandlas som ett fult ord.

Med klass ur vägen är det sedan lätt att göra sig av med andra politiskt oacceptabla begrepp som klassprivilegier, klassmakt, klassexploatering, klassintresse, och klasskamp. I ett samhälle som påstås bestå av ett flytande pluralistiskt samspel mellan olika grupper anses även dessa begrepp nu irrelevanta.

Klassens förnekande av klass

De som tillhör samhällets högre skikt och äger rikedom och makt är mycket medvetna om sina egna intressen. Även om de ibland är djupt oeniga i specifika frågor, uppvisar de en imponerande sammanhållning när det gäller att skydda det befintliga klasssystemet med dess ekonomiskt makt, egendom, privilegier och vinster.

Samtidigt är de noga med att motverka det allmänna medvetandet om den klassmakt som de besitter. De ser till att undvika ordet klass, särskilt när det används i samband med dem själva som i ”ägarklass”, ”överklass”

eller “penningstark klass”. Och allra minst gillar de när de politiskt aktiva delarna av den ägande klassen kallas “den härskande klassen”.

Den härskande klassen i detta land har arbetat länge för att ge intryck av att den inte existerar, att den inte äger lejonparten av nästan allt och inte utövar ett mycket oproportionerligt inflytande över nationens angelägenheter. Sådana försiktighetsåtgärder är i sig symtomatiska för en hög medvetenhet om klassintressen.

Men den härskande klassens medlemmar är långt ifrån osynliga. Deras ledande positioner i företagsvärlden, deras kontroll över internationell finans och industri, deras ägarskap av de stora medierna och deras inflytande över statsmakten och den politiska processen är alla frågor som är allmänt kända – i viss begränsad utsträckning.¹ Det kan tyckas enkelt att tillämpa klassbegreppet för att beskriva dessa. Men om man gör det så kommer man inom den rådande klassideologin avfärdas med att man sysslar med .konspirationsteorier”.

Klassbegreppet är också tabu när det tillämpas på de miljoner människor som utför samhällets arbete för vad som vanligtvis är usla löner, det vill säga arbetarklassen.. begreppet avfärdas då som marxistisk jargong. Och det anses förbjudet att hänvisa till de “exploaterande och exploaterade klasserna”, för då talar man om själva kärnan i det kapitalistiska systemet,– företagens ackumulation på arbetskraftens bekostnad.

Klass är däremot en acceptabel term när det inleds med det lugnande adjektivet “medel”. Varje politiker, publicist och expert talar sig varm om *medelklassen*, föremålet för deras djupaste omtanke. Den beundrade och ömkansvärda medelklassen antas bestå av dygdiga, självförsörjande människor, fria från den förmodade slösaktigheten hos dem som befinner sig i samhällets bottenkikt. Genom att inkludera nästan alla fungerar “medelklass” som ett bekvämt strukturlöst begrepp som döljer exploatering och ojämlikhet i sociala relationer. Det är en klassbeteckning som förnekar klassmaktens realitet.

Klassbegreppet är också tillåtet när det tillämpas på en annan grupp, den desperata skara som lever i samhällets bottenkikt, som får det minst av allt och som regelbundet beskylls för att vara offer för sin egen utsatthet: “underklassen”. Hänvisningar till underklassens förmodade brister

1. För en mer detaljerad behandling av den härskande klassens resurser och influenser, se min *Democracy for the Few*, 6:e upplagan (New York: St. Martin's Press, 1991).

är acceptabla eftersom de förstärker den befintliga samhällshierarkin och rättfärdigar den orättvisa behandling som samhällets mest utsatta delar utsätts för.

Klassverkligheten skymms av en ideologi vars grundsatser kan sammanfattas och motbevisas på följande sätt:

Credo: Det finns inga verkliga klasskillnader i detta samhälle. Bortsett från några rika och fattiga tillhör vi nästan alla medelklassen.

Svar: Rikedom är enormt koncentrerad till ett relativt litet antal människor i detta land, medan tiotals miljoner människor arbetar för fattiglöner, när det finns arbete att få. Klyftan mellan rika och fattiga har alltid varit stor och har vuxit sedan slutet av 1970-talet. De som befinner sig i mitten har också fått utstå allt större ekonomiska orättvisor och osäkerhet.

Credo: Våra sociala institutioner och vår kultur är autonoma enheter i ett pluralistiskt samhälle, i stort sett fria från påverkan av rikedom och klassmakt. Att tro något annat är att hysa konspirationsteorier.

Svar: Stora koncentrationer av rikedom utövar ett inflytande i alla aspekter av livet, ofta ett dominerande sådant. Våra sociala och kulturella institutioner styrs av styrelser (eller förvaltare) som till stor del består av sammanlänkade, icke valbara, självselekerande företagseliter. De och deras trogna anlitade besitter de flesta ledande positioner i den verkställande delen av staten och andra beslutsfattande organ, och de visar en stark medvetenhet om sina klassintressen när de utformar inhemsk och internationell politik. Detta inkluderar sådan politik som allmänna tull- och handelsavtalet (*General Agreement on Tariffs and Trade*, GATT), som är utformat för att kringgå den demokratiska suveränitet som finns inom nationer.²

Credo: Skillnaderna mellan rika och fattiga är en naturlig företeelse, utan orsakssamband. Det är människans individuella beteende, inte hennes klasstillhörighet, som avgör hennes prestationsförmåga och livsmöjligheter. Befintliga sociala ordningar är en naturlig återspeglning av i på det hela taget främst medfödda mänskliga tendenser.

Svar: Alla konservativa ideologier rättfärdigar existerande orättvisor som den naturliga ordningen, oundvikliga resultat av den mänskliga

2. För en diskussion om GATT se min *Against Empire* (San Francisco: City Lights Books, 1995).

naturen. Om de mycket rika av naturen är så mycket mer kapabla än vi andra, varför måste de då förses med så många konstgjorda privilegier enligt lagen, så många bidrag, subventioner och andra särskilda förutsättningar – på vår bekostnad? Deras “naturligt överlägsna talanger” inkluderar principiösa och olagliga manövrar som prisfixering, aktiemaniulation, insiderhandel, bedrägeri, skatteflykt, juridiskt upprätthållande av orättvis konkurrens, ekologisk utplundring, skadliga produkter och osäkra arbetsförhållanden. Man kan förvänta sig att naturligt överlägsna människor inte agerar på sådan rovgirigt och vinningslystet sätt. Skillnader i talang och kapacitet som kan finnas mellan individer ursäktar inte de brott och orättvisor som är inneboende i företagens sätt att fungera.

ABC-teoretikerna

Även bland personer som vanligen identifieras som progressiva finns det en motvilja mot att ta itu med den kapitalistiska klassmaktens verklighet. Ibland är avfärdandet av klassbegreppet ämnen kategoriskt. Vid ett möte i New York 1996 hörde jag sociologen Stanley Aronowitz kommentera: “När jag hör ordet ‘klass’ gäspar jag bara”. För Aronowitz är klass ett begrepp av minskande betydelse som används av dem som han upprepade gånger kallade “ortodoxa marxister”.³

3. Aronowitz och en del andra "vänster"-akademiker kämpar mot marxismen genom att producera hyperteoretiserade exegeser inom ett område som kallas “kulturstudier”. Att deras ofta ogenomträngliga skrifter sällan har någon koppling till den verkliga världen demonstrerades 1996 av fysikern Alan Sokal, själv vänsterpartist, som skrev en parodi på kulturstudier och skickade in den till Aronowitzs *Social Text*, en tidskrift som ägnas åt artiklar som specialiserar sig på uppblåsta ord, pedantiska pretentioner och akademiskt överlägsenhet. Sokals artikel var fylld av obskyr men trendig jargong och fotnoterade referenser till Jacques Derrida och Aronowitz själv. Den utgav sig för att vara en “epistemisk utläggning” av “den senaste utvecklingen inom kvantgravitation” och “rumtid-mångfaldet” och “fundamentala konceptuella kategorier inom tidigare vetenskap” som har “problematiserats och relativiserats” med “djupgående konsekvenser för innehållet av en framtida postmodern och frigörande vetenskap”. Olika redaktörer på *Social Text* läste och accepterade stycket som ett seriöst bidrag. Efter att de publicerat det avslöjade Sokal att det inte var mycket mer än fabricerad rappakalja som “inte behövde respektera några standarder för bevis eller logik”. I själva verket visade han att tidskriftens redaktörer var själva så djupt försjunkna i pretentiöst uppblåsta diskurser att de inte kunde skilja mellan en genuin intellektuell insats och en löjlig parodi. Aronowitz svarade med att kalla Sokal för “dåligt påläst och halvbildad” (*New York Times*, 5/18/96).

En annan vänsterakademiker, Ronald Aronson, hävdar i en bok med titeln *After Marxism* – trots alla nya bevis – att klasserna i det kapitalistiska samhället har blivit “mindre polariserade” och att klassexploatering inte är en akut fråga idag eftersom fackföreningarna “har fått makten att skydda sina medlemmar och förbättra socialpolitiken”. Detta i en tid då många fackföreningar krossas, arbetare degraderas till kontraktsanställda och då inkomstklyftorna är större än på flera decennier.

Många som utger sig för att tillhöra vänstern är så rabiata antimarxistiska att de tar till alla tänkbara begrepp utom klassmakt för att förklara vad som händer i världen. Det är ABC-teoretikerna (*Anything-But-Class*) som, även om de inte är allierade med konservativa i de flesta politiska frågor, bidrar till att hämma klassmedvetandet.⁴

ABC-teoretikerna till “vänster” säger att vi ägnar för mycket uppmärksamhet åt klass. Men vem är det egentligen som gör det? Om man granskar de vanliga akademiska publikationerna, radikala tidskrifter och socialistiska forskarkonferenser är det svårt att hitta någon klassanalys av något slag. De flesta amerikanska skribenter och kommentatorer har långt ifrån ägnat klassmakten för mycket uppmärksamhet, snarare har de ännu inte upptäckt ämnet. Samtidigt som ABC-teoretikerna slår

Man blir påmind om Robert McChesneys kommentar: “På vissa universitet har själva termen kulturell studier blivit en kontinuerlig punchline i ett dåligt skämt. Det innebär halvdan forskning, självberöm och farsartade pretentioner. När det är som värst kan förespråkarna för denna nygamla kulturforskning inte försvara sitt arbete, så de försöker inte längre, utan hävdar bara att deras kritiker hänger upp sig på förlegade begrepp som bevis, logik, vetenskap och rationalitet” (*Monthly Review*, 3/96). Enligt min mening är en av de viktigaste effekterna av kulturstudier att dra uppmärksamheten bort från klassmaktens viktiga realiteter, de “förlegade” saker som får Aronowitz och hans medarbetare att gäspa.

4. Som exempel kan nämnas den uppblåsta, pretentiösa prosan hos antikommunistiska vänsterteoretiker som Ernesto Laclau och Chantal Mouffe, som båda behandlas med vördnad av sina motsvarigheter i detta land. En av “vänternas” ABC-intellektuellas trender på senare tid är “postmodernismen”, som hävdar att den moderna tidens rationalitetsprinciper och bevisföring inte längre gäller, att gamla ideologier har förlorat sin relevans liksom större delen av den politiska ekonomin och historien, och att man inte kan hoppas på att utveckla en tillförlitlig kritik av klass- och institutionella krafter. Samtidigt som postmodernismen påstår sig söka efter nya “betydelser” liknar den samma gamla klassfientliga teorier, både höger och vänster. För en diskussion och kritik, se Ellen Meiksins Wood och John Bellamy Foster (red.), *In Defense of History* (New York: Monthly Review Press, 1977).

ner på en ganska liten marxistisk vänster, vill de få oss att tro att de för en modig kamp mot de horder av marxister som dominerar den intellektuella diskursen i landet – ännu en vanföreställning som de har gemensamt med de konservativa.⁵

I sitt ändlösa sökande efter begrepp som kan dämpa marxismens klassanalys har “vänsterns” ABC- teoretiker i årtal pladdrat om en falsk uppdelning mellan den tidiga Marx (med fokus på kultur, som är humanistisk och bra) och den sena Marx (dogmatisk, ekonomistisk och dålig).⁶ Som den marxistiska forskaren Bertell Ollman konstaterar, förvandlar denna artificiella motsättning en relativt liten utveckling i Marx verk till en avgrund mellan två sätt att tänka som inte har mycket gemensamt.⁷

Vissa ABC-teoretiker arbetade hårt för att använda skrifter från den framlidne italienske kommunistpartiledaren Antonio Gramsci som kulturteori för att motverka en marxistisk klassanalys. (Se till exempel publikationer som Paul Piccones *Telos* under 1970- talet och början av 1980-talet.) Gramsci, menade de, förkastade Marx och Lenins “eko-

5. Vissa publikationer som säger sig tillhöra vänstern, som *Dissent*, *New Republic*, *New Politics*, *Telos*, *In These Times* och *Democratic Left* kan ofta vara lika orubbliga som vilken konservativ tidning som helst i sin antikommunism, antimarxism och naturligtvis anti-sovjetism.

6. En av dem som låtsas vara vänster är John Judis, vars imponerande analfabetism vad gäller marxismen inte hindrar honom från att skilja mellan “humanistiska” marxister och marxister som är “enfaldiga ekonomiska determinister” (*In These Times*, 9/23/81). Enligt Judis tillskriver de sistnämnda inte kulturella förhållanden och politiska strukturer någon betydelse. Jag känner inte till några marxister som passar in på den beskrivningen. Självt behandlar jag kulturella och politiska institutioner i detalj i flera av mina böcker - men kulturen som förankrad ett övergripande system av företagsägande och kontroll, se min *Power and the Powerless* (New York: St. Martin's Press, 1978); *Make-Believe Media: The Politics of Entertainment* (New York: St. Martin's Press, 1992); *Inventing Reality: The Politics of News Media*, (New York: St. Martin's Press, 1993); *Land of Idols: Political Mythology in America* (New York: St. Martin's Press, 1994) och *Dirty Truths* (San Francisco: City Lights Books, 1996).

7. Ollman påpekar att Marx analytiska ramverk uppstod från hans huvud fullt formad. I de tidigare verken, som *Ekonomisk-filosofiska manuskript* och *Den tyska ideologin*, håller Marx på att bli marxist och pusslar ihop sin förståelse av kapitalismen i historien, med stödde sig starkt på sin filosofiska skolning och sin kritik av nyhegelianerna. Även om begrepp som alienation och dialektikens språk är mer framträdande i de tidigare skrifterna förekommer de under hela hans författarskap, inklusive *Kapitalet*; se Bertell Ollmans artikel, “The myth of the Two Marx”, samt David McLellans *The Young Hegelians and Karl Marx* (London: McMillan: 1969).

nomistiska” synsätt och behandlade inte klasskonflikten som ett centralt begrepp, utan föredrog att utveckla en mer “nyanserad analys” baserad på kulturell hegemoni. Så gjordes Gramsci till “marxisten som är säker att ta med hem till mamma”, som historikern T.J. Jackson uttryckte det. Och som Christopher Phelps tillade:

Gramsci har blivit trygg, tam, anpasslig – en spillra av sitt revolutionära jag. Akademiker som försöker rättfärdiga sin reträtt till ytterst ogenomträngliga teorier har skapat fantasifulle illusioner om sin “kontra-hegemoniska” verksamhet. De har skapat en mytisk Gramsci som har åsikter som han aldrig hade, inklusive ett motstånd mot revolutionär socialistisk organisation av det slag som han, i Lenins efterföljd, ansåg vara outhärlig. (*Monthly Review*, 11/95).

Gramsci själv skulle ha betraktat ABC-teoretikernas framställningar av honom som förvridna. Han behandlade aldrig kultur och klass som ömsesidigt uteslutande termer utan såg kulturell hegemoni som ett viktigt instrument för den härskande klassen. Dessutom hade han en framträdande position i det italienska kommunistpartiet och betraktade sig själv som en marxist-leninist.

I den mån klass uppmärksammas inom akademisk samhällsvetenskap, populärsociologi och av mediekommentarer är det som ett slags demografisk egenskap eller som yrkesstatus. Sociologer talar därför om “övre medelklassen”, “lägre medelklassen” och liknande. Reducerat till en demografisk egenskap kan ens klasstillhörighet verkligen tyckas ha relativt liten politisk betydelse. Samhället i sig blir inte mycket mer än en pluralistisk sammansättning av olika statusgrupper. Klass är inte ett tabubelagt ämne om det skiljs från kapitalismens exploaterande ackumulationsprocess.

Både vanliga samhällsvetare och “vänsterns” ABC-teoretiker underlåter att beakta det dynamiska samspel som ger klasserna deras betydelse. Marxister behandlar däremot klass som nyckelbegreppet i en hel samhällsordning som kallas kapitalism (eller feodalism eller slaveri) och som kretsar kring ägandet av produktionsmedlen (fabriker, gruvor, oljebolag, jordbruksföretag, mediekonglomerat och liknande) och behovet av att om man saknar ägande sälja sitt arbete på villkor som är mycket gynnsamma för arbetsgivaren.

Klass får sin betydelse i produktionen av mervärde. Relationen mellan arbetare och ägare är i grunden en exploaterande relation, som innebär

en ständig överföring av rikedom från dem som arbetar (men inte äger) till dem som äger (men inte arbetar). Det är på detta sätt som vissa människor blir rikare och rikare utan att arbeta, eller genom att utföra endast en bråkdel av det arbete som berikar dem, medan andra sliter hårt under en hel livstid bara för att sluta med lite eller ingenting.

Både ortodoxa samhällsvetare och "vänsterns ABC-teoretiker likställer de olika sociala fraktionerna inom den icke-kapitalistiska klassen med klasser i sig, så talar de om en "grovarbetarklass", en "tjänstemannaklass" och liknande. Genom att göra detta försöker de att gå bortom en "reduktionistisk", marxistisk dualistisk modell av klasser. Men vad är mer reduktionistiskt än att ignorera den ekonomiska maktens underliggande dynamik och konflikten mellan kapital och arbetare? Vad är mer missvisande än att behandla yrkesgrupper som självständiga klasser och uppmärksamma varje social grupp i det kapitalistiska samhället utom den kapitalistiska klassen själv, varje social konflikt utom konflikten mellan klasserna?

Klasskamp i vardagen

För att stödja sin uppfattning att klass (i marxistisk mening) är passé hävdar ABC-teoretikerna ofta att det inte kommer att ske någon arbetarrevolution i USA inom överskådlig framtid. (Jag hörde detta sägas vid tre olika paneler under en "Gramsci-konferens" i Amherst, Massachusetts, i april 1987). Även om vi håller med om denna profetia, kan vi fortfarande undra hur den blir en anledning till att förkasta klassanalys och för dra slutsatsen att det inte finns något sådant som kapitalets exploatering av arbetskraft och inget motstånd från människor som arbetar för att försörja sig.

Den feministiska revolution som skulle förändra hela vårt patriarkala samhälle har hittills uteblivit, men ingen progressiv person tolkar detta som att sexism är en chimär eller att könsrelaterade kamper inte är av någon större vikt. Att arbetarna i USA inte reser barrikader betyder inte att klasskampen är en myt. I dagens samhälle genomsyrar denna kamp nästan all verksamhet på arbetsplatserna. Arbetsgivarna maler ner arbetarna och arbetarna slår ständigt tillbaka mot arbetsgivarna.

Kapitalets klasskrig förs med juridiska processer, arbetsrättslagar, polisrepression, antifacklig verksamhet, avtalsbrott, outsourcing, oärlig tidrapportering, säkerhetsöverträdelser, trakasserier och avskedande

avkämpande arbetare arbetare, försämringar av löner och förmåner, plundring av pensionsfonder, uppsägningar och fabriksnedläggningar. Arbetarna slår tillbaka med facklig organisering, strejker, maskningar, bojkotter, offentliga demonstrationer, koordinerad frånvaro och sabotage på arbetsplatsen.

Klass har en dynamik som sträcker sig bortom dess omedelbara synlighet. Vare sig vi är medvetna om det eller inte, genomsyrar klassförhållanden vårt samhälle och avgör till stor del vår förmåga att tilvarata våra intressen. Klassmakt är en faktor när det gäller att sätta den politiska agendan, välja ledare, rapportera nyheter, finansiera vetenskap och utbildning, fördela hälsovård, förstöra miljön, pressa ner lönerna, motarbeta rasism och jämställdhet, marknadsföra underhållning och konst, sprida religiösa budskap, undertrycka oliktankande och definiera själva samhällets realitet.

ABC-teoretikerna ser arbetarklassen inte bara som oförmögen till revolution utan också som utdöende, med minskande betydelse som en social formation.⁸ Den som fortfarande tror att klass är av största vikt stämplas som en hårdnackad marxist, skyldig till "ekonomism" och "reduktionism" och oförmögen att hänga med i den "postmarxistiska", "poststrukturalistiska", "postindustrialistiska", "postkapitalistiska", "postmodernistiska" och "postdekonstruktivistiska" tiden.

Det är ironiskt att vissa vänsterintellektuella anser att klasskampen i stort sett är irrelevant samtidigt som klassmakten blir allt tydligare, samtidigt som företagskoncentrationen och vinstackulationen är mer rovgirig än någonsin, och skattesystemet har blivit mer regressivt och förtryckande, överföringen av inkomst och förmögenhet uppåt har accelererat, den offentliga sektorns tillgångar privatiseras, företagens pengar utövar en allt större kontroll över den politiska processen, människor hemma och utomlands arbetar hårdare för mindre, och över hela världen växer fattigdomen i en snabbare takt än den totala befolkningen.

Det finns neokonservativa och "mainstream"-centrister som visar har en större medvetenhet om klasskampen än ABC-teoretikerna inom "vänstern". Den tidigare chefredaktören för *New York Times*, A.M.

8. De flesta ABC-teoretiker har mycket begränsad vardaglig erfarenhet av faktiska arbetare, ett faktum som kanske bidrar till deras intryck av att arbetarklassen är av marginell betydelse.

Rosenthal, ser det republikanska partiets "brända jordens taktik"-offensiv mot sociala åtgärdsprogram som "inte bara ett recept på klasskrig utan en katalysator för dess förverkligande" (*New York Times*, 3/21/95). Rosenthal fortsätter med att citera Wall Street-finansiären Felix Rohatyn som konstaterar att "de som äger finansiella tillgångar är de stora vinnarna i vår ekonomiska expansion" i vad som utgör "en enorm överföring av rikedom från amerikanska arbetare i den lägre medelklassen till ägarna av kapitaltillgångar och till den nya teknologiska aristokratin". "Arbetarna ser sig i allt högre grad som tillfälliga tillgångar som kan anställas eller avskedas för att skydda sin profit och skapa 'aktieägarvärde'."

Det är föga smickrande för "vänsterns" ABC-intellektuella att de kan utklassas av personer i etablissemanget som Rosenthal och Rohatyn.

Med utgångspunkt i allt annat än klass har den amerikanska vänstern idag utvecklat en rad olika identitetsbaserade grupper som fokuserar på frågor om etnicitet, kön, kultur och livsstil. Dessa grupper behandlar sina respektive missförhållanden som något separat från klasskamp och har nästan ingenting att säga om de allt grövre politisk-ekonomiska *klassorättvisor* som drabbar oss alla. Dessa grupper tenderar att betona sin egenart och sin avskildhet från varandra, vilket leder till att protesterörelsen splittras. Förvisso har de viktiga bidrag att komma med i frågor som är särskilt viktiga för dem, frågor som ofta förbises av andra. Men de bör inte heller bagatellisera sina gemensamma intressen eller bortse från den gemensamma klassfiende de står inför. De krafter som skapar klassorättvisor och ekonomisk exploatering är desamma som de som sprider rasism, sexism, militarism, ekologisk förödelse, homofobi, främlingsfientlighet och liknande.

Människor kanske inte utvecklar en klassmedvetenhet, men de påverkas ändå av den makt, de privilegier och svårigheter som är kopplade till fördelningen av rikedom och nöd. Dessa realiteter upphävs inte av ras, kön eller kultur. De sistnämnda faktorerna verkar inom ett övergripande klassamhälle. Klassmaktens och exploateringskrav formar den sociala verklighet som vi alla lever i. Rasism och sexism bidrar till att skapa superexploaterade kategorier av arbetare (minoriteter och kvinnor) och förstärker de föreställningar om ojämlikhet som är så funktionella för ett kapitalistiskt system.

Att anamma en klassanalys innebär inte att förneka betydelsen av identitetsfrågor, utan att se hur dessa är kopplade både till varandra och

till den övergripande strukturen av politisk och ekonomisk makt. En medvetenhet om klassrelationer fördjupar vår förståelse av kultur, ras, kön och andra liknande frågor.

Rikedom och makt

För att ett fåtal utvalda ska kunna leva i stort överflöd arbetar miljontals människor hårt under en hel livstid, de är aldrig fria från ekonomisk osäkerhet och det tär i stor utsträckning på deras livskvalitet. Problemet är inte att de mycket rika har så mycket mer än alla andra, utan att deras överflöd och oändliga ackumulering sker på bekostnad av allt och alla, inklusive vår samhälle och vår miljö.

Stora koncentrationer av rikedom ger den ägande klassen kontroll, inte bara över miljontals människors försörjning, utan över själva samhällslivet. Pengar är den nödvändiga ingrediensen som ger de rika deras enorma politiska inflytande, deras monopolägarskap av massmedia, deras tillgång till skickliga lobbyister och offentliga ämbeten. För dem som har stora rikedomar innebär det också social prestige och kulturell dominans, bland annat genom medlemskap i styrelserna för stiftelser, universitet, museer och forskningsinstitut.

På samma sätt är det avsaknaden av rikedom som gör de som inte har något och de som har lite relativt maktlösa, som berövar dem tillgång till nationella medier och kraftigt begränsar deras inflytande över politiska beslutsfattare. I takt med att klyftan mellan de rika företagen och resten av oss växer minskar möjligheterna till folkstyre.

Det talas mycket om "hur man balanserar frihet med säkerhet". Historien ger många exempel på ledare som i den nationella säkerhetens namn har varit beredda att utplåna de få friheter som människor vunnit genom generationers kamp. Utmaningar mot den privilegierade samhällsordningen behandlas som attacker mot all samhällsordning, en störtdykning in i kaos och anarki. Repressiva åtgärder förklaras nödvändiga för att skydda människor från farorna från terrorister, subversiva, röda och andra förmodade fiender, både utländska och inhemska.

Gång på gång uppmanas vi att välja mellan frihet och säkerhet, när det i själva verket inte finns någon säkerhet utan frihet. I både diktaturer och demokratier har de "nationella säkerhetsmyndigheterna", som agerar i hemlighet och utan ansvar, regelbundet kränkt både vår frihet

och vår säkerhet och utövat alla kända former av förtryck, korruption och bedrägeri.

När de väl har kontroll över staten kan plutokratiska intressen använda ett regressivt skattesystem för att få allmänheten att betala för de förtryckarorgan som är nödvändiga för elitens dominans. Demokratiska styrelseskick kan dock visa sig vara besvärliga och leda till alla möjliga typer av folkliga krav och begränsningar den fria rörligheten på marknaden. Av denna anledning stöder kapitalismens tjänstemän och deras konservativa publicister både en stark stat beväpnad med all tänkbar repressiv makt och en svag regering som inte kan stoppa företagens övergrepp eller tillgodose den vanliga befolkningens behov.

Kapitalismen ackumulerar utan avbrott, inte bara för att det är mekanism som är inbyggd i själva systemet men en klass girighet spelar också en roll. Rikedom är ett beroende. Det finns ingen gräns för hur mycket pengar man kan vilja samla på sig. Det säkraste sättet att bli rik är att bli ännu rikare, att stapla ägodel på ägodel, att ge sig hän åt *auri sacra fames*, den förbannade girigheten efter guld, begäret efter mer pengar än vad som kan förbrukas under tusen livstider av gränslös njutning, att inte vilja något annat än ännu mer och mer pengar.

Rikedom kan köpa alla bekvämligheter och privilegier i livet, den upphöjer innehavaren till den högsta sociala stratosfären, förmedlar ett uttryck för det självförhärligande jaget, skapar en utvidgning av egots gränser, anses ge en förlängning av ens existens bortom graven, och ger innehavaren en känsla av att vara nästan osårbar mot tid och dödlighet.

Rikedom eftersträvas utan moralisk återhållsamhet. De mycket rika försöker krossa alla som gör motstånd mot deras ändlösa, hjärtlösa och principlösa ackumulation. Liksom alla beroenden eftersträvas pengar på ett besatt, amoraliskt, enkelspårigt sätt, vilket avslöjar en total likgiltighet för vad som är rätt eller fel, rättvist eller orättvist, en likgiltighet för andra bekymmer och andra människors intressen - och till och med ens egna intressen om de går utöver att ge näring åt beroendet.⁹

Kapitalismen är ett rationellt system, en välkalkylerad systematisk maximering av makt och vinster, en ackumulationsprocess förankrad i

9. Det är alltså nödvändigt och önskvärt att ha lagar för att skydda miljön, arbetstagarnas liv och konsumenternas hälsa eftersom storföretagen är totalt likgiltiga för sådana saker och - i den mån de minskar vinsterna - direkt fiendliga mot regleringar som syftar till att skydda allmänintresset. Vi glömmar ibland hur djupt omoralisk företagets makt är.

materiell besatthet som har den ytterst irrationella konsekvensen att den slukar systemet självt - och allt annat med det.

Ekoapokalypsen, en klass verk

År 1876 kom Marx kompanjon Frederich Engels med en profetisk varning: "Låt oss inte (...) smickra oss själva alltför mycket på grund av vår mänskliga erövring över naturen. För varje sådan erövring tar sin hämnd på oss. (...) Vid varje steg blir vi påmind om att vi ingalunda härskar över naturen som en erövrare över ett främmande folk, som någon som står utanför naturen - utan att vi, med kött, blod och hjärna, tillhör naturen och existerar mitt i den."

Med sin ständiga betoning av exploatering och expansion och sin likgiltighet för miljökostnader verkar kapitalismen vara fast besluten att stå utanför naturen. Kapitalismens väsen, dess *raison d'être*, är att omvandla naturen till råvaror och råvaror till kapital, att förvandla den levande jorden till livlös rikedom. Denna kapitalistiska ackumulationsprocess orsakar förödelse i det globala ekologiska systemet. Den behandlar planetens livgivande resurser (åkermark, grundvatten, våtmarker, skogar, fiske, havsbottnar, floder, luftkvalitet) som nödvändiga medel med obegränsad tillgång, som kan konsumeras eller förgiftas efter behag. Följaktligen är stödsystemen för hela ekosfären - planetens tunna lager av frisk luft, vatten och matjord - i fara, hotade av sådana saker som global uppvärmning, massiv erosion och nedbrytning av ozonskiktet.

Den globala uppvärmningen orsakas av tropisk avskogning, motorfordonsavgaser och andra utsläpp från fossila bränslen som skapar en "växthuseffekt" som stänger in värme nära jordytan. Denna samlade värme förändrar atmosfärens kemi och klimatmönster över hela planeten och orsakar rekordtorka, översvämningar, flodvågor, snöstormar, orkaner, värmeböljor och stora förluster av markfuktighet. Vi vet nu att planeten inte har en obegränsad förmåga att absorbera värme som orsakas av energiförbrukning.

En annan potentiell katastrof är krympningen av det ozonskikt som skyddar oss från solens dödligaste strålar. Varje år släpps över 2.5 miljard kilo ozonnedbrytande kemikalier ut i jordens atmosfär, vilket leder till ett överflöd av ultraviolett strålning som orsakar en alarmerande ökning av hudcancer och andra sjukdomar. Ökad strålning skadar träd, grödor och korallrev, och förstör havens växtplankton - en källa till ungefär

hälften av planetens syre. Om haven dör, så gör vi det också.

Samtidigt har ökningen av föroreningar och befolkning gett oss surt regn, jorderosion, igenslamning av vattendrag, krympande gräsmarker, försvinnande vattentillgångar och våtmarker, samt utplåning av tusentals arter, med hundratal fler på listan över utrotningshotade.¹⁰

År 1970, på det som kallades "Environment Day", sa president Richard Nixon: "Vilken underlig varelse människan är som förfular sitt eget bo." Med det uttalandet bidrog Nixon till att sprida myten att den ekologiska kris vi står inför är en fråga om irrationellt individuellt beteende snarare än att vara

en social fråga. I själva verket är problemet inte individens val utan det system som påtvingar sig självt på individer och formar deras val. Bakom den ekologiska krisen finns verkligheten av klassintressen och makt.

En ständigt expanderande kapitalism och en ömtålig och ändlig ekologi innebär förr eller senare katastrof. Det är inte sant att de styrande politiska och ekonomiska intressena förnekar detta. Långt värre än förnekelse är att de befinner sig i ett tillstånd av total antagonism mot dem som tycker att planeten är viktigare än företagets vinster. Så de förtalar miljöaktivister som "ekoterrorister", "EPA-gestapo" [*Environmental Protection Agency*, övers. anm.], "Earth Day alarmister", "trädkramare" och spridare av "grön hysteri" och "vänstertrams". Vissa miljöaktivister i detta land har utsatts för terroristattacker utförda av okända gärningsmän, med implicit tolerans från brottsbekämpande myndigheter.¹¹ Autokrater i länder som Nigeria, som är i säng med de förorenande oljeföretagen, har fört ett brutalt krig mot miljöaktivister och gått så långt som att hänga den populära ledaren Ken Saro Wiwa.

Under de senaste åren har konservativa inom och utanför kongressen, pådrivna av företagslobbyister, stött åtgärder som skulle (1) förhindra

10. Att få ett slut på befolkningsexplosionen kommer inte i sig att rädda ekosfären, men att *inte* få slut på den kommer att starkt addera till de faror som planeten står inför. Miljön kan upprätthålla en livskvalitet för endast ett visst antal människor.

11. Till exempel: FBI var snabba med att göra gripanden när miljöaktivisterna Judi Bari och Darryl Cherney skadades allvarligt av en bilbomb 1990. De arresterade Bari och Cherney, kallade dem "radikala aktivister" och hävdade att bomben måste ha tillhört dem. Båda har länge varit uttalade förespråkare för icke-våld. Anklagelserna lades så småningom ned i brist på bevis. (Bomben hade placerats under förarsätet.) FBI namngav inga andra misstänkta och gjorde ingen egentlig utredning av attacken.

Environmental Protection Agency från att hålla giftigt material borta från sjöar och hamnar, (2) eliminera det mesta av den våtmark som skulle sparas som en reserv, (3) helt avreglera produktion av klorfluorkarboner som bryter ned ozonskiktet, (4) praktiskt taget eliminera standarder för rent vatten och ren luft, (5) öppna den oförstörda arktiska naturreservatet i Alaska för olje- och gasborrning, (6) lägga ned ansträngningarna för att hålla obehandlat avloppsvatten borta från floder och bort från stränderna, (7) privatisera och öppna nationalparkerna för kommersiell utveckling, (8) överlåta de få kvarvarande urskogarna till ohämmad skogsavverkning, och (9) upphäva lagen om skydd av hotade arter. Sammanfattningsvis har deras öppet uttalade avsikt varit att utplåna alla våra miljöskydd, hur otillräckliga de än är.

Konservativa hävdar att det inte finns någon miljökras. De tekniska framstegen kommer att fortsätta att göra livet bättre för allt fler människor.¹² Man kan undra varför rika och mäktiga intressen väljer denna till synes självmordsbenägna, miljöfientliga väg. De kan ostraffat förstöra välfärd, offentliga bostäder, offentlig utbildning, kollektivtrafik, social trygghet, Medicare och Medicaid, eftersom de och deras barn inte kommer att berövas något, eftersom de har mer än tillräckliga medel för att själva skaffa sig privata tjänster. Men miljön är en annan historia. Rika konservativa och deras företagslobbyister lever i samma förorenade miljö som alla andra, äter samma kemikaliebehandlade mat och andas samma förgiftade luft.

Faktum är att de inte lever precis som alla andra. De upplever en annan klassverklighet och bor på platser där luften är något bättre än i låg- och medelinkomstområden. De har tillgång till mat som är ekologiskt odlad och speciellt tillagad. Landets depåer för miljöfarligt avfall och motorvägar ligger vanligtvis inte i, eller i närheten av, deras fina kvarter. Bekämpningsmedlen hålls inte över deras träd och trädgårdar. Kalhyggen ödelägger inte deras rancher, gods och semesterställen. Inte ens när de eller deras barn drabbas av en fruktad sjukdom som cancer

12. I ett reportage i *Forbes* (8/4/95) hänas "health scare industry":n och läsarna försäkras om att skräpmat som innehåller mycket kemikalier och fett är helt säker för hälsan. Tidningens ägare och annonsörer är medvetna om att om människor börjar ifrågasätta de produkter som erbjuds av företagssystemet, kan det sluta med att de ifrågasätter själva systemet. Det är inte utan anledning som *Forbes* beskriver sig själv som "ett kapitalistiskt verktyg".

kopplar de tragedin till miljöfaktorer – trots att forskarna nu tror att de flesta cancerformer beror på orsaker framkallade av människan. De förnekar att det finns ett större problem eftersom de själva skapar det problemet och har mycket av sin rikedom att tacka för det.

Men hur kan de förneka hotet om en ekologisk apokalyps orsakad av ozonnedbrytning, global uppvärmning, försvinnande matjord och döende hav? Vill de dominerande eliterna se livet på jorden, inklusive sitt eget, förstöras? I det långa loppet kommer de verkligen att bli offer för sin egen politik, tillsammans med alla andra. Men de lever inte i det långa loppet som vi alla, utan här och nu. För de härskande intressena är det som står på spel något som är mer omedelbart och mer angeläget än den globala ekologin: Det är den globala kapitalackumuleringen. Biosfärens öde är en abstraktion jämfört med ödet för de egna investeringarna.

Dessutom är det så att föreningar lönar sig, medan ekologi kostar. Varje dollar som ett företag måste spendera på miljöskydd är en dollar mindre i vinst. Det är mer lönsamt att behandla miljön som en septiktank, släppa ut tusentals nya skadliga kemikalier i atmosfären varje år, dumpa råa industriella avloppsvatten i floden eller viken och förvandla vattendrag till öppna avlopp. Den långsiktiga fördelen med att bevara en flod som rinner längs med ett samhälle (där de företag som förorenar ändå inte är placerat) väger inte lika tungt som den omedelbara vinsten som kommer från ekologiskt kostsamma produktionsätt.

Sol-, vind- och tidvattenenergisystem skulle kunna bidra till att avvärja en ekologisk katastrof, men de skulle innebära en katastrof för de rika oljekartellerna. Sex av världens tio största industriföretag är i huvudsak involverade i produktionen av olja, bensin och motorfordon. Föreningar från fossila bränslen innebär miljardvinster. Ekologiskt hållbara produktionsformer hotar dessa vinster.

En enorm och överhängande vinst för en själv är en mycket mer övertygande belöning än en diffus förlust som delas av allmänheten. Kostnaden för att förvandla en skog till en ödemark väger lite mot de vinster som kommer från avverkningen av timret.

Denna konflikt mellan omedelbar privat vinning å ena sidan och långsiktig samhällsnytta å den andra finns även på den enskilda konsumentens nivå. Det ligger således i ens långsiktiga intresse att inte använda ett motorfordon, som bidrar mer till miljöförstöring än någon annan en-

skild konsumtionsvara. Men vi har ett omedelbart behov av transport för att kunna ta oss till jobbet eller göra något annat som behöver göras, så de flesta av oss har inget annat val än att äga och använda bilar.

“Bilkulturen” visar att den ekologiska krisen inte i första hand är en individuell fråga där människan förfular sitt eget bo. I de flesta fall är “valet” att använda en bil inget val alls. Ekologiskt effektiva och mindre kostsamma masstransporter med kollektivtrafik har medvetet förstörts sedan 1930-talet i kampanjer som genomförts över hela landet av bil-, olje- och däckindustrin. Företag som är involverade i transport sätter “Amerika på hjul” för att maximera konsumtionskostnaderna för allmänheten och vinsterna för sig själva – åt helvete med miljön och allt annat.

De multinationella jätteföretagens enorma intressen väger tyngre än domedagsprofetierna om en ekologisk kris. Nyktra företagsledare vägrar att dras med i “miljöhysterin” utan föredrar att i lugn och ro öka sina förmögenheter. Dessutom kan man alltid hitta några experter som går emot all bevisning och säger att det fortfarande inte är avgjort, att det inte finns några slutgiltiga bevis som stöder alarmisterna. Slutgiltiga bevis i det här fallet skulle komma först när vi når den punkt där det inte finns någon återvändo.

Ekologi står i djup motsättning mot kapitalismen. Den kräver planerad, miljömässigt hållbar produktion snarare än den rovgiriga, oreglerade typen. Den kräver sparsam konsumtion i stället för en artificiellt stimulerad, ständigt växande konsumism. Den kräver naturliga energisystem med låga kostnader i stället för lönsamma, förorenande energisystem med höga kostnader. Ekologins konsekvenser för kapitalismen är alltför fruktansvärda för att kapitalisten ska kunna föreställa sig dem.

De i de högre skikten, som en gång anlidade svartskjortor för att förstöra demokratin av rädsla för att deras klassintressen var hotade, har inga problem att göra samma sak mot “ekoterrorister”. De som har fört ett skoningslöst krig mot de röda har inga problem med att föra krig mot de gröna. De som har gett oss svältlöner, exploatering, arbetslöshet, hemlöshet, stadsförfall och andra förtryckande ekonomiska förhållanden är inte särskilt bekymrade över att ge oss en ekologisk kris. Plutokraterna är mer hängivna till sin rikedom än till jorden som de lever på, mer

bekymrade över ödet för sina förmögenheter än över ödet för planeten.¹³

Kampen om miljön är en del av klasskampen i sig, ett faktum som verkar ha undgått många miljöaktivister. Den överhängande miljöapokalypsen är en klass verk. Den har skapats av och till förmån för ett fåtal, på bekostnad av flertalet. Problemet är att den här gången kan klassens verk få oss alla på fall, en gång för alla och för alltid.

I relationen mellan våld och makt är det inte bara ekonomisk rättvisa som står på spel, utan demokratin själv och biosfärens överlevnad. Tyvärr är det inte troligt att kampen för demokrati och ekologisk sundhet kommer att föras av trendiga, jargongiserade ABC-teoretiker som behandlar klass som ett föråldrat begrepp och som verkar vara beredda att beakta allt annat än den kapitalistiska maktens realiteter. I detta skiljer de sig inte mycket från den dominerande ideologi som de säger sig bekämpa. Det är dessa som kommer behöva få fötterna på jorden igen.

Den enda motverkande kraft som till slut kan vända utvecklingen i en bättre riktning är en informerad och mobiliserad befolkning. Oavsett deras brister är folket vårt bästa hopp. Ja, vi är dem. Oavsett om de styrande skikten fortfarande bär svartskjortor eller inte, och oavsett om deras motståndare är röda eller inte, *la lotta continua*, fortsätter kampen, i dag, i morgon och genom hela historien.

13. I juni 1996, när Fidel Castro talade vid en FN-konferens i Istanbul, Turkiet, noterade han: "De som nästan har förstört planeten och förgiftat luften, haven, floderna och jorden är de som är minst intresserade av att rädda mänskligheten."

Göran Therborn Om klasserna i Sverige 1930-1970 1973

Klasser och mellanskikt

Den marxistiska klassanalysen har två huvuduppgifter.

(1) Den ska visa effekten av samhällets uppbyggnad och sätt att fungera på de sociala relationerna mellan människorna i samhället. Det betyder att de marxistiska klasserna inte är några godtyckliga kategorier för ett speciellt tillfälle (som t ex klasser efter inkomststorlek eller utbildning som kan vara relevanta i vissa slags undersökningar) utan är grundade i en teori om samhället och dess historiska utveckling, dvs i den historiska materialismen. Eftersom Sverige är ett kapitalistiskt samhälle, är analysen av klasserna i Sverige grundade på den marxistiska teorin om kapital, lönearbete, borgerlig stat, ideologi etc. Den första huvudfrågan för den marxistiska klassanalysen är inte – som i den socialliberala jämlikhetsdebatten och i den akademiska sociologin frågan om social 'skiktning' - hur mycket människorna har av det ena eller det andra. Frågan är vilken typ av samhälle de lever i och vad de har för uppgift i det samhället, framför allt vilken ställning de har i produktionen. Därmed får man en möjlighet att förklara varför en del är fattiga och andra är rika.

(2) Det är också en huvuduppgift för marxistisk klassanalys att visa på mönstret av sociala motsättningar i samhället och på de krafter som strävar efter att bevara eller förändra samhället. Uppgiften är att visa på: 'Vilka är våra fiender? Vilka är våra vänner?', som revolutionären Mao Tsetung uttryckt det i en analys av klasserna i det kinesiska samhället.

Detta studium av objektiva intressekonflikter och därpå grundade krafter för förändring – i stället för ett förlitande på god politisk vilja och jämlika värderingar – är en annan skiljelinje mellan marxismen och de rådande skiktning- och jämlikhetsuppfattningarna. Om de senare gäller i hög grad vad Marx och Engels sa i Kommunistiska Manifestet om den 'kritisk-utopiska socialismen': 'Men de ser inte hos proletariatet någon historisk självverksamhet, inte heller någon för detsamma säregen rörelse. 'Bara ur denna synpunkt av den mest lidande klassen existerar för dem proletariatet.'

Utsugning och klassamhälle

Förhållandet mellan ett samhälle och klasserna i det skulle kunna åskådliggöras med ett hus och människorna som bor i det. Huset är samhällets uppbyggnad eller struktur. Det kan stå kvar, medan människor i det föds, växer upp, blir gamla och dör, medan en del flyttar in eller ut, medan en del flyttar upp någon våning eller flyttar ner. Hur och var människorna bor i huset bestämmer deras förhållanden till andra människor, vilka de hör ihop med, vilka som har intresse av att en dag riva det gamla huset och bygga ett nytt.

Men det är inte i alla samhällen som människorna förhåller sig till varandra som olika klasser. Marxismen talar också om ett klasslöst samhälle. Vad är det då som definierar ett klassamhälle? För att vi ska kunna tala om ett mänskligt samhälle måste människorna kunna skaffa sig mat, kläder, bostad m m för sin försörjning. Arbetet med detta kallar Marx för *nödvändigt arbete* och understryker att vad som är nödvändig försörjning är inte bara biologiskt utan också historiskt bestämt. I alla samhällen, utöver ett mycket primitivt stadium produceras det dock mer än vad som är nödvändigt för att direkt försörja dem som producerar och deras familjer. Det utförs ett *merarbete*, som ger en överskottprodukt. Denna kan användas både för konsumtion åt sådana som inte står i produktionen – hövdingar, läkare, krigare, präster, godsägare, kapitalister, tjänstemän av olika slag – och för investeringar. Merarbetet kan tas ut på olika sätt. Enligt Marx är det *sättet att pumpa ut merarbete* ur de direkta producenterna som är *den grundläggande skillnaden mellan olika slag av samhällen*, mellan olika produktionsätt. Det kan ske genom slavarbete, genom dagsverken, genom att bönderna måste lämna en del av sin skörd m fl sätt. Det kan ske genom att de direkta producenterna

får lön för sitt nödvändiga arbete, medan kapitalägarna får sin vinst av lönearbetarnas merarbete. Det kan också vara så att de arbetande själva kollektivt förfogar över merprodukten. *Ett samhälle blir delat i klasser* (i marxistisk mening), *när uppgifterna att utföra merarbete och att tillägna sig och bestämma användningen av merprodukten är skilda åt*. Detta är innebörden av utsugning, en klass tillägnar sig frukterna av en annan klass' arbete.

Att fråga efter det sätt på vilket merarbetet tas ut är att fråga efter *produktionsförhållandena*. Produktionsförhållandena är ett marxistiskt nyckelbegrepp för att ange bestämningen av: (a) de direkta producenternas ställning och förhållande till produktionsmedlen och till dem som tillägnar sig (det eventuella) merarbetet; (b) produktionens inriktning och karaktär. Kapitalistiska produktionsförhållanden innebär exempelvis, att en klass av kapitalägare äger produktionsmedlen och tillägnar sig obetalt merarbete från en klass av arbetare som säljer sin arbetskraft som en vara och får lön för sitt nödvändiga arbete, att arbetsprocessen försiggår under kapitalägarens direkta kontroll, att produktionen sker för profit och är inriktad på att förränta, ackumulera kapital.

Produktionsförhållandena svarar mot vissa tekniskt-organisatoriska betingelser för produktionen, mot en viss nivå på *produktivkrafterna*. Med det växande behovet av samhällelig samordning och samhälleliga ekonomiska insatser och investeringar läggs grunden för socialistiska produktionsförhållanden. I förhållande till de ekonomiska produktionsförhållandena är den *juridiska äganderätten* av underordnad betydelse. Enligt den marxistiska samhällsteorin, den historiska materialismen, är det ekonomin som i sista hand är avgörande, inte juridiken. Detta innebär bl a att ökade statliga ingripanden i ekonomin mycket väl kan innebära ett befästande av kapitalistiska produktionsförhållanden i stället för s k 'funktions-socialisering', nämligen om statens politik och statens företag följer det kapitalistiska spelets regler.

Ett samhällssystem, ett produktionsätt, som bygger på utsugning är alltid uppdelat i två klasser, en klass av utsugare (exploatörer) och en klass av utsugna (exploaterade). Men ett konkret samhälle, vid en bestämd tidpunkt, innehåller som regel mer än ett produktionsätt och därför fler än två klasser. Eftersom ett produktionsätt är dominerande, är det dock som regel två klasser som utgör de viktigaste polerna i samhället.

Vid sidan av produktionen och det direkta tillägnandet av merarbete

finns det också andra nödvändiga uppgifter i ett samhälle. Människorna som utför dessa uppgifter bildar inga klasser i strikt mening men är knutna till eller tenderar åt den ena eller den andra klassen. Hit hör t ex kategorier med specialiserade ideologiska och politiska uppgifter. Hit hör vidare i det moderna kapitalistiska samhället de stora tjänstemannagrupperna, som enligt den marxistiska värdeteorin inte producerar mervärde åt kapitalägarna men som inte heller är de som direkt tillägnar sig och bestämmer över det mervärde arbetarna producerat. Dessa grupper utgör ingen klass utan ett *skikt*. Eftersom de har en ställning mellan arbetarklassen och borgarklassen, brukar de benämnas mellan-skikt.

Med flera klasser och dessutom med skikt och särskilda kategorier blir det sociala mönstret rätt komplicerat. Det påverkas både av samhällsstrukturens utveckling och av den ständiga kampen mellan klasserna. För analysen av klassituationen vid en viss tidpunkt måste man därför beakta inte bara samhällets struktur utan också hur klasskampen under den föregående perioden påverkat förhållandena mellan klasser och skikt och delar av dem.

Sverige är ett kapitalistiskt land. Därigenom är de sociala förhållandena polariserade mellan bourgeoisie (borgarklass) och proletariat (arbetarklass). Det motsvarar det kapitalistiska produktionssättets uppbyggnad på kapital och mervärdeproducerande lönearbete. I Sverige finns också en tredje klass, som är uttryck för ett annat produktionssätt än det kapitalistiska, den enkla varuproduktionen. Den klassen är småborgerligheten, företagare utan (eller med högst några enstaka) anställda. Dessutom har vi att göra med växande *mellanskikt* och med en del *speciella kategorier knutna till borgerligheten*. (...)

Arbetarklassen

Till proletariatet eller arbetarklassen i sträng och snäv bemärkelse hör bara de arbetare som producerar mervärde åt den kapitalistiska ekonomin i dess helhet, dvs industri- och byggnadsarbetare, skogs- och lantarbetare, transportarbetare.¹ För att klart förstå arbetarklassens plats

1. Ett butiksbiträde ger med sitt arbete profit åt affärens ägare, men därmed skapas inte nytt mervärde i ekonomin, utan affärsägaren får del av det producerade mervärdet. Den delen blir större ju mer han kan pressa ner kostnaderna för sina anställdas lön. Liknande

i det kapitalistiska samhällets uppbyggnad och sätt att fungera och för att förstå varför arbetarklassen står i en oförsonlig motsättning till det kapitalistiska samhället är det nödvändigt att inte skymma undan denna grundläggande marxistiska definition. Arbetarklassen är den klass, som förutom värdet av sin egen lön producerar de rikedomar som en annan klass, borgarklassen – kapitalägare, företagsledare – och till den knutna speciella grupper inom företagen och statsapparaten tar hand om och förfogar över. Den våldsamt stegrade produktiviteten på arbetarnas arbete har möjliggjort den ansvällning av den offentliga sektorn och de privata tjänstemannaskikten, som vi upplevt i modern tid.

Men vi finner också i det kapitalistiska samhället sociala grupper, som utan att vara mervärdeproducenter lever under samma eller liknande förhållanden som proletariatet i ovannämnda bemärkelse. De är lönearbetare, vars löner bestäms på samma sätt som den egentliga arbetarklassens. De har en helt underordnad ställning och har inte fått sig delegerad någon del av kapitalets befälsrätt. De arbetar delvis och i växande utsträckning under fabriksmässiga förhållanden, dvs under tekniskt-organisatoriska betingelser som inte ger utrymme åt enskilda avgöranden och initiativ. När vi analyserar hur klassamhället präglar människornas sociala förhållanden, bör även dessa grupper räknas in i arbetarklassen.

Problem med gränsdragningen

De sociala förhållandena i ett samhälle är inte en gång för alla givna i och med samhällets uppbyggnad eller struktur. De utvecklas och förändras genom motsättningarna och kampen mellan klasserna. För analysen av klasstrukturen vid en viss tidpunkt är det därför nödvändigt att inte bara se på samhällets struktur utan på utfallet av klasskampen i tidigare skeden. En speciell betydelse har en sådan blick tillbaka, när man ska försöka dra gränser mellan en klass i den bredare bemärkelsen och klassen närstående mellanskikt. Som ett index på resultatet av tendenser för ett oklart skikt att dras åt det ena eller andra hållet kan man ofta se dess fackliga organisering. Den uttrycker vanligen en upplevelse av distansen till arbetarklassen, trots att man för det första klart måste skilja mel-

förhållanden gäller också inom servicesektorn. K. Marx, *Das Kapital* (Hamburg 1921) III:1 s 276 ff.

lan en klass och en facklig byråkrati, och, för det andra, mellan fackliga organisationsgränser som ibland är helt godtyckliga eller odragna. Som en kontroll av de senare faktorerna bör man givetvis på något sätt undersöka om de fackliga gränserna har någon motsvarighet i den dagliga sociala verkligheten.

På det här viset har jag kommit fram till följande gränsdragningar. Inom vårdsektorn: mellan å ena sidan sjukvårdsbiträden inklusive undersköterskor samt sjukskötare inom mentalvård, vilka hör till arbetarklassen i vid mening, och å andra sidan sjuksköterskor, som tillhör mellanskikten. Inom järnvägen bör lokförare och konduktörer jämte biträdespersonal föras till arbetarklassen och inom posten alla postiljoner o dyl., medan postkassörer bör räknas som en mellangrupp. På en del håll inom den offentliga sektorn är gränserna extra flytande, men de grupper det gäller är så pass små, att en placering i den ena eller andra kategorin knappast ger något utslag i totalsiffrorna. (...)

Att sjukvårdsbiträden, brevbärare och järnvägsmän – liksom kökspersonal och städare-städerskor (utom arbetsledare) vid olika institutioner och företag – hör till arbetarklassen i dess breda bemärkelse är väl ganska oomstritt. Men hur ska man göra med de stora grupperna av butikspersonal och av kontorister och kontorsbiträden? Här har gränsen dragits så, att den förra förs till arbetarklassen och de senare till arbetarklassen närstående mellanskikt. Ingendera hör till proletariet i strikt bemärkelse och båda – eller större delen av dem – kan räknas till proletariet i utvidgad mening enligt de allmänna kriterierna därför.

För att skilja dem åt har två skäl varit avgörande, skäl som delvis hänger ihop på så sätt att det ena är en av orsakerna till det andra. Det ena skälet är att inom industrin – och också på motsvarande sätt inom stora delar av den offentliga sektorn – är skiljelinjen mellan kontoret och verkstaden fortfarande en påtaglig realitet. Det andra skälet, som delvis är en följd av det förra, är utfallet av de fackliga organisationssträvandena. (...) Det faktum att butikspersonalen har organiserats av de proletära utkörar- och lagerarbetargrupperna, medan industriarbetarnas fackföreningar varken strävat efter eller kunnat organisera kontorspersonalen säger oss något om det sociala kraftfält, som klassanalysen bör ta hänsyn till.

Å andra sidan är det klart, att det inte finns något i kontoristernas eller den lägre tekniska personalens objektiva situation som ställer oöverstigliga hinder i vägen för att de ska kunna utvecklas till ett skikt

inom arbetarklassen. På arbetsköparhåll insåg man tydligen detta rätt tidigt. För att behålla oinskränkt kontroll – även rent fackligt – över tjänstemännens högre skikt och mellanskikt var t ex Verkstadsföreningen på 30-talet inne på tanken att uppmuntra, att den obefordrade kontorspersonalen organiserades i arbetarnas industrifackföreningar. Dit skulle, resonerade man, de övriga tjänstemännen inte gå, och de skulle förvägras organisationsrätt av arbetsköparna.²

Samtidigt måste man också komma ihåg, att indelningen av butikspersonal – eller övrig affärspersonal som det heter i den senaste folkräkningen – som skikt i arbetarklassen är mycket grov. Den innefattar t ex personal i specialaffärer av lyxkaraktär och med långspecialiserad vana, som egentligen bör räknas till mellanskikten. (...) Att de är organiserade i Handels gör inte affärsföreståndaren i Konsum eller avdelningschefen på Epa till medlemmar av arbetarklassen – inte ens om Handels hade varit ett militant fackförbund. (...)

Arbetarklassens ställning i produktionen

(...)Marx menade att transportarbetarna till skillnad från arbetarna i kapitalets cirkulationsprocess – framför allt handlungsanställda – producerade mervärde likaväl som tillverkningsarbetarna.³ Till transportarbetarna i denna mening bör vi då föra lagerarbetare, paketerare, – det rent marknadsföringsbestämda förpackningsarbetet skulle egentligen räknas som cirkulationsarbete – stuvare, sjömän, chaufförer⁴ och lokförare, banbiträden, brevbärare och cykelbud, medan konduktörer snarare bör föras till cirkulationsarbetarna. Dessa senare innefattar dessutom och framför allt butiksbiträden samt bensinförsäljare.

Återstoden av arbetarklassen kan det vara lämpligt att dela i två delar. Där är å ena sidan de förvärvsarbetande som har till primär uppgift att direkt eller indirekt förse produktionen med frisk och välanpassad arbetskraft: vårdpersonal, kökspersonal inom vårdinstitutioner, skolor och industrier. Denna kategori har reproduktionen av arbetskraft till uppgift, och enligt den marxistiska värdeteorin måste deras löner betraktas som en del av det kapitalistiska samhällets variabla kapital. Detta till skillnad

2. Direktör Matts Bergom-Larsson, *Industritjänstemannen* nr 5 1970.

3. *Das Kapital* a.a. II, s 120 ff.

4. Häri ingår också ett antal buss- och spårvagnsförare.

från cirkulationsarbetarna och de rena servicearbetarna, som betalas ur samhällets mervärdesumma. Idag övertar staten emellertid en växande del av privatkapitalets kostnader för arbetskraftens reproduktion, eller med andra ord staten satsar en växande del av det variabla kapitalet. Eftersom det alltså finns en viktig skillnad mellan olika s k servicearbetsares plats i ekonomin, bör en uppdelning ske. Men gränserna är mycket flytande, och den tillgängliga statistiken är otymplig för en indelning av detta slag.

Arbetarklass och yrkesfördelning

Vi får på det här viset en indelning av arbetarklassen i fem yrkesgrupper, som ger en bild av arbetarnas plats i produktionen: (1) Tillverkningsarbetare. (2) Transportarbetare. (3) Cirkulationsarbetare. (4) Servicearbetare (åt personer, företag och myndigheter). (5) Arbetare i reproduktionen av arbetskraft. De två första är produktiva i den bemärkelsen att de producerar mervärde. De två därefter är improduktiva i samma mening. För den kapitalistiska ekonomin i dess helhet måste en del (för kapitalisterna en så liten del som möjligt) av det producerade mervärdet användas till löner åt dessa grupper. Cirkulationsarbetarnas ekonomiska funktion är att realisera det mervärde som producerats. (Denna funktion att förvandla framställda produkter till profit och förräntat kapital fylls också av grupper utanför arbetarklassen.) Den femte arbetarkategorin är reproduktiv. Dess lönesumma är liksom de två första kategoriernas variabelt kapital för den kapitalistiska ekonomin som helhet, men den femte kategorin producerar inte mervärde. Vi kan uttrycka kategoriens roll i ekonomin ungefär så: en del av lönen för de produktiva arbetarna betalas ut i form av kollektiva tjänster som är nödvändiga för att deras arbetskraft ska bibehållas; arbetarna i den femte kategorin svarar för dessa tjänster och deras lön är en kostnad för tjänsterna. Den femte kategorin varken skapar nytt mervärde eller tär på det, utan bidrar till upprätthållandet av användbar arbetskraft antingen direkt eller indirekt, genom att frigöra arbetskraft som annars skulle vara bunden vid den egna familjens husliga arbete, barnpassning och äldreomsorg. Därför kallas den sista kategorin här reproduktiv.

I detta sammanhang ska vi inte gå in närmare på den marxistiska värdeteorin. Min avsikt har bara varit att visa anknytningspunkter mellan den empiriska klassanalysen och värdeteorin. För mig har värdeteorin

varit en viktig vägledare, men de distinktioner jag har gjort torde vara begripliga och meningsfulla även för läsare med en annan uppfattning om vad Marx' värdeteori betyder. (...)

Arbetarklassens kärna och periferi

För arbetarrörelsen och för den marxistiska klassanalysen är åtminstone ytterligare en indelning av arbetarklassen av mycket stort intresse. Vi är intresserade av att närmare försöka bestämma arbetarnas plats i klasskampen, av att indela arbetarklassen efter dess grad av självständighet gentemot det borgerliga samhällets tryck och påverkan.

Med två kriterier kan vi få en ungefärlig bild av arbetarklassens objektiva kärna och periferi i politiskt-ideologiskt hänseende. Särskilda klasskampstraditioner på olika orter eller inom speciella yrken måste i detta sammanhang lämnas därhän. Kriterierna är dels typ av yrke och dels arbetsplatsens storlek. Typ av yrke går från producerande, mervärdeskapande industriellt arbete till försäljnings- och personligt servicearbete. Arbetsplatserna kan skifta i storlek från exportindustriernas tusentals arbetare till det ensamma butiks- eller hembiträdet. Det torde inte här behöva mera ingående motiveras varför man kan anta att dessa faktorer har betydelse för arbetarnas hållning till arbetsköparen, för medvetenhet om behovet av och närhet till kollektivt klassmässigt handlande.

Förutom dessa två kriterier behöver vi ta hänsyn till åtminstone ytterligare en faktor, nämligen möjligheten till social rörlighet, till att bli egen företagare. Är utsikterna att individuellt lämna arbetarklassen betydande för en kategori arbetare kommer den därigenom i arbetarklassens yttre periferi. För chaufförer, radio-, TV-, bil- och cykelreparatörer m fl och för rätt stora grupper av byggnadsarbetare är det småborgerliga perspektivet att bli egen företagare eller kompanjon betydelsefullt.

Hur dessa kriterier ska tillämpas och vägas ihop kan alltid diskuteras. Här har följande principer använts. Arbetarklassen har delats in i fyra grupper: kärna, yttre kärngrupp, inre periferi, yttre periferi. Till kärnan har förts industri- och byggnadsarbetare på arbetsplatser med mer än 50 arbetare. Den yttre kärngruppen består av samma yrkesgrupper på medelstora arbetsplatser – 21-50 arbetare – samt skogsarbetare och huvuddelen av arbetarna inom transportsektorn – utom åkare i småföretag och cirkulationsarbetare inom kommunikationsväsendet. Till den inre perif-

erin är räknade produktiva arbetare i småföretag – med nedan nämnda undantag – inkl. lantarbetare, sjukvårds- och städpersonal samt husligt arbete på institutioner o dyl. Till arbetarklassens yttre periferi, den som står mellanskikten närmast, hör butikspersonal och andra cirkulationsarbetare samt arbetare i personlig service, som exempelvis husligt arbete, serveringspersonal, frisörer. Till den yttre periferin hör också de som står småborgerligheten nära. (...)

Borgarklassen

Till antalet är borgerligheten en liten klass, och en analys av dess ställning i ett kapitalistiskt samhälle måste till största delen ta sin utgångspunkt någon annanstans än i folkräkningarna – i ekonomisk och politisk analys av kapitalkoncentration, ekonomisk och politisk organisation, staten, den ideologiska apparaten. I denna artikel blir framställningen av borgarklassen därför tämligen kortfattad.

Vad är en borgare – i klassanalysens mening? En borgare är en personifikation av kapitalet, en kapitalets funktionär. Borgaren representerar den kapitalistiska produktionsprocessen, tillägnandet av mervärde ur lönearbetarnas arbete och produktion för ständigt ökad profit och kapitalackumulation. Därav följer, för det första, att en borgare kan vara antingen ägare eller ledare av ett kapitalistiskt företag (med anställda lönearbetare). Den rent juridiska distinktionen mellan anställd direktör och ägare spelar i detta sammanhang ingen roll. För det andra innebär definitionen av en borgare, att en företagare med någon eller några få anställda inte bör räknas till borgarklassen i den utsträckning företaget och företagarens profit inte är helt eller alldeles övervägande grundade på de anställdas merarbete utan till betydande del på företagarens eget produktiva arbete. (...)

De speciella kategorierna

Vid sidan av borgarklassens egen kapitalägande och kapitalistiskt företagsledande funktion finns det också andra viktiga styrande och samhällsbevarande funktioner i det borgerliga samhället. För dessa svarar inte den egentliga borgarklassen utan till den knutna grupper av specialister.

Vi kan urskilja åtminstone fyra viktiga speciella funktioner eller apparater, om vi ser funktionerna i deras materiella gestaltning. För det första behöver borgarklassen för sin ackumulation av kapital inte bara arbetare och vanliga tjänstemän utan också pålitlig chefspersonal, redovisnings- och skatteexperter, mäklare och andra kommersiella mellanhänder som inte själva tillhör den egentliga borgarklassen; tekniska, organisatoriska och andra konsulter. Dessa utgör ledningen för den *teknisk-ekonomiska apparaten*.

För det andra har vi statsapparaten. Den kan lämpligen indelas i en *administrativ apparat* med uppgift att leda den statliga förvaltningen av det bestående samhället och en *repressiv apparat* (förtrycks- eller tvångsapparat), som ska upprätthålla 'lag och ordning'. För det fjärde slutligen förutsätter en fungerande kapitalackumulation att befolkningen har en 'riktig' inställning till samhället och sina uppgifter däri, dvs en indoktrinering i borgerlig ideologi. Den fjärde apparaten är den *ideologiska*, dit utbildningssystemet, massmedia, reklambyråer o dyl hör.

Nu skulle man kunna dela in hela eller i varje fall större delen av den förvärvsarbetande befolkningen i dessa apparater. Men det är inte det som är meningen här. De till borgerligheten knutna speciella kategorierna är specialister som leder dessa apparater. De är som regel personer i chefsställning. Om de inte är chefer så är de personer i betydelsefull beslutande ställning eller på annat sätt mycket intimt och direkt knutna till borgerligheten, ofta i någon sorts beslutsfunktion. En exakt gränsdragning mellan detta styrande specialskikt och delar av mellanskikten kan många gånger vara svår att göra. (...)

I fråga om den repressiva apparaten ger folkräkningen däremot klara uppgifter. Dit hör bl a grupperna domstolsjurister samt åklagare och högre polistjänstemän. En specialiserad tvångs- apparat är uppbyggd och fungerar på ett annat sätt än en civil hierarki. När den förra träder i aktion, mobiliseras hela apparaten, och man bör därför i en första indelning inte sära chefer och underlydande åt till helt skilda kategorier. Den starka lojalitet, som i den civila hierarkin krävs av toppskiktet, krävs av alla i den repressiva apparaten. (...)

Den ideologiska apparaten inrymmer skolledare och de högre tjänstemännen i utbildnings- byråkratin, så mycket är klart. Men ska lärarna räknas dit? 1930 borde man ta med läroverks- och högskolelärarna. De utgjorde ett sk kulturbärande skikt, en borgerlig intelligentsia som

förmedlade sin borgerliga kultur till sina borgerliga elever. Hos dessa lärargrupper fanns heller praktiskt taget ingenting av den småborgerliga radikalism som länge präglade större delen av t ex den franska lärarkåren. Folk- och småskollärarna hade förvisso också till uppgift att lära barnen att passa in i det borgerliga samhället, men deras ställning var så underordnad och deras relationer till borgarklassen så indirekta att de måste placeras i mellanskikten. (...)

Småborgerligheten

Småborgare i marxistisk mening är en som producerar varor – produkter eller tjänster – direkt för en marknad och alltså inte är lönearbetare åt någon kapitalägare. Detta betyder att småborgare i en marknadsekonomi är egna företagare som inte har några anställda eller med så få anställda att det inte ändrar på det förhållandet att företagaren själv främst är varu-producent och inte kapitalägare och företagsledare. (...)

Småborgerlighetens inre struktur

Småborgerligheten är ingen enhetlig klass. Den rymmer så skilda grupper som småbrukare i Norrbotten och societetsläkare i Stockholm. Att den inte är homogen är inget unikt för små- borgerligheten. Som framgår redan av de första sidorna i det kapitel om klasser, som Marx aldrig fick färdigt, är den marxistiska analysens klasser enheter med många inre bestämningar. I ett högt utvecklat kapitalistiskt samhälle, där det är monopolkapitalet och arbetarklassen som utgör de två polerna, tenderar dock småborgerligheten att bli särskilt uttänjd och differentierad i olika underkategorier. (Ett motsatt fall är samhällen som domineras av småborgerligheten, t ex självständiga bönder, som i en del av USA:s nordstater före inbördeskriget.)

Vi behöver alltså flera kriterier för en uppdelning av småborgerligheten. Om man accepterar utgångspunkten för den här klassanalysen, att kapitalismen är det helt dominerande produktions sättet i Sverige och att bourgeoisin och proletariatet därmed är de två huvudklasserna, är det först och främst intressant att indela småbourgeoisin efter närheten till de två huvudklasserna. Att småföretagare med ett par anställda inte är de som står närmast arbetarklassen är ganska klart. Men hur ska man skilja på dem som inte har några anställda? Efter inkomst? Inkomstens storlek

spelar givetvis en roll för differentieringen inom en klass. Men eftersom det är fråga om företagare, verkar det vara bättre att använda kapital – i vid, inte specifikt marxistisk mening – som kriterium. En jordbrukare med 30-40 hektar kan vara ensamföretagare likaväl som en snickare. Men för att den förre ska kunna tillträda sitt arbete måste han ha en rätt anseelig summa pengar för att köpa en gård, medan den senare inte behöver mer än sina verktyg.

På det här viset kan man dela in småborgerligheten i tre grupper. Först ett halvproletärt skikt av småbrukare – som ofta är deltidsproletärer, t ex som skogsarbetare-hantverkare, kioskägare, sotare. Kapitalkravet för deras företagsamhet är mycket litet, och gränsen mellan självständiga företagare och anställda arbetare ofta mycket flytande. Jag har också gjort den preliminära bedömningen att taxiägare och åkare utan anställda snarast bör räknas till detta första skikt och inte till nästa. Arbetets karaktär bör vidare tillmätas viss betydelse. Om en löntagare med ett visst arbete ska räknas till mellanskikten, kan det knappast vara riktigt att räkna motsvarande egenföretagare till det halvproletära skiktet av småborgerligheten, även om kapitalkravet är litet. Självständiga fotografer och en del andra liknande tjänsteutövare bör alltså inte föras hit.

Nästa skikt kan kallas småborgerlighetens huvudskikt, som är tämligen klart avgränsat både från borgar- och arbetarklassen. Mellan stora jordbrukare, affärsinnehavare, småföretagare med några få anställda är de stora grupperna och typiska företrädarna. Hit hör också den intellektuella småborgerligheten i form av självständiga litterära, konstnärliga och dekorativa yrkesutövare.

Det finns också, för det tredje, en grupp inom småborgerligheten som i flera avseenden står borgerligheten nära. Här är framför allt jordbrukare på kapitalkrävande gårdar. På grund av deras stora ekonomiska förmåner bör också en del i vidare mening intellektuella eller s k fria yrkesutövare föras hit: läkare med egen praktik, tandläkare, en del jurister och andra upp- dragsutförare med undantag för dem som redan förts till speciella kategorier knutna till borgerligheten. Egentligen har dessa fria yrkesutövare snarare mer gemensamt med de högre mellanskikten än med borgarklassen själv.

Sjukhusläkare och folkvandvårdens tandläkare ingår ju där. Men dessa högre mellanskikt måste som helhet ses som vända åt borgerligheten – ekonomiskt, politiskt och ideologiskt – snarare än åt arbetarklassen. (...)

Mellanskikten

Begreppet mellanskikt tycks antyda att det är fråga om någon restgrupp, någonting 'mellan' andra klasser, som är definierade efter klara egna kännetecken. Men är inte detta missvisande? Många hävdar att de är de s k mellanskikten som sätter sin prägel på det moderna västerländska samhället och som kommer att göra så än mer i framtiden.

Marxister kallar dessa grupper för mellanskikt av följande skäl. De är inte bärare av någon av det kapitalistiska samhällets avgörande socioekonomiska processer – även om de utför ett nyttigt och nödvändigt arbete – och är därför ingen avgörande social kraft i samhället. De varken producerar eller exproprierar mervärde. Inte heller är de självständiga värdeproducenter som småborgarna. De arbetar som löntagare men får sin lön ur den totala mervärdemassan i samhället. En del tekniker och arbetsledare står i en mellanställning därigenom att de både deltar i produktionen av mervärde och i organiserandet av exproprieringen av mervärde åt arbetsköparen.

För marxisterna är mellanskiktets ställning alltså uttryck för det kapitalistiska samhällets polarisering mellan arbetarklassen och borgarklassen. Borgerliga ideologer, och inte minst borgerliga sociologer, har velat se saken precis tvärtom. Enligt dem visar de nya tjänstemannaskiktets framväxt att det kapitalistiska samhället inte polariseras utan balanseras av en ny medelklass.⁵ (...)

Vad är nu riktigt? Först ska vi precisera en smula. Det marxistiska perspektivet innebär först och främst att mellanskikten inte utgör någon grundläggande, självständig social kraft utan tenderar antingen (till större eller mindre del) åt borgerligheten eller åt arbetarklassen. De kan mycket väl fungera som stötdämpare i klasskampen, men därigenom blir de inte – som marxister ser det – en balanserande eller rättviseskapande faktor, utan en stödtrupp eller sköld åt den härskande klassen. Det bör dock understrykas att här bara kan ges några exempel som stöder den marxistiska teorins sannolika riktighet även på detta område, vilket inte sällan utmålas som en av dess svagaste punkter.

5. För en kort översikt av den sociologiska debatten i detta avseende se t ex R. Dahrendorf, *Class and Class Conflict in Industrial Society* (Stanford 1959).

Mellanskikten och partierna

I det etablerade partisystemet utgör mellangrupperna veterligen inte i något land en grundpelare. Det vanliga mönstret är i stället två stora partier eller block, det ena lett av och förankrat i borgarklassen – tories i England, CDU i Västtyskland, gaullisterna i Frankrike, kristdemokraterna i Italien m fl. Det andra partiet eller blocket är förankrat i arbetarklassen men ofta lett av borgerligt präglade politiker som t ex labourpartiet, SPD, de nordiska socialdemokratierna. I USA är båda de stora partierna direkt ledda av borgarklassen.

I ingen av de senaste 10-15 årens viktigaste sociala strider i de utvecklade kapitalistiska länderna har mellanskikten spelat någon betydande självständig roll. I USA har en del stött medborgarrätts-, antikrigs- och studentrörelserna, en annan och i allmänhet större del har slutit upp kring systemet. Majhändelserna i Frankrike hade tre viktiga komponenter, arbetarklassen, borgarklassen och studentrörelsen som tändhatt i revolten. Mellanskikten kunde antingen gå i strejk och ockupation tillsammans med arbetarna, vilket väldigt många gjorde, eller sluta upp i gaullistdemonstrationen på Champs-Élysées och rösta för lag och ordning, vilket också många gjorde. 'Den krypande maj' i Italien 1968-69 var framför allt en kraftmätning mellan storkapitalet – Fiat, m fl – och arbetarrörelsen. (...)

Till sist ett historiskt exempel. Mellanskikten har ibland utpekats som den sociala grundvalen för fascismen. Det är riktigt att personer ur dessa skikt var påfallande många både i Musso- linis och Hitlers partier, liksom bland de italienska nyfascisterna idag. Men det var inte dessa skikt som satte sin prägel på det fascistiska samhället. Nicos Poulantzas, bl a har utmärkt visat hur dessa grupper snabbt blev utmanövrerade.⁶ Förhållandet mellan mellanskikten och fascismen styrker snarare ytterligare den marxistiska klassteorins antaganden. I Tyskland och Italien gick större delen av mellanskikten med monopolkapitalet och den agrara bourgeoisin till fascismen. I Frankrike gick mellanskiktets flertal i juni 1936 med arbetarklassen i facklig kamp i den antifascistiska folkfronten och senare, under kriget i motståndsrörelsen.⁷ För den antifascistiska

6. N. Poulantzas, *Fascisme et dictature* (Paris 1970). [Svensk övers. *Fascism och diktatur*, Stockholm 1973]

7. M. Crozier, *The World of the Office Worker* (London 1971) s 47 ff.

kampens utgång var det viktigt på vilken sida mellanskiktens majoritet ställde sig. Men de två sidorna i kampen fanns där dem förutan.

Mellanskiktens inre struktur

Mellanskikten i den använda betydelsen är inte detsamma som tjänstemän. En del s k tjänstemän har vi redan räknat till arbetarklassen, butikbiträden samt en del grupper inom den offentliga sektorn. Till mellanskikten hör å andra sidan grupper som ofta inte räknas som tjänstemän – annat än i formell rättslig bemärkelse – som lärare, anställda läkare o dyl. Mellanskikten är en heterogen samling. Inom vårdsektorn sträcker de sig från överläkare till sjuksköterskor, inom utbildningsväsendet från förskollärare till högskolelärare, inom industrin från kontorsbiträden och kontorsvaktmästare till förste inköpare, ingenjör eller försäljare. (...)

Till gruppen har dessutom förts naturvetare, datamaskinoperatörer, förmän direkt i produktionen samt lantbruks- och skogsbefäl. Denna huvudgrupp måste betraktas som i regel produktiv i marxistisk mening – samtidigt som deras arbete i den mån det har någon befälsställning också är uttryck för exploateringen av arbetarklassen. De som inte är i någon befälsställning är ändå skilda från arbetarklassen genom andra arbetsförhållanden m m och genom att de i klasskampen ännu inte utvecklats från ett närstående skikt till en del av arbetarklassen.

Till en annan huvudgrupp har sammanförts de som har att göra med *organisandet av transport och kommunikation*. Hit hör speditörer och sjöbefäl, flygpersonal (men inte flyg- värdinnor, se nedan), trafikledare, postkassörer och telefonister.

En annan grupp utgörs av *kontors- och förvaltningsarbete*. Under denna rubrik återfinns de som sysslar med 'allmänt samhällsadministrativt' och 'övrigt företagsadministrativt arbete'⁸ – bortsett från dem som redan är avförda som speciell kategori – sekreterare och maskinskrivare, specialkontorister och ickespecificerbara kontorister, kontorsbud och expeditionsvakter, försäkringstjänstemän (inkl. försäkringskassan), ekonomer och statistiker.

Från den förra gruppen har en annan skilts ut, vilken mera direkt

8. Dessa folkräkningskategorier är extra heterogena och en del hör säkert egentligen bättre hemma i andra huvudgrupper.

är knuten till cirkulationen av kapital eller till *kommersiellt arbete*: bokföreläsare och olika slag av kassörer, inköpare och kontorsföreläsare, affärsföreläsare, handelsresande, banktjänstemän, försäkrings- och egendomsföreläsare, reklammän. Två huvudgrupper har med reproduktionen av arbetskraft att göra. Den ena består av *lärare* av olika slag dit också präster och predikanter räknats. Den andra utgörs av *vård- och anpassningspersonal*: anställda läkare och tandläkare, sköterskor, socialtjänstemän, psykologer. En annan huvudgrupp har fått benämningen *ideologiskt och konstnärligt arbete*. Det är en ganska liten grupp, som skulle kunna föras ihop med lärargruppen, som också sysslar med ideologiskt arbete. Men den är dock ganska annorlunda: journalister, fotografer, biblioteks- och museitjänstemän. De saknar bl a lärarnas auktoritetsställning.

Slutligen återstår två huvudgrupper av servicekaraktär. För det första gruppen med *bevakningsarbete*: tullare, brandbefäl, fångvaktare, övrig vaktpersonal. Den har en repressiv uppgift, men kan knappast på samma sätt som militär och polis sägas vara mobiliserbar för den borgerliga makten. Åtminstone delvis är dock vaktbolagens personal uppenbarligen mobiliserbar i klasskampen. Vid taktäckarstrejken i Göteborg var det sådana vakter som utmärkte sig. Brandkårens repressiva möjligheter visades bl a när den sattes in vid vräkningarna i Umeå studentbostäder. Den sista gruppen sysslar huvudsakligen med fastighetsarbete och sysslar huvudsakligen med fastighetsarbete och husligt arbete: vicevärdar, ekonomiföreläsare, trafikvärdinnor, portier, hovmästare, tjänstemän i fastighetsskötsel, samt tjänstemän i övrig service och i resebyråer. (...)

Mellan två huvudpoler

Den indelning av mellanskikten, som gjorts hittills, har haft till syfte att klargöra vad det är för konkreta yrkesgrupper som utgör mellanskikten, att möjliggöra en historisk jämförelse, och att peka på de delstrukturer och processer i samhället som närmare måste studeras för en analys av mellanskikten. Men en marxistisk analys av mellanskikten måste också – även på detta preliminära stadium – ta itu med en annan uppgift och en annan indelning. Vi måste kunna ta fram mellanskiktets förhållande till det kapitalistiska samhällets två huvudpoler, arbetarklassen och borgarklassen.

Efter att ha provat flera olika metoder och uppställningar har jag kom-

mit fram till att det f n inte är särskilt meningsfullt att göra en fullständig tendensbestämning för mellanskiktens alla olika beståndsdelar. Det behövs först kvalitativa analyser och resonemang om de olika del- strukturer och apparater som mellanskikten ingår i. Utan sådana blir uppdelningen efter ett par allmänna kriterier rätt godtycklig och lätt vilseledande.

Vad som däremot nu kan och bör göras är att skilja ut de grupper bland mellanskikten som står arbetarklassen närmast. Gränsen mellan dessa och arbetarklassen är, som sagts ovan, ganska flytande och påverkas av klasskampen. Vilka kriterier ska vi då använda?

Först och främst måste vi ta bort – som inte stående närmast arbetarklassen – alla med någon befälsrätt eller med rätt och uppgift att representera arbetsköparen-företaget-myndigheten. Denna rätt drar en klar gräns mot arbetarklassen. Som ett andra kriterium har vi arbetsprocessens karaktär, om den är kollektiv och opersonlig (liknande arbetarklassens) eller inte. Ett tredje kriterium, som säkert är av betydelse, är arbetsuppgiftens avstånd till den produktionsprocess, där arbetarklassens kärna befinner sig. (...)

Enligt det första kriteriet bortfaller alla tjänstemän med chefsbefattningar, alla arbetsledare, trafikledare, administratörer, handelsresande, försäkrings- och egendomsförsäljare, affärsföreståndare, alla lärare (som har en auktoritetsställning i förhållande till sina elever), präster, läkare, avdelningssköterskor och motsvarande, egendomsförvaltare, ekonomiföreståndare m m.

Det andra kriteriet tar bort en stor del av de återstående teknikerna, en del datamaskinoperatörer, de naturvetenskapliga och samhällsvetenskapliga forskarna och utredarna, återstoden av speditörer, försäkringstjänstemän, inköpare och kontorsförsäljare, sekreterare, farmaceuter, en del sjukgymnaster, socialtjänstemän och psykologer, litterära och konstnärliga yrkesutövare, bokföreläsare och kassörer de allra flesta av återstående banktjänstemän och tjänstemän i fastighetsbranschen och övrig service.

Vilka återstår då? Ett obestämt antal – en minoritet – tekniker, datamaskinsoperatörer, telefonister, postkassörer, stenografer och maskinskrivare, kontorister av olika slag, kontorsbud o dyl, större delen av sjuksköterskorna. (...)

Huvudmotsättningen i Sverige

Avsikten med denna uppsats har varit att analysera klassernas omfattning och utveckling. För att göra detta har det varit nödvändigt att klargöra grova drag i mönstret av klassmotsättningar, t ex i avgränsningen av mellanskikten mot såväl arbetarklassen som de speciella borgerliga kategorierna. Men den stora uppgiften att närmare gå in på och studera motsättningen och kampen mellan klasserna återstår. Avslutningsvis ska dock tillfogas några ord om huvudmotsättningen mellan klasserna i Sverige. Mönstret av klasser är alltid ett mönster av motsättningar. Dessa motsättningar är av olika vikt vid olika tidsperioder, och en del är oförsonliga/antagonistiska medan andra är icke-antagonistiska. Huvudmotsättningen anger var den viktigaste gränslinjen mellan klasserna går i ett visst samhälle vid en given tidpunkt. Det är på en bedömning av huvudmotsättningen som den marxistiska arbetarrörelsen baserar sin strategi och taktik. Det var bedömningen av en förändring av huvudmotsättningen genom det fascistiska hotet och Japans överfall på Kina på 30-talet som var grunden för Kominterns linje om den antifascistiska folkfronten resp. KKP:s upprättande av en anti-japansk enhetsfront med sina tidigare dödsfiender, Chiang Kaisheks Kuomintang [Guomindang].

I den aktuella svenska marxistiska diskussionen är frågan ifall huvudmotsättningen i Sverige idag går mellan folket och monopolkapitalet eller mellan arbetarklassen och borgarklassen. Monopolkapitalet är den lilla ledande fraktionen inom borgerligheten. Det innefattar de betydande ägarna och ledarna av storföretagen och bankerna. Det är också den grupp som kontrollerar organisationer som Arbetsgivareföreningen och Industriförbundet. Till monopolkapitalets sida om huvudmotsättningen brukar också föras den högsta ledningen för den statliga apparaten, dvs åtminstone en del av de till borgerligheten knutna speciella kategorierna. Folket skulle då innefatta arbetarklassen, mellanskikten, småborgerligheten, samt delar av de särskilda borgerliga kategorierna och av borgarklassen själv.

Fastställandet av huvudmotsättningen rymmer två olika problem: Vilken politisk situation lever vi i? Var går den viktigaste motsättningen mellan klasserna i denna situation?

Vad menas då med politisk situation? Det är i det här sammanhanget inte liktydigt med ett ögonblickligt taktiskt läge. Den politiska situa-

tion som är relevant för bestämningen av huvudmotsättningen gäller inte läget i klasskampen inom en statsform, t ex den borgerliga demokratin. Den gäller *vilken statsform* kampen står om. I de underutvecklade länderna är frågan t ex om den politiska situationen nu kräver en antifeodal och antiimperialistisk revolution eller om revolutionen också måste vara antikapitalistisk. På liknande sätt stod frågan om förhållandet mellan borgerlig och proletär revolution för Marx i Tyskland 1848 och för Lenin i Ryssland 1917. På 30-talet gjorde den revolutionära arbetarrörelsen den bedömningen att mellan fascismen och den borgerliga demokratin fanns inte bara en gradskillnad utan en artskillnad. Fascismen var en annan borgerlig statsform, en annan form av borgerlig klasstat än den borgerliga demokratin. Detta trots att den senare också var ett uttryck för klassförtryck och inte var främmande för att använda öppet våld: militär och polis mot strejkande, fängelsestraff för kommunistiska agitatorer.

Bestämningen av den politiska situation, i vilken huvudmotsättningen ska definieras, får inte sammanblandas med styrkeförhållandena mellan klasserna i en viss situation. Diskussionen om defensiv-offensiv har inte med huvudmotsättningen att göra. Den debatten hänför sig till frågan om vad som är huvudmotsättningens *huvudaspekt* eller *huvudsida* – vilken sida som är den ledande i huvudmotsättningen. Den frågan kan naturligtvis bara riktigt besvaras när man först riktigt har fastställt huvudmotsättningen.

Även i fråga om det andra stora problemet i bestämningen av huvudmotsättningen förekommer det mycket förvirring. I argumentationen finner man ofta att många bortser från att saken gäller bedömningen av den *viktigaste motsättningen* mellan klasserna i samhället. Förespråkarna för folket – mot – monopolkapitalet nöjer sig vanligen med att peka på att det förekommer motsättningar mellan, t ex, monopolkapitalet och den förmonopolistiska borgerligheten. Det är obestridligt, men vad det här gäller är: är den motsättningen en del av den viktigaste motsättningen i samhället? Är motsättningen inom borgarklassen viktigare än motsättningen mellan de mindre arbetsgivarna och arbetarklassen? Är det så att den förmonopolistiska borgerligheten (t ex de mindre delägarna i SAF), småborgerligheten och mellanskikten står i en avgörande motsatsställning till monopolkapitalet och är de och deras intressen fast förbundna med arbetarklassen och dess intressen? Kan den frågan be-

jakas, då kan man tala om folket mot monopolkapitalet.

Är det däremot så att motsättningen inom borgarklassen är sekundär i förhållande till hela borgerlighetens motsättning till arbetarklassen och är det så att småborgerligheten och mellanskikten som helhet betraktade inte kan anses vara fast förbundna med – ha fast intressegemenskap med – vare sig borgarna eller arbetarklassen? I så fall går huvudmotsättningen mellan borgarklassen och arbetarklassen.

Bestämningen av vilken politisk situation som kännetecknar ett visst samhälle vid en viss tidpunkt och av vilken som är den viktigaste motsättningen mellan klasserna i den situationen är ett begrepp för den objektiva situationen i klasskampen. Den organisation som definierar huvudmotsättningen fel kan därför inte riktigt företräda den klass' intressen som organisationen åberopar sig på.

Sverige är ett högt utvecklat kapitalistiskt land. Den grundläggande motsättningen handlar därmed, som i alla kapitalistiska länder, om kapitalism eller socialism (uttryckt i klassförhållande betyder detta motsättningen mellan borgarklass och arbetarklass) – det nya samhälle vars förutsättningar växer fram ur kapitalismens inre motsättningar, mellan samhällseliga, produktivkrafter och privata produktionsförhållanden. Men finns det något annat som på ett avgörande sätt kännetecknar den nuvarande politiska situationen i Sverige? Det vill säga står kampen om någon annan statsform än borgerlig kontra proletär stat? Något fascistiskt hot eller hot om imperialistisk kolonisering föreligger inte. Vad EEC än är och betyder, så är det i varje fall inte en annan statsform i samma mening som fascism, borgerlig demokrati, och kolonialmakt är statsformer. EEC är inte en stat överhuvudtaget. (Om det på längre sikt kan utvecklas till att bli det är en annan sak.) (...)

Har den icke-monopolistiska borgarklassen intresse av att tillsammans med arbetarklassen kämpa för socialismen mot monopolkapitalet? Knappt. Socialismen innebär ju hela borgarklassens avskaffande. Huvudmotsättningen kan inte gå mellan monopolkapitalet och folket, med de övriga borgarna på arbetarklassens sida.

Hur är det med småborgarna och mellanskikten? De är i växande utsträckning utsatta för monopolkapitalismens tryck. Bönder och småhandlare slås ut. Mellanskikten utsätts för skärpt kontroll uppifrån, för 'rationaliseringar' och otrygghet i anställningen. Deras intressen är på många sätt i konflikt med borgarklassens. Deras intressen är inte som

borgarklassens oförenliga med arbetarklassens och socialismen. Men deras intressen är inte heller fast knutna till arbetarklassens. Även om den förr eller senare är dömd till undergång på det ena (monopolkapitalistiska) eller det andra (socialistiska) sättet, har småborgerligheten en ställning att försvara i det rådande kapitalistiska samhället, sitt enskilda ägande. Läraren eller ingenjören har (vanligen) makt och 'ställning' som han/hon kan försvara i det bestående samhället. Mellanskikten och småborgerligheten kan, med andra ord, föra en kamp för sina intressen mot borgarklassen utan att denna kamp nödvändigtvis ligger i linje med arbetarklassens intressen.

Det finns dock en avsevärd del av mellanskikten som står arbetarklassen mycket nära, så nära att de kan komma att räknas till arbetarklassen i vid mening – huvudsakligen rutinkontorister men också en del lägre teknisk personal. 1969 uppgick de till mellan 250 000 och 300 000. De har inga objektiva intressen skilda från arbetarklassen. De bör räknas till arbetarklassens sida i huvudmotsättningen.

I en del sociala konflikter i Sverige – t ex om stadsplanering eller avfolkning av en bygd – förekommer onekligen ibland ett mönster av monopolkapital plus statsapparat mot folket. Men de konflikterna ställer inte frågan om socialism mot kapitalism, och leder heller inte dit med mindre än att 'folket' splittras och de borgerliga delarna, som slår vakt om den enskilda företagsamheten, avsöndras.

Slutsats. *Huvudmotsättningen i marxistisk mening går i Sverige idag mellan arbetarklassen och borgarklassen.* Den grundläggande motsättningen och huvudmotsättningen sammanfaller. Den går därmed rätt igenom de åt olika håll tenderande mellanskikten och småborgarna. Arbetarrörelsen kan inte utan vidare stödja dessas kamp för sina intressen. För den revolutionära arbetarrörelsen är det en central uppgift att utveckla en proletär socialistisk politik och att till den försöka knyta så stora delar av mellanskikten och småborgerligheten som möjligt. Inom den borgerliga klassen är monopolkapitalet sedan årtionden den ledande fraktionen. Men att tro att den övriga delen av borgerligheten liksom småborgerligheten och mellanskikten i dess helhet är arbetarklassens fasta bundsförvanter i kampen för socialismen är i bästa fall ett önsketänkande självbedrägeri, i värsta fall ett direkt hinder för utvecklandet av en revolutionär arbetarrörelse.

Till sist. Vad vi här har talat om har varit den viktigaste sociala

motsättningen i Sverige i vår tid, grundvalen för en riktig revolutionär strategi. Men som Lenin klargjorde (och efter honom Althusser), en revolutionär situation och en revolution kännetecknas inte bara av en skärpning av huvudmotsättningen. Den kännetecknas av en anhopning av en mängd motsättningar, vilken skapar en ohållbar situation för den härskande klassen. Hur denna anhopning av motsättningar kommer att se ut kan inte närmare förutsägas. De sekundära motsättningarna behöver inte alls uttrycka socialistiska strävanden eller ens vara förenliga med sådana. I en bestämd situation kan de ändå komma att objektivt bidra till möjligheten av en socialistisk revolution genom att de försvagar borgarklassen. Men för att de sekundära motsättningarna – i vilka mellanskikten säkert kommer att spela en stor roll ska kunna fungera i en sådan riktning behövs det en politisk ledning, som korrekt definierat huvudmotsättningen och som på den grunden utvecklat en politisk praktik.

Georg Lukács Historia och klass- medvetande (utdrag) 1919-1923

KLASSMEDVETANDET

(...)

III

Bourgeoisien och proletariatet är det borgerliga samhällets enda rena klasser, det vill med andra ord säga att endast dessa klassers existens och utveckling uteslutande vilar på den moderna produktionsprocessens utveckling och att en organisationsplan för samhället som helhet endast är *tänkbar* utifrån deras existensvillkor. Den ovissa eller för utvecklingen ofruktbara karaktär, som utmärker de andra klassernas attityd (småborgarnas och böndernas), härrör ur det faktum, att deras existens inte uteslutande bestäms av deras position inom den kapitalistiska produktionsprocessen, utan oupplösligt är förbunden med det ståndindelade samhällets kvarlevor. De försöker följaktligen inte befrämja den kapitalistiska utvecklingen eller få den att överskrida sina egna gränser, utan de arbetar i stället för att tvinga den tillbaka eller åtminstone hindra den från att fullföljas. Deras klassintresse är endast inriktat *på utvecklingens symptom* och inte på själva utvecklingen, endast på partiella företeelser i samhället och inte på dess totala struktur.

Det problematiska med detta medvetande framgår av målsättningens och handlingens karaktär, inom t.ex. småbourgeoisien, som åtminstone delvis lever i den kapitalistiska storstaden och i alla sina livsytringar är

direkt underkastad kapitalismens inflytande, och som därför absolut inte kan stå helt likgiltig inför det *faktum*, att en klasskamp utkämpas mellan bourgeoisie och proletariat. Men småbourgeoisien kommer att i egenkap av "övergångsklass, i vilken de båda klassernas intressen samtidigt dämpas ...", känna sig "höjd över klassmotsättningarna."¹ Som en följd av detta kommer den att söka medel "inte att eliminera de två ytterligheterna, kapital och löntagare, utan att mildra motsättningen mellan dem och förvandla den till harmoni."² Dess aktivitet kommer således att äga rum vid sidan av alla samhällets avgörande beslut, och växelvis men alltid omedvetet måste den komma att kämpa för den ena eller den andra av klasskampens riktningar. Dess egna mål, som uteslutande existerar i dess medvetande antar med nödvändighet rent 'ideologiska' former och blir alltmera urholkade, alltmera isolerade från social aktivitet. Småbourgeoisien kan bara spela en aktiv historisk roll så länge dess målsättningar sammanfaller med kapitalismens sanna ekonomiska klassintressen, som t.ex. vid ständernas avskaffande under franska revolutionen. När denna mission en gång fyllts, får dess manifestationer - som till största delen förblir sig lika - en alltmera marginell plats i den verkliga utvecklingen och de blir alltmera karikatyrmissiga (liksom montagnardernas jakobinism under perioden 1848-1851). Men denna brist på länkar med samhället som totalitet kan också återverka på den inre strukturen, på möjligheten att organisera klassen. Det är i böndernas utveckling som detta klarast kommer till uttryck.

"Småbönderna utgör en ofantlig massa", säger Marx, "vars medlemmar befinner sig i samma situation men utan att ha många förbindelser med varandra. Deras produktionsätt isolerar dem från varandra i stället för att leda till ömsesidigt utbyte ... Varje bondefamilj ... får således sina livsmedel snarare genom utbyte med naturen än genom handel med samhället ... I den mån som miljoner familjer lever under ekonomiska existensvillkor som skiljer deras livsstil, deras intressen, deras kultur från andra klassers och gör dem till fiender till dessa klasser, utgör de själva en klass. I den mån som allt utom ett lokalt band mellan småbönderna saknas, och deras identiska intressen inte frambringar en gemenskap bland dem, ett förbund på det nationella planet eller en politisk organisation, utgör de däremot inte en klass."³

1. *Brumaire*, 40.

2. *Ibid.*, 37.

3. *Ibid.*, 102.

Det är därför som *yttre* omvälvningar, t.ex. krig, revolutioner i staden, o.s.v., är nödvändiga för att överhuvudtaget få dessa massor i rörelse på ett samlat sätt, och till och med då är de ur stånd att själva organisera denna rörelse, förse den med egna slagord och ge den en positiv inriktning, som överensstämmer med deras egna intressen. Det blir här beroende av de andra kämpande klassernas belägenhet, på medvetandets nivå inom de partier som leder dessa klasser, om böndernas rörelser ska få en progressiv betydelse (som under franska revolutionen 1789 och ryska revolutionen 1917) eller en reaktionär innebörd (som under Napoleons statskupp). Därför är också den *ideologiska* form, som böndernas 'klassmedvetande' får, till sitt innehåll mera skiftande än för övriga klasser; det är i själva verket alltid en lånad form. Det är därför som de partier, vilka helt eller delvis grundar sig på detta 'klassmedvetande', aldrig ens i kritiska situationer kan inta en fast och bestämd hållning (de ryska socialrevolutionärerna 1917-1918 är ett exempel). Det är därför som bonderörelserna kan strida under motsatta ideologiska banér. Det är t.ex. mycket karakteristiskt såväl för anarkismen som teori som för böndernas 'klassmedvetande', att några av mellanböndernas och de rika böndernas kontrarevolutionära resningar i Ryssland ideologiskt anslutit sig till denna samhällsuppfattning och accepterat dess målsättning. Man kan inte heller i egentlig mening tala om klassmedvetande hos dessa klasser (om man nu ens kan kalla dem klasser i strikt marxistisk mening): ett klart medvetande om deras situation skulle avslöja för dem det utsiktslösa i deras speciella strävanden när de ställs inför utvecklingens nödvändighet. Medvetande och intressen står här följaktligen i *kontradiktorisk motsats till varandra*. Och eftersom klassmedvetandet definierats som något vilket tillskrives en klass i överensstämmelse med dess klassintressen, kan man också filosofiskt förstå det omöjliga i dess utveckling i den omedelbart givna, historiska verkligheten.

Klassmedvetande och klassintresse befinner sig även hos bourgeoisien i ett motsatsförhållande. Men denna motsats är inte *kontradiktorisk*, den är *dialektisk*.

Skillnaden mellan dessa båda motsatser kan kort uttryckas på följande sätt: medan de övriga klassernas plats i produktionsprocessen och de intressen som härrör ur denna verkar hindrande för uppkomsten av ett klassmedvetande överhuvudtaget, driver dessa moment på klassmedvetandets utveckling inom bourgeoisien. Men från första början och

på grund av dess eget väsen vilar en tragisk förbannelse över detta klassmedvetande, som döms att på höjden av sin utveckling råka i oupplöslig motsättning till sig självt och följaktligen upphäver sig självt. Historiskt avspeglas denna tragiska belägenhet i det faktum, att bourgeoisien ännu inte hade besegrat sin föregångare, feodalismen, när den nye fienden, proletariatet, uppenbarade sig. Det politiska uttrycket för detta fenomen var att kampen mot det ständsindelade samhället fördes i namnet av en 'frihet', som i segrans ögonblick måste förvandlas till ett nytt förtryck. I sociologiskt avseende kommer motsättningen till uttryck i att bourgeoisien - trots att dess samhällsform för första gången fått klasskampen att framträda i rent tillstånd, trots att den för första gången historiskt bevisat klasskampens faktum - tvingas att teoretiskt och praktiskt göra sitt yttersta för att kunna förtränga detta faktum ur det sociala medvetandet. På det ideologiska planet upptäcker vi samma dualism, när bourgeoisiens utveckling å ena sidan tilldelar den personliga egenarten en helt ny betydelse men å andra sidan undertrycker all individualism genom dess ekonomiska förutsättningar och genom den reifikation⁴, som varuproduktionen ger upphov till. Alla dessa motsägelser, som absolut inte uttömts med dessa exempel utan skulle kunna exemplifieras i all oändlighet, är endast en återspeglning av kapitalismens egna djupgående motsättningar, såsom de i överensstämmelse med bourgeoisiens ställning inom den totala produktionsprocessen avspeglas i dess klassmedvetande. Det är därför som dessa motsägelser uppträder i bourgeoisiens klassmedvetande som dialektiska motsättningar, och inte endast som ren oförmåga att förstå motsägelserna inom den egna samhällsordningen. Ty kapitalismen är å ena sidan den första produktionsordning som tenderar⁵

4. För en definition av reifikation, se exempelvis Gajo Petrovićs (1983) *Reification*:

"Handlingen (eller resultatet av handlingen) att omvandla mänskliga egenskaper, relationer och handlingar till egenskaper, relationer och handlingar hos människoproducerade ting som har blivit oberoende (och som föreställs som ursprungligen oberoende) av människan och som styr hennes liv. Även omvandling av mänskliga varelser till tingliknande varelser som inte beter sig på ett mänskligt sätt utan enligt tingens lagar. Reifikation är ett 'specialfall' av *alienation* vars mest radikala och utbredda form är karakteristisk för det moderna kapitalistiska samhället." [reds. anm. och övers.]

5. Det är naturligtvis endast frågan om en tendens. Det är Rosa Luxemburgs stora förtjänst att ha visat, att detta inte är ett faktum av eventuellt övergående natur, utan att kapitalismen - i ekonomiskt avseende - endast kan bestå, så länge den är i färd med att kapitalisera samhället men ännu inte helt har fullbordat denna process. Den ekonomiska

att ekonomiskt genomtränga samhället i dess helhet, och bourgeoisie måste följaktligen vara i stånd att utifrån denna centrala ställning besitta ett (tillskrivet) medvetande om produktionsprocessens helhet. Men å andra sidan gör den ställning, som kapitalistklassen intar i produktionen och de intressen som bestämmer dess handlande, att den trots allt inte har möjlighet att ens teoretiskt bemästra sin egen produktionsordning. Orsakerna är många. För det första är produktionen för kapitalismen endast skenbart det centrala i klassmedvetandet, och därför endast skenbart den teoretiska utgångspunkten för förståelsen av samhället. Marx har redan apropå Ricardo påpekat att denne ekonom, som "man kritiserar för att bara ha haft produktionen för ögonen",⁶ "definierar distributionen som ekonomins enda och uteslutande studieobjekt". Och den detaljerade analysen av kapitalets konkreta realiseringsprocess visar punkt för punkt, att kapitalistens intresse måste inriktas på (ur produktionens synvinkel) sekundära frågor, eftersom han producerar varor och inte förnödenheter, samt att han, som är invecklad i den för honom avgörande omsättningsprocessen, måste anlägga ett perspektiv i studiet av ekonomiska fenomen, utifrån vilket de viktigaste av dessa överhuvudtaget inte kan uppfattas.⁷ Denna dissonans stegras ytterligare av det faktum att den individuella och den sociala principen inom själva kapitalförhållandet, d.v.s. kapitalets funktion som privategendom och dess objektiva ekonomiska funktion, står i oupplöslig dialektisk konflikt. "Kapitalet är inte en personlig makt", säger *Kommunistiska Manifestet*, "det är en social makt". Men det är en social makt, vars rörelser dirigeras av de individuella kapitalägarnas intressen - vilka saknar överblick över den sociala funktion deras verksamhet fyller och med nödvändighet är obekymrade om den - på så sätt att den sociala principen, kapitalets sociala funktion, endast kan realiseras över deras huvuden, genom deras viljor men utan att de själva är medvetna om det. På grund av denna konflikt mellan den sociala och den individuella principen har Marx med rätta kallat aktiebolagen "ett upphävande av det kapitalistiska produktionssättet inom

själv motsägelse, som ligger i ett rent kapitalistiskt samhälle, är säkert en av orsakerna till motsägelserna inom bourgeoisieens klassmedvetande.

6. *Zur Kritik der politischen Ökonomie*, XXIX.

7. *Das Kapital*, III. I, 115, 297-98, 307, etc. Det är självklart, att saken ställer sig något olika för de olika kapitalistgrupperna, t.ex. industrikapital, handelskapital, o.s.v. Men dessa differenser är inte av avgörande betydelse för vårt aktuella problem.

det kapitalistiska produktionssättet."⁸ Och ändå, ur rent ekonomisk synvinkel skiljer sig aktiebolagets ekonomiska förhållanden endast mycket obetydligt från dem som gäller för individuella kapitalister, och till och med det förmenta upphävandet av produktionens anarki genom karteller, truster, etc., förskjuter endast denna konflikt utan att lösa den. Detta sakförhållande är en av de mest avgörande faktorerna för bourgeoisieens klassmedvetande: bourgeoisie deltar visserligen som klass i samhällets objektiva ekonomiska utveckling, men den kan inte bli medveten om utvecklingen av denna process som den själv fullföljer annat än som ett yttre, objektivt och lagbundet skeende som den själv drabbas av. Den borgerliga tanken betraktar alltid och av inre nödvändighet det ekonomiska livet ur den enskilde kapitalistens synvinkel och härav följer automatiskt⁹ denna skarpa motsats mellan individen och den allsmäktiga, opersonliga 'naturlag', som håller hela samhället i rörelse. Ur detta härrör inte endast motsättningen mellan klassintresset och det individuella intresset i händelse av konflikt (en motsättning som utan tvivel sällan blivit så våldsam inom de härskande klasserna som inom bourgeoisie), utan också den principiella oförmågan att teoretiskt och praktiskt bemästra de problem, som oundvikligen uppkommer under den kapitalistiska produktionens utveckling. "Denna plötsliga förvandling av kredit-systemet till ett monetärt system kompletterar den paniska praktiken med teoretisk förskräckelse och varuutbytets agenter darrar inför det ogenomträngliga mysteriet med sina egna inbördes förhållanden", säger Marx.¹⁰ Och denna förskräckelse är inte utan grund, d.v.s. den är mycket mer än den enkla förvirring en enskild kapitalist kan känna inför sitt personliga öde. Situationer och omständigheter, som framkallar denna förskräckelse, får något att tränga in i bourgeoisieens medvetande, som den själv absolut inte är i stånd att göra klart för sig, även om den varken helt kan förneka ett naket faktum eller slå det ifrån sig. Ty den fattbara orsaken till sådana situationer och omständigheter är att "den *verkliga gränsen* för den kapitalistiska produktionen *är kapitalet självt*."¹¹ Det är en kunskap som, om den blev medveten, skulle betyda kapitalistklassens upphävande av sig själv.

8. *Ibid.*, III. I, 425.

9. Beträffande detta jfr ovan *Rosa Luxemburg som marxist*.

10. *Zur Kritik der politischen Ökonomie*, 148.

11. *Das Kapital*, III. I, 231 och även 242.

De objektiva gränserna för den kapitalistiska produktionen utgör således också gränserna för bourgeoisieens klassmedvetande. Men eftersom kapitalismen - i motsats till de äldre former av naturlig och 'konservativ' makt som lämnar produktionsformerna intakta bland stora grupper av de förtryckta,¹² och som följaktligen har ett övervägande traditionellt och icke revolutionärt inflytande - är en revolutionerande produktionsform *par excellence*, kommer nödvändigheten av att de objektiva ekonomiska gränserna för systemet förblir omedvetna att manifesteras som en inre, dialektisk motsättning inom klassmedvetandet. Med andra ord, bourgeoisieens klassmedvetande är *formellt* inriktat på ekonomisk medvetenhet. Den högsta graden av omedvetenhet, den mest skriande formen av 'falskt medvetande', tar sig alltid uttryck i en förstärkt illusion om att de ekonomiska fenomenen är medvetet behärskade. Sett utifrån medvetandets förhållande till de sociala fenomenens totalitet kommer denna motsättning till uttryck i *den oupplösliga motsättningen mellan ideologi och ekonomisk grundval*. Dialektiken i detta klassmedvetande vilar på den oupplösliga motsättningen mellan den (kapitalistiske) individen, individen enligt den enskilde kapitalistens mall, och den utveckling som är underkastad orubbliga 'naturlagar', d.v.s. en utveckling som definitionsmässigt inte kan behäskas av medvetandet. Den skapar således en oförsonlig motsättning mellan teori och praktik, men på ett sätt som inte tillåter en stabil dualism utan tvärtom oupphörligt strävar att förena de båda motstridiga principerna, och som därför ständigt på nytt framkallar en pendling mellan en 'falsk' förening och en katastrofal splittring.

Denna inre dialektiska motsättning i bourgeoisieens klassmedvetande skärps ytterligare genom det faktum att den objektiva gränsen för den kapitalistiska produktionsordningen inte förblir i ett tillstånd av enkel negativitet och inte endast framkallar 'naturlagsenliga' kriser som är ofattbara för medvetandet, utan antar en egen, medveten och aktiv historisk form - proletariatet. Redan de flesta 'normala' perspektivförskjutningar i uppfattningen av samhällets ekonomiska struktur, som kapitalisternas synvinkel resulterat i, tenderade att "fördunkla och mystifiera mervärdets

12. Detta gäller t.ex. också för primitiva former av skattsamling [Schatzbildung] (jfr *ibid.*, I, 94) och till och med vissa uppenbarelseformer av det (relativt) 'förkapitalistiska' handelskapitalet (jfr *ibid.*, III, I, 319).

verkliga ursprung."¹³ Men medan denna mystifikation under 'normal' och rent teoretisk verksamhet endast gäller kapitalets organiska sammansättning, företagarens ställning i produktionsprocessen, räntans ekonomiska funktion, etc., och med andra ord helt enkelt visar oförmågan att bakom de ytliga företeelserna varsebli de verkliga drivkrafterna, drabbar mystifikationen så snart den slår över i praktik det kapitalistiska samhällets centrala faktum - klasskampen. Men under klasskampen kommer alla dessa krafter, vilka vanligtvis är dolda under det ekonomiska livets yta, - som ju fascinerar kapitalisterna och deras teoretiska talesmän - att ta sig sådana uttryck att det skulle vara omöjligt att inte lägga märke till dem. Det var medan proletariatets klasskamp under kapitalismens uppåtstigande fas fortfarande endast kom till uttryck i spontana, våldsamma revolter, som klasskampens faktum erkändes som historiens fundamentala faktum till och med av den uppåtstigande klassens ideologiska företrädare (Marat och senare historiker som Mignet, m.fl.). Allteftersom denna omedvetet revolutionära princip inom den kapitalistiska utvecklingen stiger upp i det sociala medvetandet genom proletariatets teori och praktik, tvingas emellertid bourgeoisieen ideologiskt till medveten defensiv. Den dialektiska motsättningen inom bourgeoisieens 'falska' medvetande får större skärpa; det 'falska' medvetandet övergår i en medveten falskhet. Motsättningen som ursprungligen endast var objektiv, blir nu också subjektiv: den teoretiska problemställningen förvandlas till en moralisk attityd och får ett avgörande inflytande över klassens samtliga praktiska ställningstaganden i alla situationer och vitala frågor.

Denna bourgeoisieens belägenhet bestämmer klassmedvetandets funktion i kampen för herraväldet över samhället. När bourgeoisieens herravälde spänner över hela samhället, när den verkligen syftar till att organisera samhället i enlighet med sina intressen och delvis lyckas med detta, måste den ovillkorligen skapa en doktrin som sammanfattar ekonomin, staten, samhället, etc., i en totalitet (vilket i och för sig redan förutsätter och innebär en 'världsåskådning'), liksom den också inom sig måste utveckla och göra medveten tron på sin egen *bestämmelse* att härska. Det dialektiska och tragiska draget i bourgeoisieens klassbelägenhet består i att det inte bara ligger i bourgeoisieens intresse utan är oundgängligen nödvändigt för den, att i *varje enskild fråga* uppnå ett så klart medvetande

13. *Ibid.*, III, I, 146 samt även 132, 366-69, 377, etc.

som möjligt om sina egna klassintressen, men att detta klara medvetande måste bli fatalt, om det även sträcker sig till *frågan om totaliteten*. Skälet för detta är framför allt, att bourgeoisien herravälde endast kan vara en minoritets herravälde. När detta herravälde inte bara utövas av en minoritet, utan också i en minoritets *intresse*, är det ett nödvändigt villkor för upprätthållandet av bourgeoisiens regim att de andra klasserna sitter fast i illusioner och stannar vid ett oklart klassmedvetande. (Som exempel kan nämnas uppfattningen av staten som stående 'över' klassmotsättningarna, av rättvisan som 'opartisk', etc.) Men även för bourgeoisien själv är det ett vitalt intresse att maskera det borgerliga samhällets väsen. Ty ju mer uppfattningen klarnar, ju tydligare avslöjas de oupplösliga motsättningarna inom denna samhällsordning, vilket ställer dess anhängare inför följande val: antingen att medvetet göra sig oemottagliga för denna växande insikt, eller att inom sig undertrycka alla moraliska instinkter för att även moraliskt kunna acceptera en samhällsordning, som man egentligen godkänner på grund av sina egna intressen. Utan att vilja överskatta den faktiska betydelsen av sådana ideologiska faktorer, måste man emellertid konstatera att stridsförmågan hos en klass är större ju bättre samvete den har i tron på sin egen kallelse och ju mer en obändig instinkt tillåter den att utnyttja alla företeelser i enlighet med sina intressen. Ty bourgeoisiens ideologiska historia är sedan de allra första etapperna av sin utveckling - tänk på Sismondisk kritik av den klassiska ekonomin, på den tyska kritiken av naturrätten, på den unge Carlyle, etc., - ingenting annat än *en desperat kamp mot insikten om den verkliga naturen av det samhälle den själv skapat, mot det verkliga medvetandet om dess klassbelägenhet*. När *Kommunistiska Manifestet* betonar att bourgeoisien frambringat sina egna dödgrävare, är detta riktigt inte bara på det ekonomiska planet utan också på det ideologiska. Under artonhundratalet ansträngde sig hela den borgerliga vetenskapen till det yttersta med att kamouflera det borgerliga samhällets grundvalar. Allting i den vägen har försökts, från de värsta verklighetsförvanskningar till 'sublima' teorier om historiens 'väsen', statens 'väsen', etc. Förgäves. Sekelskiftet har redan låtit avgörandet falla inom den mera avancerade vetenskapen (och följaktligen i de ledande kapitalistiska skiktens medvetande). Detta kommer klart till uttryck i det ökade accepterande, som den medvetna organisationstanken vunnit i bourgeoisiens medvetande. Till att börja med har en allt större koncentration ägt rum inom aktie-

bolagen, kartellerna, trusterna, o.s.v. Visserligen har denna koncentration allt tydligare visat kapitalets sociala karaktär på det organisatoriska planet, men utan att rubba anarkin inom produktionen och endast för att ge enskilda kapitalister, som antagit gigantiska proportioner, relativa monopolställningar. Objektivt sett har naturligtvis koncentrationen mycket effektivt framhävt kapitalets sociala karaktär, men samtidigt har den låtit kapitalistklassen förbli fullständigt omedveten om denna och till och med - genom att ge sken av att upphäva produktionsanarkin - fört deras medvetande ännu längre bort från en verklig möjlighet till kunskap om den faktiska situationen. Krigets och efterkrigstidens kriser har drivit denna utveckling ännu längre: 'planekonomin' har gjort sitt inträde i det borgerliga medvetandet, åtminstone bland dess mest avancerade företrädare. Först har det naturligtvis skett i mycket begränsade kretsar och även där snarare som teoretiskt experiment än som praktisk räddning ur krisens återvändsgränd. Men om vi jämför denna medvetenhetsnivå, där en jämvikt mellan 'planekonomin' och bourgeoisiens klassintressen eftersträvas, med den uppåtstigande kapitalismens medvetenhetsnivå, för vilken varje form av social organisation var ett "intrång på den enskilde kapitalistens oantastliga äganderätt, frihet och självrådande 'genialitet'".¹⁴ - då är det uppenbart att *bourgeoisien klassmedvetande kapitulerat inför proletariats klassmedvetande*. Självfallet avser även den del av bourgeoisien som accepterar planekonomin något annat än proletariatet: den försöker just en sista räddning av kapitalismen genom att driva den inre motsättningen till sin spets. Men trots det har bourgeoisien ändå övergett sitt sista teoretiska fäste. (Och det är ett underligt svar på denna eftergift, att vissa fraktioner av proletariatet i just detta ögonblick i sin tur kapitulerar inför bourgeoisien genom att tillägna sig dess högst problematiska organisationsform). Men därmed har den borgerliga klassen och som uttryck för den den borgerliga kulturen råkat in i en mycket allvarlig kris. Å ena sidan konfronteras den med det gränslöst ofruktbara i en ideologi, som avskurits från livet genom ett mer eller mindre medvetet försök till verklighetsförvanskning, och å andra sidan med den lika fruktansvärda ödsligheten hos en cynism, som redan är historiskt övertygad om den inre intigheten i sin egen tillvaro och endast försvarar sin rent materiella existens, sitt ohöljt egoistiska intresse.

14. *Ibid.*, I, 321.

Denna ideologiska kris är ett osvikligt tecken på dekadens. Klassen har redan tvingats till reträtt, den kämpar inte längre för något annat än sitt rena uppehälle (hur aggressiva dess *kampmetoder* än kan vara); den har *ohjälpligt förlorat kraften att leda*.

IV

I denna kamp om medvetandet spelar den historiska materialismen en avgörande roll. På det ideologiska liksom på det ekonomiska planet är proletariatet och bourgeoisie klasser som ovillkorligen betingar varandra. Samma process som ur bourgeoisiens synvinkel förefaller vara en upplösningssprocess, ett permanent kristillstånd, innebär för proletariatet en - naturligtvis också krisartad - kraftsamling, en språngbräda till segern. På det ideologiska planet innebär detta, att den växande insikt om samhällets väsen, i vilken bourgeoisiens långsamma dödskamp avspeglas, för proletariatets del medför en ständigt växande makt. För proletariatet är sanningen ett segerbringande vapen - och ju hänsynslösare desto mera oövervinnligt. Det förtvivlade raseri med vilket den borgerliga vetenskapen kämpar mot den historiska materialismen är förståeligt: så snart den tvingas att ideologiskt ställa sig på dess grundval är den förlorad. Detta förklarar samtidigt, varför en riktig förståelse av *samhällets väsen* är en maktfaktor av första rangen för proletariatet, och endast för proletariatet, varför den kanske rentav är det avgörande vapnet.

Den unika funktion som medvetandet fyller i proletariatets klasskamp har alltid undgått vulgärmarxisterna, och i stället för den stora principiella strid, som går tillbaka på den objektiva ekonomiska utvecklingens yttersta problem, har de gått in för en inskränkt 'realpolitik'. Det är klart att proletariatet måste utgå från den situation som är given för ögonblicket. Men det skiljer sig från andra klasser genom det faktum, att proletariatet inte stirrar sig blint på detaljer i det historiska skeendet, att proletariatet inte enbart passivt följer med, utan självt utgör kärnan i drivkrafterna, och att proletariatet - genom den centrala plats som dess verksamhet intar - påverkar samhällsutvecklingens centrala förlopp. Genom att överge denna utgångspunkt, som i metodologiskt avseende gör proletariatets klassmedvetande möjligt, *ställer sig vulgärmarxisterna på bourgeoisiens medvetenhetsnivå*. Och endast en vulgärmarxist kan förvånas över att bourgeoisien på denna nivå, på sin egen mark, måste

vara proletariatet överlägsen, såväl ideologiskt som ekonomiskt. Och endast en vulgärmarxist kan av detta faktum, som hans egen hållning ensam är ansvarig för, dra slutsatsen att bourgeoisien *i allmänhet* skulle vara överlägsen. Ty det säger sig självt att bourgeoisien - helt bortsett från dess verkliga maktmedel - har större kunskaper, mera rutin, o.s.v., till sitt förfogande *på det här området*; det ligger ingenting överraskande i att den, helt utan egen förtjänst, kommer att befinna sig i överläge, om bourgeoisiens motståndare accepterar dess grundläggande synsätt. Proletariatets överlägsenhet över bourgeoisien, som i alla andra avseenden (intellektuellt, organisatoriskt, etc.) är överlägsen, ligger uteslutande i att proletariatet är i stånd att utifrån sin centrala ställning betrakta samhället som en sammanhängande helhet och följaktligen handla på ett sätt, som får konsekvenser för helheten och förändrar verkligheten; i att teori och praktik sammanfaller för dess klassmedvetande; och i att proletariatet följaktligen medvetet kan lägga sin egen utslagsgivande handling i historiens vågskål. När vulgärmarxisterna splittrar denna enhet, skär de av den nerv, som förbinder den proletära teorin med den proletära handlingen och gör dem till en enhet. De reducerar teorin till en 'vetenskaplig' behandling av den sociala utvecklingens symptom och gör praktiken till en rutin utan mål, utlämnad åt varje enskild händelse i ett förlopp som de metodologiskt avstår från att bemästra genom teorin.

Det klassmedvetande som följer av en sådan position måste uppvisa samma inre struktur som bourgeoisiens. Men när samma dialektiska motsättningar genom utvecklingens nödvändighet drivs upp till medvetandets yta, blir konsekvenserna av detta än mer fatala för proletariatet än för bourgeoisien. Ty det 'falska medvetande', som bourgeoisien bedrar sig självt med, står åtminstone - trots sina dialektiska motsägelser och objektiva falskhet - i överensstämmelse med dess klassbelägenhet. Detta falska medvetande kan visserligen inte rädda bourgeoisien från undergång och från motsättningarnas fortskridande skärpning, men det kan ge den inre möjligheter att fortsätta kampen, inre förutsättningar för framgångar, om än av tillfällig art. Inom proletariatet är ett sådant medvetande inte endast behäftat med dessa inre (borgerliga) motsättningar, utan det förnekar också nödvändigheten av de handlingar, som den ekonomiska situationen driver proletariatet till - oavsett dess uppfattning. Proletariatet måste handla proletärt, men dess egen vulgärmarxistiska teori skymmer sikten för den rätta vägen. Och denna

dialektiska motsättning mellan den proletära aktion, som är objektivt och ekonomiskt nödvändig för proletariatet, och den vulgärmarxistiska (borgerliga) teorin skärps oupphörligt. Men andra ord, den riktiga respektive falska teorins betydelse som stimulans eller hinder växer allteftersom klasskampens avgörande strider kommer närmare. 'Frihetens rike', slutet på 'mänsklighetens förhistoria' innebär just att de objektiverade relationerna mellan människorna, d.v.s. reifikationen, börjar återställa sin makt till *människan*. Ju mer denna process närmar sig målet, desto större betydelse får proletariatets medvetande om sin historiska uppgift, d.v.s. dess klassmedvetande, och desto starkare och mera oförmedlat måste detta medvetande bestämma var och en av proletariatets handlingar. Ty drivkrafternas blinda makt för 'automatiskt' mot målet, d.v.s. mot sitt eget upphävande, endast så länge detta mål inte är inom räckhåll. När ögonblicket för övergången till 'frihetens rike' objektivt sett är inne, yttrar det sig just i att dessa krafter stormar mot avgrunden i fullkomlig blindo, med oupphörligt växande och skenbart oemotståndlig våldsamhet, samt i att endast proletariatets medvetna vilja kan rädda mänskligheten från en katastrof. Med andra ord, när kapitalismens slutgiltiga ekonomiska kris börjat, *beror revolutionens (och därmed mänsklighetens) öde på proletariatets ideologiska mognad, på dess klassmedvetande.*

Så definieras den unika funktion, som klassmedvetandet fyller för proletariatet, i motsats till dess funktion för andra klasser. Det är just därför att proletariatet endast kan befria sig som klass genom att avskaffa klassamhället överhuvudtaget, som dess medvetande - det sista klassmedvetandet i mänsklighetens historia - å ena sidan måste sammanfalla med avslöjandet av samhällets väsen och å andra sidan bli en alltmera intim förening av teori och praktik. För proletariatet är dess 'ideologi' inte en fana att kämpa under, inte en täckmantel för de egentliga målsättningarna, utan ideologin utgör själv målsättning och vapen. Varje principlös taktik reducerar den historiska materialismen till blott 'ideologi', påtvingar proletariatet en borgerlig (eller småborgerlig) kampmetod och berövar det dess bästa krafter genom att - i stället för den pådrivande roll som tillkommer det proletära medvetandet - ge detta samma passiva eller bromsande funktion, som det borgerliga klassmedvetandet har, men som i proletariatets fall blir enbart hämmande.

V

Men lika enkelt som förhållandet mellan klassmedvetande och klassbelägenhet till sitt väsen är för proletariatet, lika stora är de hinder som upprepar sig inför det praktiska förverkligandet av detta medvetande. Det man först måste ta i betraktande är den bristande enhetligheten inom själva medvetandet. Trots att samhället i sig representerar något strikt enhetligt och trots att dess utvecklingsprocess likaså är en enhetlig process, framstår dessa i själva verket inte som enhetliga för människans medvetande och i synnerhet inte för den människa, som vuxit upp med kapitalismens reifierade förhållanden som naturlig miljö; för honom framstår de tvärtom som en mångfald av varandra oberoende ting och krafter.

Den mest uppenbara splittringen inom proletariatets klassmedvetande och den som får de allvarligaste konsekvenserna avslöjar sig i distinktionen mellan den ekonomiska och den politiska kampen. Marx har upprepade gånger framhållit, att denna distinktion är oacceptabel,¹⁵ och visat att det ligger i sakens natur, att varje ekonomisk kamp övergår i en politisk (och vice versa), och ändå har det varit omöjligt att eliminera denna föreställning ens i proletariatets teori. Denna klassmedvetandets avvikelse från sig självt har sin grund i den dialektiska dualismen mellan partiell målsättning och slutmål och således ytterst i den proletära revolutionens dialektiska dualism.

Ty de klasser, som i tidigare samhällen var bestämda för herravälde och som följaktligen var i stånd att genomföra segerrika revolutioner, hade *subjektivt* sett en enklare uppgift framför sig, just på grund av deras klassmedvetandes bristande överensstämmelse med den objektiva ekonomiska strukturen, d.v.s. på grund av deras omedvetenhet om sin egen funktion i den sociala utvecklingen. Det enda som krävdes av dem var att tillgodose sina *omedelbara* intressen med det våld de var mäktiga; den sociala innebörden av deras handlingar förblev fördold för dem själva och överläts åt den 'förnuftets list' som finns inneboende i utvecklingsprocessen. Men när historien ställer proletariatet inför uppgiften att *medvetet omvandla samhället*, måste det inom dess klassmedvetande uppstå en dialektisk motsättning mellan det omedelbara intresset och det slutliga målet, mellan det isolerade momentet och helheten. Ty pro-

15. *Elend der Philosophie*, 164. Jfr också brev och brevutdrag i *Briefen an F. A. Sorge und andere*, 42, o.s.v.

cessens enskilda moment, den konkreta situationen med dess konkreta krav, är till sin natur immanenta i det bestående kapitalistiska samhället och underkastade dess lagar och dess ekonomiska struktur. Det är endast genom att infogas i helhetsbilden av processen, genom att förbindas med det slutliga målet, som de konkret och medvetet pekar utöver det kapitalistiska samhällets ram och blir revolutionära. För proletariatets klassmedvetande innebär emellertid detta på det subjektiva planet, att det dialektiska förhållandet mellan det omedelbara intresset och det objektiva inflytandet över samhället som helhet överförs till *proletariatets eget medvetande*, i stället för att - som hos alla tidigare klasser - vara en rent objektiv process, som äger rum bortom gränserna för (det tillskrivna) medvetandet. Proletariatets revolutionära seger innebär alltså inte - som för alla tidigare klasser - att *klassens socialt givna existens omedelbart förverkligas*, utan det innebär, som redan den unge Marx insett och skarpt betonat, att *proletariatet upphäver sig självt*. *Kommunistiska Manifestet* formulerar denna distinktion på följande sätt: "Alla tidigare klasser som erövat makten försökte *befästa den ställning de redan nått* genom att påtvinga hela samhället sina egna förvärvsbetingelser. Proletärerna kan erövra de sociala produktivkrafterna endast *genom att avskaffa det förvärvssystem, som hittills varit deras eget*, och därmed hela det tidigare förvärvssystemet" (kursiverat av mig). Klasslägets inre dialektik försvårar å ena sidan utvecklingen av det proletära klassmedvetandet, i motsats till vad som gäller för bourgeoisien, som under sitt klassmedvetandes utveckling kunde fästa sig enbart vid det yttre i företeelserna och stanna på den mest primitiva och abstrakta empirismens nivå, medan det redan på mycket tidiga stadier av proletariatets utveckling var ett elementärt krav att under klasskampen överskrida det omedelbart givna. (Detta betonar Marx redan i sina kommentarer till de schlesiska vävarnas resning.¹⁶) Ty proletariatets klassläge låter motsättningen uppträda direkt i proletariatets eget medvetande, medan de motsättningar som följer av bourgeoisins klassläge oundvikligen uppträder som yttre gränser för dess medvetande. Denna motsättning innebär å andra sidan att det 'falska' medvetandet har en helt annan funktion inom proletariatets utveckling än hos alla tidigare klasser. Ty när det gäller bourgeoisins klassmedvetande röjer nämligen även korrekta konstateranden, som rör detalj-

16. *Nachlass*, II, 54.

frågor eller moment av utvecklingen, medvetandets gränser och avslöjar det som ett 'falskt' medvetande genom dess förhållande till samhället som helhet, medan det till och med i proletariatets 'falska' medvetande, till och med i dess faktiska misstag finns en *tendens till sanning*. Det räcker med att hänvisa till utopisternas sociala kritik eller till den proletära och revolutionära utvecklingen av Ricardos teori. Beträffande den senare hävdade Engels att den var "ekonomiskt och formellt falsk", men han tillade genast: "Men det som är falskt ur formellt ekonomisk synvinkel, kan inte desto mindre vara riktigt ur världshistoriens perspektiv ... Det som formellt ekonomiskt är felaktigt kan alltså dölja ett alldeles korrekt ekonomiskt innehåll."¹⁷ Det är endast på detta sätt, som motsättningen inom proletariatets klassmedvetande kan upphävas och därmed samtidigt bli en medveten faktor i historien. Ty den tendens, som objektivt sett pekar i sanningens riktning och som är immanent även i proletariatets 'falska' medvetande, innebär absolut inte, att tendensen skulle kunna fullföljas utan proletariatets aktiva medverkan. Tvärtom, det är endast genom att höja medvetenheten, genom att handla medvetet och genom att utöva medveten självkritik, som proletariatet kan befria denna tendens från dess falska yttre och förvandla den till en verkligt korrekt, historiskt betydelsefull och socialt omvälvande kunskap. Denna kunskap skulle uppenbarligen vara omöjlig, om den inte som grundval hade denna objektiva tendens, och på denna punkt bekräftas Marx påstående att "mänskligheten aldrig ställer sig andra uppgifter än dem som den kan lösa."¹⁸ Men det som här är *givet*, det är endast *möjligheten*. *Själva lösningen* kan bara vara en frukt av proletariatets *medvetna* handling. Det är just denna struktur hos medvetandet, på vilken proletariatets historiska uppgift vilar - det faktum att den pekar utöver det bestående samhällets ram - som framkallar den dialektiska dualismen inom medvetandet. Det som hos de andra klasserna uppträdde som motsättning mellan klassintresse och samhällsintresse, mellan individuell handling och dess sociala konsekvenser, etc., d.v.s. som yttre gräns för medvetandet, tränger nu - som motsättning mellan det omedelbara intresset och det slutliga målet - in i det proletära klassmedvetandet. Det är följaktligen endast genom ett inre övervinnande av denna dialektiska dualism som prole-

17. *Elend der Philosophie*, Vorwort, IX-X.

18. *Zur Kritik der politischen Ökonomie*, LVI.

tariatets yttre seger i klasskampen möjliggörs.

Just denna splittring erbjuder emellertid en möjlighet att förstå, att klassmedvetandet inte är enskilda proletärers psykologiska medvetande eller, sedda som grupp, deras (masspsykologiska) medvetande - vilket understrukits redan i vårt motto - *utan klassens historiska situation vars innebörd blivit medveten*. Det momentana, individuella intresset, som ibland inkarnerar denna innebörd och som man inte kan förbigå utan att återföra proletariatets klasskamp till utopismens mest primitiva stadium, kan i själva verket inneha en dubbel funktion: det kan antingen vara ett steg i riktning mot målet eller något som döljer detta. Och det beror uteslutande på proletariatets klassmedvetande och inte på seger eller nederlag i enskilda frågor, om det kommer att bli det ena eller det andra. Den fara som lurar i synnerhet inom den fackliga 'ekonomiska' kampen varnade Marx redan mycket tidigt för.

"Samtidigt får ... arbetarna inte överskatta det slutliga resultatet av dessa strider. De får inte glömma att de kämpar mot symptom och inte mot upphovet till dessa symptom ... att de sätter sin lit till smärtsstillande medel och inte botar själva sjukdomen. Därför bör de inte heller uteslutande förlita sig på dessa oundvikliga gerillastrider ..., utan samtidigt arbeta på den radikala omvandlingen och använda sin organiserade styrka som hävstång för den definitiva emancipationen av de arbetande klasserna, d.v.s. för det slutgiltiga avskaffandet av lönearbetet."¹⁹

Upphovet till all opportunism, ligger just i att utgå från verkningarna och inte från orsakerna, från delarna och inte från helheten, från symptomen och inte från upphovet; att i det individuella intresset och dess tillfredsställande se inte ett sätt att förbereda sig för den slutliga kampen - vars utgång beror på i vilken utsträckning det psykologiska medvetandet närmar sig det tillskrivna medvetandet - utan någonting i och för sig värdefullt eller åtminstone någonting som i och för sig leder närmare målet; det är kort sagt att *förväxla den faktiska, psykologiska medvetenhetsnivån hos proletärerna med proletariatets klassmedvetande*.

De katastrofala följderna av en sådan förväxling visar sig i praktiken, när proletariatet på grund av denna förvirring uppvisar mycket mindre enhetlighet och sammanhållning i sina handlingar än vad som skulle motsvara de objektiva ekonomiska tendensernas enhetlighet. Det sanna,

19. Lohn, Preis und Profit, 46-47.

praktiska klassmedvetandets styrka och överlägsenhet ligger just i förmågan att bakom det ekonomiska förloppets vilseledande symptom varsebli det enhetliga i hela samhällsutvecklingen. En sådan total rörelse kan - under kapitalismens epok - emellertid ännu inte uppvisa en omedelbar enhetlighet i sina yttre uppenbarelseformer. Den ekonomiska grundvalen för en världskris till exempel är säkert enhetlig och kan som sådan ges en enhetlig ekonomisk förklaring. Men dess rumsliga och tidsmässiga uppenbarelseform kommer att vara en följd och en sammanställning av skilda företeelser, inte endast inom olika länder utan också inom varje lands olika produktionsgrenar. När den borgerliga tanken "förvandlar samhällets olika delar till lika många samhällen",²⁰ gör den visserligen ett allvarligt teoretiskt misstag, men de omedelbara praktiska konsekvenserna av denna felaktiga teori motsvarar helt och hållet den kapitalistiska klassens intressen. Naturligtvis är den borgerliga klassen ur stånd att på det allmänna teoretiska planet höja sig över förståelsen av den ekonomiska processens detaljer och symptom (en oförmåga som ytterst dömer den till nederlag även på det praktiska planet). I det dagliga livets omedelbara praktiska verksamhet är det därför av oerhörd betydelse för bourgeoisie, att dessa begränsningar som är typiska för den också påtvingas proletariatet. Det är nämligen då och endast då, som bourgeoisieens organisatoriska överlägsenhet kan komma riktigt till sin rätt, medan proletariatets helt annorlunda uppbyggnad, *dess förmåga att organiseras som klass*, inte kan göra sig praktiskt gällande. Men ju längre kapitalismens ekonomiska kris fortskrider, desto klarare kan den ekonomiska processens enhetlighet uppfattas också i praktiken. Den fanns visserligen även under s.k. normala tider och var alltså möjlig att uppfatta ur proletariatets klassperspektiv, men avståndet mellan uppenbarelseform och yttersta grundval var alltför stort för att kunna leda till praktiska konsekvenser för proletariatets handlande. Detta förhållande förändras under de utpräglade krisperioderna. Den totala processens enhet kommer i förgrunden och blir så påfallande, att inte ens kapitalismens teori helt och hållet kan ignorera den, fastän den aldrig kan få en adekvat uppfattning om enheten. I den situationen är proletariatets öde och därmed hela mänsklighetens utveckling beroende av om proletariatet tar eller inte tar detta enda steg, *som från och med nu blivit objektivt möjligt*. Ty även om krisens symptom tar sig skilda uttryck

20. Elend der Philosophie, 92.

(i olika länder och produktionsgrenar, som 'ekonomiska' eller 'politiska' kriser, etc.); även om dess avspiegling i arbetarnas omedelbara psykologiska medvetande följaktligen har en isolerad karaktär, är det ändå redan idag möjligt och nödvändigt att överskrida detta medvetande; och denna nödvändighet känner man instinktivt inom allt vidare kretsar av proletariatet. Opportunismens teori, som fram till krisens tillspetsning skenbart haft en enbart bromsande funktion för den objektiva utvecklingen, kommer nu att verka i *direkt motsats* till denna. Den innebär ett försök att förhindra utvecklingen av proletariatets klassmedvetande från dess rent psykologiska, givna nivå till full överensstämmelse med den totala objektiva utvecklingen, d.v.s. ett försök att *reducera proletariatets klassmedvetande till den psykologiskt givna nivån* och på så sätt ge den hittills endast instinktiva utvecklingen av detta klassmedvetande en motsatt inriktning. Denna teori, som man med ett visst överseende kunde betrakta som ett misstag, så länge den praktiska möjligheten att ena det proletära klassmedvetandet inte existerade på det objektiva ekonomiska planet, antar nu karaktären av ett medvetet förräderi (oavsett om dess talesmän är psykologiskt medvetna om det eller inte). Gentemot proletariatets riktiga instinkt fyller den samma funktion, som den kapitalistiska teorin alltid gjort: den förklarar att den korrekta uppfattningen av den ekonomiska helhetssituationen och proletariatets korrekta klassmedvetande samt dess organisatoriska form, det kommunistiska partiet, är någonting överkligt, som i grund och botten står i motsättning till arbetarnas 'sanna' intressen (deras omedelbara, nationella eller yrkesmässiga intressen, tagna var för sig), och som är främmande för deras 'autentiska' klassmedvetande (som är ett psykologiskt faktum).

Fast det inte är en psykologisk realitet är klassmedvetandet ändå inte en ren fiktion. Den proletära revolutionens oändligt smärtsamma förlopp, dess talrika återfall, dess ständiga återkomst till utgångspunkten, den ständiga självkritiken om vilka Marx talar i den berömda passagen i *Den artonde Brumaire* - allt detta finner sin förklaring i klassmedvetandets realitet. *Endast proletariatets medvetande kan visa en utväg ur kapitalismens kris*. Så länge detta medvetande saknas förblir krisen permanent, återvänder till sin utgångspunkt, upprepar situationen tills historiens åskådliga undervisning efter oändliga lidanden och kraftiga bakslag slutligen fullbordar medvetandets utveckling inom proletariatet och lägger historiens ledning i dess händer. Här har proletariatet inget val. Det måste

bli en klass, inte bara "gentemot kapitalet" utan, som Marx säger, "för sig självt",²¹ det vill säga överföra klasskampens ekonomiska nödvändighet till medveten vilja och praktiskt klassmedvetande. Klasskampens pacifister och filantroper, som frivilligt eller ofrivilligt arbetar för att förlänga denna process som under alla omständigheter kommer att bli långvarig, smärtsam och krisfylld, skulle själva bli skräckslagna, om de förstod hur mycket lidande de påtvingar proletariatet genom att förlänga dessa erfarenheter. Ty proletariatet kan inte undandra sig sin bestämmelse. Det är endast frågan om hur mycket det ännu måste lida, innan det uppnår ideologisk mognad och vinner riktig kunskap om sin klassbelägenhet, d.v.s. innan det når fram till sitt klassmedvetande.

I själva verket är även denna tveksamhet och denna oklarhet symptom på det borgerliga samhällets kris. Som produkt av kapitalismen är proletariatet med nödvändighet underkastat sitt upphovs existensformer, som kännetecknas; av omänsklighetens och reifikationens villkor. Proletariatet utgör visserligen enbart genom sin existens en kritik, en negation av dessa livsformer. Men innan kapitalismens objektiva kris nått sin höjdpunkt, innan proletariatet själv fullständigt lyckats förstå den och uppnå ett sant klassmedvetande, är proletariatet bara en kritik av reifikationen, och i den egenskapen höjer det sig endast negativt över det förnekade. När kritiken begränsar sig till en negation av detaljer, eller när den inte åtminstone *syftar* till helheten, kan den inte höja sig över detta som den negerar, vilket t.ex. visas av den småborgerliga karaktären av de flesta fackföreningsmän. Denna enkla kritik, denna kritik från kapitalismens ståndpunkt, får sitt mest frapperande uttryck i kampens uppdelning på skilda områden. Redan det enkla faktum att man gör denna uppdelning visar att proletariatet för närvarande ännu är offer för reifikationen. Även om det naturligtvis är lättare för proletariatet att uppfatta den omänskliga karaktären av sin klassbelägenhet på det ekonomiska planet än på det politiska, och på det politiska planet i sin tur lättare än på det kulturella, visar just alla dessa distinktioner att proletariatet inte överunnit de kapitalistiska livsformernas makt.

Det reifierade medvetandet förblir ovillkorligen fångat i samma utsträckning och på ett lika hopplöst sätt i den grova empirismens och den abstrakta utopismens båda ytterligheter. Antingen blir medvetandet på

21. *Ibid.*, 162.

så sätt en helt passiv iakttagare av ett lagbundet händelseförlopp, som man inte under några omständigheter kan ingripa i, eller också betraktar det sig självt som en makt, vilken efter eget - subjektivt - gottfinnande kan behärska ett händelseförlopp som i sig saknar mening. Vi har redan konstaterat den grova empirismen i opportunisternas förhållande till proletariats klassmedvetande. Det gäller nu att förstå utopismens funktion som karakteristiskt tecken på klassmedvetandets inre skiktningar. (Den rent metodologiskt betingade distinktion, som här gjorts mellan empirism och utopism, innebär inte att de inte skulle kunna förenas inom en och samma riktning eller t.o.m. hos en och samma individ. Tvärtom, de förekommer ofta tillsammans och de hör också intimt samman med varandra.)

Den unge Marx filosofiska arbeten syftade i hög grad till att förkasta diverse felaktiga teorier om medvetandet (såväl den hegelianska skolans 'idealistiska' teori som Feuerbachs 'materialistiska' teori) och nå fram till en korrekt uppfattning av medvetandets roll i historien. Korrespondensen från 1843 uppfattar redan medvetandet som immanent i utvecklingen. Medvetandet står inte över den verkliga historiska utvecklingen. Det är inte filosofen som inför medvetandet i världen; filosofen har alltså ingen rätt att kasta en arrogant blick på världens små bataljer och förakta dem. "Vi visar den (världen) helt enkelt varför den egentligen strider, och medvetandet om detta är något den måste tillägna sig, även om den inte vill." Det gäller alltså endast att "förklara dess egna handlingar för den."²² Den stora polemiken med Hegel²³ i *Den heliga familjen* koncentrerar sig huvudsakligen till denna punkt. Det som är ofullständigt hos Hegel är att han endast skenbart låter den absoluta anden verkligen skapa historien, och den transcendens [Jenseitigkeit] hos medvetandet som följer av detta blir hos Hegels elever en arrogant och reaktionär motsättning mellan 'ande' och 'massa', en motsättning vars ofullständigheter, absurditeter och återfall till en nivå som överskridits av Hegel obarmhärtigt kritiserats av Marx. Den aforistiska kritiken av Feuerbach är ett komplement till detta. Här konstateras att immanensen [Diesseitigkeit] hos det medvetande som materialismen uppnått i sin tur är ett utvecklingsstadium, det 'borgerliga samhällets' stadium, och mot

22. *Nachlass*, I, 382 brev till Ruge, september 1843].

23. Jfr ovan *Vad är ortodox marxism?*

detta ställs den 'praktiskt kritiska verksamheten', 'världens omvandling'. Därmed var den filosofiska grunden lagd för en uppgörelse med utopisterna. Ty i deras sätt att tänka uppträder samma dualism mellan den sociala rörelsen och medvetandet om denna rörelse. Medvetandet närmar sig samhället utifrån och leder det bort från den falska väg det dittills följt och in på den rätta. Den proletära rörelsens, utvecklade karaktär tillåter ännu inte utopisterna att i själva historien, i det sätt på vilket proletariatet organiserar sig till klass, d.v.s. i proletariats klassmedvetande, upptäcka utvecklingens bärare. De är ännu inte i stånd att "göra klart för sig vad som försiggår inför deras ögon och göra sig till utvecklingens redskap."²⁴ Men det vore en illusion att tro, att utopismen i verkligheten skulle vara utplånad ur proletariats befrielsekamp i och med denna kritik, i och med den historiska kunskapen om att ett icke-utopistiskt förhållande till den historiska utvecklingen blivit *objektivt möjligt*. Den har bara eliminerats på de stadier av klassmedvetandets utveckling där den verkliga förening av teori och praktik, som Marx beskriver, klassmedvetandets reella, praktiska ingripande i historiens gång och därmed det praktiska avslöjandet av reifikationen, verkligen har ägt rum. Men detta är inte något som skett plötsligt eller på ett enhetligt sätt. Här uppträder inte bara nationella eller 'sociala' differenser utan också olika medvetenhetsnivåer inom samma arbetarkretsar. Distinktionen mellan ekonomi och politik är det mest betecknande och samtidigt viktigaste utslaget av detta. Det finns kretsar inom proletariatet, som har en fullkomligt korrekt klassinstinkt i sin ekonomiska kamp, som t.o.m. kan höja den till klassmedvetande, men som samtidigt står kvar på en klart utopistisk ståndpunkt när det gäller staten. Det säger sig självt att detta inte innebär en mekanisk motsats. Den utopistiska uppfattningen av politikens funktion måste ovillkorligen dialektiskt återverka på uppfattningen av den ekonomiska utvecklingen och särskilt på uppfattningen av ekonomin som helhet (t.ex. i den syndikalistiska revolutionsteorin). Ty en kamp mot det ekonomiska systemet i dess helhet och än mer en radikal omgestaltning av detta är omöjlig utan verklig kunskap om växelspelet mellan politik och ekonomi. Den utopistiska tanken har långt ifrån övervunnits ens på denna nivå, som ligger proletariats omedelbara, vitala intressen närmast och där den aktuella krisen gör det

24. *Elend der Philosophie*, 109. Jfr även *Das Kommunistische Manifest*, III, 3.

möjligt att ur historiens gång dechiffrera den riktiga handlingslinjen. Detta framgår mycket klart av det inflytande, som ännu i dag utövas av så helt utopistiska teorier som Ballods eller gillesocialismens²⁵. Och ännu mera iögonenfallande måste denna struktur vara på de områden, där den sociala utvecklingen ännu inte framskridit tillräckligt långt för att ur sig själv kunna frambringa den objektiva möjligheten till en totalitetsuppfattning. Man ser detta tydligast i proletariats teoretiska och praktiska attityd till rent ideologiska och kulturella frågor. Dessa intar än i dag en så gott som helt isolerad ställning i proletariats medvetande; deras organiska samband med såväl klassens omedelbara vitala intressen som med samhällets helhet har ännu inte trängt in i medvetandet. Där finner man förklaringen till att resultaten på detta område mycket sällan höjer sig över en kapitalistisk självkritik, genomförd av proletariats. Det positiva som i praktiskt och teoretiskt avseende finns på detta område har därför en nästan helt och hållet utopistisk karaktär.

Dessa differenser är således å ena sidan objektiva historiska nödvändigheter, skillnader i den objektiva möjligheten att uppnå medvetenhet (sambandet mellan politik och ekonomi jämfört med kulturfrågornas 'isolering' t.ex.); men där medvetandets objektiva möjlighet existerar, markerar dessa differenser å andra sidan olika grader i avståndet mellan det psykologiska klassmedvetandet och den adekvata kunskapen om den totala situationen. Dessa differenser kan emellertid inte längre återföras på ekonomiska och sociala orsaker. *Den objektiva teorin om klassmedvetandet är teorin om dess objektiva möjlighet.* Hur långt uppspaltningen av problem och ekonomiska intressen nättinom proletariats är tyvärr en fråga, som man praktiskt taget inte givit sig i kast med, men som skulle kunna leda till mycket viktiga resultat. Men hur långt en sådan klassificering av klasskampens problem liksom av differenserna inom proletariats än drivs, kommer inom dess ram alltid frågan att uppstå, hur klassmedvetandets objektiva möjlighet i själva verket ska kunna förverkligas. Om detta problem tidigare inte sysselsatte andra än utomordentligt klarsynta individer (det gäller t.ex. Marx absolut inte utopistiska förutseende av diktaturens problem), är det idag en reell och aktuell fråga för

25. *gillesocialism* - En socialistisk riktning som uppstod i England under 1900-talets början. Statsmakten skulle utövas av organiserade yrkesgrupper, gillan. G fick aldrig någon politisk betydelse.

hela klassen: det är en fråga som rör proletariats inre omvandling, dess utveckling till den nivå som motsvarar dess egen objektiva historiska uppgift, en ideologisk kris som måste lösas för att göra den praktiska lösningen av den ekonomiska världskrisen möjlig.

Det skulle vara katastrofalt att hysa några illusioner om omfattningen av den ideologiska utveckling som proletariats måste genomgå. Det skulle emellertid vara lika katastrofalt att inte varsebli de krafter, som inom proletariats verkar för ett ideologiskt överskridande av kapitalismen. Det enkla faktum att varje proletär revolution alltmera direkt och medvetet frambragt ett kamporgan för hela proletariats som växer till statsorgan, nämligen arbetarrådet, är t.ex. ett tecken på att proletariats klassmedvetande här är på väg att segra över den borgerliga mentaliteten inom dess ledande skikt.

Det revolutionära arbetarrådet, som man aldrig får förväxla med dess opportunistiska karikatyr, är en av de former för vilka den proletära klassens medvetande outtröttligt kämpat sedan sin uppkomst. Dess existens och oupphörliga utveckling visar att proletariats redan står på tröskeln till sitt eget medvetande och följaktligen på tröskeln till segern. Ty arbetarrådet innebär ett ekonomiskt och politiskt överskridande av den kapitalistiska reifikation. På samma sätt som arbetarrådet i den situation som följer på proletariats diktatur måste övervinna den borgerliga uppdelningen i lagstiftande, verkställande och dömande makt, på samma sätt är det dess uppgift att i kampen om makten förena å ena sidan det i tid och rum utspridda proletariats och å andra sidan ekonomin och politiken till en verklig enhet för att på detta sätt upphäva den dialektiska motsättningen mellan det omedelbara intresset och det slutliga målet.

Man får således aldrig ignorera det avstånd, som skiljer även de mest revolutionära arbetarnas medvetenhetsnivå från proletariats klassmedvetande. Men också detta avstånd får sin förklaring i den marxistiska teorin om klasskampen och klassmedvetandet. *Proletariats kan endast nå sin högsta utveckling genom att upphäva sig självt, genom att föra klasskampen till slut och därmed upprätta det klasslösa samhället.* Kampen för detta samhälle, under vilken proletariats diktatur endast är en fas, är inte bara en kamp mot den yttre fienden, bourgeoisie, utan samtidigt en proletariats kamp *med sig självt*: mot det kapitalistiska systemets förhärjande och förnedrande konsekvenser för dess eget klassmed-

vetande. Proletariatet har inte tillkämpat sig den verkliga segern förrän det övervunnit dessa verkningar inom sig självt. Isoleringen av olika områden som skulle vara förenade och de skilda nivåer av medvetenhet som proletariatet uppnått inom olika områden är ett exakt kriterium på hur långt man nått och vad som återstår. Proletariatet får inte frukta självkritik, ty endast sanningen kan leda det till seger, och självkritiken måste således vara dess naturliga element.

Mars 1920

BLOCK 3

POLITISK KRIS

V. I. Lenin

Andra internationalsens
sammanbrott
1915

I

Är det ett faktum, att de viktigaste socialistiska partierna i Europa har förrått hela sin övertygelse och alla sina uppgifter? Tala om detta vill självfallet varken förrädarna själva eller de personer, som bestämt vet – eller dunkelt anar – att de måste stå på vänskaplig och fredlig fot med dem. Men hur obehagligt det än är för Andra internationalsens olika ”auktoriteter” eller för deras fraktionsvänner bland socialdemokraterna i Ryssland, måste vi se på sakerna som de är, nämna dem vid deras rätta namn och säga arbetarna sanningen.

Finns det faktiska uppgifter om hur de socialistiska partierna såg på sina uppgifter och sin taktik före det nuvarande kriget och med detta krig i sikte? Det finns det obestriddligen. Det är resolutionen från den internationella socialistkongressen i Basel 1912, vilken vi återger här tillsammans med resolutionen från den tyska socialdemokratins partikongress i Chemnitz samma år som en påminnelse om socialismens ”glömda ord”. Denna resolution, som sammanfattar alla länders väldiga propaganda- och agitationslitteratur mot kriget, är den mest exakta och fullständiga, den mest högtidliga och uttryckliga framställningen av de socialistiska åsikterna om kriget och om taktiken gentemot kriget. Man kan inte annat än som förräderi beteckna det faktum, att inte en enda av auktoriteterna inom gårdagens international och dagens socialchauvinism, vare sig Hyndman eller Guesde, vare sig Kautsky eller Plech-

anov, vågar påminna sina läsare om denna resolution, utan antingen helt förtiger den eller (som Kautsky) bara citerar mindre viktiga ställen och förbigår allt det väsentliga. Det är ett av de mest påtagliga utslagen av internationalens sammanbrott, att man antagit de mest ”radikala”, ultra-revolutionära resolutioner, som man på det mest skamlösa sätt glömmer eller förnekar, och samtidigt är detta också ett av de mest påtagliga bevisen för, att de enda som nu kan tro, att man kan ”rätta” socialismen och ”räta ut dess linje” enbart med hjälp av resolutioner, är personer, vilkas exempellösa naivitet gränsar till en listig önskan att föreviga det gamla hyckleriet.

Man kan säga att Hyndman ännu igår, när han före kriget slog om till försvar för imperialismen, betraktades som en sinnesrubbad tok av alla ”respektabla” socialister, och ingen talade om honom annat än i föraktlig ton. Men nu har de mest kända socialdemokratiska ledarna i alla länder helt sjunkit ned till Hyndmans uppfattning och skiljer sig åt bara genom nyanser och temperament. Och vi är absolut oförmögna att hitta ett någorlunda parlamentariskt uttryck för att värdesätta och karakterisera civilkuraget hos sådana personer, som t ex skribenterna i Nasje Slovo, när de skriver om ”herr” Hyndman i föraktlig ton, men talar – eller tiger – om ”kamrat” Kautsky med en min av högaktning (eller inställsamhet?). Kan en sådan inställning förenas med aktning för socialismen och för den egna övertygelsen överhuvudtaget? Om man är övertygad om att Hyndmans chauvinism är falsk och fördärlig, bör man inte då rikta kritiken och angreppen mot den *mer inflytelserike* och farlige förfäktaren av dylika åsikter, nämligen mot Kautsky?

På sistone har väl Guesdes åsikter blivit utförligast uttryckta av guesdisten Charles Dumas i hans lilla broschyr *Freden* som vi önskar. Denne ”Jules Guesdes kanslichef”, såsom han tecknar sig på broschyrens titelblad, ”citerar” givetvis tidigare uttalanden i patriotisk anda av socialister (såsom också den tyske socialchauvinisten David i sin senaste broschyr om fosterlandsförsvaret citerar dylika uttalanden), men Baselmanifestet citerar han inte! Även Plechanov förtiger detta manifest, medan han med ovanligt självbelåten min serverar chauvinistiska plattheter. Kautsky gör som Plechanov: när han citerar Baselmanifestet *utelämnar* han alla revolutionära ställen i det (dvs hela dess väsentliga innehåll!) – troligen under förevändningen av censurförbud ... Polisen och militärmyndigheterna har med sina censurförbud mot allt tal om klasskamp

och om revolution gett förrädarna mot socialismen en ”kärkommen” hjälp!

Men kanske Baselmanifestet är något slags intetsägande upprop, i vilket det inte finns något exakt innehåll, vare sig historiskt eller taktiskt, som ovillkorligen hänför sig till det nuvarande konkreta kriget?

Det är precis tvärtom. I Baselresolutionen finns det mindre av tom deklARATION och mer av konkret innehåll än i andra resolutioner. Baselresolutionen talar just om samma krig, som sedan också bröt ut, just om samma *imperialistiska* konflikter, vilka urladdade sig åren 1914-15. Konflikterna mellan Österrike och Serbien om Balkan, mellan Österrike och Italien om Albanien osv, mellan Storbritannien och Tyskland om marknaderna och kolonierna i allmänhet, mellan Ryssland och Turkiet etc om Armenien och Konstantinopel — det är vad Basel-resolutionen talar om just med det nuvarande kriget i sikte. Just beträffande det nuvarande kriget mellan ”Europas stormakter” säger Baselresolutionen, att detta krig *”inte kan rättfärdigas med den allra minsta förevändning om att på något sätt ligga i folkets intresse”!*

Och när nu Plechanov och Kautsky – vi tar de två mest typiska och av oss bäst kända auktoritativa socialisterna, av vilka den ene skriver på ryska och den andre översätts till ryska av likvidatorerna – (med Axelrods hjälp) letar efter alla slags ”folkliga rättfärdiganden” av kriget (eller rättare sagt vulgära, ur den borgerliga boulevardpressen hämtade sådana), när de med lärda miner och ett lager av förfalskade Marxcitater hänvisar till ”exempel”, till krigen 1813 och 1870 (Plechanov) eller krigen 1854–71, 1876–77, 1897 (Kautsky), så kan sannerligen endast personer utan en skynt av socialistisk övertygelse, utan ett spår av socialistiskt samvete ta dylika argument ”på allvar” och *underlåta* att beteckna dem som en exempellös jesuitism, som hyckleri och prostituerat av socialismen! Må den tyska partiledningen (Vorstand) bannlysa Mehrings och Rosa Luxemburgs nya tidskrift (*Die Internationale*) för dess riktiga bedömning av Kautsky, må Vandervelde, Plechanov, Hyndman & Co med hjälp av ”trippelententens” polis trakassera sina motståndare på samma sätt vårt svar skall bli att helt enkelt trycka av Baselmanifestet, som beslår ledarna med en omsvängning, som det inte finns något annat ord för än förräderi.

Baselresolutionen talar inte om ett nationellt krig, inte om ett folk-krig, som det getts exempel på i Europa och som rentav var typiska för

epoken 1789–1871, den talar inte om det revolutionära kriget, som socialdemokraterna aldrig tagit avstånd ifrån, utan om det *nuvarande* kriget, som förs på den ”kapitalistiska imperialismens” och de ”dynastiska intressenas” grundval, på grundvalen av båda de krigförande statsgruppernas, såväl den österrikisk-tyska som den brittisk-fransk-ryska gruppens ”erövringspolitik”. Plechanov, Kautsky & Co hedrar direkt arbetarna, när de upprepar den själviska lögn, varmed bourgeoisin i alla länder av alla krafter strävar efter att framställa detta imperialistiska, koloniala plundringskrig som ett folkkrig och ett försvarskrig (för vem det än må vara), och när de söker rättfärdiga det genom att välja ut historiska exempel på icke-imperialistiska krig.

Frågan om det nuvarande krigets imperialistiska, rovlystna och anti-proletära karaktär har för länge sedan lämnat det rent teoretiska stadiet. Inte nog med att imperialismen redan i alla sina huvuddrag blivit teoretiskt bedömd som den döende, ålderdomssvaga, ruttna bourgeoisins kamp om världens uppdelning och de ”små” nationernas förslavning. Inte nog med att dessa slutsatser upprepats tusentals gånger i hela den ofantliga socialistiska pressen i *alla* länder. Inte nog med att t ex en representant för en med oss ”allierad” nation, fransmannen Delaisi, i sin broschyr *Det kommande kriget* (skriven 1911!) populärt klargjorde det nuvarande krigets roffarkaraktär även från den franska bourgeoisins sida. Inte nog härmed. Representanter för alla länders proletära partier uttalade i Basel enhälligt och uttryckligt sin orubbliga övertygelse att ett krig just av imperialistisk karaktär var i antågande och drog *taktiska* slutsatser av detta. Därför måste bli alla hänvisningar till att skillnaden mellan ’nationell och internationalistisk taktik inte blivit tillräckligt diskuterad (jfr Axelrods senaste intervju i nr 87 och 90 av *Nasje Slovo*) osv, osv direkt avvisas som sofismer. Det är en sofism, ty det är en sak att företa en allsidig vetenskaplig undersökning av imperialismen; en sådan undersökning har bara påbörjats och den är till sitt väsen oändlig liksom vetenskapen överhuvudtaget är oändlig. En annan sak är grundvalarna för den socialistiska taktiken mot den kapitalistiska imperialismen, vilka framlagts i miljoner exemplar av socialdemokratiska tidningar och i internationalens beslut. De socialistiska partierna är inte diskussionsklubbar, utan det kämpande proletariatets organisationer, och när en rad bataljoner gått över till fiendens sida, måste de betecknas och brännmärkas som förrädare och man får inte låta sig ”fängas” av hycklande tal om att

”inte alla” uppfattar imperialismen ”lika”, att chauvinisten Kautsky och chauvinisten Cunow är i stånd att skriva volymer om att frågan ”inte blivit tillräckligt diskuterad” etc, osv. Kapitalismen kommer *aldrig* att bli *fullständigt* utforskad i *alla* yttringar av dess rovlystnad, i alla de minsta förgreningarna av dess historiska utveckling och dess nationella särdrag; de lärda (och särskilt pedanterna) kommer aldrig att upphöra att tvista om detaljerna. Att ”på grund härav” avstå från den socialistiska kampen mot kapitalismen, från att gå emot dem som förrått denna kamp, vore löjligt – men vad annat är det som Kautsky, Cunow, Axelrod osv föreslår oss att göra?

Nu, efter krigets utbrott, har ju ingen ens försökt att analysera Baselresolutionen och påvisa att den är oriktig!

II

Men kanske de uppriktiga socialisterna stödde Baselresolutionen därför att de förutsåg, att kriget skulle skapa en revolutionär situation, men att händelserna vederlagt dem och revolutionen visat sig vara omöjlig?

Just med en sådan sofism försöker Cunow (i sin broschyr *Partisammansbrott?* Och i en rad artiklar) rättfärdiga sin övergång till bourgeoisies läger, och dylika ”argument” möter vi antydningssvis hos nästan alla socialchauvinister med Kautsky i spetsen. Förhoppningarna om revolutionen visade sig vara en illusion, och det är inte en marxists sak att försvara illusioner, resonerar Cunow. Denne struveist säger dock inte ett enda ord om att ”illusionen” delades av alla som undertecknade Baselmanifestet, utan söker som en särdeles ädel människa att skjuta skulden på den yttersta vänstern, på sådana som Pannekoek och Radek!

Låt oss i sak granska argumentet, att Baselmanifestets författare uppriktigt förutsatte revolutionens ankomst men att händelserna vederlade dem. Baselmanifestet säger: 1) att kriget kommer ’att skapa en ekonomisk och politisk kris; 2) att arbetarna kommer att betrakta sitt deltagande i kriget som en förbrytelse, betrakta det som brottsligt att ”skjuta på varandra för kapitalisternas profit, dynastiernas ärelystnad eller uppfyllandet av hemliga diplomatiska överenskommelser”, att krig framkallar ”avsky och förbittring” bland arbetarna; 3) att socialisterna är förpliktade att utnyttja denna kris och detta sinness tillstånd hos arbetarna för att ”väcka folket och påskynda kapitalismens sammansbrott”; 4) att

”regeringarna” – alla utan undantag – inte kan börja krig ”utan risk för sig själva”; 5) att regeringarna ”fruktar den proletära revolutionen”; 6) att regeringarna ”bör minnas” Pariskommunen (dvs inbördeskriget), 1905 års revolution i Ryssland osv. Allt detta är fullständigt klara tankar; de innehåller ingen *garanti* för att revolutionen skall komma; tonvikten har i dem lagts på en precis karakteristik av *fakta och tendenser*. Den som med anledning av sådana tankar och resonemang säger, att det väntade revolutionsutbrottet visat sig vara en illusion, ådagalägger inte en marxistisk, utan en struveistisk inställning, en polis- och renegatinställning till revolutionen.

För en marxist är det otvivelaktigt, att en revolution är omöjlig utan en revolutionär situation och att inte varje revolutionär situation leder till revolution. Vilka är, allmänt talat, kännetecknen på en revolutionär situation? Vi misstar oss säkerligen inte, om vi påpekar följande tre huvudkännetecken: 1) De härskande klasserna kan inte upprätthålla sitt välde i oförändrat skick; en eller annan kris i ”överskikten”, kris för den härskande klassens politik, varigenom det bildas en bräsch, där de förtryckta massornas missnöje och förbittring kommer till utbrott. För att revolutionen skall bryta ut räcker det vanligtvis inte med att ”underskikten inte vill” utan det fordras även att ”överskikten inte kan” leva på det gamla sättet. 2) De förtryckta klassernas nöd och olyckor skärps utöver det vanliga. 3) De nämnda orsakerna framkallar en betydande ökning av aktiviteten hos massorna, vilka under en ”fredlig” epok lugnt låter sig plundras, men under stormiga tider drivs till självständig historisk aktion såväl av hela krisläget *som av ”överskikten” själva*.

Utan dessa objektiva förändringar, som inte bara är oberoende av de enskilda gruppernas och partiernas vilja, utan också av de enskilda klassernas vilja, är revolutionen – som allmän regel – omöjlig. Totaliteten av dessa objektiva förändringar kallas just en revolutionär situation. En sådan situation förelåg i Ryssland 1905 och under alla revolutionsepoker i väst; men den förelåg även i Tyskland på 1860-talet och i Ryssland 1859-61 och 1879-80, även om det inte blev någon revolution i dessa fall. Varför? Därför att det inte uppstår en revolution ur varje revolutionär situation, utan endast ur en sådan situation, där till de ovan uppräknade objektiva förändringarna även kommer en subjektiv förändring, nämligen den revolutionära *klassens* förmåga till revolutionära massaktioner, som är tillräckligt *starka* för att krossa (eller bryta ned) den

gamla regeringen som aldrig ”faller”, inte ens under en krisepok, om man inte ”faller” den.

Sådana är de marxistiska åsikterna om revolutionen, som många, många gånger utvecklats och erkänts som obestridliga av alla marxister och som för oss ryssar särskilt påtagligt bekräftades genom 1905 års erfarenheter. Vad förutsatte då Baselmanifestet 1912 i detta avseende och vad hände 1914–15?

Det förutsatte en revolutionär situation, vilken kort beskrevs som ”en ekonomisk och politisk kris”. Har den inträtt? Otvivelaktigt ja. Socialchauvinisten Lensch (som försvarar chauvinismen öppnare, uppriktigare och ärligare än hycklarna Cunow, Kautsky, Plechanov & Co) uttryckte sig rentav så här: ”Det är ett slags *revolution* vi upplever” (s 6 i hans broschyr Den tyska socialdemokratin och världskriget, Berlin 1915). En politisk kris existerar: inte en enda av regeringarna hyser tillförsikt om morgondagen, inte en enda är fri från faran för en finanskrasch, hotet att berövas territorier, att fördrivas från sitt land (så som regeringen fördrevs från Belgien). Alla regeringar lever på en vulkan, alla appellerar *själva* till massornas aktivitet och heroism. Hela den politiska regimen i Europa är skakad och säkerligen kommer ingen att förneka, att vi trätt in i en epok av de största politiska konvulsioner (och kommer allt djupare in i den – jag skriver detta samma dag som Italien förklarar krig). När Kautsky två månader efter krigsförklaringen skrev (den 2 oktober 1914 i Die Neue Zeit) att ”aldrig är en regering så stark, aldrig är partierna så svaga som då ett krig bryter ut”, så är detta ett litet prov på Kautskys förfälskning av den historiska vetenskapen till förmån för südekumarna och de övriga opportunisterna. Aldrig har en regering så stort behov av instämmande av de härskande klassernas alla partier och av de förtryckta klassernas ”fredliga” underkastelse under detta herravälde som i krigstid. Detta för det första. Och för det andra: även om regeringen, särskilt i ett land som väntar en snabb seger, ”då ett krig bryter ut” *tycks* allsmäktig, har ingen någonsin eller någonstades i världen knutit förväntningarna om en revolutionär situation uteslutande till det ögonblick, då ett krig ”bryter ut”, än mindre identifierat ”det som tycks” med det *verkliga*.

Alla har vetat, insett och erkänt, att ett europeiskt krig skulle bli svårare än något tidigare krig. Erfarenheterna av kriget bekräftar detta allt mera. Kriget sprider sig. Europas politiska grundvalar skakas allt mera. Massornas lidanden är förfärliga, och regeringarnas, bourgeois-

ins och opportunisternas ansträngningar att förtiga dessa lidanden slår allt oftare slint. Vissa kapitalistgruppers krigsprofiter är exempellöst, skandalöst höga. Motsättningarna skärps kolossalt. Massornas stumma förbittring, de förtryckta och okunniga skiktens dunkla önskan om en dräglig ("demokratisk") fred, det begynnande mullret i "underskikten" – allt detta är förhanden. Men ju längre kriget dras ut och skärps, desto starkare utvecklar regeringarna själva – och måste göra detta – massornas aktivitet genom att uppmana dem till extraordinära kraftansträngningar och självupppoffringar. Erfarenheterna av kriget såväl som erfarenheterna av varje kris i historien, varje stor olycka och varje avgörande vändning i människornas liv, förslöar och bryter ned några, *men upplyser och ställer däremot andra*. På det stora hela taget, i hela världens historia, har de senare visat sig vara talrikare och starkare än de förra, med undantag av enskilda fall, då den ena eller andra staten förfallit och gått under.

Ett fredsslut är inte bara ur stånd att "på en gång" göra slut på alla dessa lidanden och hela denna skärpning av motsättningarna utan kommer tvärtom att i många avseenden göra dessa lidanden ännu kännbarare och särskilt påtagliga för de mest efterblivna befolkningsskikten.

Kort sagt, en revolutionär situation är förhanden i de flesta av Europas avancerade länder och stormakter. I detta avseende har det som Baselmanifestet förutsåg *helt* slagit in. Att direkt eller indirekt förneka denna sanning eller förtiga den, som Cunow, Plechanov, Kautsky & Co gör, innebär att säga den största osanning, att bedra arbetarklassen och gå bourgeoisin tillhanda. I Sotsial-Demokrat (nr 34, 40, 41) har vi anfört uppgifter, som visar att personer som fruktar revolutionen – kristliga kälkborgarpräster, generalstaber och miljonärstidningar – är nödgade att konstatera tecken på en revolutionär situation i Europa.

Kommer denna situation att vara länge, och i vilken grad kommer den att ytterligare tillspetsas? Kommer den att leda till revolution? Det vet vi inte, och ingen kan veta det. Det kommer endast *erfarenheten* av de revolutionära stämningarnas utveckling och av den avancerade klassens, proletariats, övergång till revolutionära aktioner att visa. Här kan det inte ens bli tal om några som helst "illusioner" överhuvudtaget eller om att vederlägga dem, ty ingen enda socialist har någonsin eller någonstades åtagit sig att garantera, att just det nuvarande kriget (och inte nästa), att just dagens (och inte morgondagens) revolutionära situation skall ge upphov åt en revolution. Här är det fråga om den för alla

socialister mest obestridliga och fundamentala plikten, nämligen plikten att påvisa för massorna att en revolutionär situation föreligger, att klargöra dess djup och räckvidd, att väcka proletariats revolutionära medvetande och revolutionära beslutsamhet, att hjälpa det att övergå till revolutionära aktioner och att för arbete i denna riktning skapa organisationer, som motsvarar den revolutionära situationen.

Inte en enda inflytelserik och ansvarig socialist har någonsin dristat sig betvivla, att just detta är de socialistiska partiernas plikt, och Baselmanifestet, som inte sprider eller ger näring åt de allra minsta "illusioner", säger just om denna socialisternas plikt: att väcka och "ruska upp" folket (och inte söva det med chauvinism såsom Plechanov, Axelrod och Kautsky gör), att "utnyttja" krisen till att "*påskynda*" kapitalismens sammanbrott och låta sig vägledas av kommunens *exempel och exempel* från oktober-december 1905. De nuvarande partierna har inte fullgjort denna plikt, och just häri består deras förräderi, deras politiska död, deras förnekande av sin roll och deras övergång på bourgeoisins sida.

V. I. Lenin

Brev från fjärran 1917

Brev 1, Den första revolutionens första etapp

Den första revolution, som framkallats av det imperialistiska världskriget, har brutit ut. Denna första revolution kommer säkerligen inte att bli den sista.

Den första etappen av denna första revolution, nämligen av den ryska revolutionen den 1 mars 1917, har – att döma av de sparsamma under rättelser, som föreligger i Schweiz – avslutats. Denna första etapp kommer säkerligen inte att bli vår revolutions sista etapp.

Hur kunde ett sådant ”under” ske, att inom endast 8 dagar – denna tid uppger hr Miljukov i sitt skrytsamma telegram till Rysslands alla representanter i utlandet – ramlade en monarki, som bestått i århundraden och som trots allt höll sig kvar under de tre åren av väldiga folkomfattande klasstrider 1905-07?

I naturen och i historien förekommer inga underverk, men varje tvär vändning i historien, bland annat varje revolution, är så innehållsrik och framkallar så oväntat egenartade kombinationer av kampformer och inbördes styrkeförhållanden mellan de kämpande, att mycket måste förefalla källborgarförståndet som ett under.

För att få tsarmonarkin att ramla på några få dagar behövdes en kombination av en hel rad omständigheter av världshistorisk betydelse. Vi skall anföra de viktigaste.

Utan de tre åren, 1905-07, av väldiga klasstrider och det ryska pro-

letariatets revolutionära energi, skulle en så snabb andra revolution, i den meningen att dess *begynnelseetapp* slutfördes på några dagar, ha varit omöjlig. Den första revolutionen (1905) gjorde en djupplöjning, ryckte upp sekelgamla fördomar med rötterna samt väckte miljoner arbetare och tiotals miljoner bönder till politiskt liv och politisk kamp, den visade det ryska samhällets alla klasser (och alla viktigaste partier) för varandra och för hela världen i deras verkliga gestalt, i det verkliga inbördes förhållandet mellan deras intressen, deras krafter, deras aktionsmetoder, deras närmaste och efterföljande mål. Den första revolutionen och den därpå följande kontrarevolutionära epoken (1907-14) blottade tsarmonarkins hela väsen, ledde den till den ”yttersta gränsen”, avslöjade all dess ruttenhet och skändlighet, hela cynismen och demoraliseringen hos tsarbandet med monstret Rasputin i spetsen, huset Romanovs alla bestialiteter – dessa pogromhjältar, som dränkt Rysslands jord med judars, arbetares och revolutionärens blod – dessa *godsägare* som var ”de främsta bland likar”, vilka äger miljoner desiatiner jord och är i stånd till varje brutalitet, varje brott, till att ruina och döda hur många medborgare som helst för att skydda sin egen *och sin klass*”heliga egendom”.

Utan revolutionen 1905-07, utan kontrarevolutionen 1907-14 skulle en sådan exakt ”självbestämning” av alla klasser hos det ryska folket och de andra folken, som bebor Ryssland, den bestämning av dessa klassers förhållande till varandra och till tsarmonarkin som gjorde sig gällande under åtta dagars revolution i februari och mars 1917, ha varit omöjlig. Denna åtta dagars revolution ”utspelades” – om ett sådant bildligt uttryck är tillåtet – alldeles som om ett dussin repetitioner och generalrepetitioner ägt rum; ”aktörerna” kände varandra, kunde sin roll, visste sin plats, kände sitt läge in i minsta detalj, ända till varje något så när betydande nyans av de politiska riktningarna och aktionsmetoderna.

Men för att den första, den stora revolutionen 1905, som av herrar Gutjkov, Miljukov och deras lakejer utdömdes som ”ett stort myteri”, efter 12 år kunde leda till den ”glänsande”, ”ärorika” revolutionen 1917, vilken gutjkoviterna och miljukoviterna förklarar vara ”ärorik”, emedan den (k) fört dem till makten, så behövdes också en stor, stark och allsmäktig ”regissör”, som dels kunde i väldig grad påskynda världshistoriens lopp, dels framkalla ekonomiska och politiska, nationella och internationella världskriser av enastående styrka. Förutom det enastående påskyndandet av världshistorien krävdes särskilt tvära vändningar i den,

för att den av blod och smuts besudlade romanovska monarkins vagn vid en av dessa vändningar skulle stjälpas *med en gång*.

Det imperialistiska världskriget blev denna allsmäktiga ”regissör”, denna mäktiga pådrivare.

Nu är det redan ställt utom tvivel att det är ett världskrig, ty Förenta staterna och Kina är idag redan halvvägs och kommer i morgon att vara helt indragna i kriget.

Nu är det redan ställt utom tvivel att det är ett imperialistiskt krig från *båda* sidor. Endast kapitalisterna och deras lakejer, socialpatrioterna och socialchauvinisterna – eller för att tala med namn, kända i Rysslands politiska liv, i stället för allmänna kritiska definitioner – bara gutjkoviter och lvooviter, miljukoviter och sjingarjoviter å ena sidan samt Gvozdev, Potresov, Tjchenkeli, Kerenskij, Tjcheidze & Co å andra sidan, kan förneka eller skyla över detta faktum. Kriget förs såväl av den tyska som av den brittisk-franska bourgeoisin för att plundra andra länder, för att strypa små folk, för att vinna finansherraväldet över världen, för att uppnå delning och nyuppdelning av kolonierna, för att rädda det i undergång stadda kapitalistiska systemet, genom att fördumma och söndra de olika ländernas arbetare.

Det imperialistiska kriget måste som objektiv oundviklighet oerhört påskynda och i högsta grad skärpa proletarietets klasskamp mot bourgeoisin, måste förvandlas till ett inbördeskrig mellan de fientliga klasserna.

Denna *förvandling började* med revolutionen i februari och mars 1917, vars första etapp för det första visade oss hur två krafter gemensamt slog tsarismen: å ena sidan bourgeoisins och godsägarnas hela Ryssland med alla dess omedvetna medlöpare och alla dess medvetna ledare i form av de brittisk-franska ambassadörerna och kapitalisterna, å andra sidan *arbetardeputerades sovjet* som började dra till sig soldat- och bonde-deputerade.

Dessa tre politiska läger, de tre politiska huvudkrafterna: 1) tsarmonarkin, de feodala godsägarnas hövding, den gamla ämbetsmannakårens och det gamla generalitetens hövding; 2) bourgeoisins samt godsägarnas, oktiabristernas och kadeternas Ryssland, i vars kölvatten småbourgeoisin (dess huvudrepresentanter är Kerenskij och Tjcheidze) släpade; 3) arbetardeputerades sovjet, som söker sig bundsförvanter inom hela proletarietet och inom hela den fattigaste befolkningens mas-

sa – dessa tre politiska *huvudkrafter* framträdde fullt klart under t.o.m. den ”första etappens” åtta dagar, t.o.m. för en från händelserna så avlägsen iakttagare som författaren av dessa rader, vilken måste nöja sig med sparsamma telegram i de utländska tidningarna.

Men innan jag utförligare går in på detta, måste jag återvända till den del i mitt brev, som är ägnad åt den utslagsgivande faktorn: det imperialistiska världskriget.

Med *bojor av järn* har kriget fjättrat samman de krigförande makterna, de krigförande kapitalistgrupperna, det kapitalistiska systemets ”herrar”, det kapitalistiska slaveriets slavägare. *En enda blodig härva* – det är bilden av det samhälleliga och politiska livet i den historiska situation vi nu upplever.

De socialister, som vid krigets början gick över på bourgeoisins sida, alla dessa herrar David och Scheidemann i Tyskland, Plechanov, Potresov, Gvozdev & Co i Ryssland har länge och för full hals skrikit mot revolutionärernas ”illusioner”, mot Baselmanifestets ”illusioner”, mot den ”farsartade drömmen” att förvandla det imperialistiska kriget till inbördeskrig. De har i alla tonarter lovsjungit den styrka, livskraft och anpassningsförmåga, som kapitalismen påstås ha uppvisat – *de*, som hjälpt kapitalisterna att ”anpassa”, tämja, fördumma och splittra arbetarklassen i olika länder!

Men ”skrattar bäst som skrattar sist”. Det var inte länge bourgeoisin lyckades uppskjuta den revolutionära kris, som kriget hade framkallat. Med oemotståndlig kraft växer krisen fram i alla länder, från Tyskland, vilket land nu – såsom en iakttagare, som nyligen varit i Tyskland, uttryckt det – upplever en ”genialt organiserad hunger”, till Storbritannien och Frankrike, där *hungern också* är i antågande och där organisationen är betydligt mindre ”genial”.

Det är naturligt, att i det tsaristiska Ryssland, där desorganisationen var ohyggligast och där proletarietet är mest revolutionärt (inte tack vare sina speciella egenskaper, utan tack vare de levande traditionerna från 1905), bröt den revolutionära krisen ut *tidigare än annorstädes*. Denna kris påskyndades genom en rad ytterst svåra nederlag, som Ryssland och dess allierade led. Nederlagen skakade hela det gamla regeringsmaskineriet och hela det gamla systemet, de satte alla befolkningsklasser i harnesk mot detta och retade upp armén, de förintade i stor omfattning den gamla officerskåren, som bestod av förbenade adliga och särskilt

ruttna byråkratiska element, samt ersatte den med yngre och friskare element företrädesvis från bourgeoisin, från raznotjintserna och småbourgeoisin. Bourgeoisins direkta lakejer eller helt enkelt karaktärlösa personer, som skrek och väsnades mot "defaitismen", har nu ställts inför det faktum, att det existerar ett historiskt samband mellan den högst efterblivna och högst barbariska tsarmonarkins nederlag och den revolutionära brandens *örjan*.

Men medan nederlagen i krigets början spelade rollen som en negativ faktor, vilken påskyndade explosionen, så var det brittisk-franska finanskapitalets, den brittisk-franska imperialismens *förbindelse* med Rysslands oktiabrist- och kadetkapital en faktor, som påskyndade denna kris genom att en direkt *sammansvärjning organiserades* mot Nikolaus Romanov.

Denna utomordentligt viktiga sida av saken förtiger den brittisk-franska pressen av lätt förståeliga skäl, medan den tyska pressen skadeglatt framhäver den. Vi marxister måste nyktert se sanningen i ögonen, vi får inte låta oss förvirras vare sig av de officiella och diplomatiskt sliskiga lögnar, som diplomaterna och ministrarna tillhörande den första krigförande imperialistgruppen serverar, eller av flinet och skadeglädjen hos deras finansiella och militära konkurrenter i den andra krigförande gruppen. Hela händelseförloppet under revolutionen i februari och mars visar klart, att den brittiska och den franska ambassaden med sina agenter och "förbindelser" länge har gjort de mest desperata ansträngningar för att hindra "separata" överenskommelser och separatfred mellan Nikolaus II (vi hoppas och bemödar oss om att han blir den siste) och Wilhelm II, att de direkt tillsammans med oktiabristerna och kadeterna, tillsammans med en del generaler och officerare ifrån armén och särskilt då från garnisonen i Petersburg organiserade en sammansvärjning för att *avsätta* Nikolaus Romanov.

Låt oss inte göra oss några illusioner. Låt oss inte begå det fel, som görs av dem som – likt vissa "OK-anhängare" eller "mensjeviker", vilka vacklar mellan gvozdevism-potresovism och internationalism samt alltför ofta faller in i småborgerlig pacifism – är beredda att nu lovprisa en "överenskommelse" mellan arbetarpartiet och kadeterna, det förstas "stöd" åt de senare o.s.v. Till gagn för sin gamla inlärd (och alls inte marxistiska) doktrin beslöjar dessa personer de brittisk-franska imperialisternas sammansvärjning med gutjkoviterna och miljukoviterna,

vilken går ut på att avsätta "chefkrigaren" Nikolaus Romanov och ersätta honom med mera energiska, friskare och skickligare krigare.

Att revolutionen segrade så snabbt och så – till det yttre, vid det första ytliga påseendet – radikalt, berodde endast på att *fullständigt olika strömningar, fullständigt heterogena* klassintressen, *fullständigt motsatta* politiska och sociala strävanden till följd av en utomordentligt originell historisk situation smälte samman och förenades synnerligen "harmoniskt". Nämligen: sammansvärjningen av de brittisk-franska imperialisterna som drev Miljukov, Gutjkov & Co att ta makten *för att fortsätta det imperialistiska kriget*, för att föra det ännu mera förbittrat och ihärdigt, för att *nya miljoner* av ryska arbetare och bönder skulle *slaktas ned för att gutjkoviterna skulle få Konstantinopel, de franska kapitalisterna Syrien, de brittiska kapitalisterna Mesopotamien o.s.v. Detta å ena sidan. Å andra sidan en djupgående revolutionär rörelse bland proletariatet och folkmassorna (hela den fattiga befolkningen i stad och på land) för bröd, för fred, för verklig frihet.*

Det skulle helt enkelt vara dumt att framställa saken så, att Rysslands revolutionära proletariat "stöder" den med engelska pengar "hoppydda" kadet- och oktiabristimperialismen, som är lika motbjudande som tsarimperialismen. De revolutionära arbetarna har redan i väsentlig grad förstört och kommer att förstöra den skändliga *tsarmonarkin* till grunden, utan att låta sig hänföras eller förvirras av att de under vissa korta och exceptionella historiska konjunkture fick hjälp av Buchanans, Gutjkovs, Miljukovs & Co:s kamp, som går ut på att ersätta en monark med *en annan monark*, helst också en Romanov!

Så och endast så utvecklades situationen. Så och endast så kan saken ses av en politiker som inte fruktar sanningen, som nyktert avväger förhållandet mellan de samhälleliga krafterna i revolutionen, som bedömer varje "aktuellt ögonblick" inte endast ur dess hela givna, för idag kännetecknande säregenhet utan också ur synpunkten av dess djupare drivkrafter, det mera djupgående förhållandet mellan proletariatets och bourgeoisins intressen såväl i Ryssland som i hela världen.

Arbetarna i Petrograd har liksom arbetarna i hela Ryssland självupps-offrande kämpat mot tsarmonarkin, för frihet, för jordens överlämnande åt bönderna, *för fred*, mot det imperialistiska slaktandet. För att kunna fortsätta och öka detta slaktande spann det brittisk-franska imperialistiska kapitalet palatsintriger, organiserade en sammansvärjning med

gardesofficerare, drev på och uppmuntrade gutjkoviterna och miljukoviterna och snickrade ihop en *fix och färdig ny regering*, som även *tog makten* omedelbart efter den proletära kampens första slag mot tsarismen.

Denna nya regering, i vilken oktiabristerna och mirnoobnovlentserna, gårdagens hantlangare åt bödeln Stolypin, Lvov och Gutjkov, innehåller de *verkligt viktiga* posterna, de ledande posterna, de avgörande posterna, armén, byråkratin – denna regering, i vilken Miljukov och de andra kadeterna sitter mera som dekoration, som skylt, för att hålla sockersöta professorstal medan trudoviken Kerenskij spelar rollen som en balalajka för att bedra arbetarna och bönderna, denna regering är inte någon tillfällig samling av personer.

De är representanter för en ny klass som stigit upp till den politiska makten i Ryssland, de kapitalistiska godsägarnas och bourgeoisins klass, som sedan länge styr vårt land ekonomiskt och som både under revolutionsåren 1905-07, under kontrarevolutionens år 1907-14 och slutligen – därtill särskilt snabbt – under krigsåren 1914-17 utomordentligt snabbt organiserade sig politiskt och tog hand om ledningen av de lokala självförvaltningsorganen, folkbildningsväsendet, olika slags kongresser, duman, krigsindustrikommittéerna o.s.v. Denna nya klass var redan 1917 ”nästan helt” vid makten; därför räckte det också med de första slagen för att tsarismen skulle störtas ihop och lämna plats för bourgeoisin. Det imperialistiska kriget, som krävde en oerhörd anspänning av krafterna, påskyndade i sådan grad det efterblivna Rysslands utveckling, att vi ”med en gång” (i verkligheten endast skenbart med en gång) *hann upp* Italien, England och närapå Frankrike samt fick en ”nationell” (d.v.s. till det imperialistiska slaktandet och folkbedrägeriet anpassad) ”parlamentarisk” ”koalitions”-regering.

Vid sidan av denna regering – som ur det nuvarande krigets synpunkt i verkligheten endast är en agent för miljard-”firman” ”Storbritannien & Frankrike” – har en äkta regering uppstått: en inofficiell, ännu outvecklad och relativt svag *arbetarregering*, som uttrycker proletariatets och alla de fattiga befolkningsskiktens intressen i stad och på land. Det är *arbetardeputerades sovjet* i Petrograd, som söker kontakter med soldaterna och bönderna, och även med lantarbetarna och naturligtvis med dem i synnerhet, i första hand, mera än med bönderna.

Sådant är det *verkliga* politiska läget, vilket vi framför allt måste försöka fastställa med största möjliga objektiva exakthet för att bygga upp

den marxistiska taktiken på den enda fasta grundval, på vilken den måste vila, på grundvalen av *fakta*.

Tsarmonarkin är störtad men ännu inte slagen.

Oktiabristernas och kadeternas borgerliga regering, som vill föra det imperialistiska kriget ”till slut”, är i verkligheten en agent för finansfirman ”Storbritannien och Frankrike”, den är tvungen att lova folket maximum av friheter och allmosor, som är förenliga med att denna regering behåller sin makt över folket och möjligheten att fortsätta det imperialistiska slaktandet.

Arbetardeputerades sovjet är en arbetarorganisation, embryot till en arbetarregering, representanten för alla de *fattiga* befolkningsskiktens intressen, d.v.s. för nio tiondelar av befolkningen, en representant som kämpar för *fred, bröd och frihet*.

Kampen mellan dessa tre krafter är bestämmande för den situation, som nu inträtt och som bildar övergången från revolutionens första till dess andra etapp.

Motsättningen mellan den första och andra kraften är inte djup, den är temporär, framkallad *endast* av ögonblickets konjunktur, av händelsernas tvära vändning i det imperialistiska kriget. *Hela* den nya regeringen består av monarkister, ty Kerenskij's republikanism i ord är helt enkelt inte seriös, är inte värdig en politiker, är *objektivt sett* politiskt kannstöperi. Den nya regeringen som inte hunnit göra slut på den tsaristiska monarkin har redan *börjat kohandla* med romanovarnas godsägardynasti. Bourgeoisin av oktiabristkadettyyp *behöver* monarkin såsom ledare för byråkratin och armén för att skydda kapitalets privilegier mot de arbetande.

Den som säger, att arbetarna måste *stödja* den nya regeringen till gagn för kampen mot den tsaristiska reaktionen (och detta säger uppenbarligen herrar Potresov, Gvozdev, Tjchenkeli och även trots hela sin *undvikande hållning* också Tjcheidze), är en förrädare mot arbetarna, en förrädare mot proletariatets sak, mot fredens och frihetens sak. Ty i praktiken är just denna nya regering *redan* bunden till händer och fötter av det imperialistiska kapitalet, av den imperialistiska krigs- och plundringpolitiken och har *redan* börjat kohandla (utan att rådfråga folket!) med dynastin, *arbetar redan på att restaurera tsarmonarkin*, inbjuder redan Michail Romanov som kandidat till en ny liten tsar, företar redan åtgärder för att stärka hans tron, för att ersätta den legitima (lagliga,

härskande enligt den gamla lagen) monarkin med en bonapartistisk plebiscitmonarki (som stötts upp med en förfalskad folkomröstning).

För att en verklig kamp mot tsarmonarkin skall kunna föras för att verkligen trygga frihet – och inte enbart i ord, inte med vältalare Miljukovs och Kerenskijns löften – är det inte arbetarna som måste stödja den nya regeringen, utan denna regering måste ”stödja” arbetarna! Ty den enda *garantin* för friheten och för tsarismens slutgiltiga tillintetgörande är att *proletariatet beväpnas* och att arbetardeputeradesovjetens roll, betydelse och makt stärks, utvidgas och utvecklas.

Allt annat är fraser och lögn, är självbedrägeri av de politiska kannstöparna från det liberala och radikala lägret, är skojartricks.

Hjälp till att bevärna arbetarna eller hindra åtminstone inte detta – då blir friheten i Ryssland oövervinnlig, monarkin kommer inte att kunna återupprättas och republiken säkerställs.

I annat fall kommer gutjkoviterna och miljukoviterna att återupprätta monarkin, de kommer *inte* att förverkliga någon, absolut inte någon av de ”friheter” de lovat. I *alla* borgerliga revolutioner har alla borgerliga politikusar ”matat” folket och bedragit arbetarna med löften.

Vår revolution är en borgerlig revolution, *därför* måste arbetarna stödja bourgeoisin – så säger Potresov, Gvozdev, Tjcheidze & Co, såsom Plechanov gjorde igår.

Vår revolution är en borgerlig revolution, säger vi marxister, *därför* måste arbetarna öppna folkets ögon för de borgerliga politikusarnas bedrägeri, lära folket att inte tro på ord, utan endast förlita sig på sina *egna* krafter, sin *egen* organisation, sin *egen* sammanslutning, sin *egen* beväpning.

Oktiabristernas och kadeternas, gutjkoviternas och miljukoviternas regering *kan inte* ge folket *vare sig fred, bröd eller frihet* – även om den uppriktigt önskade det (Gutjkovs och Lvovs uppriktighet kan bara spädbarn tro på).

Fred kan denna regering inte ge, därför att den är en krigets regering, en regering för den imperialistiska slaktningens fortsättande, en *röveriets* regering, som vill plundra Armenien, Galizien och Turkiet, annektera Konstantinopel, på nytt erövra Polen, Kurland, Litauen o.s.v. Denna regering är till bänder och fötter bunden av det brittisk-franska imperialistiska kapitalet. Det ryska kapitalet är endast en filial av den världss-”firma” som opererar med *hundredratal miljarder rubel* och bär namnet

”Storbritannien & Frankrike”.

Bröd kan denna regering inte ge, därför att den är en borgerlig regering. I bästa fall kommer den enligt Tysklands exempel att ge folket en ”genialt organiserad hunger”. Men folket vill inte tolerera någon hunger. Folket kommer att få reda på – och det förmodligen snart – att det finns bröd och att man kan få bröd, ehuru endast genom åtgärder, som *inte böjer sig för kapitalets och jordegendomens helgd*.

Frihet kan denna regering inte ge, därför att den är godsägarnas och kapitalisternas regering, som fruktar folket och .nedan börjat kohandla med den romanovska dynastin.

Om de taktiska uppgifterna för vårt närmaste uppträdande mot denna regering skall vi tala i en annan artikel. Vi skall där visa, vari det säregna i det nuvarande läget – övergången från revolutionens första till dess andra etapp -består och varför i detta ögonblick parollen, ”dagens uppgift” måste vara: *Arbetare, ni har presterat under av proletär heroism, av folkets heroism i inbördeskriget mot tsarismen, ni måste prestera under av organisation, organisation av proletariatet och hela folket, för att förbereda er seger i revolutionens andra etapp*.

Vi begränsar oss nu till en analys av klasskampen och förhållandet mellan klasskrafterna under nuvarande revolutionsetapp, men måste dock ställa frågan: vilka är proletariatets *bundsförvanter i den nuvarande revolutionen?*

Proletariatet har *två* bundsförvanter: för det första den breda, flera tiotal miljoner omfattande massan av halvproletärerna och delvis småbönderna vilka utgör den väldiga majoriteten av folkningen i Ryssland. Denna massa *behöver* fred, bröd, frihet och jord. Denna massa kommer ofrånkomligen att i viss mån stå under inflytande av bourgeoisin och särskilt småbourgeoisin, då den till följd av sina levnadsförhållanden står den sistnämnda närmast och vacklar mellan bourgeoisin och proletariatet. Krigets grymma lärdomar, vilka kommer att bli *desto* grymmare, ju mer energiskt Gutjkov, Lvov, Miljukov & Co kommer att föra kriget, skall *ofrånkomligen* driva denna massa till proletariatet och tvinga den att följa det. Vi måste nu med utnyttjande av de nya förhållandenas relativa frihet och arbetardeputerades sovjeter framför allt och huvudsakligen bemöda oss att *upplysa och organisera* denna massa. Sovjeter av bondedeputerade, sovjeter av lantarbetare måste upprättas – det är en av de aktuellaste uppgifterna. Härvid kommer våra strävanden inte bara att

inriktas på att lantarbetarna skall bilda sina speciella sovjet, utan också på att de egendomslösa och fattiga bönderna organiserar sig *skilt* från de välbärgade bönderna. Om de särskilda uppgifterna och de särskilda formerna för den organisation, som nu är vitalt nödvändig, skall jag tala i nästa brev.

Det ryska proletariats andra bundsförvant är proletariatet i alla krigförande och överhuvudtaget i alla länder. För närvarande är detta proletariat i avsevärd grad nedtryckt av kriget, och i dess namn talar alltför ofta socialchauvinisterna, vilka i Europa – liksom Plechanov, Gvozdev och Potresov i Ryssland – gått över på bourgeoisins sida. Med varje månad som det imperialistiska kriget pågått, har proletariatet dock alltmer frigjort sig från socialchauvinisternas inflytande, och den ryska revolutionen kommer *ofrånkomligen* att påskynda denna process i väldig grad.

Med dessa två bundsförvanter kan och kommer Rysslands proletariat genom att *utnyttja* det nuvarande övergångsstadiet *säregenheter* att först erövra den demokratiska republiken och full seger för bönderna över godsägarna i stället för Gutjkovs och Miljukovs halvmonarki och att sedan gå framåt mot socialismen, som ensam kan skänka de av kriget marterade folken *fred, bröd och frihet*.

N Lenin

Ervand Abrahamian Iran – mellan två revolutioner (utdrag) 1982

Politisk underutveckling

(...) I mars 1975 gjorde shahen dock en helomvändning. Han upplöste de två partierna, skapade Rastakhiz-partiet¹ (*Hezb-e Rastākiz*) och tillkännagav att han i framtiden skulle ha en enpartistat. I sin kungörelse menade han att de som inte ville ansluta sig till det enda partiet måste vara hemliga Tudeh-sympatisörer.² Dessa förrädare, fortsatte han, hade att välja mellan antingen fängelse eller att ”lämna landet i morgon”. När utländska journalister påpekade att detta språkbruk skilde sig markant från tidigare uttalanden, då han hade förordat tvåpartisystemet, svarade shahen: ”Åsiktsfrihet! Åsiktsfrihet! Demokrati, demokrati! Med femåringar som strejkar och paraderar på gatorna! ... Demokrati? Frihet? Vad betyder dessa ord? Jag vill inte ha någonting med dem att göra.”

Rastakhiz-partiet skapades av rådgivare från två mycket olika grupper. Den ena gruppen bestod av unga statsvetare med färsk doktorsexamina från amerikanska universitet. De hade läst Samuel Huntington, den framstående Harvard-professorn, och hävdade att det enda sättet att uppnå politisk stabilitet i utvecklingsländer är att etablera ett discipliner-

1. *Rastākiz* betyder på persiska ”återfödelse”, ”återuppståndelse” eller ”renässans”. Övers. anm.

2. Tudeh-partiet (*Hezb-e Tude-ye Irân*) är ett iranskt kommunistiskt parti som totalförbjöds efter den USA- och brittisk-stödda statskuppen 1953 mot Mohammad Mosaddeghs regering. Övers. anm.

att styrande parti. Ett sådant parti, hävdade de, skulle bli en organisk länk mellan staten och samhället, möjliggöra för staten att mobilisera samhället och därmed eliminera farorna från destabiliserande sociala element. De ignorerade Huntingtons observation att monarkier är anakronistiska i den moderna tidsåldern. De tonade också ner hans varning om att partiet inte bara borde vara ett verktyg för staten att kontrollera massorna, utan också fungera som ett ömsesidigt kommunikationssystem som förmedlar påtryckningar från samhället till staten såväl som instruktioner från staten till samhället. Den andra gruppen rådgivare bestod av före detta kommunister från Shiraz som hade lämnat Tudeh-partiet i början av 1950-talet – en av dem hade förskingrat partiets tillgångar – och återinträtt i politiken under beskydd av Alam, magnaten från Sistan, som inte bara var hovminister utan också ordförande för Folkpartiet (*Hezb-e Mardom*). Denna grupp hävdade att endast en organisation av leninistiskt slag kunde mobilisera massorna, bryta ner de traditionella barriärerna och leda vägen till ett fullt modernt samhälle. Som det gamla ordspråket lyder: Politik skapar märkliga sängkamrater.

Även om Rastakhiz-partiets ursprung var udda, så var dess huvudmål inte desto mindre tydligt. Målet var att omvandla den något gammalmodiga militärdiktaturen till en totalitär enpartistat. Det nya partiet svalde Nya Iran-partiet (*Hezb-e Īrān-e Novīm*) och Irans Folkparti, och tillkännagav att det skulle följa den demokratiska centralismens principer, syntetisera de bästa aspekterna av socialism och kapitalism, etablera en dialektisk relation mellan regeringen och folket samt hjälpa den store ledaren (*farmandar*) att fullborda sin vita revolution och leda Iran mot en ny storsivilisation (*Tamadon-e Bozorg*). I en partihandbok med titeln *Filosofin bakom Irans revolution* förklarades att shahen – den ariska rasens ljus (*Āryāmehr*) – hade utrotat begreppet klass i Iran och en gång för alla löst problemen med klass och sociala motsättningar. Samma handbok förklarade: "Irans *Shahanshab* är inte bara Irans politiska ledare. Han är också i första hand lärare och andlig ledare, en individ som inte bara bygger sin nations vägar, broar, dammar och *qanater*³, utan också vägleder sitt folks anda, tankar och hjärtan." Samtidigt förklarade shahen för en engelskspråkig tidning att partiets filosofi "baseras på dialektiken i den vita revolutionens principer" och att det ingenstans i världen fanns en så

3. En *qanat* är ett slags underjordiskt vattenförsörjningssystem. Övers. anm.

nära relation mellan folket och dess härskare. "Ingen annan nation har gett sin *farmandar* ett sådant *carte blanche*." Språkbruket och skrytsamheten avslöjar mycket om shahen när han befann sig på höjden av sin makt.

Rastakhiz ägnade stora delar av 1975 åt att bygga en landsomfattande organisation. Partiet bildade en centralkommitté, valde Amir-Abbas Hoveyda till generalsekreterare för sin politbyrå och rekryterade nästan alla Majles-ledamöter.⁴ Dessutom inrättade partiet en kvinnoorganisation, kallade till kongress för de statskontrollerade fackföreningarna, höll första maj-parader och grundade fem tidningar: dagstidningen *Rastākiz* ("Återfödelse" eller "Renässans"), *Rastākiz-e Kargarān* ("Arbetarnas återfödelse"), *Rastākiz-e Keshavarzān* ("Jordbrukarnas återfödelse"), *Rastākiz-e Javan* ("Ungdomens återfödelse") samt den teoretiska *Andishihā-yi Rastākiz* ("Återfödelsens begrepp"). Partiet värvade dessutom cirka fem miljoner medlemmar till sina lokalavdelningar, lanserade en intensiv kampanj för att registrera väljare inför de kommande valen till den tjugofjärde Majles – centralkommittén hotade med att "de som inte registrerar sig hålls ansvariga av partiet" – och i juni 1975 vallade Rastakhiz-partiet så många som sju miljoner väljare till vallokalerna. Efter valet skröt partiet: "Vår framgång saknar motstycke i den politiska organiseringens historia."

Rastakhiz' tillväxt fick två stora konsekvenser: intensifierad statlig kontroll över den avlönade medelklassen, den urbana arbetarklassen och landsbygdens massor, och – för första gången i Irans historia – en systematisk statlig infiltration av den välbärgade medelklassen, i synnerhet basarerna och det religiösa etablissemanget. Med hjälp av SAVAK⁵ tog Rastakhiz-partiet över de departement som hade makt över tusentals människors levebröd – framför allt arbets-, industri- och gruvdepartementet, bostads- och stadsplaneringsdepartementet, hälso- och socialdepartementet, samt departementet för landsbygdskooperativ och byrågor – och stärkte den statliga kontrollen av organisationer som hanterade kommunikation och massmedia, exempelvis informations- och turistdepartementet, konst- och kulturdepartementet, depart-

4. *Majles* är vad parlamentet kallas i Iran. Övers. anm.

5. SAVAK var shahens fruktade säkerhetspolis och underrättelsetjänst som jagade och förtryckte regimens motståndare. Övers. anm.

ementet för vetenskap och högre utbildning samt det nationella radio- och tv-bolaget. I förlagsbranschen syntes en dramatisk effekt; antalet publicerade boktitlar per år sjönk från mer än 4 200 till mindre än 1 300. En berömd författare greps, torterades i månader och ställdes slutligen framför tv-kameror för att ”erkänna” att hans verk handlade för mycket om samhällsproblem och för lite om den vita revolutionens stora framgångar. En annan berömd författare greps för att han hävdade att Azerbajdzjan hade ett ”nationellt språk” och torterades till att offentligt uttala sig om att marxismen var ett hot mot hela tredje världen och oförenlig med islam. Ytterligare en annan berömd författare valde att gå i exil för att slippa skriva hyllningsdikter till Rastakhiz-partiet. Mot slutet av 1975 satt 22 framstående poeter, romanförfattare, professorer, teaterregissörer och filmskapare i fängelse för att ha kritiserat regimen. Många andra hade misshandlats för sin vägran att samarbeta med myndigheterna. En professor som hade misshandlats för att han inte nämnde den vita revolutionen i sina föreläsningar i statsvetenskap förklarade för en utländsk journalist: ”Det är ingenting unikt med mitt fall.” En rapport publicerad av den högt ansedda internationella juristkommissionen i Genève drog slutsatsen att regimen systematiskt använde censur och tortyr för att skrämja allmänheten.

Ännu viktigare var Rastakhiz’ effekt på småborgerskapet. Partiet öppnade avdelningar i basarerna, tvingade småföretagare att skänka pengar, införde en minimilön för arbetare i små produktionsverkstäder och krävde att butiks- och verkstadsägare skulle registrera sina anställda hos arbetsministeriet och betala månadsavgifter för deras sjukförsäkring. Partiet utarbetade också en lag för att reformera skråväsendet, upplöste de traditionella skråna, skapade nya och ersatte skrånas lättsamma högsta råd med hårt kontrollerade skråkammare. I provinsernas byar placerades kamrarna direkt under guvernörernas kontroll. I Teheran leddes kammaren av statstjänstemän och entreprenörer som inte tillhörde basarerna. Vidare hotade regeringen direkt basarernas ekonomiska grundval genom att inrätta statliga företag för att importera och distribuera baslivsmedel, framför allt vete, socker och kött. Regeringen hade rusat in på ett område där tidigare regimer inte hade vågat sätta sin fot. Föga förvånande cirkulerade ett upprop bland Teherans butiksägare som protesterade mot att regeringen använde statliga företag och stora varuhus för att underminera basarerna, ”det iranska samhällets pelare”. Den statsstyrda

pressen började också tala om behovet av att rycka upp basarerna med rötterna, bygga motorvägar genom de gamla stadskärnorna, utrota ”maskättna butiker”, ersätta ineffektiva slaktare, mathandlare och bagare med effektiva snabbköp och etablera en statligt styrd marknad modellerad efter Londons Covent Garden. En butiksägare berättade senare för en fransk journalist att basaren var övertygad om att shahen och ”oljebourgeoisien” ville ”kväva” småföretagarna. En annan anförtrodde sig åt en amerikansk journalist och sa: ”Shahen kommer att förgöra oss om vi inte hindrar honom. Bankerna tar över. De stora varuhusen tar bort våra försörjningsmöjligheter. Och regeringen kommer att jämna våra basarer med marken för att ge plats åt statliga kontor.”

Samtidigt gick regeringen till angrepp mot det religiösa etablissemanget. Rastakhiz-partiet hävdade att shahen var både andlig och politisk ledare, fördömde landets *ulama*⁶ som ”medeltida, svarta reaktionärer” och ersatte den muslimska kalendern med en ny rojalistisk kalender som avsatte 2 500 år till monarkin och 35 år till den nuvarande monarken, med förklaringen att Iran var på väg mot den stora civilisationen. Därmed gick Iran över en natt från det muslimska året 1355 till det rojalistiska året 2535. Det bör noteras att det i modern tid finns få regeringar som har varit dumdristiga nog att skrota sitt lands religiösa kalender. Rastakhiz avrådde också kvinnor från att bära *chador*⁷ på universitetens campus, skickade särskilda utredare för att granska de religiösa stiftelsernas räkenskaper, meddelade att endast den statsstyrda *waqf*-organisationen⁸ fick publicera böcker i teologi och uppmanade den teologiska fakulteten vid Teherans universitet att utöka den nyinrättade religiösa kåren (*sepāh-e din*) – modellerad efter läskunnighetskåren⁹ – samt att skicka fler kadrer till landsbygden för att lära bönderna ”sann islam”. Vidare höjde Majles, utan att ta hänsyn till sharia, åldersgränsen

6. *Ulama* är en bred term för bildade män inom islam, med en rådgivande/väglädande samhällsroll. Övers. anm.

7. *Chador* är ett religiöst kvinnoplagg, en heltäckande kroppsduk som endast visar ansiktet, händer och fötter. Övers. anm.

8. En *waqf* är en sorts religiöst kodifierad, beständig donation, antingen i välgörenhets-syfte eller inom ens familj. Beständig på så vis att den ofta antar formen av ekonomiska stiftelser för t.ex. landegendomar, byggnader eller böcker för utbildningssyfte. Övers. Anm.

9. Inrättandet av en ”läskunnighetskår” var en av de mest uppmärksammade åtgärderna i shahens ”vita revolution”, som lanserades i januari 1963.

för giftermål för flickor från 15 till 18 år och för pojkar från 18 till 20. Dessutom instruerade justitieministern domare att vara mer noggranna i att upprätthålla 1967 års familjeskyddslag. Lagen, som återigen ignorerade sharia, gav sekulära domstolar jurisdiktion över familjetvister och begränsade mäns makt över sina fruar. Lagen stipulerade att män inte kunde skilja sig från sina fruar utan giltiga skäl och inte kunde ingå polygama äktenskap utan skriftligt tillstånd från sina andra fruar. Den föreskrev också att fruar hade rätt att begära skilsmässa och arbeta utanför hemmet utan makens tillstånd. En exiltidning nära kopplad till ulama skrev att Rastakhiz-partiet försökte förstatliga religionen genom att ta över waqferna, rekrytera mullor¹⁰ till SAVAK, erbjuda lönsamma befattningar till regimvänliga präster, monopolisera publiceringen av teologiska böcker och skicka den religiösa kåren till landsbygden för att vända bönderna mot landets andliga auktoriteter.

Rastakhiz-partiets bildande framkallade en häftig reaktion hos landets ulama. Feyziyeh-skolan, det mest framstående seminariet i Qom, stängde i protest. I de efterföljande sammandrabbningarna greps cirka 250 teologistudenter och inkallades till armén. Ayatolla Hassan Ghaffari, en 60-årig präst i Teheran, greps för att ha skrivit kritiskt om regimen. Under fängelsetiden dog han under mystiska omständigheter. Hojatoleslam Shamsabadi, en framstående präst i Esfahan, mördades några dagar efter att ha predikat mot den nya kalendern. Trots att polisen grep fem studenter för mordet organiserade de lokala ulama, som inte litade på myndigheterna, en storstrejk i Esfahans basar. Under tiden förklarade Ayatolla Rouhani, en annan framstående präst, att Rastakhiz-partiet gick emot grundlagen, Irans intressen och islams principer. Ayatolla Khomeini, som befann sig i exil i Irak, uppmanade alla sanna troende att hålla sig borta från Rastakhiz-partiet. Detta parti, hävdade han, kränkte inte bara individuella rättigheter, konstitutionella friheter och internationell rätt, utan ämnade också förgöra islam, ruinera jordbruket, slösa resurser på värdelösa vapen och plundra landet å den amerikanska imperialismens vägnar. Några dagar efter detta uttalande arresterade regeringen Khomeinis närmaste medarbetare i Iran, däribland många präster som skulle spela framträdande roller efter den islamiska revolutionen, såsom

10. *Mulla* är en inofficiell hederstitel för ledaren av en moské eller skriftlärdd expert inom islam. Extra framträdande inom shia-islam. Övers. anm.

ayatolla Beheshti, ayatolla Montazeri, ayatolla Hussein Qumi, ayatolla Rabbani Shirazi, ayatolla Zanjani, ayatolla Anvari, hojatoleslam Kani, hojatoleslam Khamenei, hojatoleslam Lahuti och hojatoleslam Taheri. Aldrig tidigare hade så många framstående präster suttit fängslade samtidigt.

Rastakhiz-partiets mål och dess resultat kan alltså sägas ha blivit diametralt motsatta. Dess mål var att stärka regimen, ytterligare institutionalisera monarkin och förankra staten djupt i det bredare samhället. Metoderna som användes var att mobilisera allmänheten, monopolisera banden mellan regering och befolkning, konsolidera kontrollen över tjänstemän, fabriksarbetare och landsbygdsbefolkningen, och, viktigast av allt, utöka statens makt till de traditionella basarerna och det religiösa etablissemanget. Men istället för att skapa stabilitet försvagade Rastakhiz hela regimen, skar av monarkin ännu mer från samhället och intensifierade missnöjet bland många olika grupper. Partiets massmobilisering innebar en massmanipulation som i sin tur skapade ett massivt missnöje. Partiets monopol över organisationer och kommunikationsvägar berövade olika sociala grupper alla möjligheter att kanalisera sina problem och önskningar till den politiska arenan. Fler och fler individer övergav hoppet om reform och fann istället incitament till revolution. Strävan efter allmänhetens deltagande fick regeringen att överge sitt gamla antagande att ”de som inte aktivt är emot oss är för oss”, och istället anamma den farliga logiken ”de som inte aktivt är för oss är emot oss”. Resultatet blev att oliktankande som i årtal hade lämnats i fred så länge de inte öppet uttryckte sitt missnöje nu plötsligt fann sig tvingade att gå med i partiet, skriva under namninsamlingar för regimen och till och med marschera på gatorna sjungandes lovsånger för den 2 500 år gamla monarkin. Slutligen förstörde den kraftiga offensiven mot basarerna och det religiösa etablissemanget de få broar som tidigare hade förbundit regimen med samhället. Denna offensiv hotade inte bara prästerskapet, utan väckte också vreden hos tusentals butiksägare, verkstadsägare, småföretagare och deras kontakter i basarerna. Istället för att skapa nya band förstörde partiet de få som fanns, och skaffade sig därmed en rad farliga fiender. Trots sina paroller om modernisering hade Rastakhiz-partiet lyckats försvaga ett redan underutvecklat politiskt system.

Iran på revolutionens rand

Under regimens sista tre år förstärktes de politiska spänningarna inte bara av Rastakhiz-partiets bildande, utan också av det dramatiska uppsvinget i oljeproduktionen. Den plötsliga femfaldiga ökningen av oljeintäkterna blåste upp folkets förväntningar och därmed vidgades klyftan mellan å ena sidan det som regimen lovade, hävdade och åstadkom, å andra sidan det som allmänheten förväntade sig, erhöll och uppfattade som realistiskt. Det var sant, som regeringen ofta skröt om, att stora framsteg hade gjorts inom hälso- och utbildningsområdena under den vita revolutionens fjorton år – sjukvårdspersonalen tredubblades, spädbarnsdödligheten sjönk från tjugo till under tolv procent, läskunnigheten ökade från 26 till 42 procent, universitetens storlek femdubblades och de mellersta utbildningsnivåerna växte så mycket som trefaldigt. Men lika sant var det, som kritiker gärna påpekade, att efter fjorton år av den så kallade vita revolutionen var Iran ett av Mellanösterns länder med sämst läkare-per-patient-kvot, högst nivå av barnadödlighet och lägst antal sjukhussängar per invånare. Dessutom var fortfarande 68 procent av alla vuxna analfabeter, och det absoluta antalet analfabeter steg faktiskt från 13 till nästan 15 miljoner. Färre än 40 procent av barnen gick ut grundskolan. Antalet lärare per elev i offentliga skolor minskade. Universitetsutbildningarna hade varje år 290 000 sökande men endast 60 000 platser, och andelen av befolkningen med högre utbildning förblev en av de lägsta i Mellanöstern.

Det var sant att den vita revolutionen hjälpte landsbygdens befolkning genom att finansiera landsbygdskooperativ, dela ut mark till 1 638 000 familjer och öka antalet traktorer sexton gånger om och volymen av förbrukat gödsel mer än tjugo gånger om. Men det var också sant att jordbrukskooperativen var otillräckligt finansierade, krediterna gick till stora jordbruksföretag snarare än småbönder, 96 procent av byborna stod utan elektricitet och för varje två familjer som fick mark så fanns en tredje som inte fick någonting, och för varje familj som fick tillräckligt med mark (7 hektar) så fanns tre som fick mindre än vad som krävdes för att bli självägande kommersiella jordbrukare. Dessutom gynnade pristaken på jordbruksprodukter såsom spannmål städerna på landsbygdens bekostnad. Detta minskade incitamenten att odla baslivsmedel och hämmade jordbruksproduktionen – vilket i sin tur skapade en väx-

ande klyfta mellan den växande befolkningen och den stagnerande jordbruksproduktionen. Som ett resultat av detta hade Iran, som i början av 1960-talet hade varit en nettoexportör av mat, i mitten av 1970-talet spenderat så mycket som en miljard US-dollar per år på importerade jordbruksprodukter.

Det var uppenbart att många familjers levnadsstandard förbättrades när de fick tillgång till moderna lägenheter, statligt finansierade välfärdsförmåner såsom sjukförsäkring, arbetslöshetsförsäkring och industrins vinstdelningssystem, och förstas också tillgång till konsumtionsvaror, speciellt kylskåp, tv-apparater, motorcyklar och till och med privatbilar. Men det var lika uppenbart att livskvaliteten för många familjer försämrades när kåkstäderna bredde ut sig, luften blev mer förorenad och biltrafiken gjorde gatan till en mardröm. Mellan 1967 och 1977 ökade andelen familjer i städer som bodde i ett enda rum från 36 till 43 procent. Precis före revolutionen saknade så mycket som 42 procent av Teheran en adekvat bostad. Trots de stora oljeintäkterna hade Teheran, en stad med över fyra miljoner invånare, fortfarande inget ordentligt avloppssystem, ingen tunnelbana och ingen ordentlig kollektivtrafik. Shahens yngre bror, som råkade ägda en helikopterfabrik, sade i ett uttalande som för tankarna till Marie Antoinette: ”Om folk inte gillar trafikstockningar, varför köper de inte helikoptrar?” Än värre var att arbetarklassens nedre skikt – i synnerhet kroppsarbetare, gatuförsäljare, arbetare vid mindre fabriker och daglönare – inte gynnades av välfärdsprogrammen eftersom de inte bedömdes vara berättigade till försäkringarna eller vinstdelningssystemen. För dessa miljoner, av vilka de flesta hade tvingats lämna sina byar för de nya kåkstäderna, innebar ökningen i oljeproduktionen inte ett slut på fattigdomen; det moderniserade den bara.

Det var tydligt att Irans BNP ökade dramatiskt mellan 1963 och 1977, vilket drog fler människor in i samhällslivet och integrerade de yttre provinserna i den nationella ekonomin. Men det var lika tydligt att tillväxten inte kom alla lika mycket till del. Tvärtom gynnade den de rika mer än medel- och arbetarklassen, och de centrala regionerna, framför allt Teheran, mer än de yttre provinserna. Iran har inga tillförlitliga data om inkomstfördelning, men centralbanken gjorde omfattande undersökningar 1959–1960 och 1973–1974 om hushållens utgifter i städerna. Givetvis underskattar data om hushållsutgifter oundvikligen inkomstskillnader eftersom de rika har råd att spara mer och tenderar att

spendera en mindre andel av sin inkomst. Undersökningen från 1959–1960 visar att den rikaste tiondelen stod för 35,5 procent av de totala utgifterna och den rikaste femtedelen för 51,7 procent. I den andra änden av samhällspyramiden stod den fattigaste tiondelen för 1,7 procent av de totala utgifterna och den fattigaste femtedelen för 4,7 procent. Samtidigt stod de mellersta 40 procenten för 27,5 procent av de totala utgifterna. Enligt en opublicerad rapport från FN-organet ILO gjorde detta Iran till ett av de mest ojämlika samhällena i världen. Denna ojämlikhet förvärrades dessutom under 1960-talet. Undersökningen från 1973–1974 visar att den rikaste femtedelen av befolkningen stod för hela 55,5 procent av de totala utgifterna, den fattigaste femtedelen för bara 3,7 procent, och de mellersta 40 procenten för bara 26 procent. Uppsvinget i oljeproduktionen gav medelklassen hyggliga bostäder, personbilar och en årlig Europaresa. Samtidigt fick överklassen affärsimperier som tidigare generationer av företagare aldrig hade kunnat föreställa sig, palats värda forntida kungar och skandaler som vida överskuggade den tidigare generationens. En tidning med koppling till Pentagon skrev att ”år 1977 hade den blotta omfattningen av korruptionen nått en kokpunkt. ... Även försiktiga bedömningar indikerar att denna sorts [byråkratiska] korruption uppgår till minst en miljard US-dollar mellan 1973 och 1976.”

Dessutom tenderade regimen ekonomiska och sociala utvecklingsprogram att öka regionala ojämlikheter. Till exempel fick Teheran många av de nya monteringsfabrikerna och över 60 procent av utlåningen från industrins och gruvdriftens utvecklingsbank. Följaktligen producerade Teheran år 1975 över hälften av landets industriprodukter och inrymde 22 procent av landets industriarbetare. I provinsen Teheran gick det 0,7 jordbruksarbetare på varje industriarbetare. I Östazarbaijan var kvoten 1:2,6, i Västazarbaijan 1:13 och i Kurdistan 1:20. På samma sätt var läskunnigheten 62 procent i Teheran men bara 27 procent i Östazarbaijan, 26 procent i Sistan och Baluchistan och så låg som 25 procent i Kurdistan. Andelen av alla barn som gick i skolan var 74 procent i Teheran och 44 procent i Västazarbaijan, 40 procent i Sistan och Baluchistan och 36 procent i Kurdistan. Teheran hade en läkare per 974 invånare, en tandläkare per 5 626 invånare och en sjuksköterska per 1 820 invånare. Östazarbaijan en läkare per 5 589 invånare, en tandläkare per 66 156 invånare och en sjuksköterska per 12 712 invånare. Kurdistan

hade en läkare per 6 477 invånare, en tandläkare per 57 294 invånare och en sjuksköterska per 46 552 invånare. Slutligen hade Sistan och Baluchistan en läkare per 5 311 invånare, en tandläkare per 51 663 invånare och en sjuksköterska per 27 064 invånare. Bitterheten som växte fram ur dessa etniska och klassmässiga ojämlikheter förblev dold under det tidiga 1970-talet. Men när sprickorna började synas i Pahlavi-regimen rusade de fram i en ström som skulle svepa över hela samhället. (...)

MEDEL- OCH ARBETARKLASSPROTESTER (JUNI 1978–DECEMBER 1978)

Under oroligheterna i början av 1978 hade städernas lönearbetare varit påfallande frånvarande. Med det anmärkningsvärda undantaget Tabriz, där arbetare från små privatägda fabriker hade anslutit sig till upproret, hade de flesta demonstrationerna ägt rum runt universiteten, basarerna och seminarierna, och deras deltagare hade huvudsakligen varit från den traditionella och moderna medelklassen. Situationen förändrades drastiskt efter juni det året, när stadens fattiga, i synnerhet byggnadsarbetare och fabriksarbetare, började delta i gatudemonstrationerna. Deras deltagande ökade inte bara antalet demonstranter från tiotusentals till hundratusentals och till och med miljontals, utan förändrade också oppositionens klassammansättningen och förvandlade en medelklassens protest till en medel- och arbetarklassens gemensamma dito. Faktum är att det var arbetarklassens deltagande som möjliggjorde den slutliga segern för den islamiska revolutionen.

Arbetarklassens protester utlöstes av den ekonomiska lågkonjunkturen. Innan regeringen anordnade recessionen hade de ambitiösa utvecklingsprojekten avskaffat arbetslösheten i städerna och till och med framkallat en brist på arbetskraft. Denna brist hade i sin tur drivit upp lönerna för såväl utbildad som utbildad arbetskraft. Mellan 1970 och 1977 ökade lönerna i städerna mer än den 90-procentiga ökningen i konsumentpriserna. Till exempel gick den dagliga minimilönen som regeringen fastställt upp från 80 rial 1973 till 210 rial 1977. Den dagliga inkomsten för utbildade byggnadsarbetare ökade med 33 procent per år, från motsvarande 1,20 US-dollar 1970 till över 5,50 US-dollar i början av 1977. Medellönen i 21 olika viktiga branscher steg med 30 procent 1974–1975 och 48 procent 1975–1976. Ökningen i lev-

nadsstandard märktes tydligast hos utbildade fabriksarbetare. År 1971 tjänade industriarbetare i Teheran i genomsnitt 220 rial om dagen: 170 rial i grundlön, 31 rial i övertidsersättning och 19 rial i vinstandel. Men 1977 tjänade maskinverktygsarbetare i Arak så mycket som 850 rial enbart i grundlön och 150 rial i övertidsersättning.

Reallönernas ökningen påverkade direkt antalet strejker som ägde rum inom de viktigaste industrierna. Under medelklassoroligheterna mellan oktober 1977 och juni 1978 inträffade endast sju större strejker. Strejkerna ökade dock kraftigt efter juni 1978, när lågkonjunkturen började ta ut sin rätt, särskilt i byggbranschen, och regeringen minskade ytterligare utgifterna genom att sätta ett tak på löneökningarna och ta bort de årliga bonusar som vanligtvis gavs till alla statsanställda. Vid mitten av sommaren började reallönerna falla. Arbetslösheten ökade från så gott som noll till nästan 400 000 personer, och nettointkomsterna i byggbranschen sjönk med så mycket som 30 procent. Dessutom höll shahen en tv-sänd presskonferens för att lansera en kampanj mot höga löner och låg produktivitet. Han hävdade att ”välfärdsstaten” hade klemmat bort arbetarna och förklarade:

Detta är oacceptabelt. De som inte arbetar kommer vi att ta i svansen och kasta ut som möss. Den som inte gör sitt jobb ordentligt förräder inte bara sitt eget samvete utan också sin patriotiska plikt. ... Jag minns hur det var för några år sedan, då murarna – som det nu råder så stor efterfrågan på att folk måste smicka dem – var beredda att arbeta en hel dag för en ynka måltid, och aldrig hade tillräckligt med arbete. Men idag, i denna övergångsperiod, behöver vi fler arbetare och tvingas nu springa efter och bönfälla dem.

Shahen avslutade presskonferensen med att slå fast att folket nu måste arbeta hårdare, göra fler uppoffringar, dra åt svångremmen och sänka sina ekonomiska förväntningar. Tidningen *Kayhan International* beskrev intervjun som historisk. Den visade sig bli mer historisk än någon hade kunnat ana.

Den hårda arbetarfientliga politiken utlöste en våg av industriella strejker. I juni lade anställda ner arbetet vid elverket i Teheran och de södra städerna, Teherans vattenverk och en stor fabriksanläggning nära Teheran, i protest mot de uteblivna årliga bonusarna. I början av juli strejkade över 600 renhållningsarbetare i Abadan och krävde sjukförsäkring, årliga bonusar och en löneökning på 20 procent för att

kompensera för årets inflation. I slutet av juli lade 1 750 textilarbetare i Behshahr ner arbetet och krävde högre löner och fria fackföreningsval. I augusti strejkade cirka 2 000 anställda vid maskinverktygsfabriken i Tabriz i två veckor och krävde årliga bonusar, högre löner och bättre bostäder. Och i september utbröt större strejker på grund av ekonomiska klagomål vid pappersbruket i Fars, bilfabrikerna i Teheran och vattenverken och maskinverktygsfabriken i Ahvaz.

Arbetarna visade inte bara sitt missnöje genom strejker, utan också genom att demonstrera. Den första demonstrationen som lockade ett stort antal arbetare ägde rum i Mashhad den 22 juli. En begravningsprocession för en lokal hojatoleslam som dött i en bilolycka urartade och blev våldsam efter att några av de sörjande kastat stenar på polisen och polisen svarade med att skjuta in i folkmassan. Enligt konservativa uppskattningar uppgick antalet döda till över fyrtio. Detta var den första blodiga incidenten sedan början av maj. Därefter kom de i tät följd. På den sjunde dagen efter Mashhad-massakern hölls stora minnesgudstjänster i nästan alla större städer. I Teheran, Tabriz, Qom, Esfahan och Shiraz urartade gudstjänsterna till sammandrabbningar på gatorna. Ännu värre våld utbröt under ramadan-månaden, som började den 5 augusti. Under de första dagarna av ramadan ägde våldsamma demonstrationer rum i Tabriz, Mashhad, Shahsavari, Ahvaz, Behbahan, Shiraz och Esfahan. I Esfahan, där de värsta incidenterna inträffade, tog arga demonstranter – några av dem beväpnade med pistoler – över stora delar av staden och befriade en högt respekterad ayatolla som nyligen hade arresterats. Shah-regimen återfick inte full kontroll över Esfahan förrän två dagar senare, när den införde undantagstillstånd, skyndade in med arméförband och sköt över hundra demonstranter. Detta var första gången sedan 1953 som undantagstillstånd utlystes i en provinshuvudstad. När Jamshid Amouzegar¹¹ lade om Irans ekonomiska kurs misstog han landet för ett västerländskt samhälle där recessioner kan inledas och avslutas utan några stora omvälvningar. I mitten av augusti hade han insett att Iran saknade västvärldens politiska stabilitet, och att statligt framkallade recessioner mycket väl kunde utlösa protester från arbetarklassen utan att det förminskade medelklassens missnöje.

11. Jamshid Amouzegar var Irans premiärminister mellan 7 augusti 1977 och 27 augusti 1978 och även ledare för Rastakhiz-partiet vid denna tid. Övers. anm.

Efter oroligheterna i Esfahan gjorde sig regeringen redo för ytterligare fyrtio dagar av upplopp. Men innan nästa cykel hann börja skakades landet av en katastrof som överskuggade alla de tidigare. Den 19 augusti, på 25-årsdagen av 1953 års statskupp, dog över 400 män, kvinnor och barn i en suspekt brand i en biograf i Abadans arbetardistrikt. Regeringen anklagade snabbt oppositionen för att ha anlagt branden och pekade på den senaste tidens incidenter då folkmassor gått till angrepp mot biografier. Oppositionen å sin sida anklagade SAVAK för att ha anlagt en "riksdagshusbrand", låst biografdörrarna och saboterat för den lokala brandkåren. Oppositionen påpekade också att demonstranter bara hade angripit biografier som var tomma och brukade visa utländska porrfilmer, medan biografen i Abadan visade en iransk film som innehöll förtäckt samhällskritik. Oavsett hur det låg till var det tydligt att de 10 000 anhöriga som nästa dag samlades till en massbegravning lade skulden hos SAVAK. När de sörjande marscherade genom staden skanderade de: "Bränn shahen. Gör slut på Pahlavi-dynastin. Soldater, ni är oskyldiga. Shahen är den skyldige." *Washington Posts* korrespondent skrev att Abadan-demonstrationen hade samma enkla budskap som de senaste åtta månadernas upplopp: "Shahen måste bort."

Shahen försökte hantera den tilltagande krisen genom att göra fler eftergifter till oppositionen. Den här gången inkluderade mottagarna den moderata sekulära oppositionen, i synnerhet Nationella Fronten.¹² På årsdagen av den konstitutionella revolutionen¹³ tillkännagav shahen att landet snart skulle få en "västerländsk demokrati" och att alla partier förutom Tudeh skulle få ställa upp i de kommande parlamentsvalen. Han benådade ytterligare 261 politiska fångar, skickade arresterade demonstranter till civila domstolar där de alla frikändes, tillät pressen att publicera information om arbetstvister och oppositionspartier, tog bort de militära vakterna från universiteten, meddelade att parlamentariker kunde lämna Rastakhiz om de ville, och tillät Derakhshesh och Pezeshkpour att återuppliva sitt lärarfack respektive pan-iranistiska parti.

12. Nationella Fronten (Jebhe-ye Melli-ye Irân) grundades av Mohammad Mosaddegh som en paraplyorganisation för moderata demokrater, ursprungligen i strävan att nationalisera Irans oljetillgångar. Övers. anm.

13. Den Konstitutionella Revolutionen var en liberal revolution mellan åren 1905 och 1911 som gav Iran sin första moderna konstitution, parlamentariska system och rättsordning. Övers. anm.

Den 27 augusti ersatte shahen dessutom Amouzegar med Sharif-Emami, som hade varit premiärminister en kort tid under 1960, och gav honom fria händer att förhandla med det moderata prästerskapet. Av alla hovpolitiker var Sharif-Emami bäst lämpad för denna uppgift; han kom från en prästerlig familj, hade goda relationer med några av de högre ayatollorna och han hade i flera år varit värd för besökande religiösa dignitärer från arabländerna.

Sharif-Emami bildade en ny regering och vidtog genast åtgärder för att vinna över det religiösa etablissemanget. Han avskaffade den kejsarliga kalendern, frigav många av de högt uppsatta präster som hade fängslats sedan 1975, tog bort de statliga subventionerna till Rastakhiz-partiet, stängde ned 57 kasinon som ägdes av Pahlavi-stiftelsen, bad de mest korrupta individerna i kungafamiljen att ta långa semestrar utomlands, samt avskaffade ministerrollen för kvinnofrågor och inrättade ett departement för religionsfrågor. Sharif-Emami inledde också en omfattande kampanj mot framstående personer som påstods vara bahá'í-troende¹⁴: Hoveyda togs bort från sitt uppdrag som hovminister; den förmögne entreprenören Yazdani greps för grov stöld; och två generaler, shahens personliga läkare och chefen för Iran Air fräntogs sina poster med hänvisning till att de var bahá'í-troende.

Sharif-Emamis närmanden verkade fungera. Shariatmadari¹⁵ gjorde ett uttalande om att landet borde ge den nya premiärministern tre månader för att implementera konstitutionen. När Eid al-Fitr (dagen som avslutar ramadan) närmade sig nådde Sharif-Emami en överenskommelse med Sanjabi, Bazargan, Foruhar och andra oppositionsledare. Sharif-Emami utfärdade demonstrationstillstånd för dagen och lovade att placera militären på sidogatorna. I gengäld gick oppositionsledarna med på att hålla sig till en överenskommen rutt, undvika slagord som attackerade shahen personligen, kontrollera folkmassan med sina egna män och avråda från demonstrationer under de följande dagarna.

14. Bahá'í är en minoritetsreligion som uppstod i Iran på 1800-talet. Dess huvudprinciper är betonandet av alla religioners gemensamhet, alla människors jämlikhet och skapandet av ett fredligt världssamhälle. Anhängare av bahá'í-tron har historiskt mött hårt förtryck i Mellanöstern. Övers. anm.

15. Mohammad Kazem Shariatmadari var en relativt liberal iransk storayatolla som var ledare för positionen att ulama inte borde ha en roll i statsförvaltningen. Motståndare till Khomeini. Övers. anm.

Eid al-Fitr inföll den 4 september och firades som planerat. I nästan varje stad samlades stora folkmassor för böner utomhus. I Teheran samlades över 100 000 personer från de största moskéerna och husayniyyerna¹⁶ till det rymliga Shahyad-torget och skanderade: ”armén är en del av nationen”, ”frige alla politiska fångar”, ”vi vill ha tillbaka Khomeini”, ”soldatbröder, varför dödar ni era bröder?” Enligt en utländsk observatör var den enorma folkmassan lugn och rymde motsägelsefulla element: studentdissidenter i jeans, traditionella kvinnor i *chador*, arbetare i overaller, handelsmän i kostymer och, mest iögonfallande, skäggiga mullor i svarta kåpor.

Eid al-Fitr förflöt utan problem, men under de följande tre dagarna fördjupades krisen snabbt. Folkmassorna fortsatte att strömma ut på gatorna trots att oppositionsledarna uppmanade till återhållsamhet och regeringen förbjöd alla samlingar utomhus. Dessutom växte sig folkmassorna större, och den 7 september drog demonstrationerna i Teheran till sig över en halv miljon deltagare. Detta var den största folksamlingen som någonsin hade förekommit i Iran. Vidare började mer radikala slagord höras från folkmassorna: ”död åt Pahlavi-dynastin”, ”shahen är ett jävla svin”, ”släng ut Amerika”, ”Hussein är vår vägvisare, Khomeini vår ledare”, ”självständighet, frihet och islam”, och för första gången på Teherans gator: ”vi vill ha en islamisk republik”. Kravet på en islamisk republik hade övertrumfat den moderata parollen om en återgång till 1905 års konstitution.

Shahen insåg att han var på väg att förlora kontroll över situationen och försökte agera beslutsamt. På kvällen den 7 september tvingade han regeringen att införa undantagstillstånd i Teheran och elva andra städer – Karaj, Qom, Tabriz, Mashhad, Esfahan, Shiraz, Abadan, Ahvaz, Qazvin, Jahrom och Kazerun. Detta var första gången sedan 1963 som undantagstillstånd utlystes i Teheran. För att ge dekretet extra tyngd tilldelade shahen Teherans militära guvernörskap till general Oveissi, som tjänade som guvernör under upploppen 1963 och då fick smeknamnet ”Slaktaren av Iran”. Shahen förbjöd också alla gatudemonstrationer och utfärdade arresteringsorder för Sanjabi, Bazargan, Foruhar, Moinian, Lahiji, Behazin, Matin-Daftari och Moghaddam Maraghei.

De oundvikliga konfrontationerna ägde rum nästa morgon, fre-

dagen den 8 september. De värsta sammandrabbningarna inträffade i södra Teheran, där arbetarklassinvånarna byggde barrikader och kastade molotovcocktails på arméfordon, samt på Jaleh-torget, i hjärtat av basarområdena i östra Teheran, där cirka femtusent invånare, många av dem studenter, genomförde en sittstrejk. I de södra slumområdena användes stridshelikoptrar för att driva bort upprorsmakarna. Enligt en europeisk korrespondent lämnade dessa helikoptrar efter sig ett ”blodbad av förintelse”. På Jaleh-torget omringade kommandosoldater och stridsvagnar demonstranterna, och när de inte kunde få dem att skingra sig så började de skjuta för att döda. En europeisk korrespondent beskrev scenen som en arkebusering, med trupper som sköt på en stillastående folkmassa. Den kvällen meddelade de militära myndigheterna att dagens dödsoffer uppgick till 87 döda och 205 sårade. Men oppositionen gick ut med att antalet döda var över 4 000 och att så många som 500 hade dödats bara på Jaleh-torget.

Oavsett vilka de verkliga siffrorna var så blev den 8 september känd som ”svarta fredagen” och lämnade ett permanent avtryck på Iran. Dagen hade lagt ett hav av blod mellan shahen och folket. Allmänheten var rasande, hatet mot regimen intensifierades och befolkningen radikaliserades ännu mer. Den svarta fredagen försvagade också moderaterna som argumenterade för 1905 års konstitution och sökte en kompromiss med monarkin. En fransk journalist skrev att ”svarta fredagens största offer var liberaliseringsprogrammet”. Den eliminerade med andra ord de sista möjligheterna till gradvisa reformer och lämnade landet med blott två val: en drastisk revolution eller en militär kontrarevolution.

Det finns fyra huvudorsaker till misslyckandet med det årlånga försöket att lätta på poliskontrollen. För det första hade det kvartssekel-långa förtrycket effektivt förstört alla fria fackföreningar, oberoende yrkesorganisationer och oppositionspartier med gräsrotsorganisationer. Så när shahen försökte förhandla med ledarna för den moderata sekulära oppositionen upptäckte han till sin bestörtning att dess ledare varken hade det personliga stödet eller de politiska organisationer som krävdes för att tygla befolkningen. Med andra ord så gjorde landets akuta politiska underutveckling det omöjligt för shahen att plötsligt byta kurs och inleda institutionella reformer. För det andra så sammanföll den plötsliga kursändringen med en lika plötslig ekonomisk lågkonjunktur som skapade en stor massa av arbetslösa och upprörda arbetare. De var upprörda

16. En *husayniyya* är ett slags religiös samlingslokal inom shia-islam.

inte bara på grund av arbetslösheten, fattigdomen och den ekonomiska osäkerheten, utan också på grund av de femton åren av brutna löften. De hade först lovats jord, sedan ordentliga löner inom jordbruket och slutligen ett anständigt liv i de blomstrande städerna. Inget av detta hade de fått. Föga överraskande drog de slutsatsen att de hade mycket att vinna och inget att förlora på att störta regimen.

För det tredje polariserade den ständiga strömmen av demonstrationer situationen genom att flytta politiken från salongerna och förhandlingsborden till gatorna och slummen. Varje avlossat skott, varje död demonstrant och varje massaker minskade chanserna för en förhandlad lösning. Som en religiös ledare i Abadan uttryckte det efter branden i biografen: ”Majoriteten av folket är emot shahen. Han måste bort. Det är det enda som kommer att tillfredsställa folket.” Slutligen fortsatte Khomeini sin kampanj mot denna samtida ”Yazid”¹⁷ och avvisade alla former av kompromisser med ”djävulen” som hade sålt ut islam och Iran till utlänningarna, och vars händer var ”dränkta i oskyldigas blod”. På aftonen före Eid al-Fitr förklarade han att det var alla muslimers plikt att stå fast mot regimen, att inte tro på falska löften, att vinna över trupperna och att hålla ut i kampen tills den ”plundrande tyrannen” hade kastats ut ur Iran.

Svarta fredagen satte igång en stormvind av händelser. På eftermiddagen den 8 september gav Shariatmadari skydd åt Bazargan och fem andra ledare för ”kommittén för försvaret av frihet och mänskliga rättigheter”. Han insisterade på att hans egna åsikter inte skiljde sig från Khomeinis och att han inte ens skulle tänka tanken att förhandla med regeringen förrän konstitutionens lagar hade implementerats fullt ut. Samma kväll förklarade juristförbundet att dekretet för undantagstillståndet var olagligt eftersom det inte hade fått Majles’ godkännande i förväg. Ali Amini,¹⁸ som hade fungerat som medlare mellan palatset och oppositionen, meddelade att krisen inte skulle lösas förrän shahen avgick, och Nationella Frontens ledare som undkommit arrestering sade till utländska journalister att det urskillningslösa dödandet hade gjort försoning med regimen omöjlig.

17. Yazid I var den andra kalifen av Umayyad-dynastin. ökad inom shia-islam för att ha besegrat och dödat den mycket viktiga imamen och martyren Hussein ibn Ali i slaget om Karbala år 680. Övers. anm.

18. Ali Amini var shahens premiärminister mellan 1961 och 1962. Övers. anm.

Den 9 september gick cirka 700 arbetare vid oljeraffinaderiet i Teheran ut i strejk för att kräva högre löner och protestera mot införandet av undantagstillstånd. Den 11 september anslöt sig arbetare vid oljeraffinaderierna i Esfahan, Shiraz, Tabriz och Abadan till strejken. Den 13 september strejkade cementarbetare i Teheran och krävde bättre löner, undantagstillståndets upphävande och frihet för alla politiska fångar. Den 18 september publicerade anställda vid centralbanken en lista med 177 framstående personer som de hävdade nyligen hade fört ut över 2 miljarder US-dollar ur landet. Enligt listan hade Sharif-Emami överfört cirka 31 miljoner dollar, general Oveissi 15 miljoner dollar, Namazi 9 miljoner dollar, Amouzegar 5 miljoner dollar, general Moghaddam 2 miljoner dollar, Teherans borgmästare 6 miljoner dollar, hälsoministern 7 miljoner dollar och chefen för National Iranian Oil Company över 60 miljoner dollar.

Strejkvägen tilltog i styrka under andra halvan av september. I början av oktober hade arbetare och tjänstemän som krävde såväl politiska som ekonomiska eftergifter stängt ned inte bara många oljeraffinaderier, utan även de flesta oljefälten, det petrokemiska komplexet i Bandar Shapur, centralbanken, koppargruvorna nära Kerman och fyrtio andra stora industrianläggningar. Strejkvägen blev ännu starkare under nästa månad, särskilt efter den 6 oktober när Khomeini tvingades lämna Irak för Paris, och den 16 oktober – fyrtio dagar efter svarta fredagen – då ännu mer blod spilldes i de stora städerna. Den tredje veckan i oktober lamslog en snabb följd av strejker nästan alla basarer, universitet, gymnasieskolor, oljeinstallationer, banker, regeringsdepartement, postkontor, järnvägar, tidningsredaktioner, tull- och hamnanläggningar, inrikesflyg, radio- och tv-stationer, statliga sjukhus, pappersbruk, tobak- och textilfabriker och andra stora anläggningar. I praktiken hade arbetarklassen och medelklassen gjort gemensam sak och genomförde en massiv och aldrig tidigare skådad generalstrejk. Dessutom verkade det osannolikt att kriserna kunde lösas så länge de strejkande – i synnerhet de 5 000 banktjänstemännen, de 30 000 oljearbetarna och de 100 000 statsanställda – kombinerade sina ekonomiska krav på högre löner och bättre förmåner med så långtgående politiska krav som avskaffandet av SAVAK, upphävandet av undantagstillståndet, frigivande av alla politiska fångar, Khomeinis återkomst och ett slut på det tyranniska styret. Shahen stod inte bara inför en generalstrejk, utan en politisk generalstrejk.

Samtidigt som strejkerna lamslog ekonomin fortsatte demonstrationerna i oförminskad skala och spred sig från de större städerna till mindre orter som Sari, Arak, Qazvin, Amol och Sanandaj. Oroligheterna på gatorna nådde nya höjder i början av november när trupper öppnade eld mot en folkmassa av studenter som försökte riva ner shahens staty inne på Teherans universitet. Tidigt nästa morgon tågade studenter som samlats för att begrava sina 30 döda kamrater genom gatorna och ropade: ”Död åt shahen!” De angrep banker, lyxhotell och utländska flygbolagskontor, och brände ner en del av den brittiska ambassaden efter att ha eskorterat ut dess personal. Utländska journalister beskrev det som ”dagen då Teheran brann”.

Ställd inför denna djupnande kris pendlade shahen från den ena extrema hållningen till den andra. Å ena sidan följde han upp svarta fredagen med en rad åtgärder avsedda att skrämja oppositionen. Han utökade undantagstillståndet till fler städer, beordrade armén att ta över de största tidningarna, fängslade Nationella Frontens ledare och pressade först den irakiska regeringen att sätta Khomeini i husarrest och sedan att deportera honom. Efter oroligheterna på gatorna i början av november ersatte shahen Sharif-Emami med general Gholam Reza Azhari, befälhavaren för det kejserliga livgardet, och gav sex departement till andra höga militärbefäl. Den nya arbetsministern, general Oveissi, införde snabbt undantagstillstånd i provinsen Khuzestan, grep raffinaderiarbetarnas strejkkommitté och hotade att avskeda alla oljebolagets anställda som inte återvände till arbetet.

Samtidigt räckte shahen ut en olivkvist till oppositionen. Han benådade 1 126 politiska fångar, inklusive ayatolla Taleghani, ayatolla Montazeri och åtta Tudeh-medlemmar som hade suttit fängslade sedan 1955; han avskaffade presscensuren och drog tillbaka de militära tjänstemännen från tidningsredaktionerna; han grep 132 tidigare regeringsmedlemmar, inklusive Hoveyda och Nassiri; han avskedade många av de högsta guvernörerna; han tillsatte en kommission för att utreda Pahlavistiftelsen och upplöste Rastakhiz-partiet. Ironiskt nog gick upplösningen av detta parti som hade väckt sådant missnöje nästan helt obemärkt förbi. Shahen avbröt också vapenaffärer till ett värde av 4 miljarder US-dollar, gav skattelättnader till lågavlönade statsanställda och tillmötesgick många av de ekonomiska krav som ställdes av statliga tjänstemän och industriarbetare. Han skickade också kejsarinnan på pilgrimsfärd till

Karbala och förklarade att alla exiliranier, inklusive Khomeini, var fria att återvända hem. Han meddelade också i nationell tv att han hörde sitt folks ”revolutionära budskap” och snart skulle hålla fria val och kompensera för ”tidigare misstag”. Denna irrationella svängning från den ena ytterligheten till den andra fick vissa att dra slutsatsen att shahen var på väg mot ett nervsammanbrott. Andra hävdade att han hade förlorat kontakten med verkligheten eftersom han inte kunde förmå sig att läsa tidningarna, som alla hade slutat använda hans kejserliga titlar och nu helt enkelt kallade honom för ”shahen”. Det fanns också de som menade att han hade svårt att fatta några ordentliga beslut därför att Washington den ena dagen upprepade sitt engagemang för mänskliga rättigheter, bara för att nästa dag betona behovet av stabilitet och framhålla den speciella relationen med shahen och USA. (...)

Håkan Blomqvist Potatisrevolutionen (utdrag) 2017

Livsmedelsbristen

Ransonerings av livsmedel inleddes 1916 med sockret. Därpå följde efterhand kaffe, bröd, gryn och ärtor plus mjölk, smör och fläsk samt så sent som på hösten 1918 potatis. En statlig livsmedelskommission och kommunala kristidsorgan hade inrättats redan efter krigsutbrottet 1914 men i huvudsak har till uppgift att hålla uppsikt över prisutveckling och tillgång. Allteftersom kriget fortgick försämrades emellertid försörjningsläget.

Tillsammans med övriga nordiska länder stod Sverige utanför storkriget men påverkades ändå. Den lönsamma livsmedelsexporten av främst kött och fläsk till detkrigförande Tyskland drev upp priserna och gjorde uppköpare — omtalade som "gulaschbaroner" — förmögna. Samtidigt ströps successivt svensk import av spannmål och andra varor genom krigsutvecklingen. Svenska handelsfartyg med brödsäd från Nordamerika kvarhölls i brittiska hamnar och med Tysklands oinskränkta u-båtskrig från januari 1917 var det stopp på importen.

Skördarna 1916 hade dessutom givit mindre än väntat, inkallelser och missväxt gjorde sitt och året 1917 inleddes med ökande oro. Hunger knackade på dörren till de mindre bemedlade arbetarhemmen runt om i landet.

1916 hade en folkhushållningskommission inrättats för att mer aktivt gå in och reglera distribution och konsumtion av livsmedel. Ran-

soneringar och prisregleringar, inventeringar och statliga uppköp skulle bli medel för nationell självförsörjning och hushållning. Rabatt- och ransoneringskuponger för olika livsmedel och efter hand även andra vardagsprodukter distribuerades genom ett växande system av fördelning efter hushållsstorlek, inkomst och typ. Barnfamiljer fick större mjölkranson, för spädbarn fanns extra grynkort och manliga kroppsarbetare erhöll utökade brödransoner genom de så kallade påbröds korten. I april sänktes brödransonerna som införts i januari från 250 gram mjöl per person och dag till 200 gram. Ungefär samtidigt satte staten ett maximumpris på potatis som länge varit en bristvara. Utan ransonerings försvann potatisen snabbt från den öppna marknaden när de som hade pengar köpte upp eller handlare sålde svart.

Historikern Yvonne Hirdman skriver att lapptäcket av improviserade maximipriser under krigsåren var ett fiasko och till både prishöjningar på den svarta – och varuknapphet. En lantbrukare kunde exempelvis lätt kringgå pristaket på brödsäd genom att ge säden till grisarna och sedan ta hem stora vinster på fläsket vars pris mer än fördubblades. När ett alltför lågt maximipris på smör sattes under hösten 1916 behöll bönderna mjölken, utfodrade djuren med skummjölk och behöll smöret så att det blev både mjölk- och smörbrist, samtidigt som priserna steg i höjden på den svarta marknaden. Redan 1915 hade livsmedelspriserna börjat klättra uppåt i en takt som ökade under 1916 för att raka i höjden 1917. Samtidigt hade löneutvecklingen hållits tillbaka och de allmänna levnadsvillkoren för arbetarklassen och de lägre tjänstemännen snabbt försämrats. Medan kosten blev alltmer ensidig ställdes valet i många hushåll mellan mat på bordet eller andra nödvändigheter, som kläder och skor. I den socialdemokratiska kvinnotidningen *Morgonbris* tecknades en berättelse som Hirdman återger, hur en smygande hungerutveckling kunde upplevas:

Varje dag tvingade sig synen på henne, den långa kön av arbetarehustrur som väntade utanför magasinerna och mjölkbutikerna. Varje dag syntes den henne allt fattigare och ömkansvärda, ansiktena mera urholkade och paltorna allt sämre, och det var även som om något av deras människovärde suddats ut likt ljuset bakom en immig fönsterruta.

När brödransonerna skars ned och potatisen försvann var måttet rågat.

Hungerrörelsen

Tusentals, snart tiotusentals människor, i en folklig protest- och aktionsrörelse utan like i det moderna Sveriges historia, gick ut på gator och torg till protestmöten och manifestationer, tvångsinventeringar hos bönder. Och handlare följda av tvångsköp utan ransoneringskort och även plundringar. Under de sista tio dagarna i april 1917 skriver historikern Carl Göran Andrae, förekom hungerdemonstrationer med en kvarts miljon människor i alla större städer och samhällen i ett Sverige med fem miljoner invånare. Lägg till det många småorter och händelser som aldrig rapporterades i pressen och siffran blir ännu högre.

I allmänhet var det kvinnor, mödrarna närmast matborden, på jakt efter något till familjens middagsmål, bröd, mjölk, fett och potatis, som agerade. Först med förfrågningar och begäran, sedan med visitationer bakom butiksdiskar och i förråd, tvångsinköp eller ren konfiskering och utdelning av varor. Tredje och fjärde veckan i april formligen exploderade protesterna. Från Bomhus i Gävle tågade flera tusen kvinnortill rådhuset. På borgmästarens tal om att hungern var "Guds prövning" svarade kvinnorna att hungerprövningarna berodde på "jobbarna" -den dåtida termen för svartabörshandlare -och det "Hammarskjöldska regementet", alltså regeringen. I Halmstad demonstrerade en tredjedel av befolkningen, en stor del kvinnor. I Helsingborg samlades ett par tusen kvinnor spontant "på några minuter". Hundratals kvinnor i Finspång tågade till den kommunala brödbyrån med krav på ökade ransoner. I Hudiksvall krävde femhundra kvinnor stopp för prishöjning på mjölk och spritförbud, i Söderhamn fortsatte kvinnor att demonstrera och genomförde en skolstrejk. Ettusenfemhundra kvinnor tågade till rådhuset i Bollnäs och i Södertälje lika många för mer bröd och billigare smör, i Hofors demonstrerade tvåtusent kvinnor och män, i Norrköping tusen textilarbetare, i Enköping tusen, Nässjö tretusen, Västerås nio-tusen och så vidare, i en lavin av social protest över landet. När arbetare vid Äggforsulfatfabrik drog genom Mörsil och tvingade lantbrukare att lova sänka mjölkpriset till 15 öre litern handlade det inte bara om protest utan om direkt ingrepp i försörjningen. I Tranås länsades järnvägsvagnar på potatis, handlare och bönder tvingades på många håll öppna sina förråd för inventerande kvinnor och manliga arbetare. En västsvensk tidningsnotis från en av de många inventeringarna och tvångsköpen ger

en bild av skeendet.

"Ett stort antal av de strejkande varvsarbetarna jämte en del andra samlades på torsdagsmorgonen utanför handlaren Bernhard Samuelssons butik i Kvillebäcken, där man dagen innan vid en inventering påträffat ett fyrtiotal säckar potatis vilka innehavaren lovat sälja på morgonen. Nu hade herr Samuelsson i förskräckelsen blivit så välvillig att han ville skänka bort potatisen som han förut hållit undan, men detta ville arbetarna ej vara med om. Potatisen såldes därför i femkilosposter för 50 öre. Det blev naturligtvis en oerhörd tillslutning av köpare."

Samtidigt som kvinnor och även män på olika håll protesterade och försökte komma över livsmedel gav en händelse i den lilla fabriksstaden Västervik vid smålandskusten särskilt genljud över landet. Den 16 april, efter strejker och demonstrationer, bildades en arbetarkommitté som successivt upprättade kontroll över den lokala livsmedelsförsörjningen. Förråd inventerades som på andra håll, prissänkningar drevs igenom på ved, mjölk, kött, fläsk och fisk. Arbetarkontrollanter utsågs till den kommunala livsmedelsnämndens försäljningsställen och övervakade hanteringen av brödsäd. Kommittén beslutade om "exportlicenser" för utförsel av fisk från staden och ingick överenskommelser med handlare om nivå på både priser och vinster. Det var i många stycken som om kommittén, vald genom handuppräckning på ett stormöte med Västerviks arbetarbefolkning,

Verkställde den statliga kristidsorganisationens regleringar men med en helt annan lokal effektivitet och på de breda lagrens villkor. Från 1916 hade de lokala kommunala livsmedelsnämnderna rätt att tvångsmässigt försälja varor som hade belagts med statligt maximiprisen som ägarna försökte undanhålla. För att kunna spåra upp hamstrade varor fick de kommunala organen rätt att undersöka salubodar, magasin och andra platser där varor kunde undanhållas. De hade också del av "handelsböcker och andra dylika handlingar" hos den som misstänktes bryta mot prisregleringarna. Nu genomförde arbetarna själva de åtgärderna. I Västervik övertog också arbetarkommittén ansvaret för ordningens upprätthållande genom vakter utsedda bland organiserade arbetare. När länsstyrelsen erbjöd Västerviks styrande militär trupp stoppades detta av arbetarkommittén. Enligt en minnesartikel av journalisten Jolo hade arbetarna i Västervik — där kvinnorna och delar av manliga befolkningen ännu saknade rösträtt — "enligt alla språkbruk och definitioner, gjort

revolution.” Och budskapet om ”revolutionen”— både i Ryssland och Västervik — spreds över landet.

”Skall hungerpiskan längre vina över oss och våra barn kunna vi inte i längden svara för de åtgärder, som komma att vidtagas. Exempel finns från vår granne i öster att genom kraftiga åtgärder kan livsmedelskrisen avskaffas”, deklarerade 750 kvinnor från Domnarvet och Kvarnsveden i en marsch till den kommunala brödbyrån i Borlänge. ”Giv rätt åt våra män och kamrater samt bröd åt våra hungrande barn”, löd texten på standaret i tåten. Syndikalisten Hilma Hovstedt jämförde kvinnornas bröd- och potatisuppror med inledningen av franska revolutionen 1789 då pariskvinnorna tågade ut till Versailles. I Ådalen, där flera tusen arbetare, kvinnor och män, begav sig från sågverkssamhällena kring Kramfors och under den så kallade Nylandsmarschen inventerade lager och förråd hos bönder och handlare sjöngs Internationalen och ropades ”Leve Ryssland, leve revolutionen!” Syndikalisten Fritz Ståhl som talade till massorna frågade: ”Varför skulle inte revolutionen kunna genomföras här, på samma sätt som i Ryssland?” och manade: ”Vräk undan kungatronen och arbetarna ska få mat!” Militär inkallades till Kramfors men möttes av leverop för ”kamrater i vapenrocken” varvid utkommenderade värnpliktiga till befällets oro svarade med leverop för revolutionen. Centralfängelset i Härnösand bestyckades med kulsprutor inför en befarad stormning för att frita ”Amaltheamannen” Anton Nilsson som deltagit i sprängattentatet mot ett strejkbrytarfartyg i Malmös hamn 1908.

Just värnpliktiga soldaters opålitlighet oroade militärledningen och de styrande när hungerprotesterna även nådde landets regementen. Matstrejk utbröt i mitten av april vid Västmanlands regemente och flera hundra uniformerade värnpliktiga förenade sig i sluten trupp med tusentals strejkande arbetare från ASEA på stora torget i Västerås. ”Kom ihåg från vilken klass ni utgått! Kom ihåg att ni, liksom vi, är offer för ett orättvist samhällssystem”, deklarerades från arbetarsidan och till tonerna av Internationalen utbringade arbetare och soldater gemensamma leverop för revolutionen. ”Förbrödning” mellan soldater och arbetare agiterades av både det socialdemokratiska ungdomsförbundet och de så kallade ”unghinkarna”, de anarkistiska Ungsocialisterna som gärna benämndes efter den eldfångde redaktören för tidningen Brand, Henrik ”Hinke” Bergegren. Tillsammans hade de bildat ”föreningen Soldater och arbetare” som bedrev antimilitaristiska kampanjer riktade till ”kamrater

i vapenrocken” med syftet att förhindra militära insatser mot protesterande arbetare. På flera håll fick de gehör, värnpliktiga trotsade militärledningens förbud och marscherade till socialistiska möten, hungerprotester utbröt bland soldaterna på regemente efter regemente och på sina håll samlade befälet in gevär, slutstycken och bajonetter. I Kramfors rapporterades de utkommenderade värnpliktiga ha röda blommor på rockslagen och ha ”slarvat bort” mekanismer till de kulsprutor som skulle hålla folket i schack.

I Stockholm marscherade torsdagen den 19 april ett hundrafemtioåriga uniformerade matrosar från Skeppsholmen till den socialdemokratiska ungdomsklubben Reveljs möte på Sankt Paulsgatan 17 där Hinke Bergegren skulle tala om ryska revolutionen. Byggnaden hade tidigare inrymt Murbeckska inrättningen för medellösa flickor och lokalerna en tid hyrts av Södra latinläroverket och Södermalms ortodoxa synagoga. Från slutet av 1890-talet flyttade även arbetarrörelsen in i ett våningsplan där möten hölls under flera år.

Ett kompani kadetter med skarpladdade vapen som sänts ut för att hejda frondörerna avstod från att ingripa. Följande söndag begav sig ett par hundra man från Svea ingenjörskår i Marieberg plus andra värnpliktiga till ett unghinkemöte i Södra Folkets hus – den ”södra arbetarborgen” – på den numera försvunna Bangatan, där komplexet Göta Ark med socialtjänsten i dag huserar. Några marscherade via Gamla Stan, andra sågs ha tagit sig över på en ponton från Mariebergssidan. Det här var ju långt före Västerbrons tid. På tisdagen den 24 april var det dags igen då flera hundra värnpliktiga hästgardister och Svea-artillerister, samlades vid Odenplan medan Svea- och Götagardister utgick från Karlaplan och marscherade i spetsen för växande skaror av civila upp till ett möte med Einar ”Texas” Ljungberg och Karl Kilbom hos Katarina socialdemokratiska ungdomsklubb på Kocksgatan 24. Där idag bara Hammarby boxning i ett hus från sent 1920-tal minner om folkrörelsehistorien, huserade Södermalms Arbetareinstitut och ungdomsklubben, nykterhetsföreningar och metodister i vad som var kvar av engammal malmgård, inklämd mellan nybyggda sekelskifteshus. Malmgården hade tidigare härbärgerat Doktor Billbergs vård- och kuranstalt för nerv- och sinnessjuka, men nu var andra nerver i dallring.

Försök från militära befäl att hejda tåget som efterhand växte till många tusen deltagare, misslyckades. Ridande polis som i sporrsträck

utkommenderats från Kungsholmen försökte slå sig fram från Östgötagatan och Södermannagatan till möteslokalen, men misslyckades. Polismän och hästar retirerade till gården bakom Katarina polisstation på Folkungagatan, drypande av svett. De värnpliktiga marscherade i god ordning åter till förläggningarna, många för att få kasernförbud och i något fall under hot om krigsrätt.

Skyddsgarden

Inför den oroväckande utvecklingen på landets regementen – i Ryssland hade ju tsardömet störtats efter att just utkommenderade soldater övergått till hungerdemonstranternas sida – vidtog polisledningen i Stockholm tillsammans med huvudstadens överkommendant och andra ledande militärer en akutåtgärd. Under ledning av “solskensolympiadens” fader 1912, den populära generalmajoren och idrottsledaren Viktor Balck, upprättades Stockholms Frivilliga Skyddskår, ett medborgargarde med syftet att, som det hette, biträda polisen för ordningens upprätthållande och försvar av offentliga byggnader, livsmedelsaffärer och andra tänkbara mål för hungerdemonstranter. Gardet rekryterade och beväpnade manskap bland militära befäl, tjänstemän och högerns Nationella Ungdomsförbund, och inkvarterades på krigshögskolan vid Karlberg. Ett trettiotal officerare och tretusen man var på väg att organiseras, men den hemliga planen avslöjades och reaktionen blev kraftfull.

I riksdagen gick socialdemokrater och vänstersocialister till storms mot det “svarta gardet” som satts upp bakom riksdagens rygg. Från arbetarrörelsens radikala falang kom ett än mer drastiskt svar. Den här gången skulle det inte gå som under storstrejken 1909 när ett beväpnat “mobilgarde” från borgerligheten patrullerade gatorna för att kväsa strejkagitation och protester. Tydligt inspirerade av ryska revolutionen manade den socialdemokratiska vänsterns huvudorgan Folkets Dagblad den 28 april liksom partiets riksdagsledamot Fabian Månsson till bildandet av “röda arbetargarden” riktade mot skyddskåren som kallades “Gyllenpalmarnas provokationsgarde.” En Rigafödd adelsman i Stockholms societet, Leonard Gyllenpalm, hade uppmärksamats stort när han i januari 1917 dömdes till döden för ett ruskigt dubbelmord på en kamrer och en kassörska i Arbetareringens bank på Humlegårdsgatan. Likt den tidigare dödsdömde rånördaren Alfred Ander hade Gyllen-

palm varit medlem av mobilgardet 1909. Till skillnad från Ander som avrättades 1910 — den siste i Sverige — fick Gyllenpalm straffet omvandlat till livstid på Långholmen, och blev på arbetarhåll en symbol för mordiska borgargarden av “rånördare” från överklassen. Nu måste, menade Folkets Dagblad som svar på skyddskåren, en allmän arbetarbeväpning ske över hela landet och beväpnade arbetarkårer vara beredda att försvara befolkningen “mot dessa reaktionens banditer.”

Förberedelser sades redan ha gjorts och Föreningen Soldater-Arbetare i Stockholm annonserade för att bilda ett arbetargarde inför första maj. En hemlig poliskälla som infiltrerat socialdemokratiska ungdomsförbundet berättade om unglubbisters förberedelser för att ta över polisens vapen om dessa ingrep mot majdemonstranterna. Från militärt håll mobiliserades pålitliga trupper från landsorten till huvudstaden medan skarp ammunition drogs in från värnpliktiga stockholmsförband och bevakningen skärptes av vapenförråd. Garnisonen i Stockholm “var inte att lita på”, menade chefen för lantförsvaret. Historikern Carl Göran Andrae skriver: “Kring månadsskiftet april—maj kan man nog säga att hela den svenska försvarsmakten befann sig i alarmtillstånd.” Revolutionen skulle komma den första maj.

Politiken

För den organiserade arbetarrörelsen, socialdemokratin och fackföreningsrörelsen samlad i LO — Landsorganisationen — innebar hungerprotesterna en möjlighet att rikta elden mot regeringen “Hungerskjöld” och lyfta fram behovet av författningsrevision, det vill säga den allmänna och lika rösträtt socialdemokratin propagerat för alltsedan sitt bildande nästan trettio år tidigare. Med “Hungerskjöld” avsågs statsministern Hjalmar Hammarskjöld och dennes “kungaministär”, som tillkom efter Bondetåget 1914 då konungen Gustav V fick Carl Staaffs liberala ministär att avgå på försvarsfrågan. Liberaler och socialdemokrater hade verkat för nedrustning men inför världskriget mötts av en väldig fosterländsk kampanj för höjda militärareslag och bygget av nya örlogsfartyg. Formellt var Hammarskjölds regering partipolitiskt obunden men i praktiken en konservativ regering. Den ersattes under den växande sociala oron i mars 1917 av en uttalat konservativ ministär under ledning av statsminister Carl Swartz.

Hungerkravaller

Även för arbetarrörelsen kom våren 1917 att bli tumultartad. I februari splittrades det socialdemokratiska partiet när vänstern och det stora socialdemokratiska ungdomsförbundet lämnade den gamla socialdemokratin för att i maj bilda det mer revolutionära Sveriges Socialdemokratiska Vänsterparti som några år senare skulle bli det svenska kommunistpartiet. Partisprängningen ägde rum samtidigt med den ryska Februarirevolutionen och de växande svenska hungerprotesterna så det nya vänsterpartiet hade på många håll vind i seglen, tog över ett stort antal socialdemokratiska arbetarkommuner och ett par hela partidistrikt. Till vänsterfalangen i svenskt samhällsliv hörde också det syndikalistiska SAC, Sveriges Arbetares Centralorganisation, som hade bildats av radikalt fackföreningsfolk som lämnat LO efter den misslyckade storstrejken 1909. Bland de fackliga syndikalisterna fanns också de anarkistiska unghinkarna som gärna satte skräck i överheten med upproriska slagord och revolutionsretorik. Medan de två grenarna av socialdemokratin tillsammans med det fackliga LO sökte länka in hungerrörelsen i politiska banor för att fälla regeringen och driva igenom allmän rösträtt, hoppades syndikalisterna och unghinkarna på "direkt aktion" för att genom generalstrejk störta hela det borgerliga samhällssystemet. En jättedemonstration mobiliserades utanför riksdagen i Stockholm lördagen den 21 april då tiotusen arbetare slöt upp genom sina fackliga organisationer för att ställa sig bakom socialdemokraternas Hjalmar Brantings krav i riksdagsdebatten på författningsrevision. Resolutionen som lästes upp av Per Albin Hansson inför demonstranterna förenade de vanliga kraven från hungerprotesterna – stopp för livsmedellexport, ökade brödransoner, billigare mjölk, ved och potatis, för att nämna några – med krav på allmän och lika rösträtt till riksdag och kommuner med likställighet för män och kvinnor.

Årets Första majdemonstrationer slog alla rekord, bortåt hundratusen samlades på Gärdet i Stockholm. Sammantaget demonstrerade enligt arrangörernas siffror nära fyrahundratusen arbetare landet runt bakom krav på inte bara bröd utan också för åttatimmarsdag och allmän rösträtt. Inför hotet om arbetarbevapning och opinionen i riksdagen hade Stockholms skyddsskär upplösts av regeringen. Arbetarrörelsen hade själv svarat för ordningen i leden, men Stockholm var samtidigt närmast belägrats av landsortsförband och panskarskeppen Oscar II och Manligheten.

Att första maj förlöpte under ordning och självdisciplin utan att bli till den revolution många ur de högre samhällsskikten fruktat, innebar inte att hungerrörelsen bedarrade. Tvärtom nåddes kanske dess kulmen den första veckan i maj. Veckan före första maj hade sett en våg av kvinnodemonstrationer, dyrtidsmöten, inventeringar och tvångsköp över hela landet. Arbrå, Ljusdal, Ljusne, Vänersborg, Varberg, Mölndal, Katrineholm, Hagalund. Och vågen sköljde vidare de följande dagarna från Kalix i norr och söderut för att under torsdagen den 3 maj nå Norrköping. "Hur i Herrans namn skall det här bli ... Barnen därhemma ropa efter bröd, men intet finns att få", citerade pressen kvinnor som samlats utanför den kommunala livsmedelsnämndens försäljningsställe där paltbrödet tagit slut. Efter att förgäves ha tågat till rådhuset blev stämningen "rent av hysterisk", ansåg en reporter från Östergötlands Folkblad som själv ställdes inför kvinnornas vädjanden: "Hjälp oss. Annars gå vi att krossa fönsterna och taga vad som finns att taga." Reportern sade sig ha försökt lugna dem, "men det är inte lätt att lugna en hop svältande mödrar som blivit hysteriska av sina barns ständiga hunger-skri." Och tillade: "Det ser ut att gå hän till hungerrevolter." Följande dag demonstrerade fyra tusen "arbetarhustrur, unga och äldre" genom Norrköping "tyst, som ett begravningsståg" och överlämnade sina krav till de lokala myndigheterna på sänkta mjölkpriser, fler påbrödskort och extra grynkort till familjer med många barn. De krävde också effektiv ransonering av paltbröd, tvångsrekvisition av potatis och förbud mot mellanhänder i torghandeln. När Mjölkcentralen meddelade att inget kunde göras brast det sista tålamodet. "Till bageributikerna!", ropade några och tvångsköpte bröd utan kuponger i butik efter butik. En Korv-Pelles slakteributik stormades när hundratals kvinnor och barn försåg sig med fläsk och "stora förråd korv", ja, "vissa tog halva griskroppar", medan polisen stod "aldeles rädlös." Femhundra kvinnor gav sig ut till gårdar i närheten för att inventera potatisförråd, hamn- arbetare krävde att en slakterifirma skulle skänka tjugo procent av Oolårsvinsten till nödlidande medan slakthuspersonal och gasverksarbetare demonstrerade till Mjölkcentralen. Norrköping var i uppror, "hungerrevolten" var här. Dagen efter nåddes hungrande människor landet runt av nyheterna från textilstaden.

Stockholm hade veckan innan fått uppleva en föraning när flera tusen fabriksarbeterskor tågade i gräväder och snöglopp från Södermalm till Mjölkcatedralen på Torsgatan med krav på sänkta mjölkpriset. De kom från Stockholms skofabrik vid Brännkyrkagatan och Levins vid Liljeholmen, Münchenbryggeriet, Tobaksmonopolet, Barnängens textilfabrik och Liljeholmens triå med flera arbetsplatser. Under marschen från Hornstull tillslöt skaror av kvinnor från fabriker på norr och Kungsholmen, "jämte en stor del arbetarehustrur och halfstora flickor med fläta på ryggen", som en tidning beskrev det. Vid Norra Bantorget hade kvinnotåget vuxit till kanske sextusen. Stockholms polismästare Wilhelm Tamm hade förbjudit demonstrationen men befälet på platsen gav efter visst tumult upp och lät den långa demonstrationen som korkade igen Vasagatan fortsätta. En delegation från de olika arbetsplatserna fick överlämna en skrivelse till mjölkbolagets direktör Benzinger, undertecknad, "Samtliga fabriksarbeterskor på Söder". Mjölkbrieten hade nu blivit outhärdlig, förklarade kvinnorna, och som mödrar kunde de inte längre begära att deras män arbetade tungt för sina familjers uppehälle "om vi ej kunna få något åt dem att äta". Och själva orkade de inte med sina arbeten av brist på näring. Kravet var att mjölkpriset sänktes med fem öre litern för familjer med inkomster under tretusen kronor per år och höjda mjölkranoner. Direktören förklarade att det var en fråga för regeringen och ingenting han själv kunde göra något åt. När de församlade kvinnorna därmed valde att vända och tåga mot riksdagshuset blev det för mycket för ansvariga polisbefäl. Nu beordrades en polisstyrka på sjuttio man att "spränga tåget" som delvis skingrades i tumult vid Dalagatan men återsamlades och bröt igenom polisavspärningar för att åter attackerades av polischocker vid Tunnelgatan, nuvarande Olof Palmes gata. Grupper av kvinnor, eller "flockar" som en högertidning uttryckte det, lyckades ändå ta sig fram till riksdagshuset där vänstersocialisten och Stockholms borgmästare Carl Lindhagen uttalade sitt stöd från trappan, innan polisen rensade riksdagsplanen "under stor oreda".

Våldsamma polisingripanden hade ju tidigare i veckan ägt rum på Söder vid den omfattande militärdemonstrationen på Kocksgatan. Men även dagen efter, på onsdagen, hade hundratals ungdomar samlats utanför ett möte hos den socialdemokratiska ungdomsklubben på Södra Folkets hus. I hörnet Bangårdsgatan—Götgatan, alltså där dagens

NoeArksgränden möter Götgatan, började en del "yngre oroselement", enligt pressen, störa bil- och spårvägstrafiken och även kasta sten mot utkommenderad polis. En styrka på trettio man från Katarinastationen sattes in och drog blankt mot folksamlingarna, eller "ligistuppträden", som fler tidningar uttryckte det. Att insatsen kom att urarta i brutalt överväld ansåg dock arbetarpressen med skräckinjagande skildringar av "upprörande misshandel av äldre damer och unga flickor", som Folkets Dagblad rubricerade händelsen. Polismännen gjorde omedelbar chock mot massan på Götgatan och Högbergsgatan, skrev tidningen, och "högg blint in med de skarpslipade sablarna." En äldre dam fick ett hugg i sidan och skadades när kappan och dräkten revs upp. Några "unga flickor" misshandlades illa av "den rasande polisen", en yngling fick ett svårt sabelhugg i huvudet, en "mordisk civil detektiv" höll fast en annan och "basade på med battongen" då en överkonstapel högg ner ynglingen med sabeln. När en "advokat O. Karlsson med fru" på väg hem, var "Oförsiktig nog" att protestera mot polisens brutalitet kastade sig två poliser "som blodhundar" över och grep de båda. En dryg vecka senare skulle ännu våldsammare scener utspela sig några kvarter Österut. (...)

Revolution

Potatisupproret på Södermalm utgjorde ännu inte slutet på hungerprotesterna. Samma dag hade militär satts in mot "brödupproret" i Göteborg där tusentals kvinnor, barn, ungdomar och vuxna arbetare inventerade, tvångsköpte och plundrade bagerier och speceributiker. Så gott som samtliga brödbutiker i Haga, Annedal och Masthugget länsade på sina lager", rapporterade pressen. Militär till häst jagade under lördagskvällen fram på gatorna och möttes av stenregn. I Mölndal belägrade kvinnor butiker. "Förtvivlade svältuppträden i Göteborg", ljöd de svarta rubrikerna. "Ligaelement!", kritiserade även den socialdemokratiska pressen de "halvvuxna pojkar" som sades ha plundrat brödvagnar, slagit ut gatubelysning och använt stulna "köttstycken och korvar" mot polisen. Men att drabbningarna i grunden handlade om kvinnornas och den övriga arbetarbefolkningens "förtvivlan inför hungern", ansåg också den Socialdemokratiska arbetarkommunen. Och hungeraktionerna fortsatte, i Malmö, Fagersta, Ockelbo, Trollhättan, Hagalund, Västerås, Oskarshamn, Forsbacka ... De sista dagarna i maj nåddes allmänheten av

nyheterna från Seskarön utanför Haparanda där en militär styrka handgripligen avväpnats under stort tumult och skottlossning, av strejkande arbetare som fritagit kamrater som häktats för tvångsköp. "Seskarön i ett tillstånd av fullt uppror", skrev Svenska Dagbladet som skylld på finska sågverksarbetare som "smittats av revolterna i Ryssland." Ja, "finnarna ha länge varit till förgävelse för den allmänna ordningen", menade tidningen och citerade Landssekreteraren i Luleå, alltså länsstyrelsens kanslichef, men en ny militärstyrka hade skickats till ön och gripit orosstiftarna, varvid de finska arbetarna nu också "komma att utvisas.

"Kanske kan händelserna på Gustav Adolfs torg i Stockholm tisdagen den 5 juni beskrivas som kulmen på vårens konfrontationer. Det nybildade socialdemokratiska vänsterpartiet hade manat till allmän arbetsnedläggelse och demonstration utanför riksdagshuset för kraven på rösträtt och slut på "hungerpolitiken". Zeth Höglund, nyss frigiven från Långholmen efter en landsförräderidom för antimilitaristisk agitation 1916, dundrade i riksdagen: "När regering och riksdag visat sig maktlösa, då är tiden inne för gatans parlament att tala, då måste folket ta sin sak i egen hand. Leve massrörelsen, leve gatans parlament!" Trettiotusen arbetare strömmade till Gustav Adolfs torg, många i ordnade kolonner från sina arbetsplatser. Militär med påskruvade bajonetter spärrade av Norrbro, spårvagnar hindrades att ta sig fram, torget korkades helt igen, var det nu den revolution några fruktat till första maj, skulle ske? Inför rapporter om att spårvagnar höll på att vältas till barrikader och försök att bryta igenom polisavspärningar, beordrade Stockholms polisbefäl utrymning av torget. Kaoset blev totalt när ridande polis gjorde chock med piskor mot de sammanträngda massorna som försökte fly åt alla håll men möttes av polis med sablar som i sin tur bombarderades av stenkastning. Människor som trampats ned i paniken eller sårats av sabelhugg och bajonettstick försökte blödande ta sig från platsen i villervallan. Hjalmar Branting hade själv gått ut för att möta demonstranterna men nästan blivit omkullriden och talade upprört till riksdagsledamöterna om hur "sablarna högg in på folkmassan, som stod där och icke var medveten om att ha gjort någonting som helst olagligt eller brottsligt." Zeth Höglund tillade: "Folket kommer för att genom en fredlig demonstration begära bröd och frihet, och svaret blir piskslag och bajonethugg. Det var också tsarismens metod att stilla missnöjet. Vi vet, hur det slutade." Och arbetarpressen gav dagen efter uppskakande rapporter.

"Stockholmskosackernas vilda framfart. Polisen provocerar kravaller på Gustav Adolfs torg. Överfaller fredliga demonstranter, sårar ett stort antal", löd social-Demokratens svarta rubriker. "Blodbadet på Gustav Adolfs torg. Stockholmspolisen far fram som hunner och bödlar", skrev Folkets Dagblad och tidningarna fylldes med skrämmande vittnesmål. "Ohyggliga scener", skrev Social-Demokraten: "En arbetare bäres med klaven hjässa in i Arvfurstens palats. En annan släpas innanför polis-spärren vid Norrbro i ett ohyggligt tillstånd. En sanlös, halvt ihjältrampad kvinna föres in. Andra beger sig själva blödande, barhuvade, med söndertrasade kläder från valplatsen." Många begav sig till Folkets hus på Barnhusgatan där hetsiga möten hölls i varje vrå och upprörda folkmassor samlades på Norra Latinläroverkets gård. Hjalmar Branting uppmanade folket från en balkong vid tidningen Social-Demokratens redaktion att "vända hem i lugn och ordning" för att i höstens val rösta bort högerregeringen, men mötte, som en bedömare beskrev, "en proteststorm utan like på ett svenskt folkmöte." "Storstrejck,orstrejck", skanderades från folkmassorna och Brantings röst dränktes i larmet. Vänsteranhängarna tog över initiativet och kallade till möte följande dag i Hornsbergs hage där tio- eller kanske ända upp mot tjugotusen människor samlades. Ett omtalat försök att sätta in militär från Karlberg förhindrades av en grupp mötesdeltagare som helt enkelt vred svängbron så att militären inte kunde passera Karlbergskanalen till Hornsbergssidan. Vid mötet valdes, med handuppräckning (!) kring flera talarstolar, en enniomannakommitté under benämningen Arbetarnas Landsråd, för att representera de många dyrtidskommittéer och arbetarråd som bildats mer eller mindre spontant under hungeraktionerna runt om i landet. Syftet var att samla hungerrörelsen till en "gemensam massaktion" för att driva igenom kraven.

Samtidigt som bildandet av vad som kallats Sveriges "Petrogradsovet", tycktes innebära en rent revolutionär situation, passerades möjligen just här en vändpunkt. Medan landsrådet i huvudsak byggde på ett samarbete mellan den socialdemokratiska vänstern, syndikalister och unghinkar hade den socialdemokratiska partistyrelsen och LO-ledningen en månad tidigare bildat års arbetarkommitté" med avsikt att leda in hungerrörelsen på lagliga och parlamentariska vägar. De båda rikskommittéerna representerade på sitt sätt arbetarrörelsens vägval inför krisen, reform eller revolution. När Stockholms fackföreningsstyrelser i

juni med stor majoritet röstade för att inte ansluta sig till revolutionsrådet var saken avgjord. Den organiserade arbetarrörelsen hade valt den parlamentariska vägen och satsade på seger i höstens val. Akutåtgärder för att avhjälpa livsmedelskrisen, uppgörelse med England om svenska handelsfartyg och en väldig mobilisering av olika kristidsorgan och frivilliga för att lindra nöden, gjorde sitt. Krav från hungerprotesterna om kommunala uppodlingar, ökad tilldelning och soppkök tillgodosågs på flera håll, bland annat förvandlades det stora Nürnbergbryggeriet vid Högbergsgatan borta i Maria församling till centralkök för "mindre bemedlade" och påstods kunna bespisa tjugotusen personer om dagen.

Insamlingar av ransoneringskort till behövande från dem som hade tillräckligt startades, företrädare för arbetarbefolkningen knöts till kommunala livsmedelsorgan som fördelningsnämnder och brödbyråer. Historikern Kjell Östberg har visat hur denna integrering av folk från hungerkommittéer och arbetarråd kunde vara en mycket medveten strategi, inte minst från socialdemokratin, för att ta udden ur de stökiga protesterna och leda in dem på lagliga banor. I Madeleine Lidestads avhandling om arbetsfördelningen mellan män och kvinnor i kristidsorganen under första världskriget, framgår hur kvinnor som förgäves krävt att få bidra till kristidshushållningen snabbt anlätades under krisens tryck. Den helt manligt styrda myndighetsapparaten med obefintlig kunskap om vardagshushållning havererade mot verkligheten och insåg först under våren 1917 det extrema allvaret i livsmedelsläget. Ett kvinnoråd knutet till folkhushållningskommissionen och andra kvinnoorganisationer startade kurser och rådgivning i hushållning med knappa livsmedelsresurser, gjorde upp förslag till matsedlar och propagerade metoder för förvaring och tillredning av surrogatprodukter. Ofta men inte alltid uppskattat, som när syndikalisten Hilma Hovstedt kritiserade baknings- och matlagningskurser för att "vittna om grövsta okunnighet om hur det verkligen står till i ett fattigt hem. Den smula mjöl som erhålles kunna nog arbetarhustrurna göra bröd av."

På Högbergsgatan där kravallerna rasat i april, öppnades i juli ett kommunalt centralkök som serverade måltider för en billig penning. Bakom bespisningen stod en skolkökslärarinna från Drottningens Centralkommitté där Lovisa Jonsson arbetade. Kanske bidrog Lovisa själv till verksamheten som kokerska, eller rentav var en av gästerna när hon efter domen måste hantera det höga bötesbeloppet.

Vid höstens val led inte oväntat högern nederlag och regering bildades av liberaler och socialdemokrater under ledning av statsminister Nils Edén och Hjalmar Branting som finansminister. På programmet stod författningsrevision och lösning av livsmedelskrisen. Det var emellertid lättare sagt än gjort. Högern med majoritet i riksdagens första kammare som utsågs indirekt genom kommunvalens graderade rösträtt, sa nej till rösträttsförslaget. Den dåtida tvåkammarriksdagen krävde båda kamrarnas beslut. Och världskriget rasade vidare. I november 1917 grep bolsjevikerna makten i Ryssland men förhoppningarna om "jord, fred och bröd" grusades när den finska arbetarrörelsen krossades under inbördeskriget på våren 1918 och det än blodigare ryska bröt ut. Livsmedelsläget var på många sätt värre 1918 än året innan men protesterna inledningsvis färre. Kanske av vetskap om läget, av uppgivenhet eller förhoppningar på de egna företrädarna i regeringen. Hösten 1918 infördes härtill mötes- och demonstrationsförbud på många håll på grund Spanskasjukan, den förödande influensaepidemi som i Sverige krävde tiotusentals offer och globalt skördade mångdubbelt fler liv än världskriget. När matroserna vid den tyska Nordsjöflottan gjorde myteri första veckan i november 1918 och kejsardömet störtades i den tyska novemberrevolutionen av strejkande arbetare och beväpnade soldater, förändrades allt. Eldupphör blåstes på alla fronter och världskriget övergick i revolutionära folkuppror, inte bara i det forna ryska imperiet utan i Europas besegrade stormakter Tyskland och Österrike-Ungern. Samhällsordningar vacklade och troner föll.

På den svenska scenen talade det socialdemokratiska vänsterpartiet om världsrevolution och manade nu på folkmöten landet runt till massaktion för socialistisk republik stödd på arbetare, soldat- och bonderåd. Hungerdemonstrationer arrangerades av både vänstern och socialdemokratin i dragkamp om inriktningen. I Stockholm samlades tiotusen — med tusen kvinnor i spetsen — till socialdemokratisk livsmedelsdemonstration och krav på rösträtt och republik. Under hot om storstrejk och rentav revolution från arbetarrörelsens sida, ingick högern förhandlingar med regeringen om allmän och lika rösträtt liksom avskaffandet av den graderade kommunala rösträttens 40-gradiga skala. Den 17 december 1918 godkändes förslaget av båda kamrarna. Socialdemokratin släppte kraven på enkammarriksdag och republik, högern accepterade den allmänna och lika rösträtten för både kvinnor

och män. Vad som kommit att kallas det "demokratiska genombrottet" hade inletts. Med det skulle också 1919 följa lagstiftad åttatimmarsdag – kravet som drivits alltsedan arbetarrörelsens tillkomst på 1880-talet – och utökade rättigheter för kvinnor. Reglementeringen avskaffades 1918 och gift kvinna blev myndig 1921, det första året med kvinnlig rösträtt.

Hunger och Demokrati - En diskussion

Yvonne Hirdman menar i sin bok *Magfrågan* att "Hungerkravallerna" var ett ord om händelserna 1917 som skapades av den dåtida arbetarpressen och i första hand gällde politiska manifestationer, det rädde inte något allvarligt svälttillstånd inom arbetarklassen i fysiologisk mening. Statistik från perioden över kalorier och näringsämnen pekar inte mot ett allvarligt tillstånd av kalori- och vitaminbrist i jämförelse med svåra hungerkriser på andra håll i världen. Bristerna på vitaminer från mjölk, smör och potatis komparerades av ersättningsarna kålrötter, spenat, molla, nässlor med mera. Bristsjukdomar eller dödlighet ökade inte. Spanska sjukan grasserade inte för att människors allmäntillstånd allvarligt försämrats, då borde åldringar och barn hört till de mest drabbade, men så var det inte. Orden om "hunger" och "svält" skapades, menar hon, i "idéernas verklighet" och stod egentligen för en gråare vardag av tristess och bekymmer -präglad av brist och knapphet. Köer, ransoneringar, timtals jakt på efterfrågade livsmedel – ibland resultatlös, ensidig kost och starkt upplevda orättvisor tillsammans med en psykologisk hunger efter livsmedel som inte längre gick att få tag i, kläddes i ord som "hunger" och "svält". I synnerhet som situationen stadigt förvärrades. 1918 rädde en konstant brist på mjölk, fett, ost, ägg, potatis, fläsk och bränsle. Det skedde, skriver Hirdman, en så allmän försämring av livsmedelsstandarden både kvantitativt och kvalitativt att "slitna uttryck som dyrtid och nödtid inte längre kändes adekvata."

Och kanske var det så, i allmänhet. Livsmedelsbrist, umbäranden och fattigdom kläddes i ord som hunger och svält oavsett kalornivåer och näringsvärden. Ingen av de anhållna under söderkravallerna hade varit undernärdd, menade åklagare Stendahl i rättegången. Men orden vi väljer speglar upplevelser och känslor, inte statistik. "Ned med svälttullarna!", var 1880-talets arbetarparoll mot lantbrukshögerns spannmålstullar som fördyrade priserna, men knappast fick någon att svälta ihjäl.

De verkliga svältåren på 1860-talet var emellertid inte långt borta och knapphet gränsade till brist och hunger. Det gällde även 1917. Hirdman visar också att livsmedelssituationen kunde slå olika och vara värre i lägre tjänstemannamiljöer där skenet skulle upprätthållas, än bland arbetare som hade tillgång till extra brödkort och dylikt.

Men det gällde också för olika delar av arbetarklassen där många klarade sig sämre, inte minst i det fattiga södra Katarina på Stockholms Södermalm. De vanliga tidningsrapporterna, även från borgerligt håll, om kvinnor som under köande efter livsmedel svimmade av utmattning och näringsbrist är svåra att bortse ifrån, för att inte tala om överflödet av vittnesmål om hunger i de drabbade hemmen. Att inventeringarna, tvångsköpen och upploppen i första hand borde ses som politiska manifestationer är också tveksamt, i alla fall i snävare mening. Snarare var det så att socialdemokratin, vänstersocialdemokraterna och LO-ledningen gjorde vad de kunde för att kanalisera hungerprotesterna till politiska manifestationer för rösträtt och regimskifte. Det gällde på sitt sätt också för syndikalister och unghinkar med deras strategier för "direkt aktion" och generalstrejk för revolution. Syndikalisternas starka inriktning på "självaktivitet" utanför samhällets och även den socialdemokratiska arbetarrörelsens etablerade strukturer, placerade dem emellertid i nära kontakt med protesternas spontanitet och omedelbara krav. De vände sig mot försök att pådyvla hungeraktionerna politiska krav på författningsrevision och regeringsskifte, bejakade de spontana aktionerna och framträdde ytligt sett som mer "opolitiska". När kvinnorna, med Hirdmans ord, istället för att prata riksdagspolitik gick "direkt på 'maten', till affärerna, till bönderna", var det inga bekymmer för syndikalisterna att vara med. När spontaniteten klingat av menade syndikalister därför internt att någon revolution i november 1918 inte längre var möjlig det vill säga just när den socialdemokratiska vänstern manade till socialistisk republik i den tyska revolutionens spår. Socialdemokratin och dess fackliga ledningar å sin sida kritiserade ofta hungerdemonstranterna i allmänhet och kvinnorna i synnerhet för denna spontanitet liksom för deras avsaknad av organisation och långsiktighet. Kjell Östberg har visat hur denna kritik inte sällan uttrycktes som ett raljerande över kvinnors omedvetenhet och bristande självdisciplin. Det kunde även gälla i vänstersocialistiska sammanhang där kvinnors krav på praktiska lösningar för att med lokala kristidsorgan sätta mat på borden, avfärdades

som alltför ickerevolutionärt.

Även om hungerprotesterna tillsammans med de handgripliga åtgärderna för att komma över livsmedel kan sägas handla om politik i bredare mening, var de spontana aktionerna inte samma sak som de politiska riktningarnas dagordningar. Dessa hade tvärtom fullt sjå med att länka in rörelsen i sina politiska strävanden eller stödja sig på protesterna för att driva igenom sina politiska krav. När Per Albin Hansson de febriga tyska revolutionsdagarna i november 1918 hotade högern med storstrejk och den folkliga kraft som kommit till utlopp i hunger-rörelsen, hade den spontana rörelsen egentligen sedan länge bedarrat. För högern i första kammaren utgjorde dock hotet om hungerprotesternas fortsättning, mot bakgrund av kejsardömets fall i Tyskland, ett övertygande argument. Hungeraktionerna var alltså inte samma sak som genombrottet för allmän och lika rösträtt, men en viktig förutsättning. Härtill kom, som Madeleine Lidestad uppmärksammat, att kvinno-aktionerna 1917 medförde att kvinnor knöts till statliga och kommunala kristidsorgan i stor skala när deras kunskaper visat sig oundgängliga.